W. B. Bartlett

Az utolsó keresztes hadjárat

A HETEDIK KERESZTES HADJÁRAT ÉS A SZENTFÖLDÉRT VÍVOTT UTOLSÓ ÜTKÖZET TÖRTÉNETE

Hajja & Fiai Könyvkiadó, Debrecen
www.hajja.hu

Fordította: Moczok Péter

Magyar kiadás: Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft.
4017 Debrecen, Pf. 32.
E-mail: rendel@hajja.hu
Internet: www.hajja.hu
Felelős kiadó: Hajja Attila

Tördelés: Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft.
Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt.

ISBN 978 963 7054 56 3

Tartalomjegyzék

Bevezetés 7

1. IX. Lajos fogadalma 15
2. A keresztes hadjáratok története 29
3. A hadjárat előkészületei 45
4. Megérkezés 63
5. Az első ütközet 75
6. A kígyó feje 87
7. Vérfürdő Mansurahnál 103
8. Mélyponton 117
9. Hadifogság 133
10. A kezdet vége 147
11. Lajos az Outremerben 157
12. Lajos diplomáciai tevékenysége 171
13. Konszolidáció és kiábrándulás 185
14. Az álom vége 197
15. Hazafelé 211
16. Az utolsó keresztes hadjárat 225
17. Utószó 237

Bibliográfia 241
Jegyzetek 244
Szójegyzék 250

Bevezetés

Párizs szívében, a Cité nevű szigeten találhatók IX. Lajos király palotakápolnájának megmaradt részei. A Sainte-Chapelle manapság elveszni látszik a körülötte felhúzott sokkal magasabb épületek, egy későbbi kor mementóinak tetőszerkezetei között, de tornyai dacosan törnek az ég és Isten felé, akinek a dicsőítésére megalkották őket. E templom egyedülállónak számít, sőt valójában több is átlagos templomnál: tanúságtétel.

A látogató az alsó kápolnán keresztül juthat be az épületbe. A ma is lenyűgöző termet Lajos idejében a palota személyzetének kevésbé rangos tagjai használták. Lajos a sarokból tekint ránk: a szobor egy jámbor, kissé szigorú királyt ábrázol, aki mintegy figyelmezteti a kápolnába betérőket, arra intve őket, hogy vigyázzanak a lelki üdvösségükre. Már ez is mély benyomást tesz a látogatóra, ugyanakkor nem elég ahhoz, hogy megfelelően felkészítse arra a látványra, ami a felső szinten fogadja.

A helyiségből keskeny lépcsősor vezet a felső kápolnába, melyhez foghatót hiába is keresnénk az egész keresztény világban. Színpompás templombelső tárul elénk, melynek olyan hatalmas ablakai vannak, hogy úgy tűnik, nincsenek is falai. Mindegyik ablak sötét árnyalatú karmazsinvörös, fenséges királykék vagy élénk aranyszínben pompázik, s mindegyiken egy bibliai jelenet van megörökítve. A látogató egyszerűen képtelen levenni tekintetét az ábrázolásokról, nem tehet mást, mint végigkíséri a történeteket üvegtábláról üvegtáblára.

A templom szent mivoltát nagyban növelték az egykor a falai közt elhelyezett tárgyak, lévén hogy a kereszténység legbecsesebb ereklyéi közül kettőnek is a Sainte-Chapelle adott otthont. A templombelső keleti részén, a gyülekezet figyelmének középpontjában hatalmas emelvény állt: ezen volt elhelyezve a töviskorona, melyet annak idején Krisztus fejére tettek, és annak a keresztnek egy darabja, melyen megfeszítették. Lajos egy vagyont költött, hogy meg-

szerezhesse ezeket a gyűjteményébe. A falakon körös-körül a hívek csodálatát fogadó apostolok szobrai, az ábrázolt bibliai jelenetek dicsőségének néma tanúi sorakoztak, és sorakoznak ma is.

A Sainte-Chapelle a tanúbizonyság arra, mekkora ösztönzőerőt jelentett a Szentföld a középkor emberének ahhoz, hogy rendkívüli tetteket próbáljon véghezvinni. Lajos és a hozzá hasonló gondolkodású emberek sokasága számára a Szentföld egyetlen más helyhez sem volt fogható. Pedig nem állíthatjuk, hogy különösebben gazdag országról lett volna szó, jóllehet az itteni kereskedelemből jelentős vagyonra lehetett szert tenni – az akkói kikötő forgalmából származó bevételek a XIII. században meghaladták az angliai kikötők összjövedelmét. E vidéket a hely szent volta tette oly különlegessé, nevezetesen az, hogy itt tanított, s aztán halt kereszthalált Jézus. De már e közvetett kapcsolat is elegendő volt ahhoz, hogy az emberek hihetetlen dolgokra legyenek képesek vállalkozni az ő nevében.

A jelen munka a Jeruzsálem visszafoglalására indított utolsó nagy keresztes hadjárat eseményeit tárgyalja. A résztvevők számára a keresztes hadjárat vezeklési lehetőségnek számított, mely szellemi téren jelentős haszonnal kecsegtetett: a keresztesek (akiknek a soraiban nőket is találunk) elnyerték a részvételért járó pápai bűnbocsánatot. Egyszerűen fogalmazva: a keresztesek bűnei megbocsátást nyertek, vagyis a résztvevők biztosíthatták maguknak az örök üdvösséget. A mélyen megélt hittel rendelkező emberek számára, mint amilyen Lajos is volt, ez nem kis vonzerőt jelentett. És minél nagyobb a meghozott áldozat, annál nagyobb a jutalom.

Az 1095-től a XIII. század végéig terjedő időszakban több nagyszabású keresztes hadjárat is indult a Közel-Keletre, de az egész periódust figyelembe véve kevesek voltak kénytelenek oly mértékben elszenvedni „a balsors minden nyűgét s nyilait", mint a szóban forgó hadjárat résztvevői. Egy időben úgy tűnt, a keresztesek hatalmas győzelem küszöbén állnak, de az események utóbb negatív fordulatot vettek, és a hadjárat katasztrófába torkollott. A haderőt lemészárolták, a remények szertefoszlottak, és ezrek kerültek évekig tartó fogságba. Ha a szenvedésnek valóban megvolt a lelki ellentételezése, e keresztesek alighanem nagy jutalomra számíthattak.

A könyv témájául szolgáló hadjárat azért is különleges, mert egy tekintélyes történetíró is részt vett benne: neki is köszönhetjük, hogy a nagy jelentőséggel bíró eseménysorozatról az utókor is tudomást szerzett. Egy erős keresztes

hagyományokkal rendelkező vidék, a Champagne-i grófság királybírájáról (szenesál), Jean de Joinville-ről van szó, aki Lajos első keresztes hadjárata idején még fiatalembernek számított, hiszen mindössze 24 esztendős volt. Joinville az elkövetkező öt év során több eseménynek volt szemtanúja, mint amennyit egy átlagember akár egy tucat élet során átélhet. Jó néhány évvel később, amikor visszatekintett a történésekre, az idős emberek egy részéhez hasonlóan ő is papírra vetette egykori élményeit.

Beszámolója azonban nem lehet tökéletes. 85 esztendős volt, amikor lejegyezte a hetedik keresztes hadjárat krónikáját, olyan eleven képet festve róla, mintha csak az előző nap krónikáját ismertetné. Mivel nagy horderejű, mélyen átélt események szemtanúja volt, ezek alighanem kitörölhetetlenül rögzültek emlékezetében, és a krónikás később tetszés szerint fel tudta idézni őket.

Joinville beszámolóját olvasva mindazonáltal nemcsak az eseményekről szerezhetünk tudomást, hanem a mindennapi élet történéseibe is betekintést nyerhetünk. Lajos első nagyszabású keresztes hadjáratának története – melyet a történettudomány hagyományosan a „hetedik keresztes hadjáratként" aposztrofál – két különálló szakaszra bontható. Az első az egyiptomi inváziót, a drámai harci cselekmények idejét foglalja magában. A különböző keresztes hadjáratok történéseiről számos kézirat maradt ránk, melyek bepillantást engednek az adott hadjáratokba, illetve azok fontosabb történéseibe.

Joinville krónikájának kevésbé szokványos része a hadjárat második szakaszáról szól, mely Lajos vállalkozásának a király Franciaországba való visszatérése előtti hosszú outremeri (a közel-keleti keresztes államalakulatok összefoglaló elnevezése) tartózkodását öleli fel. Joinville az uralkodóval maradt, és ritkaságszámba menő módon azt is bemutatja, milyen volt az élet a kereszténység peremvidékein a XIII. században.

Joinville leírást közöl Lajosnak az itt élő sajátos, olykor veszedelmes népekkel létesített diplomáciai kapcsolatairól, legyen szó a hihetetlenül kegyetlen mongolokról vagy a muzulmán vallású titokzatos népcsoportról, az asszaszinokról. Ugyanakkor a mindennapi élet történéseiről sem feledkezik meg, életre keltve ezzel a tárgyalt időszakot. Így például bemutatja a Közel-Keletre látogató norvég lovagi kompániát és szokatlan oroszlánvadászi taktikájukat, vagy például a hosszú tengeri utazás veszélyeit.

A Joinville-féle krónikán kívül a hivatalos okiratokon – például az egyházi dokumentumokon – át a színes beszámolókig egy sor egyéb írásos forrás is a

rendelkezésünkre áll. Az utóbbi kategóriába elsősorban Matthaeus Parisiensis, egy erősen franciaellenes érzelmű angol krónikás műve sorolható, aki beállítottsága ellenére csak nagy nehézségek árán tud kritikát megfogalmazni Lajossal szemben. Ezen írásoknak köszönhetően színes, eseménydús időszak képe elevenedik meg a XIII. századból.

Az említett írásos emlékek radikális változásokon átmenő világ képét tárják elénk, ahol a hagyományos hatalmi bázisok helyét egyre inkább új hatalmi tényezők foglalják el. Magának a keresztes mozgalomnak a természete is átalakuláson ment keresztül, és Lajos Outremerbe indított keresztes háborúja az utolsó nagy szentföldi hadjáratnak bizonyult. Új erők léptek működésbe, melyek utóbb kikényszerítették, hogy a keresztes mozgalom hadszínterei a korábbi helyett gyökeresen más vidékekre helyeződjenek át. Ily módon a hetedik hadjárat minden tekintetben egy korszak lezárulását jelentette.

Mindjárt az elején érdemes leszögeznünk, hogy a sorszámot illetően egy megjegyzést kell tennünk. A közgazdászokat úgy tartják számon, mint akik semmiben sem tudnak egyetérteni, de ebben a vonatkozásban időnként a történészek sem maradnak le sokkal tőlük. Mindmáig jelentős nézeteltérések mutatkoznak a tekintetben, hogy a szóban forgó keresztes hadjárat a hatodik vagy a hetedik volt-e. Jómagam úgy vélem, az utóbbi tekinthető helytállónak, noha a Frigyes német-római császár vezette hatodik keresztes hadjárat pápai áldás nélkül indult útnak.

A vitának valójában nincs sok értelme, mivel igazából egyik sorszám sem fedi a valóságot. Számos kisebb katonai akció, illetve keresztes hadjárat is indult a Szentföldön kívüli ellenségek legyőzésére, melyek azonban nem érdemelték ki a történészektől azt a „kegyet", hogy sorszámmal illessék őket, ami némileg vitathatóvá teszi a keresztes hadjáratok számozását. De az emberek szeretnek címkézni, én pedig személy szerint amellett teszem le a voksot, hogy Lajos hadjárata a hetedik volt a sorban.

A könyv címadásával kapcsolatban szintén magyarázattal tartozom. Lajos király hadjáratai (hiszen kettőt is vezetett: az elsőt 1248-ban, a másodikat 1270-ben) után valójában még több évszázadon át indultak keresztes hadjáratok. Egyes történészek kitartanak amellett, hogy „a keresztes mozgalom Málta 1798. június 13-i elestével ért véget".[1] És amennyiben szigorúan a közjogi értelmezésnél maradunk, igazuk is van.

Ugyanakkor véleményem szerint kétség sem férhet ahhoz, hogy a hetedik

keresztes hadjárat az utolsónak számít a hasonló jellegű háborúk sorában. IX. Lajos volt az utolsó a nagy nyugat-európai államok – értve ezen Franciaországot, a Német-római Császárságot és Angliát – királyai közül, aki egy hadsereg élén azzal az elhatározással szállt partra a Szentföldön, hogy visszaszerezze Jézus országát – ahogyan ők látták – jogos keresztény hűbérurai számára. Az 1249-es hadjárat egyúttal az utolsó jelentős vállalkozás volt, mely a kereszténység elővéd országainak visszahódítását tekintette elsődleges feladatának (úgy vélem, Edward angol herceg 1270-es, lényegesen kisebb expedíciója nem mérhető Lajos sokkal nagyobb szabású vállalkozásához).

A későbbi keresztes hadjáratoknak egymástól meglehetősen különböző tájegységek, például Európa központi részei vagy a Baltikum, voltak a célpontjai, bár 1365-ben Alexandria ellen is sor került egy akcióra, melynek során hat napra sikerült is elfoglalni az egyiptomi várost. E hangsúlyeltolódás részben a változó külső körülményekre vezethető vissza, lévén hogy a muzulmán világ újjáéledése miatt a keresztény Európa peremvidékei egyre nagyobb nyomás alá kerültek, így a kereszténység a saját határai közé szorult. Európa számára sokkal fajsúlyosabb problémák is voltak, mint a távoli, egyre elmaradottabb közel-keleti partvidék sorsa, mivel a muzulmánok megerősödése több európai ország számára is egyre nagyobb veszélyt jelentett.

Mindamellett a belső tényezőkről sem szabad megfeledkeznünk. A hadjáratokon való részvételért kilátásba helyezett lelki jutalom közvetítője, a Pápai Állam egyre gyakrabban ígért bűnbocsánatot a közelebb fekvő területekre indított hadjáratokon való részvételért is. Az albigens (más néven kathar) keresztes hadjárat katonái – mely évszázadok óta a legvéresebb küzdelem volt Európában – pápai hozzájárulással vettek részt a sokszor kegyetlenkedésbe torkolló harcokban, és ezek a háborúk nem a muzulmánok, hanem az eretnekek ellen irányultak.

Egy időben a mongol veszély is arra késztette a pápaságot, hogy keresztes hadjáratot hirdessen az innen fenyegető veszedelem elhárítására. IX. Gergely pápa 1241-ben (igaz, ő a mongol áradat közvetlen szomszédságában lévő térségekre korlátozta a tervbe vett hadjárat „területi hatályát"), IV. Ince pedig 1243-ban intézett ilyen értelmű felhívást a keresztény világhoz. Ám a „külső" ellenséggel vívott háborúk mellett számos olyan hadjárat is indult, mely a pápaság európai világi hatalmakkal szembeni hatalmi igényének kívánt érvényt szerezni, különösen a Német-római Császárság vonatkozásában, és főleg ami-

kor II. Frigyes állt a birodalom élén. Ugyanez a trend fedezhető fel a Baltikumba indított hadjáratok hátterében is.

Ebből a szempontból az 1250-es év vízválasztónak tekinthető az európai történelemben, vagy ahogy egy történész megfogalmazta, „minden bizonnyal egyike az emberiség sorsát döntően meghatározó esztendőknek". Három nagy jelentőségű esemény is történt ekkoriban, melyek komoly hatást gyakoroltak Európára és a Földközi-tenger térségére. Az egyik a jelen könyv tárgyát képező hetedik keresztes hadjárat jelentős eltérülése az eredeti célkitűzésektől. A második – az előzőhöz szorosan kötődő – esemény az új és igen magabiztos mameluk dinasztia trónra lépése Egyiptomban, ami számottevő hatással volt Lajos keresztes hadjáratára. A harmadik II. Frigyes német-római császár halála, azé a férfiúé, aki kolosszusként őrködött Európa ügyei fölött, gyakran káoszt hagyva maga után.[2]

Mindehhez egy negyedik tényezőt is hozzászámíthatunk, mely a XIII. században évtizedekre rányomta bélyegét mind a muzulmán világ, mind a keresztény Európa politikájára. A mongolok sorozatos betörései Ázsiába és Európa peremvidékeire a muzulmán és a keresztény államokat egyaránt rettegéssel töltötték el. E tényező mindenütt éreztette hatását a világpolitika alakulásában, ebben a légkörben gyakorolták a hatalmat Lajos és uralkodótársai, így a kereszténység nagy ellensége, Bajbarsz egyiptomi szultán is.

Palesztina és a környező területek egy történeti értelemben vett törésvonal mentén helyezkedtek el, ahol különféle világok feszültek egymásnak (a helyzet a modern kori történelemből is igen ismerős lehet). A XIII. század drámai eseményei, így a mongol hordák borzalmas pusztításai vagy az erős mameluk dinasztia hatalomra jutása után a világ gyökeresen megváltozott. Olyan átrendeződés ment végbe, mint amikor egy pakli gondosan sorrendbe állított kártyát feldobunk a levegőbe, és a lapok a korábbihoz képest teljesen más sorrendben hullanak vissza. Semmi nem volt többé olyan, mint korábban, ami különösen igaz a keresztes mozgalomra.

Ebben az összefüggésben állapítható meg, hogy a hetedik az utolsó keresztes hadjárat volt azok sorában, melyeket a tengeren túlra, Európa határain kívülre, muzulmán fennhatóság alatti területekre indítottak. Maga IX. Lajos király is kissé anakronisztikus figurának tűnhet, aki egy olyan eszme iránt kötelezte el magát, mely radikális változáson ment keresztül, és joggal feltételezhetjük, hogy olyan irányban, mely nem volt épp a kedvére való. Lajosnak

nem volt ellenére, hogy támogatást nyújtson a pápaságnak a közelebb eső területekre indított hadjáratokhoz (uralkodása arra az időszakra esett, amikor Franciaország a katharok elleni keresztes hadjárat következményeit igyekezett kiheverni), de a szíve mindig is Jeruzsálembe húzta. A Jeruzsálem és a Jézus lábai által érintett többi vidék iránti figyelem Lajos halálával sem lankadt, de ezt követően egyetlen jelentős nyugati uralkodó sem érkezett a Közel-Keletre azzal a céllal, hogy fegyveres erővel foglalja vissza ezeket a kereszténység számára.

A keresztes hadjáratokat tárgyaló egyik XX. századi alapmű az alábbi megállapítással méltatja Lajos keresztes vállalkozásának fontosságát:

> IX. Lajos hadjáratai a keresztes mozgalom csúcspontját jelentették, egyszersmind a vég kezdeteként is felfoghatók. Egyetlen ezt megelőző hadjárat sem volt ennyire jól szervezett és állt ilyen biztos anyagi alapokon, egyetlen korábbinak sem volt ilyen elhivatott vezetője, és egyetlennek sem volt ekkora esélye a sikerre. Az 1249-es hadjárat a kereszténység utolsó, szívből jövő próbálkozása volt a pogányok legyőzésére, még ott is szorítottak a sikeréért, ahol egyébként féltékenyek voltak a francia király vezető szerepére, és gyanakvással figyelték a pápa politikáját. De a vállalkozás bukása nagy kiábrándulást hozott.[3]

A Setton monumentális művéből idézett megállapítások közül nem mindegyik állja ki az idő próbáját. A jelentős erőforrásokat mozgósító hadjáratok nagy várakozásokat ébresztettek, melyeknek azonban nem sikerült megfelelni. Ez kihatott a keresztes háborúk megítélésére, kikezdve a keresztény világ morális tartását és súlyos károkat okozva a későbbi keresztes hadjáratokhoz való hozzáállásának.

Lajos király személyisége az egész hadjáratra hatással volt. Bár az alázat mint emberi tulajdonság sok keresztesben megvolt, a király ebben a vonatkozásban mindenkin túltett. Spiritualizmusa annyira nyilvánvaló volt, hogy néhány évtizeddel a halála után szentté avatták, részben (bár nem kizárólag) azon tetteiért, melyeket a keresztes hadjárat idején vitt véghez. Bármilyen hiányosságai voltak is a hadászat terén – mert tény, hogy jóllehet kétségkívül rátermett vezető volt, nem nevezhető katonai géniusznak –, tagadhatatlan, hogy a saját korában, sőt más korszakok viszonylatában is figyelemre méltó embernek számított.

Azok közül, akik a keresztes korban hátrahagyták szülőházájuk nyugalmát a Közel-Kelet bizonytalanságáért, legyen szó nemesről vagy közrendűről, gazdagról vagy szegényről, csak kevesek vagy talán senki sem rendelkezett szilárdabb személyiséggel a király, zarándok és szent IX. Lajosnál. Az Outremerbe vezetett utolsó nagyszabású hadjáratának történései hűen tükrözik, hogy a király jellemvonásai és személyisége oly módon formálta az események menetét, amilyenre a keresztes mozgalom történetében csak ritkán akadt példa.

1.

IX. Lajos fogadalma

1244-et írunk. IX. Lajos, Franciaország királya a halottas ágyán fekszik. Fiatal szervezetét (az uralkodó ekkor harmincéves volt) komoly láz támadta meg, és úgy tűnt, semmi remény a gyógyulására. Az idő előrehaladtával életjelei egyre gyengültek, és ahogy a láz mind jobban elhatalmasodott testén, a gondolkodása is eltompult.

Csönd telepedett a szobára, egyedül a haldokló elfúló zokogásának és nehéz légzésének a neszei hallatszottak. Ágya körül családtagjai és alattvalói sorakoztak, hogy búcsút vegyenek tőle. Sokan közülük őszinte gyengédséget éreztek királyuk iránt. Senki sem kételkedett az ifjú áhítatosságában. Egy vallásos korban a király olyan példát mutatott áhítatból, mellyel egyetlen kortárs uralkodó sem vetekedhetett. Rövid élete során tanúsított, szinte fanatizmusba hajló hite kétségkívül érdemessé tette arra, hogy Isten oltalmába kerüljön, akinek a sors rendelése folytán hamarosan a színe elé fog járulni.

Szenvedései tovább erősödtek, míg végül olybá tűnt, már nem is folytatódnak tovább. A pislákoló gyertyák remegő fénykörei által megvilágított sötét szobában tisztelettudó alattvalói lerótták kegyeletüket haldokló királyuk előtt. Az uralkodó sóhajai egyre halkultak, és úgy rémlett, végleg el is némultak. A legtöbben azt gondolták, szent élete immár végképp kihunyt. Az ágynál álló egyik udvarhölgy megmozdult, hogy az urának tett utolsó szolgálat gyanánt ráterítse a szemfödőt a halott arcára. Ám ekkor az ágy túloldalán egy másik női szolgáló leállította mozdulatát, mondván, hogy bár a király kétségkívül nagyon gyenge, még él.

Hosszas tanácskozás kezdődött a két nő között, ám közben csoda történt. A betegségben legyöngült király napok óta nem szólt egy szót sem, de Isten

végül erőt adott neki, hogy beszélni tudjon. Kezdett új erőre kapni: Lajos visszafordult a halál torkából, és új életre kelt. Amikor teljesen visszanyerte beszédkészségét, köszönetet mondott az Úrnak az életért, amelyet nem sokkal korábban, úgy látszott, végleg elveszít.

A király az általa ismert leggyakorlatiasabb módon rótta le tartozását. Pontosan ebben az évben a közép-ázsiai kegyetlen muzulmán nomád lovasnép, a khorezmiek hordái elfoglalták Jeruzsálemet, miután a Közép- és Közel-Keleten végigsöprő mongol seregek elűzték őket eredeti szállásterületükről. A khorezmiek viharként csaptak le a gyanútlan outremeri keresztes királyságra. A város elvesztése drámai módon jelezte, hogy a térségben végbement, kérészéletű keresztes újjászületésnek végleg bealkonyult.

A propagandisták a súlyának megfelelően értékelték Jeruzsálem elvesztését. Egy egykorú spanyol költemény lehangolóan zord képet fest arról, mi történt Jeruzsálemben a bukás után:

> ...a rabszíjra fűzött fiatal hajadonoknak kínszenvedés jut osztályrészül, nyomorúságuk és balsorsuk miatti hangos zokogásuk betölti Jeruzsálemet. A keresztényeknek azt kell látniuk, hogy fiaikat megsütik, életben maradt asszonyaik mellét levágják. Levágott kéz- és lábfejű keresztények járják Jeruzsálem utcáit. A pogányok pokrócnak használják a miseruhákat, istállót csináltak a Szent Sírból, a szent keresztekből pedig máglyát raktak.[1]

Ilyesféle komor történetek a legtöbb nagy háborúban szárnyra kapnak: a legutóbbi időkből jó példát szolgáltatnak erre az indiai szipojlázadás során szuronyra tűzött csecsemőkről, vagy az I. világháború idején a németek által állítólag keresztre feszített kanadai katonákról szóló rémmesék. Mindamellett a közvélemény elevenébe vágtak, csakúgy mint a későbbi vádaskodások; ami azt illeti, keresztesi buzgalmat gerjesztettek, és jól illeszkedtek abba a klasszikus forgatókönyvbe, mely a következő fejezetekből áll: katasztrófa történik, mire válaszul keresztes hadjárat indul (általában nem éri el a kitűzött célt), mely fokozatosan kifullad, a keresztényeken pedig apátia lesz úrrá, egy újabb jelentős vereség nyomán pedig kezdődik minden elölről.

Jó példa erre Jeruzsálem, a keresztény világ legszentebb városának 1187-ben történt elvesztése, amikor Szaladdin elfoglalta a települést a keresztesektől. A történtek miatt félelem lett úrrá a Nyugaton, melynek nyomán

nagyszabású hadműveletek kezdődtek. S bár a II. Fülöp Ágost francia uralkodó és I. (Oroszlánszívű) Richárd angol király által vezetett hadjárattal nem sikerült visszaszerezni a várost, II. Frigyes, a kiemelkedő képességekkel megáldott német-római császár erőfeszítéseinek eredményeként később mégiscsak visszaállították a keresztény uralmat Jeruzsálemben.

Jeruzsálem eleste a maga nyers valóságában jelezte a keresztények újbóli térnyerésének múlékony és csalóka voltát. Ha vissza akarták szerezni a kereszténység számára, újabb keresztes hadjáratra volt szükség. Lajos király úgy vélte, a sors akaratából neki jutott a vezetés feladata, s hogy betegsége és gyógyulása Isten félreérthetetlen üzenete arra nézve, hogy föl kell vennie a keresztet.

Ennek megfelelően olyan erőteljes hangon, ami kevéssel korábban elképzelhetetlen lett volna, közölte szándékait az ágy mellett állókkal, köztük anyjával, Kasztíliai Biankával, aki rendkívül örült, hogy fia megmenekült a halál torkából.

Amikor azonban meghallotta fia terveit, ismét a gyászolók fájdalma kerítette hatalmába. A keresztes hadjárat hitelét vesztett dolognak számított. Egy ilyen akció hatalmas anyagi ráfordításokat vetített előre a megtérülés garanciája nélkül, ugyanakkor azzal járt volna, hogy a király épp akkor lesz távol a birodalmától, amikor kívülről agresszív szomszédok, belül pedig elégedetlen alattvalók veszélyeztetik az ország nyugalmát. Az asszony azt gondolta, egy ilyen hadjárat csak bajt hozhat.

Figyelmeztetései azonban, csakúgy mint Lajos tanácsadóinak intelmei, süket fülekre találtak. Lajos szerint Isten félre nem érthető jelet küldött, márpedig az isteni tervet bűn és szentségtörés lenne figyelmen kívül hagyni. Lajos rendkívül komolyan vette királyi méltóságából fakadó kötelességeit, ennél csak az Isten iránti elkötelezettségét vette szigorúbban. S miután szilárdan meg volt győződve arról, hogy maga az Isten szólt hozzá, volt benne egyfajta hajthatatlanság, mely nem tűrt ellentmondást. Keresztény uralkodóként kizárólag Isten akaratának köszönhette pozícióját, és ő nem akart lemondani abbéli szándékáról, hogy zarándokként és keresztesként hadba vonuljon.

Ennek a különleges királyi családnak nem Lajos volt az egyedüli istenfélő tagja. Volt egy Izabella nevű húga, aki nagyon közel állt hozzá, és lehetséges, hogy az ő biztatására tartott ki oly makacsul elképzelése mellett. Alig néhány évvel korábban anyja feleségül akarta adni a leányt II. Frigyes német-római

császár kijelölt utódjához. A házasság összekapcsolta volna a két nagy nyugat-európai szárazföldi hatalmat, így sokak támogatására számíthatott.

Izabella azonban nem volt hajlandó szerepet vállalni ebben a szépen elrendezett megállapodásban. Miután nem sokkal ezután súlyosan megbetegedett, szüzességi fogadalmat tett, s ez véget vetett a házasságról szőtt tervezgetéseknek. Izabella nem vonult zárdába, de nagyon önmegtartóztató életet élt, egyszerű öltözéket viselt, és a szegényekről való gondoskodásnak szentelte magát. Ez a zsarnokoskodó anyja manipulációival is dacoló, erős egyéniség alighanem igen nagy hatással volt Lajosra.[2]

Lajos eddigi élete a nehézségek jegyében telt. 1214. április 25-én, Szent Márk napján született, és 1226. november 29-én, mindössze 12 éves korában foglalta el a francia trónt. Apja, VIII. Lajos francia király fiatalon távozott az élők sorából, vérhas áldozata lett (bár egyesek azt beszélték, hogy halálát valamelyik kegyetlen bárója okozta, aki megmérgezte).

Nehéz periódus volt ez az ország, és embert próbáló idő a gyermek király számára. Nem ő volt az elsőszülött fiú, de bátyja, Fülöp 1218-ban meghalt. Bármilyen szigorú neveltetésben részesült azonban, ezek egyáltalán nem készítették fel az előtte álló feladatokra. Az ifjú trónörökös még lovag sem volt, ezért úton az ősi reimsi székesegyházban tartandó koronázási szertartásra – ahol csaknem ezer évre visszamenőleg, a Meroving-dinasztia uralmának kezdete óta a koronázási ceremóniákat tartották – sietve lovaggá ütötték a közeli püspöki székhelyen, Soissons-ban.

Lajos egy olyan ország királya lett, melynek testét a gyűlölet és az eretnekség fekélyei borították. Közvetlen felmenői, vagyis nagyapja, Fülöp Ágost és apja, VIII. Lajos húsz hosszú éven át brutális keresztes hadjáratot folytattak egy dél-franciaországi eretnek szekta, az albigensek (katharok) ellen.[3] A hadműveletek a kegyetlenkedések és a kivégzések jegyében zajlottak, a francia királyi seregek szisztematikusan, irgalmat nem ismerve törekedtek az eretnekek kiirtására. Ebben a fundamentalizmussal átitatott környezetben teltek Lajos korai évei, melyekről nem sok feljegyzés maradt ránk. Tekintettel e háttérre, nem csodálkozhatunk, hogy a királynak a kereszténységet illetően markáns és határozott nézetei alakultak ki.

Legfogékonyabb éveiben emellett olyan személy befolyása érvényesült, aki egész későbbi életében fontos szerepet játszott: az anyjáé. Lajos a trónra lépése idején még túl fiatal volt ahhoz, hogy saját jogán kormányozni tudja országát,

ezért Kasztíliai Biankát nevezték ki mellé régenssé. Az asszony élvezte a tisztséggel járó hatalmat, jóllehet korántsem birtokolta szilárdan.

Franciaország még ekkoriban is a formálódás éveiben volt. Az ország arculata az előző évtizedek során drámai változáson ment keresztül. Az említett időszakban a franciáknak jelentős területeket sikerült elfoglalniuk az angol Plantagenet-dinasztia királyaitól, ugyanakkor bizonyos régiók továbbra is angol kézen maradtak. Egyes tartományok, mint például Bretonföld, lényegében önállóak voltak, az ország keleti részén fekvő burgund területek pedig makacsul ragaszkodtak függetlenségükhöz. Tekintettel arra, hogy Dél-Franciaországot csak a közelmúltban sikerült egy nagy vérontással és pusztítással járó hadjárattal elfoglalni, az uralkodóháznak ébernek kellett lennie.

Bianka olyan erőteljesen védelmezte a maga és családja pozícióit, hogy még azután is fojtogatóan rátelepedett fia életére, miután Lajos ténylegesen is átvette a kormányzást. Lajos keresztes hadjáratának krónikása, Jean de Joinville az asszonynak tulajdonítja a király áhítatosságát:

> [Bianka] megtanította neki, hogy higgyen Istenben és szeresse őt, s hogy gyűjtse maga köré az összes jóravaló vallásos embert. Amikor Lajos még gyerek volt, elmondatta vele az összes zsolozsmát, ünnepek alkalmával pedig meghallgattatta vele a szentbeszédeket. A király utóbb sokszor felidézte, hogy anyja többször is értésére adta: szívesebben látná őt holtan, mint hogy halálos vétket kövessen el.[4]

A királynén elhatalmasodott a francia bárók miatt érzett üldözési mánia, mely bizonyos fokig megalapozott volt. Idegenként érkezett Kasztíliából, a helyi nemesek nem nagyon kedvelték, így Biankának nem sok szövetségese volt Franciaországban. Régensi uralma idején néhány nagy hatalmú francia főnemes mintha arra törekedett volna, hogy aláássa hatalmát. A hatalomban töltött évei alatt erős bárói ellenzék formálódott Franciaországban Boulogne grófja körül.

Mielőtt rátérnénk Lajosnak a keresztes mozgalomban játszott szerepére, ismernünk kell, milyen kihívásokkal kellett szembenéznie odahaza, mivel a király közel-keleti fellépését ezek fényében érdemes értékelnünk. Lajos uralmának kezdeti szakaszában nagyon megerősödött a koronával szembeni ellenállás, amely azzal érte el tetőpontját, hogy a bárók gyűlést hívtak össze

Corbeil-be, azt követelve, hogy a király juttasson nekik még több földet, ám kérésüket előre megjósolhatóan elutasították.

Lajos ekkoriban Montlheriben tartózkodott, és csak azután tért vissza Párizsba, hogy erős fegyveres alakulatot küldtek ki a városból kíséretül. Nyílt lázadás tört ki, melyet Bretagne grófja, Péter vezetett, ám a felkelés hamarosan kudarcba fulladt. A döntő pillanatokban Lajos maga mellett tudhatta a nemesség néhány legbefolyásosabb tagjának, különösen a nagy hatalmú champagne-i grófnak[5], IV. Tibaldnak a támogatását, és a lázadó bárókat sikerült meghátrálásra késztetni.

A zendülés nem sok jót hozott Bretagne grófjának: jelentős engedményeket kellett tennie, hogy elnyerje az uralkodó bocsánatát, kénytelen volt átengedni Anjou és Perche grófságokat. A lázadásnak azonban ezzel még nem volt vége. Látván, hogy a champagne-i gróf kiiktatása nélkül nem lesznek képesek rákényszeríteni a királyt követeléseik elfogadására, a bárók Tibaldra irányították figyelmüket.

Tibald Champagne-ra vonatkozó igénye vitatott volt. Apja, a tartomány korábbi grófja másodszülött fiú volt a családban, és bátyjának, Champagne-i Henriknek született egy lánya, aki ekkoriban Ciprus királynője volt. A bárók közül sokan azt hangoztatták, hogy Champagne birtoka őt illeti meg, nem pedig a jelenlegi grófot.

Ugyanakkor nem mindenki volt meggyőződve arról, hogy törekvéseiket Tibald birtokjogának elvitatása szolgálja a leginkább. Úgy vélték, a gróf hűbérjoga ellen intézett támadással csak bajt hoznak a saját fejükre, és ha kétségbe vonják az általa betöltött tisztség jogszerűségét, megkérdőjelezik a status quót. Emellett a gróffal szembeni ellenállás bátorításával veszélyes precedenst teremthetnek, s ezt a jövőben esetleg őellenük is föl lehet majd használni. A gróf ráadásul óriási befolyással rendelkezett, és nem lehetett arra számítani, hogy tétlenül fogja szemlélni a hatalma megdöntésére irányuló kísérleteket. Épp ezért a bárók egy része a konfliktus elsimítására törekedett.

A békés rendezés érdekében indítványozták, hogy Tibald lépjen frigyre Bretagne grófjának leányával. Lajos dühbe gurult, amikor tudomást szerzett a tervbe vett házasságról, mivel az gyökeresen megváltoztatta volna a franciaországi hatalmi egyensúlyt, veszélyeztetve az állam egységét. Egyértelmű üzenetet küldött Tibaldnak, hogy állítsák le a házassági előkészületeket. A há-

zasságkötéssel járó személyes előnyök ellenére Tibald úgy döntött, enged az uralkodó határozott kérésének.

A történtek dühös reakciókat váltottak ki Bretagne-i Péter támogatóiból. Nemcsak hogy folt esett a család becsületén, de a frigy meghiúsulása a gróf dinasztikus és területszerzési ambícióit is zátonyra futtatta. A bretagne-i gróf bosszút esküdött Tibald ellen. Úgy tervezte, sereget indít a megbüntetésére, miközben szövetségese, Burgundia hercege a másik irányból átkaroló hadmozdulattal intéz ellene támadást. Ciprus királynőjét is megkörnyékezték, azt sejtetve, hogy készek harcba indulni érte. Nyilvánvalóan úgy érezték, a királynőben erős politikai szövetségesre találhatnak.

A Tibald elleni akció közvetve Lajos ellen is irányult, mivel a tervbe vett házasság az ő parancsa miatt esett kútba. Épp ezért Lajos maga is hadat gyűjtött, hogy felléphessen a lázadók ellen. A zendülő bárók Troyes városa alá vonultak, melynek lakói Joinville urához, Simonhoz fordultak segítségért.[6] A felmentő sereg hamarosan a helyszínre sietett, és eltántorította a lázadókat a város megtámadásától, akik ehelyett csatlakoztak szövetségesük, a burgund herceg közelben állomásozó seregéhez.

Ekkor Lajos is felsorakoztatta haderejét, egyértelművé téve, hogy támadást fog indítani a zendülők ellen. Meghatározó pillanat volt ez egész uralkodása szempontjából. A bárók nyílt lázadásra készültek, de most, hogy személyesen a királlyal találták szembe magukat, sokuk kezdte határozottan kényelmetlenül érezni magát a gondolatra, hogy uruk ellen fognak hadat viselni. Korábban hűségesküt fogadtak neki, mely szent aktus volt, a középkori ember szemében isteni természetű kötelék, amelyet nem lehetett felszámolni anélkül, hogy az elkövető lelki üdve ne sínylette volna meg az esküszegést.

A bárók követet menesztettek a királyhoz, arra kérve, hogy vonuljon vissza, Lajos azonban megvetően elutasította a felkérést. A bárók erre újabb javaslattal álltak elő: felajánlották, hogy ráveszik a ciprusi királynőt a békekötésre (ami meglehetősen ironikusan hangzik, hiszen jórészt épp a lázadók rángatták bele a királynőt a konfliktusba). Lajos ezt az ajánlatot is elutasította: nem fog békét kötni, és a champagne-i grófnak sem fogja ezt megengedni mindaddig, míg a főurak el nem vonulnak seregeikkel.

Miután a király sorra nemet mondott a tárgyalási ajánlatokra, a főurak hadjárata előbb megfeneklett, majd végképp kudarcba fulladt. Lényegében az történt, hogy a király határozott fellépésére a bárók megzavarodtak. Cham-

pagne grófja és a ciprusi királynő békeszerződést kötött, melynek értelmében a gróf átengedett bizonyos területeket a királynőnek, emellett a királynak is eladott néhányat a birtokai közül.

Történeti krónikájában Joinville ezeket az eseményeket is érinti, és érdemes eltűnődnünk azon, hogy a beszámolóban, mely erősen Lajos keresztes hadjáratára koncentrál, a szerző miért tartotta fontosnak ezeket lejegyezni. Mindez részben a személyes érintettségnek tudható be, mivel a hadjáratban az apja is részt vett. A mű azonban számos egyéb fontos információt is tartalmaz, melyek szorosan kapcsolódnak könyvünk témájához. Mindenekelőtt sokat megtudunk belőle a király jellemvonásairól. Lajos hű volt a párthíveihez, habozás nélkül segítségére sietett az egyik alattvalójának, akit fenyegetés ért a monarchiának nyújtott támogatás miatt.

Lajos a bátorságot sem nélkülözte. Döntése, hogy személyesen is részt vesz a csatában, nagyon is összhangban áll későbbi cselekedeteivel, a jelzett esetben pedig döntőnek bizonyult a konfliktus megoldásában. Hajthatatlan volt: a lázadó bárók felől érkező egyezkedési javaslatok ellenére sem tágított eredeti álláspontjától.

Az adott helyzetben hozzáállása eredményre vezetett. E bátorság és hajthatatlanság azonban az éremnek csak az egyik oldalát jelenti. A csökönyösség bizonyos szituációkban előnyös tulajdonságnak számít, máskor azonban rugalmatlanságba csaphat át. Lajos cselekedeteiben a királyi méltóságból fakadó önérzet is tetten érhető, miként az azok elleni harag is, akik veszélyeztetik a hatalmát. Emberként szerény, királyként büszke férfiú volt. Később ezek a tulajdonságok köszönnek vissza uralkodásában és keresztesi ténykedésében is.

Az esemény arra is rávilágít, hogy a korabeli Franciaországot távolról sem lehet egységesnek tekinteni. Bár a követő évtizedben Lajosnak sikerült valamelyest megszilárdítania hatalmát, az ország területének bármilyen rövid időre történő elhagyása súlyosan veszélyeztethette a király pozícióját. Ennek fényében újabb vonást ismerhetünk meg Lajos jelleméből: a személyes indíttatású, lelkiismereti dolgok nagyobb súllyal estek nála latba az államügyeknél és a politikánál.

Ez hasznosnak számít, ha a szentté avatás kritériumainak kell eleget tenni, ugyanakkor nem igazán szerencsés, ha valaki sikeres király szeretne lenni. A történészek szerint[7] Lajos uralmának kezdeti szakasza után a franciaországi helyzetben számottevő javulás következett be: a királynak és anyjának sikerült

bizonyos stabilitást teremteniük, mely lehetővé tette, hogy Lajos hosszabb időre is távol legyen országától. E megállapítás azonban csak részben helytálló.

Mindössze két évvel azelőtt, hogy Lajos fogadalmat tett a keresztes hadjárat megindítására, ismét lázadás tört ki, jelezve, hogy Franciaországban még mindig képlékeny a helyzet. Egy másik befolyásos szereplő, egy régi-új ellenség aktivizálta magát a francia politikai élet színpadán. A XIII. század elején nagy kiterjedésű francia területek álltak az angol király fennhatósága alatt, Franciaország és Anglia pedig hosszú ideje hadban vagy a háború küszöbén állt egymással. I. (Oroszlánszívű) Richárd például többet hadakozott francia területen, mint keresztes hadjáratokon.

Richárd kiváló, hírneves harcos volt, akit halála után öccse, I. (Földnélküli) János követett a trónon. János nem volt rátermett uralkodó. A róla fennmaradt életrajzi írások nagyrészt az ellenségeitől származnak, így nem sok jóindulattal viseltetnek iránta. A köztudatban az a sztereotípia terjedt el róla, hogy az egyik legalkalmatlanabb volt az angol királyok sorában, ez azonban nyilvánvaló túlzás.

Tagadhatatlan azonban, hogy uralkodása katonai és területi szempontból katasztrofális volt a Plantagenet-ház franciaországi uralma számára. Egy jól megszervezett, véres hadjárat során elragadták tőle a dinasztia franciaországi birtokait, köztük Normandiát is. A francia király fennhatósága alatt álló területek ezzel szemben jelentősen megnövekedtek. Uralkodása második felében János nagyrészt a súlyos angliai problémákkal volt elfoglalva, ami egy ideig meggátolta abban, hogy eredményes ellentámadást indítson.

E gondok azonban csak késleltetni tudták a visszacsapást. János 1216-ban bekövetkezett halála után fia, III. Henrik került a trónra, aki ekkor még csak kilencéves volt. Mindez jó néhány évvel a Franciaországot ért angol fenyegetés előtt történt. Henrik nem volt sikeres uralkodó, de uralma hosszú ideig tartott. 1230-ban kísérletet tett az elvesztett franciaországi területek visszaszerzésére, az ötletszerűen vezetett hadjárat azonban nem hozott tartós eredményt.

Ám a franciáknak mindig számolniuk kellett újabb hadjáratokkal. 1242-ben János király özvegye, III. Henrik anyja, Angoulêmi Izabella újból férjhez ment, mégpedig La Marche és Lusignan grófjához, Lajos király egyik vazallusához. A gróf szoros kapcsolatokat épített ki Henrik angol királlyal, és hadsereget toboroztak, melyet Gascogne-on keresztül a francia korona birtokában álló területek felé vezettek.

Lajos a helyszínre sietett, hogy felvegye velük a harcot. A két haderő egy vár szomszédságában, Taillebourgnál találkozott, ahol egy nagyon keskeny híd ívelt át a Charente folyón, mely nyilvánvalóan nem volt elég széles ahhoz, hogy nagy létszámú sereg gyorsan át tudjon haladni rajta. Amikor a franciák meglátták, hogy az ellenség megindul feléjük, a rendelkezésükre álló kis csónakokon és pontonhidakon átkeltek a folyón.

A Joinville jellemzése szerint „ádáz és kegyetlen" ütközetben a két sereg dühödten esett egymásnak. A franciák igen jelentős létszámhátrányban voltak, de vitézül küzdöttek. Maga Lajos is a harcok sűrűjében viaskodott, és Joinville szerint jelenléte döntőnek bizonyult. Amikor az ellenség észrevette, hogy Lajos személyesen is részt vesz a csatában, a sereg felbomlott és megfutamodott.

Valóban elképzelhető, hogy amikor La Marche gróf katonái ráébredtek, hogy Lajos ellen harcolnak, lelkesedésük jelentősen megcsappant. Henrik király és La Marche gróf seregei távoztak a harcmezőről; a megszégyenült Henrik visszatért Gascogne-ba, és a hadjárat véget ért. Az angol király fellépésével előállott fenyegetést – legalábbis egyelőre – sikerült elhárítani. Nem sokkal a győzelem után Lajos, akit az erőfeszítések alighanem alaposan kimerítettek, megbetegedett: a kór mintegy előfutára volt a szervezetét két évvel később érő súlyosabb támadásnak.

Mivel biztos lehetett abban, hogy a megtorlás nem fog elmaradni, La Marche grófja békét kért, de súlyos árat volt kénytelen fizetni. Térdre borulva kellett kegyelemért könyörögnie a király előtt mellette térdeplő feleségével és gyermekeivel együtt, emellett igen jelentős földterületeket kellett átadnia Lajosnak. Az uralkodó nagy győzelmet aratott, mellyel megerősítette a királyi hatalmat, egyértelműen jelezve, hogy olyan erőt képvisel, amellyel számolni kell. A siker az önbizalmát is alaposan megnövelte, s azt is jelentette, hogy nyugodtabb szívvel hagyhatja el Franciaországot, és indulhat el egy nagyszabású keresztes hadjáratra.

Ugyanakkor ilyen kevéssel az események után még mindig rendkívül vakmerő ötlet volt keresztes háborúba vonulni. Bizonyosnak látszott, hogy Henrik angol király nem fog részt venni egy ilyen hadjáratban, noha időről időre hangot adott abbéli szándékának, hogy zarándokútra indul a Közel-Keletre. Ha Lajos távol lenne egy keresztes hadjáraton, és az ilyenkor megszokott módon nemessége nagy része is vele tartana, Franciaország igencsak ki lenne szol-

gáltatva egy Angliából érkező esetleges támadásnak. Kasztíliai Bianka és a terv többi kritikusa ebbéli aggodalmuk miatt ellenezte Lajos elképzelését.

Ám Bianka stratégiai indokai nem sokat számítottak a királynak. Ha egyszer szilárdan hitt abban, hogy jelet kapott Istentől, semmi sem tántoríthatta el szándékától, amit küldetésként fogott föl. Mai szemmel nézve időnként olyan érzésünk lehet, hogy Lajos némileg fanatikus volt. Joinville leírást közöl a király megszokott napi rutinjáról: a misék fárasztó soráról, hogy rögtön ébredés után imádkozással kezdte a napot hálószobájában, és napközben is sokat fohászkodott a holtakért. A krónikás szerint örömét lelte abban, amikor a templomból való visszatérés után teológiai eszmecserébe bocsátkozhatott tanácsadóival.

A királyt kezdettől fogva erősen foglalkoztatta egy keresztes hadjárat vezetésének gondolata. A korábbi háborúkhoz is jelentős pénzösszegekkel járult hozzá, és kifejezetten ösztönözte honfitársait az ezeken való részvételre. Már korábban is ragaszkodott ahhoz, hogy az ellene lázadó nemesek a Szentföldre indított keresztes hadjáratban való részvétellel vezekeljenek, és 1237-ben ugyanerre szólította fel Narbonne lakóit is.[8]

A keresztes mozgalommal kapcsolatos meggyőződésére egy másik tényező is hatással volt. Az egyes családok felmenőinek példája komoly inspirációt jelentett ahhoz, hogy az emberek rászánják magukat a keresztes hadjáratra. Lajos dédapja, VII. Lajos a keresztes mozgalom egyik kiemelkedő egyénisége volt. Ilyen dicső hagyományok és családi előzmények mellett Lajos is erős elhivatottságot érezhetett.

E hagyománnyal ráadásul nem kizárólag a családfa apai ági felmenői révén kerülhetett kapcsolatba. Anyja, Kasztíliai Bianka ősei között számos ibériai harcos-király volt, akik aktív szerepet játszottak a mórok ellen a Pireneusi-félszigeten indított hadjáratokban, melyek szintén keresztes háborúnak számítottak. Fogékony gyermekéveiben Lajos sok történetet hallhatott hőstetteikről a várak nagytermeiben a kandalló előtt, és ezek bizonyára nagy hatással voltak rá.

Vallásos hevületének és lángoló hitének a keresztes hadjárat során is számos tanújelét adta. Joinville róla írott beszámolója részben a szentekről szóló életrajzi írásokra emlékeztet. A pápai bizottság, mely nem egészen három évtizeddel Lajos halála után jóváhagyta a király szentté avatására tett felterjesztést,

tanúként hallgatta meg Joinville-t, aki érthető módon talán kisebb túlzásokra ragadtatta magát Lajos vallási buzgalmát illetően.

Ennek ellenére kétség sem férhet ahhoz, hogy Lajos rendkívül istenfélő férfiú volt, nem sokszor esett meg – főleg nem uralkodókkal –, hogy valakit ilyen rövid idővel a halála után szentté avattak. Egyszer kijelentette, inkább lenne leprás, mint hogy valamilyen halálos bűnt kövessen el. Okfejtése egyszerű: leprásként a halála pillanatában megszabadulna a testi szenvedésektől, a főbűnök egyikének elkövetése ellenben az örökkévalóságig veszélyeztetné a lelki üdvösség elnyerését. Egy másik alkalommal megrótta tanácsadóit, amiért lealacsonyítónak találták a szegények lábának megmosását. Lajos emlékeztette őket, hogy „soha nem szabad lenézni azt, amit Jézus a mi okulásunkra cselekedett".[9] A királyi udvar tagjának lenni bizonyára izgalmas, de talán joggal gyaníthatjuk, hogy időnként igen embert próbáló feladat lehetett.

Lajos emellett bőkezű adományokkal is támogatta az egyházat, mely számos új épületet emeltetett a király által neki juttatott összegekből, közülük is a royaumonti apátság számított a legjelentősebbnek. Számos szerzetesi és apácaközösség fenntartási költségeit is ő állta. Néhány tanácsadója túlságosan nagyvonalúnak tartotta a király adományozási gyakorlatát, de ő kategorikusan elutasította az egyháznak juttatott összegek leszállítását.

Uralkodása későbbi szakaszában jelentős anyagi segítséget nyújtott ahhoz, hogy rendházak létesüljenek Párizs környékén a szerzetesek számára. Mindamellett hiba lenne feltételeznünk, hogy Lajos engedelmesen eleget tett az egyház minden óhajának. Időnként csökönyösen hajthatatlan tudott lenni. Egy Párizsban tartott udvari fogadás alkalmával papok egy csoportja szemrehányással illette, mivel véleményük szerint a király túlságosan kesztyűs kézzel bánt a kiátkozottakkal. Különösen az aggasztotta őket, hogy a kiközösítettek félvállról veszik az egyházi büntetést, és sokan közülük úgy távoznak az élők sorából, hogy előtte nem nyernek bűnbocsánatot.

A papok indítványozták, hogy Lajos a kiközösítettek birtokainak elkobzásával próbálja rábírni őket arra, hogy feloldozást kérjenek. A király ésszerű, ugyanakkor teljesen semmitmondó érvvel válaszolt. Jó néhány évvel korábban a helyi egyház kiközösítette Bretagne grófját, aki hét hosszú éven át tiltakozott a döntés ellen, melyet aztán maga a pápa helyezett hatályon kívül. Lajos azzal utasította el a papok kérését, hogy amennyiben azt tette volna, amit most a kül-

döttség javasol, ő maga követett volna el súlyos bűnt. Ekkora ellenállásba ütközve az egyháziak kérelme süket fülekre talált.

Ilyen jellemvonásokkal rendelkezett IX. Lajos ekkoriban. Csökönyösséggel és fanatizmussal átitatott vallásosságával ha fejébe vette egy cél elérését, nem lehetett könnyen eltéríteni szándékától, és ez a keresztes hadjárathoz való hozzáállására is érvényes. Hiába bizonygatták szenvedélyesen a terv ellenzői, hogy fogadalmának megszegéséért nem terhelheti felelősség, mivel esküjét delírium közeli állapotban tette, vagy hogy senki sem fog kevesebbet gondolni a királyról, ha visszalép a hadjárat tervétől, mivel a fogadalomtétel idején nem volt olyan állapotban, hogy logikusan tudjon gondolkodni.

Lajos beleunt a tiltakozásokba, és meghajolni látszott az ellenérvek előtt. Való igaz, az eskü idején nem volt teljesen tudatánál, mivel magas láz gyötörte. Teátrális mozdulattal levette magáról a keresztet és lerakta, majd a környezetében lévők szeme előtt igen határozott mozdulattal felemelte. Merte-e ezután egyetlen alattvalója is azt állítani, hogy nem ép elmével hozta meg döntését?

Szellemi képességének teljes birtokában Lajos határozottan megmarkolta a keresztet, amivel lényegében megerősítette esküjét úgy, hogy senkinek ne támadhasson kétsége. Ekkora eltökéltség láttán a hadjáratot ellenző hangok kelletlenül elcsitultak. Nyilvánvaló volt, hogy a királyt nem lehet eltéríteni a szándékától. Aki ismerte a gondolkodásmódját, tudhatta, hogy nem is tehet másként. Egy annyira vallásos ember, mint ő, nem fordíthatott hátat Istennek, aki visszaadta az egészségét, mikor már minden remény veszni látszott.

Így hát Franciaország kezdte megacélozni szívét a keresztes hadjáratra. A korábbi hasonló vállalkozások a legjobb esetben is csak részsikert hoztak. Ám ez magabiztos ország volt (amennyiben a hercegségek és grófságok laza szövetségét lehet egyáltalán ezzel a szóval illetni). Lajos istenfélő uralkodó volt, teljesen elkötelezett a hite mellett. Elképzelhetetlennek tűnt, hogy a hadjárat Isten áldásával ne hozna fényes diadalt.

2.

A keresztes hadjáratok története

A keresztes mozgalom az idők során átalakuláson ment keresztül. Ideológiai alapját állandóan formálódó, érlelődő koncepció jelentette, mely az események és tapasztalatok hatására folyamatosan változóban volt. Amikor IX. Lajos úgy döntött, keresztes hadjáratba vonul, a keresztes mozgalom már szinte semmiben sem emlékeztetett arra, ami eleinte volt.

A történet 1095-ben, II. Orbán pápa szentbeszédével kezdődött. Az időzítés tökéletesnek bizonyult. A keresztes hadjáratra fegyverbe szólító felhívás nyomán támadt eufóriát az írott történelem egyik legerőteljesebb, legbámulatosabb válaszreakciójaként tartják számon. A szentatya felszólítása tökéletesen azonos hullámhosszon volt a korabeli társadalmi közhangulattal. A beszéd nagy érzelmi fellángolást váltott ki mindenkiből: gazdagból és szegényből, férfiból és nőből, fiatalból és öregből, jobbágyból és katonából. Ez problémát jelentett, mivel a pápának nyilvánvalóan egységes vezetés alatt álló, jól felfegyverzett haderőre volt szüksége, mely laza irányítás mellett is képes valamilyen mértékben megőrizni a fegyelmet. Az összesereglett haderő azonban egészen más volt, közel sem olyan, mint amilyennek Orbán elképzelte.

Való igaz, a felhívás Nyugat-Európa legfőbb hadurait is megmozgatta, ugyanakkor más társadalmi rétegek körében is elképesztően lelkes támogatásra talált. Többek között a szegények és az idealisták között is, akik nyilvánvalóan alkalmatlanok voltak egy katonai akcióban való részvételre. Mindamellett nem elsősorban a kiváltott reakció megjelenési formáját, hanem az okát szükséges megértenünk.

A válaszreakció egyértelműen a társadalom erős lelki igényeire enged következtetni, ami a keresztes hadjáraton – lényegében fegyveres zarándoklaton

– való részvétel formájában öltött testet. A veszélyes, több ezer keresztes életébe kerülő vállalkozásban való részvétel fejében a pápa jelentős lelki ellentételezést, bűnbocsánatot, vagyis a vétkek alóli feloldozást ígért, következésképp a mennyországba való biztos eljutás lehetőségét.

Elmondható hát, hogy a keresztes hadjáratok hátterében a vallási buzgalmat érdemes keresnünk. E megállapítás talán túlzottan evidensnek tűnhet, ám tudnunk kell, hogy az évszázadok során számos más indíték is előtérbe került: az új földterületek meghódításának szándéka, a nem elsőszülött fiúk tengerentúli birtokszerzési vágya vagy a fosztogatás, dicsőség és gazdagság utáni áhítozás. Mindegyik tényezőnek megvolt a szerepe, bár azoknak, akik a meggazdagodás szándékával indultak útnak, majdnem mindig csalódniuk kellett: a részvétel jelentős összegeket emésztett föl, és a legtöbb keresztesnek az összes pénze elfogyott. Ám ezek sokszor csak másodlagos fontossággal bírtak a fő mozgatórugó, vagyis a zarándoklat eredményeként bekövetkező lelki gyarapodás szándéka mögött.

Az első keresztes háború (mely voltaképpen hadjáratok sorozatának tekinthető) rendkívül baljós kezdet után mesés eredménnyel zárult. Palesztina és Szíria ekkoriban Kis-Ázsia jelentős részéhez hasonlóan muszlim fennhatóság alatt állt, ám a keresztesek támadása idején a muzulmánok végzetesen megosztottak voltak. Mivel a Közel-Kelet muszlim urai nem tudtak vagy nem akartak egységesen fellépni a betolakodók ellen, a kereszténység erői mélyen benyomulhattak területeikre. Borzalmas szenvedések, ínség és emberveszteségek után a keresztényeknek sikerült elfoglalniuk Jeruzsálemet a muzulmánoktól.

A siker annyira hihetetlen volt, hogy a legtöbben egyenesen isteni beavatkozást sejtettek mögötte. A diadal megkoronázta a vállalkozást, és a keresztes mozgalom isteni jóváhagyásának látszatát keltette. Jeruzsálem elfoglalása után apró királyságot hoztak létre a környező területekből kihasított részeken, mely ugyan nem volt nagy kiterjedésű, és semmiképp sem volt stabilnak nevezhető, de keresztény királyság volt Krisztus születésének helyén. A térségben létrehozott négy államalakulatot – nevezetesen a Jeruzsálemi Királyságot, az Edesszai Grófságot, az Antiochiai Fejedelemséget és a Tripoliszi Grófságot – összefoglaló néven az „Outremer" (vagyis „tengeren túli föld") néven illették.

A Jeruzsálem 1099-es bevételét követő több évtizedes konszolidációs időszak ellenére az első keresztes hadjáratnak a város megszerzése volt a legje-

lentősebb eredménye, mely alig négy évvel azután történt, hogy Orbán pápa fegyverbe szólította a Nyugatot. Bár a Szent Város elfoglalása hatalmas sikernek számított, megtartása mindig súlyos kihívás elé állította a keresztényeket. Jeruzsálem megszerzését egyedül a muzulmán világ megosztottsága tette lehetővé. Egységes fellépés esetén a muzulmánok létszám és utánpótlás tekintetében is hatalmas fölényben voltak, amivel a keresztesek nehezen tudtak mit kezdeni.

A létszámban mutatkozó egyenlőtlenségen kívül az is problémát jelentett, hogy a Nyugat nem tudott megfelelő számú telepest irányítani a térségbe a hiány ellensúlyozására. Így amikor ütközetre került sor keresztények és muzulmánok között, az előbbiek majdnem mindig létszámhátrányban voltak, mely gyakran számottevő volt. Ez nem sok hibázási lehetőséget engedett a kereszteseknek. Nagyobb csaták alkalmával többször előfordult, hogy a keresztény királyság harci állományának jelentős részét bevetették, ami azzal járt, hogy nem maradt elegendő tartalékos, és ez a helyzet nagy emberveszteséggel járó, súlyos vereség esetén katasztrófával fenyegetett.

A XII. században a muzulmán világ egységesebbé vált. A kiváló képességű, agresszív politikát folytató muszlim vezetők sora – mely Zengivel, Moszul emírjével kezdődött – fokozatosan visszahódította a nyugatiak által megszerzett területeket. A keresztes hadjárat egyik első jelentős eredménye a nagy múltú keresztény város, Edessza elfoglalása volt. A város a keresztes területek távoli határvidékén feküdt, így mindig veszélyeztetett helyzetben volt.

Mindamellett Edessza 1144-ben történt elvesztése (a várost Zengi foglalta vissza) érezhetően megrázta a nyugati közvéleményt, mivel az első keresztes hadjárat sikere egyfajta elégedettséget váltott ki. Edessza bukása azonban felrázta a Nyugatot tespedtségéből, és útnak indult a második keresztes hadjárat, melyet Nyugat-Európa két leghatalmasabb uralkodója, III. Konrád német-római császár és VII. Lajos francia király vezetett.

A hadjárat azonban kisvártatva szánalmas bohózattá silányult. A Kis-Ázsián való átkelés közben a rosszul irányított seregek végzetesen széttagolódtak, akik pedig túlélték a viszontagságokat és eljutottak a Szentföldre, nem tudták eldönteni, hol kellene támadni, így az alaposan megerősített Damaszkuszt vették ostrom alá, mely ekkoriban ráadásul az outremeri keresztények egyik szövetségesének birtokában volt.

A hadjárat semmilyen eredményt nem hozott, egyedül a vezetők stratégiai

tervezésének súlyos hiányosságaira mutatott rá. Ám a közel-keleti keresztény telepesek ekkoriban kezdték felismerni, mi lehet a muzulmán világ Achilles-sarka: az Outremertől nyugatra fekvő Egyiptom, melynek gazdagsága éles kontrasztban állt az ország viszonylagos gyengeségével. A keresztesek ez idáig messze a kis-ázsiai törökökkel szemben ütköztek a legerősebb ellenállásba, ám az egyiptomiakat – jóllehet időnként vereséget mértek a keresztesekre – a frankoknak jó néhányszor sikerült legyőzniük. Ráadásul az ország politikailag instabilnak látszott.

A keresztesek 1162-ben támadást intéztek Egyiptom ellen, melynek lendülete azonban hamar kifulladt, s ekkor az egyiptomiak segítséget kértek a Damaszkusznál állomásozó törököktől. A segítségkérésre annak ellenére került sor, hogy az egyiptomiak és a törökök között alapvető ideológiai különbségek voltak. Az előbbiek az iszlám síita ágát képviselték, mely ellenségesen viszonyult a szunnitákhoz, ahová a törökök is tartoztak. Ily módon a két tábor mély gyanakvással szemlélte egymást, ami a múltban többször is nyílt háborúskodáshoz vezetett közöttük.

Hosszú távon ez végzetes volt Egyiptom számára. A szunnita Szíriában ekkoriban a rendkívül széles látókörű, igen határozott Nuraddiné volt a főhatalom, akinek volt egy Sirkuh nevű erőszakos helytartója, egy kiváló harcos, az ő környezetében pedig egy fiatal, ambiciózus katona szolgált, akit Szaladdinnak hívtak. E hármas fogat halálosnak bizonyult, a rosszul irányított egyiptomi állam nem lehetett méltó ellenfelük. A segíteni érkezett szíriai muzulmánok viszonylag könnyen visszaverték a keresztesek invázióját, majd nemsokára Egyiptomot is a saját fennhatóságuk alá vonták.

Nuraddin halála után Szaladdin lett az iszlám birodalom uralkodója, aki több támadást is indított az Outremer ellen, s ez azzal fenyegetett, hogy a kereszteseket beszorítják a tengerbe. A hadműveletek a Tibériás városa melletti csatamezőn érték el tetőpontjukat, ahol a valaha összegyűlt legnagyobb keresztes haderő – mely majdnem az összes bevethető outremeri egységet magában foglalta – hatalmas muzulmán haddal nézett farkasszemet. Szaladdin keresztülhúzta a keresztes vezérek számításait, és csapdába csalta őket, ahonnan nem volt menekülés.

A kereszteseket kicsalogatták a védelmi pozícióból és egy taktikusan felállított muzulmán sereg felé terelték, ráadásul olyan vidéken kellett keresztülhaladniuk, ahol a nyár közepi forróság miatt súlyos vízhiány uralkodott. A hat-

tíni ütközet a keresztes történelem leggyászosabb emlékű eseményének bizonyult. A keresztény sereg a teljes megsemmisülés sorsára jutott, a királyság a győzedelmes muzulmánok lábai előtt hevert. A csatát követően egyik város a másik után kapitulált: nem tudtak ellenállást kifejteni a támadókkal szemben, mivel a legtöbbjük helyőrség nélkül maradt, melynek tagjait átcsoportosították az időközben vereséget szenvedett hadsereghez. A legnagyobb csapás az volt, hogy maga Jeruzsálem is elveszett.

Egyedül a Palesztina közvetlen szomszédságában fekvő Türosz tartott ki. Pedig úgy tűnt, ez a város sem állhatja sokáig a sarat, ám a rendkívül kedvezőtlen kilátások ellenére mégis keresztény kézen maradt. Jeruzsálem elestének híre hatalmas elkeseredést váltott ki nyugaton. Azon nyomban megindult a toborzás egy újabb keresztes hadjáratra, melynek eredményeként hatalmas hadsereg gyűlt össze. Valójában három haderőről volt szó: az egyiket I. (Barbarossa) Frigyes német-római császár, a másodikat II. Fülöp Ágost francia uralkodó, a harmadikat pedig I. (Oroszlánszívű) Richárd angol király vezette.

A harmadik keresztes hadjárat újfent bebizonyította Franciaország elkötelezettségét a keresztes mozgalom mellett, amit az már az első és a második hadjárat során tett erőfeszítéseivel is kinyilvánított. Egyfajta keresztes hagyomány volt születőben, mely segítségére volt a későbbi francia uralkodóknak programjuk meghirdetésében. Ami azt illeti, a harmadik hadjárat eseményei még hosszú évekkel a harci cselekmények lezárulta után is visszhangot vertek, Joinville szinte áhítatos tisztelettel tekint vissza rájuk.

A harmadik keresztes hadjárat részsikereket hozott. Az Outremer legfontosabb kikötővárosát, Akkót néhány más területtel együtt sikerült visszafoglalni, a legnagyobb szimbolikus értékkel bíró város, Jeruzsálem azonban muzulmán fennhatóság alatt maradt. Fülöp Ágost hamar visszatért Franciaországba, Barbarossa Frigyes pedig még azelőtt meghalt, hogy az Outremer földjére léphetett volna. Bár Richárd jó néhány évig hadakozott a Közel-Keleten, soha nem vonult Jeruzsálem ellen, ahol ily módon továbbra is a muzulmánok voltak az urak.

Mindazonáltal Richárd már nem volt biztos abban, hogy valóban Jeruzsálem az elsődleges célpont. Igen elterjedt volt az a nézet, hogy a király megtalálta Szaladdin legyőzésének legbiztosabb módját. Richárd felfigyelt Egyiptom immanens gyengeségére, és úgy érezte, itt kínálkozik lehetőség a muzulmán

birodalom destabilizálására. Ám mielőtt ellenőrizhette volna elméletét, kénytelen volt hazatérni Angliába.

E feltételezés mögött ésszerű megfontolások húzódtak. A folyamatos hadakozás, az utazások és a hatalomban töltött évek felőrölték Szaladdin erejét, aki hamarosan távozott az élők sorából. Halála után gyilkos testvérharc kezdődött a dinasztia tagjai között az utódlásért. A birodalom szétesett, Egyiptom pedig újból bizonyos függetlenségre tett szert Szaladdin egyik fiának az uralma alatt. A Szaladdin halála utáni évek az uralkodócsaládon belüli szüntelen harc jegyében teltek.

Elérkezett hát a megfelelő alkalom azok számára, akik egy újabb keresztes hadjárat megindítását fontolgatták, ám a testvérharcban rejlő lehetőséget nem sikerült kiaknázni. Rögtön Szaladdin halála után elkeseredett küzdelem kezdődött Fülöp Ágost és Richárd között egy nagy kiterjedésű, vitatott státusú franciaországi földterület birtoklásáért. Miután Richárd meghalt, a háború az utódja, János király és Fülöp Ágost közt is folytatódott.

Közvetlenül a századfordulót követően aztán újabb keresztes hadjáratra került sor. Noha végcélját homály fedte, erősen tartotta magát a szóbeszéd, hogy a had Egyiptom meghódítására készül. A sereg azonban nem érkezett meg Egyiptomba. Az események groteszk alakulása folytán a haderő teljesen eltért az eredeti útiránytól, és Konstantinápoly alatt kötött ki. 1204-ben a keresztesek megtámadták és kifosztották a várost, majd a korábbi Bizánci Birodalom területén létrehozták a Latin Császárságot. Kétségtelen, hogy az egyiptomiak nagyon megkönnyebbültek az események ilyetén alakulása láttán, mivel így elhárult a veszély a muzulmán világ feje fölül, ahol folytatódtak a belharcok. A cinikusabbak azt is tudni vélték, hogy az egyiptomiakkal kiváló kereskedelmi kapcsolatokat ápoló velenceiek is elégedettek voltak, mivel az árucsere így zavartalanul folytatódhatott.

Konstantinápoly elfoglalását nyugaton sok helyütt látványos sikerként üdvözölték, és katonailag valóban az is volt, bárhogy ítéljük is meg a keresztény város elfoglalására tett kitérő erkölcsi vonatkozásait. A következő években újabb hadjáratokra került sor, mégpedig elsősorban a Franciaország déli részén élő katharok ellen; a keresztes mozgalom egyre inkább észak és nyugat felé tekintett.

Jeruzsálem ugyanakkor továbbra is hatalmas szimbolikus jelentőséggel bírt. Visszafoglalásának terve rendszeresen napirendre került, bár ennek nem

sok gyakorlati eredménye mutatkozott. Végül mégis felállítottak egy hadsereget, hogy megpróbálkozzon a Szent Város visszaszerzésével. A korabeli közvélekedésnek megfelelően Egyiptom volt a közvetlen célpont, ez lett volna az első lépés a Közel-Kelet tervezett visszahódítása során, amelyet a tervek szerint Jeruzsálem diadalmas visszavétele koronázott volna meg.

A szóban forgó keresztes hadjáratot részletesebben is érdemes tárgyalnunk, mivel egyes mozzanatai nagyon hasznos tanulságként szolgálhattak volna Lajos hadjáratához. Az ötödik hadjáratot a gőgös, önfejű, kevés tapintattal és még kevesebb előrelátással rendelkező Pelagius bíboros vezette, a haderő világi parancsnoka pedig egy francia származású lovag, Jeruzsálem királya, Brienne-i János volt.

A két férfiú már a hadjárat legelejétől éles konfliktusban állt egymással, mivel mindkettő azt igyekezett bizonyítani, hogy őt illeti meg a sereg kizárólagos vezetésének joga.[1] A hadjárat első szakaszában azonban az irányítási problémák elsimulni látszottak. A haderő elsőként Damietta, a Nílus-delta egyik torkolatának bejáratánál fekvő kikötő ellen intézett támadást. Az alaposan megerősített város hónapokon keresztül állta az ostromot, mielőtt a falain belül kitört járvány miatt kapitulálni kényszerült.

A város megszerzése után a sereg nem tudta, mi legyen a következő lépés (mely szituáció hátborzongató módon megismétlődött Lajos hadjárata idején). A haderő hónapokon át Damietta közelében állomásozott egy muzulmán sereg gyűrűjében, és a táborban kitört pestisjárvány miatt rendkívül legyengült, Brienne-i János és Pelagius kapcsolata pedig rosszabb volt, mint valaha.

Nyilvánvalóvá vált, hogy a kényszerű tétlenség igen erősen kikezdi a sereg harci morálját, így a haderő megkísérelte a kitörést. Sikerült is előrenyomulniuk, és úgy tűnt, minden nagyszerűen alakul. A keresztesek taktikájának azonban volt egy gyenge pontja, mely utóbb végzetesnek bizonyult: a kitörésre rendkívül rossz időpontban került sor.

A Nílus minden évben megjósolható rendszerességgel megárad. A vízállás-emelkedés egyik következményeként a kiszáradt folyómedreket gyors sodrású folyóágak váltják föl, melyek közül sok hajózásra is alkalmas lehet. Figyelmen kívül hagyva ezt a jelenséget – amelyet a helyi viszonyokról való érdeklődés esetén bizonyára előre lehetett volna látni, ha valakinek eszébe jutott volna, hogy utánajárjon a dolognak[2] – a sereg folytatta az offenzívát. Egy idő múlva

a visszavonuló muzulmánok megálltak, gátat vetve a keresztesek előrenyomulásának.

Röviddel ezután megáradt a Nílus. A száraz folyómedrek megteltek vízzel, szerteágazó csatornarendszert képezve a folyóban. A keresztes had elakadt, és a vezérek végül a rendezett visszavonulás mellett döntöttek. A sereg szerencsére ekkor még nem tudta, mi történik a háta mögött.

Visszavonulás közben azonban szembesülniük kellett a helyzet minden borzalmával. Mögöttük muzulmán hajók sokasága az újonnan képződött, időszakos csatornák adta lehetőségeket kihasználva elzárta a visszavonulás útját, és arra törekedett, hogy elvágja a kereszteseknek küldött élelmiszer-utánpótlási vonalat. A helyzet reménytelen volt. A keresztény hajók egy részének az elkeseredett menekülési kísérlet során sikerült átjutni a blokádon, de a sereg túlnyomó része fogságba esett. A vállalkozás hatalmas bukással végződött.

Hadászati szempontból a fiaskó legfőbb tanulsága az volt, hogy a nílusi hadműveletek alkalmával igen nagy körültekintést kell tanúsítani. A csatornarendszer szövevényessége miatt a jó helyismerettel és megfelelő számú, könnyen kormányozható, alacsony merülésű hajóval rendelkező ellenség bármilyen inváziós sereg utánpótlási vonalaira súlyos fenyegetést jelent. Minthogy az egyiptomi muzulmánok mindezeknek a birtokában vannak, a hódítóknak mindig elővigyázatosnak kell lenniük, különben az akció katasztrófába torkollhat. A jövőbeli hadvezéreknek igen ajánlatos volt figyelembe venni ezeket a tényezőket, ha el akarják kerülni a bukás megismétlődését.

A vereség teljesen lelohasztotta az Egyiptom megtámadásához fűzött nagy reményeket. A Szentföldet nem tudták visszahódítani, mi több, a kudarc súlyos csapást mért a keresztes mozgalom ingatag morális hátterére, és hosszú időn át újabb erős ellenérvet szolgáltatott azokkal szemben, akik az elvesztett outremeri területek visszaszerzésére törekedtek.

Ám a következő keresztes hadjárat sokkal jelentősebb eredményeket tudott felmutatni, mint az elsőt leszámítva bármelyik korábbi. Ami meglepő, hogy céljait nem fegyverekkel, hanem diplomáciai eszközökkel sikerült elérnie. Az eseményeknek még az előzőnél is valószínűtlenebb alakulása folytán vezetője egy olyan férfiú volt, aki annyira éles konfliktusban volt a pápasággal, hogy legnagyobb sikerei idején – amikor magát Jeruzsálemet is elfoglalta – épp egyházi kiközösítés alatt állt.

II. Frigyes, a Német-római Birodalom császára nem akármilyen uralkodó-

nak számított. A XIII. század első felében igen nagy befolyást gyakorolt Nyugat-Európa politikai életére, de szerepe nem mindig volt pozitív. Ha bárhol Nyugat-Európában bonyodalom támadt, többnyire őt kellett keresni a háttérben.

Uralkodása idején a politikai paletta néhány különös szereplőjével is diplomáciai kapcsolatot létesített. Például még közel-keleti vállalkozása előtt diplomáciai manőverbe bonyolódott al-Kámillal, Egyiptom szultánjával, ami fontos adalékul szolgál a muzulmán Közel-Kelet és a Nyugat ekkori kapcsolatainak megértéséhez.

Nyugaton természetesen nem mindenki vélekedett úgy, hogy az Egyiptomra mért csapás jelenti az egyetlen megoldást. Egyiptom és a Nyugat között ekkoriban virágzott a kereskedelem. A velenceiek jelentős súllyal képviseltették magukat az országban, és más itáliai kereskedőállamoknak is voltak itt érdekeltségeik. Egy esetleges keresztes hadjárat nagyon sokat árthatott a kereskedelmi kapcsolatoknak, és jó néhány nyugati kereskedőnek jelentős anyagi veszteségeket okozhatott.

Hozzájuk hasonlóan mások – különösen II. Frigyes – is úgy vélték, ha okosan keverik a kártyát, anélkül is előmozdíthatják az ügyet, hogy erőszakos eszközökhöz folyamodnának. Elképzelésük hátterében azonban nem a hadviseléssel és a kereszténységgel kapcsolatos morális megfontolások húzódtak meg. A keresztes mozgalom dicsőítette a háborút, amennyiben azt Isten nevében és az Ő egyháza jóváhagyásával vívták. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a hadviselés kiszámíthatatlanságával és bizonytalanságával szemben a diplomáciai manőverek tartósabb eredményt ígértek, ráadásul ily módon az óriási háborús kiadások nagy részét is meg lehetett takarítani.

Ekkoriban épp megfelelő alkalom kínálkozott az outremeri ügyek politikai úton történő rendezéséhez. Szaladdin halála óta a térségben hosszú ideje bizonytalan helyzet uralkodott. Bár amikor Frigyes útra kelt az Outremer felé, Szaladdin már harminc éve halott volt, a muzulmán világ még mindig nem tért vissza a politikai stabilitás állapotába.

A császár mindent meg akart szerezni, amit érdemesnek tartott. Mielőtt útnak indult volna, tárgyalásokat folytatott al-Kámillal, felajánlva segítségét a szultánnak, aki már hosszú ideje azon munkálkodott, hogy Damaszkuszt a saját területeihez csatolja. Ám mire a császár megérkezett a térségbe, már nem volt igazán szükség a támogatására. Ennél is bizarrabb fejlemény, hogy az in-

dulás előtti hosszas vesztegléséért IX. Gergely pápa kiátkozta őt az ellenféllel való összejátszás miatt.

Mindazonáltal Frigyes egyszerűen figyelmen kívül hagyta a szentatya rendelkezését, miszerint semmiképp sem indulhat keresztes hadjáratba anélkül, hogy megpróbálná elnyerni a pápa megbocsátását. Ha Gergely komolyan azt hitte, hogy a császár engedelmesen eleget tesz a felhívásnak, alaposan félreismerte őt. Miután levelet intézett a nyugat-európai uralkodókhoz, magyarázatot adva a tetteire és arra kérve őket, hogy égbekiáltóan igazságtalan döntései elleni tiltakozásul gyakoroljanak nyomást Gergelyre, a császár vitorlát bontott és elhajózott.

Az Outremerbe való megérkezése után a helyzet előre megjósolhatóan tovább bonyolódott. Alig néhány nappal partraszállása után Frigyes azon kezdett mesterkedni, hogy a keresztény királyság helyi főurainak egy tekintélyes részét eltávolítsa a hatalomból, és saját jelöltjeivel helyettesítse őket. Közvetlenül az intézkedései nyomán majdhogynem polgárháborús helyzet alakult ki.

A káosz kellős közepén a legvalószínűtlenebb forgatókönyv szerint kezdtek alakulni az események. Amikor Frigyes a Szentföldre érkezett, al-Kámil már úgy vélte, nem lesz szüksége a császár segítségére. A szultán azonban rosszul mérte föl a helyzetet, és a német-római császár közreműködése nélkül többször is kudarcot vallott Damaszkusznál, mire a felsült szultán újrakezdte a Frigyessel folytatott tárgyalásokat. A császártól kapott támogatás fejében al-Kámil felajánlotta Jeruzsálem városát, mely az ő fennhatósága alá tartozott. Az egyezség meg is köttetett, 1229 márciusában Frigyes bevonult Jeruzsálembe, s még ugyanezen hónap 18. napján meg is koronázták.

Azt gondolhatnánk, e fejlemények soha nem látott eufóriát váltottak ki az egész keresztény világban, ám homlokegyenest az ellenkezője történt. Először is, a császár ki volt közösítve, épp ezért egyetlen keresztény sem merte nyíltan támogatni, különben azt kockáztatta, hogy magára vonja az egyház haragját, és egyetlen papi személyben sem merülhetett föl a gondolat, hogy közreműködik a koronázási szertartás lebonyolításában. E feladat a német részvétellel a térségbe indított korábbi keresztes hadjáratok nyomán létrejött Német Lovagrend nagymesterére hárult. A ceremónia közben Caesarea érseke megjelent a város kapui előtt és átkokkal illette a császárt.

Frigyes jövetele sok gondot okozott az Outremerben. Az uralkodó itt sem hazudtolta meg intrikus természetét, melynek következtében sikerült elide-

genítenie magától a helyi társadalom jelentős részét. Ráadásul Jeruzsálem gyakorlatilag védhetetlen volt. A városfalak befejezetlenül álltak, a település körüli hagyományos ütközőzónák átengedése pedig nem szerepelt az al-Kámillal kötött szerződésben. Egy jól felfegyverzett, elszánt muzulmán haderő bármikor visszafoglalhatta a várost.

Frigyes alig három napot időzött Jeruzsálemben, majd a hatalomátvételét követő visszafogott reakciók fölött érzett haragjában örökre távozott. Látszólag sikerült valóra váltania a világ keresztényeinek álmát, de kíséretét leszámítva csak kevesen örültek a diadalnak. Nem sokkal ezután az Outremert is maga mögött hagyta, s miközben végigvonult Akkó utcáin a kikötőben horgonyzó hajó felé, állati belekkel dobálták meg. A keresztes hadjáratok történetének ez volt az egyik legkülönösebb közjátéka.

A Lajos-féle keresztes hadjáratot illetően azonban a német-római császár személye két okból is nagy jelentőséggel bír. Amikor Lajos a hadjárat megindítása mellett döntött, a hatalma teljében lévő Frigyes még aktív szerepet játszott a nyugat-európai hatalmi politikában, s továbbra is a keresztény ügyek egyik legbefolyásosabb szereplője volt. Márpedig Frigyes a hozzá és a dinasztiájához tartozó birtokként tekintett az Outremerre.

Igénye szilárd jogi alapokon nyugodott. Frigyes korábban feleségül vette Jolántát, Jeruzsálem királynőjét, így közös fiuk, Konrád a trón törvényes várományosának számított. Lajosnak ily módon gondoskodnia kellett arról, hogy a Közel-Keletre indított keresztes hadjárattal ne hangolja maga ellen a császárt. Ráadásul Frigyes jellembéli fogyatékosságai – különösen abbéli „képessége", hogy könnyen elidegenít magától befolyásos embereket, és engesztelhetetlen ellenségévé teszi őket – még ekkor, közel húsz évvel az outremeri kaland után is aggasztóan nyilvánvalóak voltak.

Amikor Lajos a keresztes hadjárat mellett döntött, Gergely pápa már nem volt az élők sorában, de Frigyesnek IV. Incét is sikerült magára haragítania, mivel többször is kísérletet tett arra, hogy egész Itáliát elfoglalja és a már egyébként is hatalmas birodalmához csatolja. A kérdéses időpontban épp Frigyes állt nyerésre, olyannyira, hogy a pápa lényegében száműzetésbe kényszerült Lyon városába.

A Frigyes és a Pápai Állam közti konfliktus sok gondot okozott Lajosnak. A hadműveletekben jelentős számú harcos vett részt, akik a keresztes háborúban is bevethetők lettek volna, így igen csekély esély mutatkozott arra,

hogy a németek a hadjáratban jelentős kontingenssel képviseltetik majd magukat.

Ráadásul a III. Henrik angol király és Lajos közötti feszültségek miatt a szigetországból sem lehetett jelentősebb haderő érkezésére számítani, igaz, a keresztes hadjárat vonzereje (a megszerezhető lovagi dicsőség és a lelki előnyök révén) olyan erősnek bizonyult, hogy egy kis létszámú, önálló angol haderő útra kelt, és csatlakozott Lajoshoz a Közel-Keleten. A küszöbönálló keresztes hadjárat ennél fogva egyértelműen francia vállalkozás volt, így kétség sem férhetett ahhoz, hogy világi vezetője csak Lajos lehet.

Lajos előtt diplomáciai nehézségek is tornyosultak. Mivel Frigyes úgy tekintette, hogy az Outremer a saját érdekszférájához tartozik, Lajosnak nagyon óvatosnak kellett lennie, hogy ne vonja magára a császár haragját. A Frigyes fennhatósága alatt álló területek közül jó néhány veszélyesen közel feküdt Franciaországhoz, és Lajos távollétében egy ellenséges érzületű német uralkodó igen súlyos helyzetet teremthetett volna. Ám a francia király Frigyes és Ince konfliktusában rendkívül kiegyensúlyozott álláspontra helyezkedett. Azzal, hogy minden tiszteletet megadott a pápaságnak, de a császárral is jó kapcsolatokat tartott fönn, a nagyon keskeny határmezsgyén is sikerült megőriznie mozgásszabadságát.

Amikor a hadjárat terve nyilvánosságra került, Lajos olyan ügyesen intézte az ügyeket, hogy Frigyes semmilyen akadályt nem gördített a készülő vállalkozás elé. Ami azt illeti, pontosan az ellenkezője történt: a jelek szerint Frigyes minden tőle telhetőt megtett, hogy segítsen Lajosnak. A francia király nagy diplomáciai győzelmet aratott, ami arra enged következtetni, hogy Lajos a politikai játszmák porondján is otthonosan mozgott.

Ebben a bizonytalansággal teli, viszályokkal terhes nyugat-európai miliőben döntött úgy, hogy hadjáratot indít a Közel-Keletre. Kétségkívül vakmerő elhatározás volt, amit ha valóban meg akarunk érteni, figyelembe kell vennünk, mekkora dicsőséget és lelki vonzerőt jelenthetett az efféle kaland egy XIII. századi francia király számára, különösen ha olyan személyiségjegyekkel rendelkezett, mint Lajos, aki számára a megszerezhető szellemi haszon rendkívüli jelentőséggel bírt.

Ám a kilátásba helyezett bűnbocsánat jellegében azóta, hogy II. Orbán meghirdette az első hadjáratot, jelentős változások következtek be. A keresztesnek eleinte személyesen kellett részt vennie a jeruzsálemi zarándoklaton,

hogy szert tehessen az egyház által kínált lelki javakra, az idő múlásával azonban e követelmény szigora jelentősen enyhült.

Figyelembe véve a realitásokat – vagyis azt, hogy a részt venni szándékozók közül életkoruk vagy fizikai állapotuk folytán sokan nem képesek hadba indulni –, egyes csoportoknak lehetővé tették, hogy az aktív közreműködés helyett pénzzel járuljanak hozzá a hadjárat sikeréhez. Ez sok tekintetben előremutató kezdeményezés volt, ami azt eredményezte, hogy többé nem indultak útnak fegyverforgatásra nem alkalmas, hasznavehetetlen alakulatok, melyek csak tovább apasztották az egyébként is szűkös élelemkészletet, s melyek „harcosai" ezerszámra vesztek oda a betegségek, a kimerültség és a sebesülések miatt.

E kedvezmény egyre nagyobb teret hódított, míg végül sokan azok közül is lényegében vásárlás útján igyekeztek bűnbocsánatot nyerni, akik egyébként nagyon is alkalmasak lettek volna a részvételre. A bűnbocsánat ezen gyakorlata ekkorra már kezdte aláásni a pápaság tekintélyét. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy a bűnbocsánat egyre elterjedtebb használatát önálló kifejezéssel kezdték illetni („spirituális infláció").

Egy egykorú krónikás, Matthaeus Parisiensis maró gúnnyal átszőtt kritikát fogalmazott meg IV. Incével szemben a bűnbocsánat bőkezű osztogatása miatt (a pápaság például ekkoriban már azoknak is részleges bűnbocsánatot ígért, akik végighallgattak egy keresztes hadjáratba szólító szentbeszédet). A megszerezhető búcsúcédulák egyesekre akkora vonzerőt gyakoroltak, hogy kapzsi áhítatossággal gyűjteni kezdték őket. IX. Lajos is közéjük tartozott.

A keresztes háborúk potenciális célországainak köre szintén kibővült. Az első hadjárat meghirdetésekor még egyértelműen közel-keleti célpontot jelöltek ki, ám a mozgalom távolba vesző kezdeti szakasza óta az egyház újabb ellenségeit sikerült azonosítani. Ilyenek voltak a baltikumi pogány törzsek, de a Pireneusi-félszigeten élő mórok elleni küzdelemért is lelki ellenszolgáltatást ígértek.

Vitatható módon az eretnek keresztényeket is a legális célpontok közé sorolták. A Dél-Franciaországban élő katharok elleni fellépésről már esett szó, de a bűnbocsánat a pápaság világi ellenfeleivel szembeni harc esetén is járt, közülük is elsősorban Frigyes német-római császár érdemel említést.[3] E tendenciák összességében negatívan érintették a közel-keleti keresztes hadjárat ügyét, mivel csökkentették a haderő lehetséges létszámát. A potenciális je-

lentkezők számára azonos bűnbocsánati feltételek mellett vonzóbbnak tűntek azok az akciók, melyek a lakóhelyükhöz közelebb fekvő területek ellen irányultak. Ráadásul mivel az első hadjárat diadala óta a keresztes mozgalmat a viszonylagos sikertelenség jellemezte, a közel-keleti vállalkozások vonzereje valamelyest megkopott.

Megállapíthatjuk tehát, hogy több olyan gyakorlati ok is akadt, amely miatt a keresztes hadjáratok dicsfénye – jóllehet egyesek számára változatlanul valóságos volt – nem volt annyira vonzó, mint egykoron. A hiány kompenzálásának módját a Nyugat egyre inkább a lovagi dicsőség elérésének lehetőségében vélte felfedezni.

A XIII. század Nyugat-Európában a lovagi kultúra felvirágzását hozta, melynek előzményei az előző évszázadra nyúltak vissza. A mondott időszakban mindennapossá váltak a lovagi tornák. Mivel ezek gyakran párosultak erőszakkal, és több ilyen rendezvény is majdhogynem spontán felkelésbe torkollott, nem mindig vették őket szívesen, ekkorra pedig kezdtek valódi problémát jelenteni. Hogy mennyire veszélyeztették a társadalmi rendet, arra leginkább a betiltásukra tett kísérletek számából következtethetünk. 1215-ben és 1245-ben pápai dekrétummal igyekezték betiltani őket, 1243 és 1248 között pedig III. Henrik angol király öt alkalommal utasított el lovagi viadal rendezésére vonatkozó kéréseket.[4]

A korabeli irodalmi alkotások lovagi tornákról szóló, igen gazdag leírásaiból nyomon követhetjük egy nyugat-európai lovagi kódex kialakulását, mely a társadalmi együttélés normarendszerének integráns részévé vált. Újfajta világszemlélet kezdett formálódni, legalábbis ami a nemességet illeti. Míg korábban a lelki javak jelentették a keresztes hadjáratok elsődleges mozgatórugóját, ekkorra a dicsőség és az e világi elismerés igézete ugyanilyen erős motivációs tényezővé lépett elő.

E változásra számos történész is rámutat. Egyikük így fogalmaz: „A kései keresztes hadjáratok… egyre inkább a dicsőség és a hírnév keresésének újabb színterét jelentették."[5] A lovagság intézménye és az általa életre hívott paradigma ily módon fontos részét képezte a keresztes mozgalom ekkori lélektani hátterének.

Összességében elmondható, hogy a keresztes háborúk mozgatórugói igen komplex elegyet alkottak, és az első hadjárat óta finom hangsúlyeltolódáson mentek keresztül. A társadalom gondolkodásában jelen lévő inspirációelegy

bizonyos régiókban (elsősorban Franciaországban, ahol a lovagi kódex különösen nagy jelentőségre tett szert) olyan formát öltött, hogy az emberek számára a keresztes hadjárat még mindig vonzó perspektívát jelentett.

Ám az emelkedett idealizmus csak egyetlen tényező a sok közül. Ahhoz, hogy egy keresztes hadjárat megvalósuljon, a gyakorlati tennivalóknak volt nagyobb jelentősége. Egy hadjárathoz rengeteg előkészületre volt szükség: hadsereget kellett toborozni, és meg kellett szervezni a Közel-Keletre történő átszállítását. Az elkövetkező időszak kristálytisztán megmutatja, hogy Lajos teljesen felépült-e a betegségéből. Ha azt akarja, hogy az általa vezényelt sereg eljusson a Szentföldre, minden energiájára és lelkesedésére szükség lesz. Az álmodozás helyett eljött az érdemi munka ideje.

3.

A hadjárat előkészületei

Egy keresztes hadjáratot sokkal nehezebb volt megszervezni, mint kihirdetni, komoly előkészületeket igényelt. Mivel Lajos nem rendelkezett állandó hadsereggel, a toborzás volt az egyik legfontosabb gyakorlati tennivaló. Az embereket buzdítani kellett a részvételre, de kötelezni nem lehetett őket. A keresztes hadjárat önkéntes vállalkozás volt, a hithez kötődő aktus, ahol a részvétel minden ember esetében lelkiismereti megfontoláson alapult (igaz, a döntés meghozatalában a helyi papnak is fontos szerep jutott).

A hadsereget megfelelően el kellett látni fegyverzettel és élelemmel, ami óriási kihívás elé állította a szervezőket, mivel a haderő előreláthatólag hosszú ideig marad távol. Ez alighanem komoly fejfájást okozhatott. Egy vonuló hadseregnek hatalmas mennyiségű élelemre volt szüksége, márpedig kizárólag a helyben fellelhető táplálékra hagyatkozni katasztrófához vezethetett volna.

A harcosokat és az ellátmányt egyaránt át kellett szállítani a Közel-Keletre. A Kis-Ázsián keresztül vezető, vagyis az első keresztesek által használt útvonal szóba sem jöhetett, mivel a terület nagyrészt török fennhatóság alatt állt, vagy mongol hordák fenyegették, melyek forgószélként érkeztek a térségbe a világ egy távoli sarkából. Egyetlen király sem rendelkezett még csak megközelítőleg sem kellően nagy flottával ahhoz, hogy jelentős létszámú haderőt tudjon mozgatni, legalábbis amennyiben komoly vállalkozásról volt szó. Épp ezért a transzport lebonyolításához a tengeri kereskedőállamokkal, például Genovával és Marseille-jel is föl kellett venni a kapcsolatot.

Lajosnak arra is gondot kellett fordítania, hogy a hadjárat idején országát biztonságban tudja. Mivel III. Henrik angol királlyal ellenséges viszonyban állt, létfontosságú volt, hogy távolléte idején is erős végrehajtó hatalom kormá-

nyozza Franciaországot. Ugyancsak meg kellett szereznie a német-római császár támogatását vagy legalább a semlegességét. Ha nem akarta, hogy érdekei sérüljenek, Lajosnak meg kellett adnia a tiszteletet Frigyesnek.

A küszöbönálló vállalkozásnak egyházügyi vonatkozásai is voltak. Az egyházzal fenntartott kapcsolatokat gondosan ápolni kellett, és az egyház támogatása nemcsak lelki tekintetben, hanem rendkívül lényeges gyakorlati okokból is elengedhetetlen volt. A háború finanszírozása óriási kihívást jelentett, még egy állam pénzügyi lehetőségeit is meghaladta. Az egyetlen szervezet, mely biztosíthatta a hadjárat anyagi hátterét, az egyház lehetett, mely a keresztény világ minden szegletében kivetett különadók révén képes volt a szükséges összeg előteremtésére.

Egyházi támogatás nélkül nem sok esély nyílott arra, hogy az expedíció valaha is több legyen Lajos délibábos elgondolásánál. A francia uralkodó diplomáciai támogatást is kért a pápától, különösen azért, hogy elvegye III. Henrik kedvét Franciaország megtámadásától, mialatt ő távol lesz. Ez a pápaság szokásos garanciájának kiterjesztését jelentette (a Pápai Állam a keresztes hadjáratok alkalmával vállalta, hogy megvédi a keresztesek tulajdonát a távollétük idején).

A keresztes hadjáratokat az egyház hirdette meg: ez volt az egyik vonás, mely megkülönböztette a világiak hadviselésétől. Márpedig korántsem volt biztos, hogy az egyház örömmel veszi Lajos távozását, épp amikor az európai politikai helyzet olyannyira képlékeny. Lajos semlegessége a pápa és a császár konfliktusában stabilizáló tényezőt jelentett Nyugat-Európa kényes politikai egyensúlyának megőrzésében, hiánya döntően befolyásolhatta a hatalmi viszonyok alakulását.

Végül a messze távolban végbement történések játszottak a kezére. A nemrégiben visszaszerzett Jeruzsálem fölötti keresztény uralom mindig is ingatag volt. Messze keleten, több ezer kilométerre Nyugat-Európától, de még az Outremertől is olyan eseményekre került sor, melyek utóbb alapos felfordulást okoztak az akkori ismert világ nagy részében. Dzsingisz kán vezetése alatt a Mongólia eldugott vidékein élő törzsek egységes közösséggé forrtak. A kán olyan haderőt állított föl, melyre korábban alig akadt példa: egy lovasságot, mely forgószélként söpört végig Ázsia tájain. E kegyetlen harcosokat senki sem tudta feltartóztatni. Sikerüket főként két tényezőnek köszönhették: a mozgékonyságnak és a kegyetlenségnek.

A mongolok gyorsan haladtak és ügyesebben manővereztek bárkinél, aki az útjukba került. Egy erőszakos korban is olyan brutalitásról tettek tanúbizonyságot, amely messze túlment minden addigi határon. Ha egy város vette a bátorságot, hogy útját állja a mongol hordáknak, könyörtelenül megsemmisítették, a föld színéről is eltörölték. A barbár taktika azonban rendkívül eredményesnek bizonyult. A megtizedelt városok sorsa intő például szolgált a többi számára.

Mint egy sáskahad, mely mindent felfal, ami az útjába kerül, a mongol sereg végigviharzott Ázsián. Néhány seregtest Európa peremvidékeire, Magyarország és Lengyelország síkságaira is eljutott. E keresztény államok seregei hősiesen ellenszegültek a támadóknak, de szívfájdítóan eredménytelenek voltak. A kontinensen komoly aggodalom lett úrrá: mi lesz, ha a mongolok úgy döntenek, hogy Nyugat-Európába is betörnek? Erre ugyan nem került sor, de a veszély így is nagy rémületet váltott ki Nyugat-Európában.

A mongol had más egységei eközben Perzsiát rohanták le, ahol összecsaptak a khorezmiekkel, akik maguk is harcias népek voltak, de a mongoloknak ők sem lehettek méltó ellenfelei. A totális vereséget szenvedő khorezmiek tömegei nyugat felé, az Outremer irányába menekültek, s miután elüldözték őket a szállásterületükről, szövetségeseket és jövedelmező zsoldlehetőséget kerestek. Az egyiptomi szultán ekkoriban éppen hadban állt Damaszkusz szultánjával (a viszály a XIII. század elején Szaladdin halálával keletkezett hatalmi vákuum konfliktusainak hosszú sorába illeszkedett).

Az egyiptomi szultán örömmel felfogadta a khorezmieket. Damaszkusz ura az outremeri keresztény erőkkel állt szövetségben, így a közel-keleti keresztény területek potenciális célpontot jelentettek a khorezmiek számára. A mongoloktól elszenvedett vereség ellenére a khorezmiek ellen egyetlen haderő sem vehette föl a versenyt a térségben. Ahogy Szírián keresztül az Outremer felé vonultak, egyik várost a másik után foglalták el, egyedül a magas, erős falakkal körülvett Damaszkusz tűnt bevehetetlennek.

Amint a khorezmiek az Outremer felé nyomultak, nyilvánvalóvá vált, hogy a keresztény királyság a céljuk. A jeruzsálemi védművek a század korábbi részében megrongálódtak, s noha már folytak a javítási munkálatok, még nem fejeződtek be. Ráadásul a falak megvédéséhez igen sok harcosra lett volna szükség, sokkal többre, mint ahányan a helyi keresztény helyőrségben szolgáltak.

Jeruzsálemet különféle lovagrendek védték, például a templomosok, az ispotályosok és a Német Lovagrend. E lovagrendek az előző évszázad folyamán izmosodtak meg, s gyakorlatilag ők alkották az Outremer reguláris védelmi erejét. A lényegében kolostori regulák mentén szerveződő lovagrendek a szerzetesi fegyelem és a harctéri vitézség különleges elegyét képviselték, ezért tagjait „harcos szerzetesként" jellemezték. Ők szolgáltatták az outremeri állandó hadsereg gerincét. A rendek vezetői úgy vélték, a khorezmiek ellen nem lesznek képesek megfelelően ellátni Jeruzsálem védelmét, és sorsára hagyták a várost.

A khorezmiek 1244 júliusában kezdték meg a város ostromát, és „gyakran betörtek Jeruzsálembe, mely gyakorlatilag nem volt megerősítve".[1] A városban maradt keresztényekben nagy rémületet keltettek a khorezmiek kegyetlenségéről szóló hírek. Hatezren közülük úgy döntöttek, inkább távoznak, mint hogy vállalják a kockázatot. A menekülési útvonal muzulmán területen vezetett keresztül, és a keresztények megállapodtak a helyiekkel a szabad elvonulásról. Ez azonban nem sokat ért, mivel útközben sokukat legyilkolták vagy foglyul ejtették, másokat pedig a khorezmiek csaltak tőrbe és mészároltak le. Alig háromszáz embernek sikerült megmenekülnie.

E sajnálatra méltó páriáknál azok sem jártak sokkal jobban, akik a városban maradtak. 1244. július 11-én a khorezmiek elfoglalták Jeruzsálemet, és a Szent Város végérvényesen elveszett a keresztesek számára. Szörnyű pusztítás és vérfürdő vette kezdetét:

> A Sír előtt [a kereszténység legszentebb kegyhelye, a Szent Sír-templom] kegyetlenül kibelezték az épületben maradt vagy itt menedéket kereső összes keresztényt, majd a következő szavak kíséretében lefejezték a misét cerebráló papokat az oltároknál: „Ezennel kiontjuk a keresztények vérét ott, ahol borral áldoztak istenük tiszteletére, akit szerintük itt feszítettek keresztre."[2]

A muzulmánok megszentségtelenítették a katedrálist – a kereszténység legszentebb templomát, mely a keresztre feszítés helyét és Krisztus sírját egyaránt magában foglalta –: elvitték a gazdagon díszített oszlopokat és megrongálták a jeruzsálemi királyok Szent Sír-templomban található végső nyughelyeit. A borzalmas események krónikása, Róbert jeruzsálemi pátriárka szomorú összehasonlítást tett a khorezmiek tettei és a várost korábban elfoglaló muzul-

mánok cselekedetei között – az utóbbiak legalább tiszteletben tartották a keresztény kegyhelyek szent voltát.

A történtek súlyos letargiába taszították a keresztény világot. Az ehhez fogható vereségek nem voltak ugyan előzmény nélküliek, hiszen a várost már korábban is elveszítették, ám a Jeruzsálemben épült szent helyek szándékos megsemmisítése durva sértésnek számított. De bármily kétségbeejtőek voltak a pusztításról érkező hírek, az egész Outremer létét veszélybe sodró, katasztrofális katonai vereségről szóló híradások ennél is jobban megrázták a közvéleményt.

Jeruzsálem elfoglalása után a khorezmiek folytatták előrenyomulásukat, hogy egyesüljenek az egyiptomi haderővel, melynek egyik alakulatát később a világ legkiválóbb egységei között tartották számon. Az egyiptomiaknál teret nyert az a szokás, hogy külhonból toboroztak harcosokat, mégpedig úgy, hogy erős ifjakat választottak ki, akiket kiváló katonává lehet képezni. Az Egyiptom földjére hozott fiatalokat aztán megtanították a harcművészet minden fogására, és félelmetes haderővé képezték őket.

Ezeket az idegen származású katonákat mamelukoknak nevezték. Az újoncokat számos különböző helyről verbuválták, különösen a Kaukázus térsége számított gazdag utánpótlási bázisnak. A mamelukok közé történő besorozás nagy megtiszteltetésnek számított. E katonákat Egyiptomban más rabszolgákkal ellentétben tisztelet és megbecsülés övezte. Családjaik lelkesen bocsátották őket áruba annak reményében, hogy rájuk is vetül valamennyi a dicsőségből, hogy fiukat kiválasztották erre a különleges feladatra.

A mamelukok az idők folyamán jelentős politikai hatalomra tettek szert a Közel-Keleten. A túlzott megerősödésük ellen hozott intézkedések (például az államhatalmat veszélyeztető rokonsági összefonódások kialakulásának megelőzésére a mamelukok fiai nem léphettek apjuk nyomdokaiba) ellenére önálló dinasztiát alapítottak, mely később uralma alá hajtotta Egyiptomot.

A mamelukok soraiban szolgált egy kék szemű, erős testfelépítésű, intelligens férfi, bizonyos Rukn ad-Din Bajbarsz is, aki utóbb a közel-keleti frank államok valaha élt legnagyobb ellenségévé vált. A nagy Szaladdinnál sokkalta kegyetlenebb Bajbarsz olyan rettegéssel töltötte el a keresztényeket, amilyennel egyetlen muzulmán hadvezér sem. A szánalmat nem ismerő, vérszomjas Bajbarsz hatalmas mészárlás közepette söpri majd el a törékeny outremeri államalakulatot.

A keresztesek tekintélyes haderőt vonultattak föl az egyiptomiak és khorezmiek jelentette veszély elhárítására. Az Outremer védelme igen nagy mértékben a lovagrendektől függött. Noha ezek eredetileg azért jöttek létre, hogy oltalmat biztosítsanak a Jeruzsálembe látogató zarándokoknak és a Szentföldön található keresztény kegyhelyeknek, hamarosan kulcsszerephez jutottak az outremeri állandó hadseregben.

Különösen három lovagrend tett szert nagy jelentőségre. Elsőként a johanniták (ispotályosok) jelentek meg a Szentföldön, bár ők nem lovagrendként kezdték működésüket. A templomos rendet ezzel szemben eleve katonai céllal hozták létre, és hírnevét nem kis részben a középkor egyik legjelentősebb alakjának, az ügyüket felkaroló Clairvaux-i (Szent) Bernátnak köszönhette. A Német Lovagrend néven ismert harmadik szervezet sokkal rövidebb múltra tekinthetett vissza, és működésében meghatározónak számítottak a német kapcsolatok (szinte ők az egyedüliek, akik a császár szentföldi tartózkodása idején támogatták Frigyes törekvéseit). Bár nem voltak olyan befolyásosak, mint a másik két lovagrend, és még nem érték el hatalmuk tetőpontját (szentföldi ténykedésüknél sokkal ismertebbek a kelet-európai barbár törzsekkel szemben véghezvitt hőstetteik), így is értékes hozzájárulást jelentettek az Outremer védelmi rendszeréhez.

A tény, hogy a lovagrendek a királyságnak szolgáltatott emberanyag-utánpótlás révén fontos szerepet töltöttek be, rendkívül erős pozíciót biztosított számukra. Egyházi státusuk folytán nem valamelyik világi hatalom, hanem közvetlenül a pápa fennhatósága alá tartoztak. Lényegében szerzetesekről volt szó, akik meghatározott regulák szerint éltek: nőtlenségi fogadalmat tettek, nem rendelkeztek személyi tulajdonnal (jóllehet maguk a rendek nagyon gazdagok voltak), és kérdezés nélkül teljesítették az utasításokat. Mindez kivonta őket a világi törvények hatálya alól. Ám más szerzetesekkel ellentétben, akik a passzív szemlélődésnek szentelték életüket, ezek az emberek gyilkoltak, mégpedig Isten, vagy legalábbis az Ő egyháza áldásával.

A lovagtestvérek azonban bizonyos tekintetben az egyházi törvények (kánonjog) hatálya alól is mentességet élveztek, mivel még a helyileg illetékes püspök sem vonhatta őket felelősségre. Felhatalmazásuk közvetlenül a pápától származott, és egyedül az egyházfő reménykedhetett abban, hogy legalább az ellenőrzés látszatát fenntarthatja ténykedésük fölött, márpedig figyelembe

véve az Outremertől való távolságot, ez még az ő számára is nehézségekbe ütközött.

A lovagrendek sajnálatos módon nem mindig használták okosan erejüket. Gyakran ellentétek feszültek közöttük, a hadviselés során pedig néha meggondolatlan taktikai lépésekre ragadtatták magukat. Beállítottságuk azt diktálta, hogy olyankor is mindent elsöprő rohamra induljanak, amikor az óvatosság célravezetőbb volna. Ez történt abban a hadjáratban is, mely a katasztrofális végkimenetelű hattíni csatához és Jeruzsálem elvesztéséhez vezetett. Ráadásul a küszöbönálló hadjáratban alkalmazott taktikájuk arra enged következtetni, hogy nem sokat okultak hibáikból.

A templomosok háromszáz lovassal képviseltették magukat, az ispotályosok hasonló nagyságú sereget, a Német Lovagrend pedig valamivel kisebb haderőt állított ki, s ezek együttesen jelentős hányadát tették ki a lovagrendek bevethető harci állományának. Jóllehet a modern hadseregek viszonylatában e szám kicsinek tűnhet, a nyugati páncélos lovasságnak az ütközetekben a létszámánál nagyságrendekkel jelentősebb súlya volt.

Megfelelő viszonyok közepette e páncélos katonák rohamának lendülete teljesen szétzilálhatta az ellenség sorait. Az ember-ember elleni küzdelemben csak kevesek vehették föl velük a versenyt. A nyugati lovagok összehangolt támadása bármilyen ellenállást olyan könnyen elsöpörhetett, ahogy a szélvihar kapja fel a faleveleket. Ha azonban ellenállásba ütközött, a lovagsereg hamar rendezetlenné vált. Nem voltak híján a bátorságnak és a vitézségnek, az általuk képviselt ügy jogosságába és a saját legyőzhetetlenségükbe vetett hittől vezéreltetve időnként olyan feladatokra is vállalkoztak, melyek jobb esetben szükségtelen kockázattal jártak, néha pedig egyenesen öngyilkossággal értek föl.

A keresztény haderő a damaszkuszi szultán által küldött muzulmán szövetségesekkel együtt útnak indult, hogy megütközzön az ellenséggel. A két sereg Gázától nem messze, La Forbie város közelében találkozott 1244 októberében. A velük szemben felsorakozott, tekintélyes létszámú ellenséges haderőt ötezer egyiptomi harcos és tízezer khorezmi zsoldos alkotta. A keresztesek muzulmán szövetségesei óvatosságra intettek.

A khorezmiek hadviselési stílusa nem volt igazán alkalmas a szilárdan védett állások elleni támadásra, így a keresztesek azt a tanácsot kapták, hogy vegyenek fel védelmi pozíciót, ám a lovagrendek kereken visszautasították az ef-

féle óvatoskodást. Ellenkezőleg, úgy döntöttek, hogy a kereszteseknek és szövetségeseiknek azonnali heves támadást kell indítaniuk, mellyel lekopírozták a hatvan évvel korábban Hattínnál alkalmazott taktikát.

A keresztény had a jobbszárnyon helyezkedett el, muzulmán harcostársaik pedig középen és a balszárnyon. Bajbarsz pontosan a keresztes lovagokkal szemközt sorakoztatta föl legütőképesebb erőit, a mamelukokat, a khorezmieknek pedig az ellenség többi alakulatára kellett figyelniük. Arra is utasítást kaptak, hogy amennyiben megfutamítják muzulmán ellenfeleiket, ne induljanak a nyomukba, hanem kanyarodjanak a keresztesek háta mögé, és szigeteljék el őket a többiektől.

A kibontakozó ütközetben a keresztény lovagok rárontottak a mamelukokra. A jól szervezett, erős páncélzattal ellátott mamelukok sorai kissé megbomlottak, de a keresztényeknek nem sikerült az áttörés. A khorezmiek eközben várakozáson felül jól állták a sarat, és a keresztesek muzulmán szövetségesei kezdtek meginogni. Egyre fokozódott a pánik, a lovagrendekkel szövetséges muzulmánok elszántsága pedig mind jobban csökkent. Itt is, ott is kivált egy-egy ember a frontvonalból, aztán tíz-húsz fős csoportok kezdték követni a példájukat, majd több száz fős egységek is így tettek. Hamarosan jelentős létszámú alakulatok kezdték elhagyni a harcmezőt.

Ekkor elérkezett a csata döntő momentuma. Ha a khorezmiek üldözőbe vették volna a menekülő muzulmánokat, a keresztények még kivághatták volna magukat szorult helyzetükből. A khorezmiek azonban észben tartották a parancsot, fegyelmezettek maradtak és a keresztények háta mögé kerültek, akik hirtelen azt tapasztalták, hogy nemcsak elölről, hanem oldalirányból és hátulról is támadják őket. Az ütközet rövid idő alatt elkeseredett közelharcba torkollott, a páncélhoz csapódó kemény acél félelmetes lármát keltett a zűrzavarban.

Mivel a lovagok jelentős létszámhátrányban voltak, kiváló fegyverzetük nem sokat ért a meglehetősen nagy túlerővel szemben, így ellenállásukat óhatatlanul felőrölték. A keresztény harcosok bátran küzdöttek, de elveszett ügyért harcoltak, és hatalmas veszteségeket szenvedtek. A templomos lovagtestvérek 90%-a meghalt vagy fogságba esett, de a többi lovagrendet is ugyanilyen borzalmas veszteségek érték. Ráadásul az ütközetben a templomosok nagymestere is életét vesztette, az ispotályosok vezetőjét pedig foglyul ejtették. Ez volt a keresztes mozgalom történetének egyik leggyászosabb napja.

Amikor Lajos úgy döntött, hogy keresztes hadjáratot indít, még nem értesült a katasztrófáról, de az időzítés tökéletes volt: az események alakulása épp kapóra jött számára, mivel a vereségről érkező hírekben rejlő propagandalehetőséget jól ki lehetett aknázni a toborzáshoz. A harbiyahi vagy gázai csataként is ismert La Forbie-i ütközetben elszenvedett katasztrofális vereség csak újabb löketet adott a toborzásra tett erőfeszítéseinek.

Nem sokkal azután, hogy tudomást szerzett a csatavesztésről, IV. Ince pápa felhívást intézett a nyugat-európai uralkodókhoz, hogy tegyenek előkészületeket egy hadjárat megindítására. 1245-ben megbízta legátusát, Chateauroux-i Eudest, hogy lásson hozzá a keresztes hadjárat hirdetéséhez. Bár a francia király Közel-Keletre történő távozása – figyelembe véve, hogy Lajos potenciális szövetségesnek számított a pápa Frigyes császárral való konfliktusában – nem lehetett örömteli fejlemény a pápa számára, az outremeri királyságnak mindenképpen jelentős ösztönzést adhatott.

Nyugaton sokan tisztában voltak vele, milyen drámai változások zajlanak a Közel-Keleten, de úgy vélték, van ennél fenyegetőbb veszély is, mely lényegesen nyugtalanítóbb, mint amit a szentföldi „szaracénok" jelentenek. A hír, hogy a mongolok 1241-ben megsemmisítették a magyar és a lengyel haderőt, alapjaiban rázta meg az európai királyi udvarokat. A mongol veszély miatt Lajos anyja, Kasztíliai Bianka állítólag majdnem hisztériás rohamot kapott, miután meggyőzte magát arról, hogy még a francia udvar sincs biztonságban. Mielőtt azonban a mongolok megszilárdíthatták volna európai pozícióikat, a kán meghalt, és a sereg visszatért keletre.

Ám a mongol fenyegetés ezzel még korántsem hárult el, mivel a közel-keleti hatalom megszerzése igen előkelő helyen szerepelt a terveik között. Megsemmisítették az ellenszegülő kis-ázsiai török erőket, és szövetséget kötöttek a térségben élő örményekkel. Az outremeri keresztények sem voltak biztonságban. A mongol kán ellentmondást nem tűrve felszólította V. Boemundot, Antiochia hercegét, hogy ismerje el hűbérurának. 1244-ben a keresztények elküldték az antiochiai pátriárkát a pápához segítségért, mire Ince hozzálátott, hogy felkészítse a Nyugatot egy mongolok ellen indítandó keresztes hadjáratra.

A sereg Outremerbe való átszállítását szervező Lajos szerint azonban a mongol veszély nem bírt ekkora jelentőséggel. A királyt más gondok gyötörték, többek között a kereszténység korábbi ellenségei, a muzulmánok miatt fájt a feje,

akik megszállva tartották Krisztus földjét. De a hadjárat megindítására még várni kellett, mivel további előkészületekre volt szükség.

Lajos először a hatalmi pozícióit akarta bebiztosítani. 1245-ben tárgyalásokat folytatott IV. Ince pápával, hogy kompromisszumos megoldást találjon az egyházfő és Frigyes császár között. Frigyes hajlandónak mutatkozott egy megbékélést célzó álláspont elfogadására, de a pápa irányába tett jóindulatú gesztusai elutasításba ütköztek.

Lajosnak el kellett fogadnia, hogy kudarcot vallott, bár Ince hajthatatlansága miatt alaposan felbosszantotta magát. A pápa helyzete ekkoriban veszélyessé vált és menekülnie kellett. Engedélyt kért Lajostól a Reimsben való berendezkedésre, de kérése süket fülekre talált. Végül Lyonban keresett menedéket.

A pápa és Frigyes viszonya annyira megromlott, hogy egy időben erősen tartotta magát az a szóbeszéd, hogy a császár támadásra készül a Lyonban tartózkodó pápa ellen, de erre végül nem került sor. Lajos erőfeszítései azonban nem voltak teljesen hiábavalók. Frigyes nagyra értékelte, hogy a francia uralkodó közbenjárt az érdekében, így a keresztes hadjárat alkalmával bőségesen ellátta a franciákat árufélességekkel, és nyugodt átvonulást biztosított számukra a területein.

Ám a császár jóindulatának így is szigorú korlátai voltak. Frigyes évek óta jó kapcsolatot ápolt az egyiptomi szultánnal, és muzulmán krónikások szerint rengeteg információval látta el a készülő akció tervezett hadműveleteiről. Az efféle machiavellisztikus megoldások teljesen összhangban álltak a császár gondolkodásmódjával.

Lajos ezután a III. Henrik angol király részéről fenyegető veszélyt igyekezett kiküszöbölni. Az 1243-as háború lezárásaként fegyverszünet jött létre Anglia és Franciaország között, mely 1248-ban járt le, és a Lajos által a meghosszabbítására tett kísérletek kudarcba fulladtak. Épp ezért Lajos biztosítékot kért és kapott a pápától, hogy Ince Henrik minden ravaszkodásával szemben szigorúan fellép. Ince megígérte, hogy hadsereget toboroz és küld Henrik ellen, amennyiben az megszegi az egyezményt.

A király ezt követően a belpolitikai ügyek elrendezésén fáradozott. Úgy tervezte, számos családtagját is magával viszi az útra. Felesége, Margit vele tartott, miképp fivérei, Artois-i Róbert, Anjou Károly és Poitiers-i Alfonz is. Lajos fenntartás nélkül megbízott anyjában, aki régensként korábban már nagy szolgálatot tett neki, amikor ő még túl fiatal volt a kormányzáshoz. Magától ér-

tetődőnek tűnt számára, hogy ezúttal is őt nevezi ki erre a posztra, s így is történt. A stabilitás megteremtésére tett kísérletei nagyrészt sikerrel jártak, és a belpolitikában a keresztes hadjárat későbbi szakaszáig nem merültek föl különösebb problémák.

Ezután az aprólékos szervezési feladatok következtek. Több évbe került, mire a sereg útnak indulhatott, de Lajos okosan használta föl ezt az időszakot. Mind közül ez volt a leggondosabban megtervezett keresztes hadjárat. Hatalmas mennyiségű élelmiszert kellett felhalmozni és raktározni, ám nemcsak az emberek ellátmányáról, hanem a több ezer ló táplálékáról is gondoskodni kellett. És nem az élelmezés jelentette az egyetlen problémát: a fegyverzetet is át kellett szállítani, és az ostromgépekhez használatos anyagokat is be kellett szerezni. A hadsereg ruházata és a vezérek sátrai szintén elszállításra vártak.

Az összes felszerelést vízi úton szállították a helyszínre. A korábbi nagyobb szabású expedíciók alkalmával többnyire egyetlen nagy flotta szolgálatát vették igénybe a fuvarozáshoz. Így például a harmadik keresztes háború idején a genovaiak végezték a francia csapatok szállítását, a negyedik hadjárat során pedig a velenceiek látták el ezt a feladatot, mint kiderült, katasztrofális eredménnyel.

Lajos szélesebb fuvarozói körre támaszkodott, így csökkenteni tudta a kockázatot. A csapatszállításban ily módon genovaiak, pisaiak és velenceiek is közreműködtek, de Marseille-ből is jelentős számú hajó érkezett. Néhány bárója messzebbről, Angliából bérelt vízi járműveket, sőt az egyik hajót kifejezetten a keresztes hadjáratra építették Invernessben, de a távoli északról, Norvégiából is jöttek hajók.

A megfelelő szállítókapacitás kulcskérdésnek számított, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy Ince pápa már azokat is bűnbocsánatban részesítette, akik hajókat biztosítottak az útra. Úgy döntöttek, hogy a flotta gyülekezőhelye a dél-franciaországi Aigues-Mortes kikötőjében lesz. E település kisebb volt Marseille-nél, ebből adódóan megvoltak a korlátai. Mindazonáltal a keresztes hadjárat központi kikötőjeként és fegyverraktáraként tökéletesen eleget tett funkciójának.

A nagyszerűen megerősített, robusztus aigues-mortes-i erőd hűen tükrözte a Francia Királyság erejét.[3] A Lajos által építtetett kikötő lenyűgöző méretei fennen hirdették az uralkodó ambícióit. Több volt egyszerű katonai bázisnál: üzenetet jelentett a világnak a király benne elfoglalt helyéről.

Miután Lajos elhatározta a kikötő megépítését, a nehézségek sem téríthették el szándékától, például az, hogy a kikötő hamar feltöltődött iszappal, vagy hogy kevés ivóvíz állt rendelkezésre. A bővítési munkálatok keretében csatornát ástak és lenyűgözően arányos új tornyot emeltek, mely Lajos lakhelyéül szolgált, amikor a kikötővárosban tartózkodott.

A hadjáratra való toborzás 1245-ben indult be igazán. Ince pápa Chateauroux-i Eudest bízta meg a hadjárat népszerűsítésével és a keresztes haderő felállításával. A királynak nem állott hatalmában arra kényszeríteni alattvalóit, hogy tartsanak vele. Jóllehet Lajos hűbéresei voltak, a bárókat évente körülbelül negyvennapi hadviselésre lehetett kötelezni, márpedig ennyi idő még arra sem volt elég, hogy átkeljenek a Földközi-tengeren.

Mivel kényszert nem lehetett alkalmazni, a meggyőzés módszeréhez kellett folyamodni. Az egyház élére állt a mozgósításnak, a Nyugat spiritualitására apellált, és lelki ráhatással igyekezett rávenni a potenciális résztvevőket a csatlakozásra. Számos főurat emellett a dicsőség és a lovagi erények gyakorlásának lehetősége is vonzott. Az 1245. október 9-én Párizsban megrendezett szertartáson jó néhány főnemes és magas rangú egyházi személy – például Reims és Bourges érsekei – a kereszt felvételével formálisan is elkötelezte magát is a keresztes hadjárat mellett.

A toborzás viszonylag jól haladt, még akkor is, ha a sereg felállítása több évet vett igénybe. Lajos többféle eszközzel is igyekezett rávenni a franciákat a részvételre, például egyes báróinak díszruhát adott karácsonyi ajándékba, melyre kereszt volt hímezve, burkolt célzást téve arra, hogy tegyék félre esetleges aggályaikat és csatlakozzanak a vállalkozáshoz.

Egyes francia városokban úgynevezett kegyes társaságok jöttek létre a közel-keleti expedíció megsegítésére. Egy alkalommal Chateauroux-i Eudes támogatásáról biztosította Chateaudun város lakóit, akik ilyen szervezetet alakítottak. Személyesen IV. Ince fogadta el ennek a közösségnek a statútumát.

A becslések szerint nagyjából 25 000 fős haderőt sikerült toborozni,[4] melyből mintegy 2500 volt a lovag és nagyjából kétszer ennyi a fegyvernök. A gyalogság létszáma körülbelül tízezer, az íjászoké pedig 5000 főre rúgott, és az utóbbiak alkalomadtán pusztító erejű egységet alkothattak. A hadseregnek volt egy jellegzetes ismérve, mégpedig az, hogy állományában túlnyomórészt franciák szolgáltak.

William Longspee (jelentése: „Hosszúkardú") vezetésével egy nem túl je-

lentős (talán mintegy 200 harcosból álló) angol kontingens is hadba vonult.[5] William és alakulata útját részben azok az angolok finanszírozták, akik támogatni akarták a keresztes hadjáratot, de vonakodtak vagy nem tudtak személyesen is részt venni benne. Az egykorú feljegyzések szerint az anyagi eszközöket azok szolgáltatták, akik „testi gyengeségük vagy más alapos ok miatt nem tudnak személyesen átkelni a tengeren arra a földre".[6]

Alig egy évvel korábban Longspee kijelentette, hogy nincs elég pénze az útra, és most is csak egy nagy összegű pápai adomány tette lehetővé, hogy útnak induljon. Henrik angol király meglehetősen lagymatagon támogatta Lajos kezdeményezését, és amint arra többen is utaltak[7], könnyen lehet, hogy kizárólag azért mutatott érdeklődést az ügy iránt, hogy támogatásáért cserébe visszakaphassa az elvesztett franciaországi területeket.

A többi – a skandináv, német, skót és itáliai – kontingens sem változtatta meg jelentősen a haderő etnikai arculatát. Mindez azt eredményezte, hogy bár Lajos nem kötelezhette alattvalóit a hadjáratban való részvételre, a sereg mégis egy királyi haderő formáját öltötte. Ez legalább nem sok vitára adott okot a tekintetben, hogy ki legyen a hadjárat vezetője (a megosztott irányítás egyetlen jelentősebb korábbi hadjáratnál sem vált be).[8]

Az előkészületek rengeteg pénzt emésztettek föl, és a hadsereg zömének fenntartási költségei is a királyt terhelték. A szükséges összeget a király saját forrásból nem tudta volna előteremteni. Számítások szerint a keresztes hadjárat összesen mintegy 1,5 millió livre-be került – hogy érzékeltessük az összeg nagyságrendjét, tudnunk kell, hogy ez hatszorosa volt Lajos király éves bevételének.[9]

Ugyanakkor még ez a kétségkívül hatalmas összeg is alatta marad a hadjárat valódi költségeinek, mivel nem tartalmazza azon keresztesek költségeinek pénzbeli fedezetét, akik nem voltak elég gazdagok ahhoz, hogy finanszírozni tudják a maguk és kíséretük útját. E számadatban ráadásul Aigues-Mortes építési költségei sem szerepelnek. Ezekkel az extra kiadásokkal a teljes összeg becslések szerint inkább 3 millió livre-re rúg, ami tizenkét év bevételével egyenértékű.[10] És ez csupán a király által rendelkezésre bocsátott pénzmennyiség, amelyhez még hozzá kell számítanunk az egyes keresztesek kiadásait is, ezek szintén igen jelentős összeget tettek ki.

Lajos minden tőle telhetőt megtett, hogy fedezni tudja a költségeket. Nyomást gyakorolt a gazdaság bővülésének köszönhetően ekkoriban szépen gya-

rapodó francia kereskedőkre, hogy járuljanak hozzá a kiadásokhoz. Ugyanakkor az ily módon beszedett pénzeket sem lehetett a végtelenségig növelni. A korábbi királyok által a köznépre kivetett adók rendkívül népszerűtlenek voltak, épp ezért Lajos arra kényszerült, hogy az egyház jól szervezett pénzcsináló gépezetét is igénybe vegye.

A pénz előteremtéséhez egy másik módszert is felhasznált. Vizsgálóbiztosokat küldött szét az országban, hogy derítsenek fényt a visszaélésekre és szabjanak ki bírságot az elkövetőkre. Lajos több okból is módfelett komolyan vette ezeket az intézkedéseket. Mint király, nagy hangsúlyt fektetett az ország igazságos kormányzására, és általánosságban elmondhatjuk, hogy az uralkodása első éveiben jelentkező gondokat leszámítva uralma békét és stabilitást hozott Franciaországnak. A jogsértések ily módon történő feltárásával meg lehetett előzni, illetve fel lehetett deríteni az esetleges problémákat.

Ám egy lelki szempontot is figyelembe kell vennünk. Mielőtt Lajos a keresztes hadba vonult, lényeges volt, hogy a kegyelem állapotába kerüljön, és amennyire lehet, jóvátegye korábbi hibáit. Viszonylag könnyű belátnunk, hogy az átlagos keresztes egyéni szintjéről a király esetében ez hogyan helyezhető tágabb perspektívába.

A királyt láthatatlan, ugyanakkor a nyilvánosság előtt létesített, szent kötelék fűzi Istenhez. Az uralkodó a koronázási szertartás során kötelezettséget vállal arra, hogy igazságosan fog kormányozni. S mivel a helyi tisztviselők az uralkodói akaratot képviselik, az általuk elkövetett visszaélések úgy minősülnek, mintha közvetve a király követte volna el azokat az ország ellen. Ha azt akarták, hogy a hadjárat meghozza a résztvevők által remélt lelki gyarapodást, ezeket a hibákat orvosolni kellett.

A hadjáratban való részvételért kilátásba helyezett előnyök, nevezetesen a pápai bűnbocsánat és a bűnök alóli feloldozás megszerzéséhez a harcosoknak tiszta lelkiismerettel kellett rendelkezniük, s ehhez szükség volt a bűnök jóvátételére. Joinville krónikájában nagyszerű példát találhatunk erre. Mielőtt elindult volna a hadjáratba, Joinville, Champagne szenesálja 1248-ban fényes ünnepélyt rendezett. Meghívta várába a vele hűbéri kapcsolatban álló embereket, és több napig tartó pazar lakomát rendezett számukra. Az ünnepség végén összehívta a vendégsereget, és szózatot intézett az egybegyűltekhez:

Nemesurak! Útnak indulok a tengeren túlra, és nem tudom, visszatérek-e valaha. Ha ártottam valamelyikőtöknek, jelentkezzen, és én jóváteszem.[11]

Ezután távozott a teremből, de fölállított egy bírói fórumot, hogy az döntsön a jelentkezők panaszáról és intézkedjen a kártérítésről hozandó döntések végrehajtásáról. Ennél sokkal átfogóbb intézkedéssorozat keretében, de Lajosnak is az volt a célja a vizsgálóbiztosok kiküldésével, hogy meggyőződjön róla, minden rendben van-e.

Lajos jellemvonásainak ismeretében semmi okunk kétségbe vonni, hogy döntéseiben az összes felsorolt motivációs tényező fontos szerepet játszott. Ám egy racionálisabb érvről sem szabad megfeledkeznünk, mégpedig arról, hogy a büntetésekből befolyó pénznek nagy hasznát vette. A keresztes hadjáratokra való pénzszerzés e módja bevett szokás volt az uralkodók körében (I. Richárd angol király nagymesternek számított e téren), rendkívül sikeres módszernek számított a kincstári bevételek gyarapítására. Joggal állíthatjuk, hogy az emberbarátság valóban erős inspirációt jelentett, ugyanakkor az sem tagadható, hogy a földhözragadtabb indítékoknak is megvolt a szerepük.

Lajos intézkedéseket tett az állami kiadások csökkentésére, hogy az így felszabaduló pénzt is a keresztes hadjáratra fordíthassa. Emellett elkoboztatta az eretnekek vagyonát, és az akkoriban általánosan alkalmazott gyakorlatnak megfelelően pénzt csikart ki a zsidóktól. Nyomást gyakorolt a francia városokra, hogy tegyenek önkéntes felajánlásokat, melyekből összesen 275 000 tours-i livre gyűlt össze a nemes célra.[12]

A keresztes hadjárat költségeit mintegy kétharmad részben az egyház fedezte. A papság az egyházi javadalmakból jelentős pénzbevételhez jutott, s ennek egy részét a Vatikán elvonta a hadjárat támogatására. Egyes közösségek, például a ciszterciek, akiknek a csillaga ekkoriban emelkedőben volt, mentességet élveztek az elvonás alól, ám e kivételek szórványosak maradtak.

Az előkészületek nagy körültekintéssel folytak, így a hadjárat szervezési hiányosságok miatt biztosan nem fulladhatott kudarcba. Három fáradságos év után végre elérkezett az idő a hadjárat megindítására. Jelentős létszámú hadsereg indult útnak Aigues-Mortes és a gyülekezőhely irányába, hogy útra keljen a Közel-Kelet és a dicsőség felé. Északról és délről, keletről és nyugatról porfelhőt kavaró lassú társzekerek zötykölődtek Franciaország göröngyös útjain a Földközi-tenger felé.

Mielőtt elindult volna, Lajosnak ünnepélyes külsőségek között búcsút kellett intenie a fővárosnak. Elsőként az újonnan emeltetett, impozáns Sainte-Chapelle palotakápolnába látogatott el, melynek építési munkálatai 1242-ben kezdődtek. E lenyűgöző templomcsoda maga volt a pazar építészet megtestesülése, kőből és vibráló színes ablaküvegből komponált dicsőítő ének a Mindenhatóhoz, akinek földjét Lajos vissza akarta szerezni az Ő hívei számára.

Itt, szinte a monumentális székesegyház, a Notre-Dame árnyékában került sor a templom felszentelésére. Az ekkoriban az ereklyekereskedelem fővárosának számító Konstantinápolyból visszahozott relikviákat ünnepélyes szertartás keretében körülhordozták, majd elhelyezték a templom legbecsesebb helyén.[13]

Lajos ezután átment a hatalmas Saint-Denis-székesegyházba, ahol ismét a Mindenható oltalmáért fohászkodtak. A szentély környezetében buzgó imádság hangfoszlányai hallatszottak, amint a gyülekezet Isten jóindulatát kérte magára és királyára az előttük álló veszélyes időkben. Ezután Chateauroux-i Eudes átnyújtotta a királynak a koldustarisznyát és a vándorbotot, a zarándokok hagyományos jelképét, melyek azt szimbolizálták, hogy a hadjárat megszentelt vállalkozás, és függetlenül attól, hogy milyen minőségükben vannak jelen, a résztvevők elkötelezik magukat a zarándoklat eszménye mellett.

A zarándoknak lelke és hite mélyéből fakadó őszinte, ünnepélyes fogadalmat kellett tennie. Ám mint kitűnt, itt nem átlagos zarándokról volt szó. Előhozták Franciaország nagy harci lobogóját (az ún. Oriflamme-ot), és ünnepélyes külsőségek közepette átnyújtották a királynak, mire ő magasba emelte a Saint-Denis-kolostor szent zászlaját, melyet a hagyomány szerint hadba indulás előtt adtak át a mindenkori francia királynak. Lajos ezután fegyverbe szólította népét, ami azt jelentette, hogy az uralkodó és serege immár hivatalosan is elindult a keresztes hadjáratba.

Miután az itteni ceremónia véget ért, Lajos a Notre-Dame-székesegyház felé vette az irányt, végül pedig, miután levetette díszes királyi ruháját és egyszerű zarándokviseletet öltött, e jámbor férfiú mezítláb gyalogolt át a Saint Antoine-apátságba, ahol a tömeg tekintete elől elzárva nyugodtan elmondhatta imáját, mielőtt seregével megindult volna dél felé. Úgy gondolta, lelkileg és gyakorlati értelemben is felkészült arra, hogy elinduljon a veszélyes zarándoklatra.

A párizsi történések láncolatában felfedezhető egyfajta szimmetria, mely sokat elárul Lajos személyiségének különféle árnyalatairól. A Sainte-Chapelle kápolna a királyi palota részét képezte, így az itteni ceremónia bizonyos fokig

bensőséges volt, jóllehet pazar külsőségek közepette zajlott. A Saint-Denisben és a Notre-Dame-ban tartott szertartások nyilvánosabbak voltak, olyan templomokban került rájuk sor, melyeknek alattvalói hódolattal adóztak: az előbbit Franciaország védőszentjének, az utóbbit Krisztus édesanyjának, a Szűzanyának ajánlották.

Beleillik a képbe, és nagyon is tudatosnak tűnik, hogy a hosszú fogadalomtételi eljárásként felfogható esemény utolsó részében a király egyedül maradt, távol a nyilvánosságtól, megszabadulva a díszes uralkodói kellékektől, a zarándok szerény öltözetében. A szertartássorozat megelőző szakaszaiban Lajos nagy hangsúlyt fektetett királyi rangjára és a keresztes hadjáratnak az ország életében betöltött fontos szerepére, s mindezt pompa és ragyogás övezte. A szertartás utolsó, privát része azonban annak elismerését jelenti, hogy bár egyedülállóan fontos résztvevője a vállalkozásnak, ugyanolyan erős személyes és lelki mozgatórugók vezérlik, mint a mögötte felsorakozott sereg legelhivatottabb zarándokát.

Amikor a király elhagyta Párizst, egy darabon anyja, Kasztíliai Bianka is elkísérte, de a búcsúzás élménye túlságosan megviselte az asszonyt, akin mély fájdalom lett úrrá. Corbeil városánál búcsút vett Lajostól, hogy visszaforduljon, de hisztérikus zokogásban tört ki, azon jajveszékelve, hogy soha többé nem látja viszont a fiát. A búcsú drámaiságát csak még megrendítőbbé teszi, hogy jóslata teljesen helytállónak bizonyult.

Az útra kelők lelkében számtalan különféle érzés kavargott: izgalom, félelem és talán némi megkönnyebbülés is, hogy végre elindultak. Ám egy bizonyos érzelem sokak számára minden másnál erősebb volt. Ismét Joinville-t kell idéznünk. Miután Cheminon ciszterci apátja átadta neki a zarándokok két jelképét, a szenesál a feleségétől és két kisgyermekétől vett többszöri, érzékeny búcsú után maga mögött hagyta kastélyát.

Így fogalmaz: „Nem bírtam hátrafordulni Joinville felé, abban való félelmemben, hogy hátrahagyott kastélyomra és két gyermekemre gondolva meghasad a szívem."[14] Franciaország-szerte ezernyi faluban és városban érezhették így az emberek, amint a családtagok búcsút vettek egymástól. Egész frankhonban családok sokasága mondott könnyes istenhozzádot a hosszú útra induló férfiaknak. És nagyon sok esetben ez volt az utolsó alkalom, hogy látták egymást.

4.

Megérkezés

Lajos dél felé tartott a tengermelléken fekvő gyülekezőhely, Aigues-Mortes irányába. Az út során számos incidens történt, mely rávilágított arra, hogy távolléte idején is adódhatnak problémák. A sereg még ki sem ért Párizsból, amikor máris kellemetlen eseményre került sor, mely jól mutatta, milyen erőszakos volt IX. Lajos kora, s bár az esetnek önmagában nem volt különösebb jelentősége, sokat elmond a kor erkölcsi állapotáról.

Joinville-nak a királlyal való párizsi találkozóra menet útjába akadt egy három vérbe fagyott holttestet szállító kordé. A szenesál azt a tájékoztatást kapta, hogy a három férfi megtámadott egy papot, hogy elszedjék a ruháit. Isten szolgája azonban nem volt hajlandó a másik orcáját is odatartani, ellenben viszszaszaladt a szálláshelyére, hogy magához vegye íjpuskáját és kardját (a tény, hogy ilyen fegyverek voltak a birtokában, sokat elárul a kor nem túl békés viszonyairól). Nyomába eredt kirablóinak, és egyiküket szíven találta a nyilával, a másodikat pedig kardélre hányta. A harmadikat akkor sikerült elcsípnie, amikor az be akart menni egy házba, és „akkora csapást mért rá a kardjával, hogy kettéhasította a fejét egész az állkapcsáig".[1]

Ezután rádöbbenve, hogy jócskán túllépte a jogos védelem határát, a pap feladta magát a hatóságoknál a megfelelő büntetésért, és azok Lajos színe elé vezették az egyházfit. A király úgy ítélte meg, hogy erőszakosságával a férfiú lemondott azon jogáról, hogy továbbra is papként szolgálhasson. Mindamellett a pap harci erényei annyira lenyűgözték, hogy szolgálatába fogadta és magával vitte a keresztes hadjáratba, „hogy az embereim világosan megértsék, nem helyeslek semmilyen erkölcsbe ütköző viselkedést".

A sereg egy várhoz érkezett a Rhône folyó partján lévő Roche-de-Glun kö-

zelében. A vár ura, Roger de Clerieu a szokásoknak megfelelően hídpénzt kért az áthaladóktól, Lajos azonban nem volt hajlandó fizetni, elvégre ő Franciaország királya, aki Isten szolgálatában hadba vezeti seregét. Lajos erkölcstelennek és elfogadhatatlannak tartotta a követelést. A konfliktusban bizonyos tekintetben a király és a főurak közötti hatalmi harc nyilvánult meg, mely konfliktus nemcsak Franciaországban volt jellemző.

Roger dühödten reagált és túszokat szedett biztosítékul, ám igencsak rosszul ítélte meg Lajost, aki nem tűrte tekintélye nyílt semmibevételét. Megostromolta a várat, rohamot intézett a falak ellen, s végül a földdel tette őket egyenlővé. Roger nagyon rosszul ítélte meg a helyzetet, de az eset jelzi, hogy a francia bárók nem afféle erőtlen figurák voltak a királyságban. Az incidens mindazonáltal jó alkalom volt a király és serege számára, hogy élesben is kipróbálják magukat.

A haderő útja ezután Languedoc-on vezetett keresztül. Az albigensek elleni keresztes hadjárat idején a terület lakosságát alaposan megtizedelték, és a helyiek még ekkor is mély, parázsló gyűlöletet tápláltak a monarchia iránt. Az itteniek önálló népnek tartották magukat, és sok tekintetben valóban azok is voltak. A francia korona csak a legutóbbi keresztes hadjárat után kebelezte be a területet, és a háború még be nem gyógyult, súlyos sebeket ejtett. Minthogy a helybeliek máshogyan viszonyultak a valláshoz, emellett saját hagyományokkal, sőt önálló nyelvvel rendelkeztek, érthető, hogy sokuk úgy viszonyult a francia királyhoz, mint a térséget feldúló kegyetlen agresszor utódjához.

A lappangó elégedetlenség Avignonban nyílt erőszakba torkollott, ahol Matthaeus Parisiensis angol krónikás szerint a francia katonák inzultálták a helyi lakosokat, eretneknek és méregkeverőnek nevezve őket.[2] A felbőszült lakosok közül erre sokan megtámadták a seregtől lemaradozó katonákat, akik épp egy közeli hágón keltek át, és egyeseket kiraboltak, másokat legyilkoltak. A bárók igyekeztek rávenni Lajost a város ostromára és a bűnösök példás megbüntetésére, de a király nem akart eltérni a végcél, vagyis a Közel-Kelet felé vezető menetiránytól, így a város megmenekült a súlyos megtorlástól. A történtek azonban újfent emlékeztethették Lajost, hogy még mindig sok az ellenség az országban, akik megpróbálhatják kihasználni hosszú távollétét.

A probléma már foglalkoztatta Lajost egy ideje. A sereg nem haladt túl gyorsan. Az istenfélő uralkodó az útjába kerülő remetelakok és apátságok közül

többnél is megszakította útját, hogy imádkozzon, illetve megkérje a helyi szent életű embereket, hogy könyörögjenek értük, amíg a Közel-Keleten hadakoznak. Pragmatista megfontolásokból Lyonba is kitérőt tett, hogy kihallgatáson vegyen részt IV. Ince pápánál. Az útnak erős vallási töltete volt, mivel a király a kereszténység legszentebb emberének a közbenjáró fohászát kérte. Ám a találkozó gyakorlatiasabb eredménnyel is járt, mivel a szentatya megerősítette korábbi ígéretét, mely szerint Lajos segítségére siet, amennyiben III. Henrik angol király a távolléte alatt megtámadná Franciaországot.

Miután nem túl gyors tempóban keresztülhaladt birodalmán, Lajos végre megérkezett Aigues-Mortes-ba, ahol találkozott egyik főnemesével, VII. Rajmunddal, Toulouse grófjával, aki jelentős létszámú kontingenst állított föl. A várost nagy érdeklődés övezte, mivel csak nemrég építették, és az újdonság erejével bírt. Aigues-Mortes a király víziójának köszönhette létét, aki új kikötővárost szeretett volna a Földközi-tenger partján.

Aigues-Mortes egy lagúnában fekvő szigeten épült, melyet különlegesen kialakított töltés kötött össze a szárazfölddel. A kikötőben menedéket kereső hajóknak hatalmas kövekből emelt móló kínált biztos révet, a város ivóvízellátására vízvezetéket építettek, és e létesítményeket masszív erődítménnyel vették körül. Mindez nem sokkal korábban készült el, és rendkívül alkalmas kiindulási hely volt Lajos számára, mivel magabiztosságot és erőt sugárzott.

A Párizsból Aigues-Mortes-ba vezető utat nem mindenki a királyi sereg kötelékében tette meg. Joinville más útvonalat választott, a felszereléssel együtt vízi úton igyekezett a gyülekezőhely felé, lovai pedig a folyóparton haladtak. Ez sokkal kényelmesebb volt a kanyargós országútnál. A francia folyók rendkívül fontos szerepet töltöttek be az ország közlekedési hálózatában. Bevett szokás volt, hogy a személyszállításhoz és a méretesebb rakományok, például ostromgépek fuvarozásához bárkákat és folyami hajókat használtak.

Hatalmas sereg gyűlt össze, és a vállalkozás nagyon ígéretesnek tűnt. A jelek szerint Lajos meglepődött, hogy nem várt jelentős számú újonc érkezett Aigues-Mortes-ba, hogy csatlakozzon a hadsereghez. Mivel nem tudta valamennyiüket átszállíttatni, ajánlkozásukat el kellett utasítania. A közel-keleti indulásra kijelölt egységek izgalommal és szorongással a szívükben hajóra szálltak.

Sokaknak a tengeren való átkelés jelentette a legnagyobb próbatételt: joggal feltételezhetjük, hogy sok keresztes jobban tartott az úttól, mint attól,

hogy közelharcot vív majd az ellenséggel. A korabeli hajók nem voltak különösebben robusztusak. Gyakoriak voltak a hajótörések, és a hajótest imbolygása azt eredményezte, hogy bár a keresztesek élete nem forgott veszélyben, rettenetesen szenvedhettek a tengeribetegségtől.[3] Helyzetüket tovább nehezítette, hogy a fedélzeten csak szűkösen akadt hely, és a higiénia ismeretlen fogalomnak számított. Magának Lajos királynak is sokkal kényelmetlenebb körülményekkel kellett megelégednie, mint amilyenhez korábban hozzászokott.[4]

A korabeli hajók strukturális gyengesége folytán mindössze két alkalmas időszak kínálkozott a közel-keleti átkelésre: egy tavasszal, egy pedig ősz táján. Mivel már augusztus volt, a sereg ősszel kelt útra. Az élelmiszer-ellátmányt (melyből Lajos kiváló szervezésének hála jelentős készleteket halmoztak föl) szintén gondosan fölpakolták a hajókra.

A lovakat rendkívül körültekintően helyezték el a hajókon, de az út számukra így is különösen súlyos megpróbáltatásokat tartogatott. A szorosan egymás mellé kikötött állatok nem tudtak megfelelően mozogni, így az út végére sokuk lesántult, s a partraszállás után el kellett telnie bizonyos időnek, mire teljesen visszanyerték mozgékonyságukat. A legtöbb szállítóhajó törzsén ajtónyílás volt vágva, és a lovakat ezen keresztül vezették be a fedélközbe. Az ajtók sokszor nagyon közel voltak a merülési vonalhoz, ezért amikor az összes állat fölkerült a hajóra, a nyílást betömték szurokkal.

A lovak fölrakása a behajózás utolsó fázisát jelentette. Amikor minden és mindenki a hajón volt, a hajóskapitányok megkérték az embereket, hogy nyilatkozzanak, készen állnak-e a kihajózásra.[5] Az igenlő válasz után még hátra volt egy utolsó, létfontosságú szertartás. A hajókon tartózkodó papoknak meg kellett áldaniuk az embereket, majd elénekelték a *Veni, Creator Spiritus* kezdetű régi keresztes himnuszt. Könyörgésük messzire elhallatszott a mozdulatlan víztükör fölött, miközben az emberek, gazdagok és szegények, nemesek és alacsony származásúak lehorgasztott fővel fohászkodtak. Miután a harcosok megkapták Isten áldását, a hajók vitorlát bontottak, és augusztus 25-én nagy lelkesedés közepette útnak indultak Franciaországból a sorsuk felé.

A szárazföld hamarosan a távolba veszett mögöttük, és egyedül maradtak a hatalmas tengeren. A harcosok leginkább a szél miatt nyugtalankodtak. Túl erős légmozgás esetén a hullámok parafa dugóként dobálhatták a könnyű járműveket, sőt a legrosszabb esetben sziklás hegyfoknak is nekisodorhatták a hajókat, vagy átcsaphattak fölöttük, hullámsírba taszítva őket. Joinville nagyon

is tisztában volt a veszéllyel: „Amikor az ember este álomra hajtja fejét a hajón, nem tudhatja, hogy másnap reggel nem a tenger fenekén találja-e magát."[6]

Ugyanakkor a szélcsend is majdnem ilyen aggasztó volt. Néhány napi hajóút elteltével Joinville hajója az afrikai partok közelében haladt. Mivel az észak-afrikai államok muzulmán fennhatóság alatt álltak, a keresztények nem akartak a szükségesnél tovább időzni a térségben. A keresztesek megpillantottak egy hegycsúcsot egy parthoz közel fekvő szigeten. A vitorlák egész éjszaka ki voltak feszítve, de a legénység pirkadatkor döbbenten tapasztalta, hogy a hegy még mindig előttük van. A szélcsend veszélyes vizeken érte őket.

Veszedelmes helyzetbe kerültek, de a hajón lévő egyik pap, a maurupti esperes tudni vélte a megoldást. Elmesélte az embereknek, hogy amikor a nyáját odahaza Franciaországban valamilyen veszély fenyegette, három egymást követő szombaton körmenetet tartottak, és amikor így tettek, Isten és a Szűzanya mindig megsegítette a bajbajutottakat.

Minthogy épp szombat volt, a keresztesek felsorakoztak a szertartáshoz és megkerülték a két árbocot (Joinville-t a tengeribetegség úgy legyengítette, hogy vinni kellett). Végszóra feltámadt a szél, és csakhamar sikerült is eltávolodniuk a veszedelmes partoktól. A harmadik szombaton feltűnt előttük Ciprus szigete, a flotta kijelölt találkozási helye. Az út első szakasza ezzel sikeresen lezárult.

Oktalanság lett volna feltételezni, hogy az átkelés során a flotta végig együtt marad. Mivel a szelek és az áramlatok óhatatlanul elsodorták egymástól a hajókat, Lajos még korábban úgy határozott, hogy a hajóhad Ciprus partjainál fog gyülekezni, ami józan döntésnek tűnt. Amióta I. Richárd úton a harmadik keresztes hadjáratba elfoglalta, a sziget a közel-keleti latin területek integráns részének számított, így alkalmas menedéket kínált Lajosék számára. Ráadásul a küszöbönálló téli hónapokban a szigeten enyhe, kellemes időjárás volt várható, mely lehetővé tette, hogy a kijelölt célpont, Egyiptom megtámadása előtt erőt gyűjtsenek.

Leginkább azonban a kedvező stratégiai fekvés szólt Ciprus mellett, mert közel feküdt a szíriai partokhoz, ugyanakkor Egyiptomtól is alig néhány napi hajóút választotta el. Vagyis a Földközi-tengeren való átkelés után ideális gyülekezőhely lehetett a hajóhad számára, hogy a harcosok feltöltődjenek az egyiptomi invázió előtt. Ahhoz, hogy támadást indíthassanak Egyiptom ellen, már túlságosan elöl jártak az évben, így Lajos felütötte főhadiszállását a szigeten.

Amikor Joinville hajója kikötött Cipruson, a király már megérkezett: Lajos 1248. szeptember 17-én lépett partra Limasszolnál. A legtöbb hajó útja eseménytelenül telt. Mindössze egyetlen hajó süllyedt el, ami akkoriban elhanyagolható veszteség volt, igaz, egy hirtelen jött szélviharban a hajók tekintélyes része szétszóródott.

A hatalmas élelmiszerkészlet, melyet érkezésekor már kirakodtak a hajókból, módfelett lenyűgözte Joinville-t. Hatalmas halmokban állt a búza és az árpa, valóságos hegyeknek tűntek, mivel a lehullott csapadék nyomán a gabonaszemek kicsíráztak, s úgy tűnt, mintha a halmokat fű borítaná.[7] A tengerparton óriási gúlákban hordók sorakoztak, tele borral: a teljes készletet két évvel azelőtt vásárolták, hogy a király Ciprus szigetére lépett. Olyan magas gúlákban voltak feltornyozva, hogy a krónikás istállóknak nézte őket.

Joinville szerint Lajos azonnal meg akart indulni Egyiptom ellen, de tanácsadóinak sikerült őt erről lebeszélni. Noha kétségkívül igazuk volt abban, hogy a támadással jelentősen növekedne annak a veszélye, hogy a sereget elvágják Ciprustól, a szigeten való vesztegléssel kiütköztek a hadjárat első nehézségei. Jóllehet Lajos a hadjárat megindítása előtt igen nagy gondot fordított a megfelelő mennyiségű ellátmány felhalmozására, a négy hónapig tartó tétlen várakozás alatt a készletek óhatatlanul megcsappantak.

A helyzet meglehetősen komolyra fordult, ezért Lajos kiküldte egyik báróját, II. Tibaldot, Bar grófját, hogy próbáljon élelmet szerezni. A gróf felkeresett néhány Ciprushoz közeli szigetet, és részben eredménnyel járt. A velenceiek örömmel segítettek, és hat, gabonával, borral és egyéb élelemmel megrakott gályát küldtek a franciáknak. Frigyes császár is bőkezű segítséget nyújtott, olyannyira, hogy Lajos személyesen írt köszönőlevelet neki. A pápához címzett levelében Lajos beszámolt a Frigyestől kapott segítségről, és arra kérte Incét, próbáljon egyezségre jutni vele, ám alig ért el több eredményt, mint korábbi próbálkozásai alkalmával.[8]

A betegségek miatt a tél folyamán kisebb emberveszteségek jelentkeztek. Lajosnak parancsba kellett adnia, hogy a hadműveletek megindítása előtt senki sem hagyhatja el a szigetet a saját szakállára, s hogy döntésének érvényt szerezzen, felfegyverezte a gályákat. Ráadásul a hadjárat jelentős kiadásai túlságosan megterhelőnek bizonyultak néhány kevésbé tehetős báró számára, és ha Lajos azt akarta, hogy maradjanak, a zsoldjába kellett őket fogadnia. Jean de Joinville is egyike volt azon főuraknak, akik a király nagylelkűségére bízták ma-

gukat. Utólagos éleslátással megállapíthatjuk, a késlekedés miatti gondok elkerülhetők lettek volna, ha Lajos a kora nyári időszakban kel át a Földközi-tengeren. Vagyis a keresztes hadjárat időzítése lényegében nem volt szinkronban az éghajlati adottságokkal.

Mindazonáltal a Cipruson töltött idő nem ment teljesen veszendőbe. Itt-tartózkodása idején számos uralkodó küldötte kereste föl Lajost a segítségét kérve. Az első ilyen követség látszólag különös helyről érkezett. A mongoloknak nagyra törő terveik voltak a Közel-Keleten, és a terület meghódításában a térség muzulmán hatalmai, elsősorban a mamelukok képezték a legjelentősebb akadályt. Nyilvánvalóan „az ellenségem ellensége az én barátom" axiómát véve alapul a mongolok két megbízottat (akiket a nyugati források Márk és Dávid néven emlegetnek) küldtek Lajoshoz szövetségkötési felhatalmazással. Viszonzásképpen a kánok kánja késznek mutatkozott visszaadni Jeruzsálemet a kereszteseknek.

Lajos szívélyes fogadtatásban részesítette a mongol követeket, mivel úgy vélte, a megállapodás mindkét fél számára kölcsönös előnyökkel járhat. Ráadásul úgy értesült, hogy a mongolok egy része a keresztény vallás követője, jóllehet ők kisebbségben vannak. Lajos nem afféle passzív keresztény volt, hanem a hit lánglelkű terjesztője. A király hitbuzgalmát jól mutatja, hogy élete későbbi szakaszában komolyan fontolgatta, szerzetesnek áll (feleségének, Margitnak sikerült őt erről lebeszélni; az asszonyt alighanem rémülettel töltötte el, hogy hitvese elvárta tőle, ő álljon be apácának). Nem szalasztotta volna el a kínálkozó lehetőséget, hogy a pogányokat Krisztus útjára vezesse, és a mongolok közeledésében is ilyen alkalmat vélt felfedezni.

A mongolok szövetségi ajánlatára válaszul különleges ajándékkal kedveskedett a kánnak. Lajos egy skarlátvörös kelméből szőtt, kápolnára emlékeztető sátrat is hozott magával az útra, egy rendkívül értékes darabot. A sátor belső falain Szűz Mária-képek és különféle bibliai jelenetek voltak ábrázolva. Lajos két szerzetes kíséretében, akik ismerték valamelyest a keleti nyelveket (bár nyelvtudásuk a dolog természeténél fogva nem lehetett tökéletes), elküldte ajándékba a sátrat a kánhoz. A hordozható kápolnával és a két prédikátorral (akik – figyelembe véve a mongolok rendkívüli vadságáról szóló híreket – alighanem rendkívül bátor férfiak lehettek) az volt a célja, hogy keresztény hitre térítse a mongolokat, kétségkívül azért, hogy megkönnyítse a mongolok és a Nyugat közötti kapcsolatok kiépítését.

Mint ember és mint király, Lajos számos erénnyel rendelkezett, de emberismerete és helyzetértékelése időnként cserbenhagyta. A legjobb példa erre a mongolok szövetségi ajánlatának értelmezése. Ami a felek közti erőviszonyokat illeti, Lajos szemmel láthatóan egyenlőnek, de inkább erősebbnek tekintette magát a mongol kánnál. A mongolok szerint azonban mi sem állt távolabb a valóságtól.

A kán önmagáról alkotott véleményét leginkább a legfélelmetesebb mongol hadúr, Dzsingisz kán szavaival érzékeltethetjük. Néhány évtizeddel korábban, a gyönyörű ókori város, Bokhara elfoglalása után Dzsingisz ezt mondta a város elöljáróinak: „Az Ég korbácsa vagyok, azért küldtek, hogy büntessek." Dzsingisz 1227-ben meghalt, de a jelenlegi kán sem különbözött az elődeitől. A mongolokkal való szövetség egyetlen lehetséges módja csakis a teljes behódolás lehetett. A mindenkori mongol uralkodó úgy vélte, a sors őt jelölte ki a világ kormányzására, ennélfogva mindenkinek be kell hódolnia előtte. Felfogásuk szerint ez nem egyenlő felek szövetsége, hanem aszimmetrikus kapcsolat, amelyben a kán teljes joggal tarthat igényt a főhatalomra.

Pedig e tekintetben bőséges számú elrettentő példa állhatott Lajos rendelkezésére. A mongolok szörnyű kegyetlenkedéseiről nyugaton is sokat hallottak, különösen azután, hogy nem sokkal korábban Magyarország és Lengyelország alaposan megszenvedte a pusztításukat.[9] IV. Ince pápa példája is figyelmeztető lehetett volna, aki számos követet menesztett a mongolokhoz, arra kérve őket, hogy térjenek át a keresztény hitre. Noha Güjük kán szívélyesen fogadta a küldötteket, viszontválaszában megparancsolta az egyházfőnek, hogy ismerje el fennhatóságát, és az összes keresztény királlyal együtt jöjjön az udvarába hűségesküt tenni.

A pápának küldött válasz egyértelmű volt. Güjük kertelés nélkül közli Incével: „Őszinte szívvel ezt kell mondanod: »Az alattvalóid leszünk, rád ruházzuk a hatalmunkat.« Személyesen gyere, és az összes király tartson veled kivétel nélkül, hogy fölajánld szolgálataidat és hűbéresküt tegyél. Ha így teszel, elfogadjuk hódolatodat. Amennyiben ellenszegülsz a parancsainknak, tudni fogjuk, hogy az ellenségeink közé tartozol." Képzelhetjük, Ince nem volt hozzászokva, hogy ilyen nyelvezetet használjanak vele szemben.

Tekintélyének ilyen egyértelmű semmibevétele ellenére a szentatya meglepően bátran reagált, és újabb küldöttséget menesztett a mongolokhoz, mely 1247-ben érkezett meg. A mongolok válaszul szövetségkötési javaslattal kö-

veteket küldtek Rómába. Ince meleg fogadtatásban részesítette őket, skarlátvörös díszruhákkal, mókusprémekkel, aranyból és ezüstből készült értékes dísztárgyakkal kedveskedett nekik. Az időpontok alapján nagyon valószínű, hogy a Lajoshoz menesztett követség közvetlenül Ince kezdeményezései nyomán indult útnak. A tervbe vett szövetségből semmi nem lett, és néhány év elteltével maga Lajos is ráeszmélt arra, hogy teljesen félreértelmezte a mongolok közeledési szándékát.

Lajos – Incéhez hasonlóan – ugyanilyen tévesen ítélte meg a mongolok kereszténységhez való viszonyát is. A mongolok egy része valóban keresztény volt, de sokuk más vallás híve. Ám ők is a hit nesztoriánus irányzatának, a kereszténység egyik keleti változatának a követői voltak, mely teológiai tanításait tekintve nem sok közös vonást mutatott a nyugati hitelvekkel. Nagy részük még mindig pogány volt, a sámánizmus hívei, és a nesztoriánusok is teljesen idegennek találták azt a koncepciót, hogy a pápa a leghatalmasabb tekintély a Földön. A kán abszolút hatalma miatt teljes naivitás volt azt remélni, hogy a mongolok majd alávetik magukat a pápa fennhatóságának.

Amekkorát csalódnia kellett a tervbe vett szövetségben – legalábbis ami a diplomáciai és katonai perspektívákat illette –, ugyanilyen eredménytelennek bizonyultak evangelizációs próbálkozásai is. A keresztény hitre térített Mongol Birodalommal létesítendő szövetség ötlete kezdettől fogva elvetélt gondolat volt, lévén hogy a felek egymásról alkotott nézeteit semmilyen módon nem lehetett összeegyeztetni. Mivel teljesen téves feltételezésen alapult, a felek pedig csökönyösen ragaszkodtak saját elképzeléseikhez, e szövetség már a puhatolózó tárgyalások megkezdése óta bukásra volt ítélve.

Ciprusi tartózkodása idején Lajos a konstantinápolyi császárnét, Máriát is vendégül látta. A császárnénak szörnyű kalandot kellett átélnie, amikor hajója Paphosz ciprusi város kikötőjében horgonyzott. A hajókötél elszakadt, és a jármű elsodródott keleti irányba, Akkó felé. Majdnem az összes poggyászát elveszítette, lényegében csak az a ruhája maradt meg, amelyet az incidens idején viselt.

A keresztesek igen szívélyesen fogadták az asszonyt. A nyugatiak nagy jóindulattal viseltettek a bizánci székhelyű Latin Császárság iránt, mely fiatal államalakulatnak számított, lévén hogy 1204-ben alapították, amikor a negyedik keresztes hadjárat során elfoglalták Konstantinápoly városát. Mivel a negyedik hadjárat résztvevői túlnyomórészt franciák voltak, a hódítás révén

létrejött Latin Császárságot pedig rendkívül szoros kapcsolat fűzte Franciaországhoz, nem véletlen, hogy Lajos és keresztesei nagy becsben tartották a császárnét. Joinville annyira meghatódott az asszony balsorsán, hogy hermelint és kelméket küldetett neki, amelyekből ruhát varrathat magának. A francia bárók közül sokan szégyenkeztek, hogy egyikük így lepipálta őket a nagylelkűségével, mivel ők nem tettek hasonló intézkedéseket a megsegítésére.

De Mária sokkal jelentősebb segítséget remélt a franciáktól holmi új ruháknál és hermelineknél. A Latin Császárságnak fennállása első, igen mozgalmas napjai óta egyre növekvő fenyegetéssel kellett szembenéznie a bizánci hagyomány folytatója, az újjáéledő Nikaiai Császárság részéről. A Latin Császárság területei a sorozatos vereségek következtében apránként elvesztek. Nem kellett katonai zseniusznak lenni ahhoz, hogy bárki beláthassa: a Nikaiai Császárság végső célja Konstantinápoly visszaszerzése, a városé, melyet szinte misztikus áhítat övezett a görög szívekben.

A császárné katonai segítséget kért a keresztesektől, hogy megvédje birodalmát a fenyegetéssel szemben. Ékesszólásának köszönhetően ígéretet kapott arra, hogy a keresztes hadjárat lezárultával háromszáz lovag Konstantinápolyba megy és beáll a védőseregbe. Ez biztató fejleménynek számított, a háromszáz lovag igen számottevő erősítést jelenthetett a birodalom számára, mely ekkoriban már a bukás szélén állt (a latinok végül 1261-ben veszítették el Konstantinápolyt).

Mária sajnálatára azonban ő és férje, II. Balduin, a latin területek császára nem sok lovagot üdvözölhetett udvarában. Mire az egyiptomi hadjárat véget ért, csak kevés lovagnak volt kedve és pénze a konstantinápolyi úthoz. Nagyon sokan oda is vesztek a harcokban.

Elmúlt a tél, eljött a tavasz, s vele a kalandok ígérete. A jelek szerint a haderő kissé elkényelmesedett a szigeten, a téli hónapok kikezdték a csapatok harci morálját. A keresztesi fogadalma és az egyiptomi indulás lázában égő Lajos alaposan feldühödött, amikor néhány pisai és genovai hajó (melyek a szíriai partoknál vetettek horgonyt télire) legénysége között kitört ellenségeskedés miatt a hadműveletek újabb halasztást szenvedtek. Az itáliai városállamok között erős rivalizálás folyt a kereskedelmi befolyásért, így az efféle összetűzések korántsem voltak szokatlanok, de Lajost alighanem nagy szorongással töltötte el az újabb késedelem. A zavaró közjátéknak az vetett véget, amikor a két félnek sikerült félretennie a nézeteltéréseit, igaz, csak azért, mert ráeszméltek,

hogy a közeljövőben jelentős megpróbáltatások várnak rájuk. A flotta végre valahára készen állt a kihajózásra.

Miközben Lajos arra készült, hogy fölszálljon a hajóra, meghallotta a sors szirénhangját, mely Egyiptomba szólította. A keresztény ember gondolkodásában a keresztes hadjárat számított a legszentebb vállalkozásnak, márpedig Nyugat-Európában nem akadt keresztényibb lélek IX. Lajosnál, Franciaország királyánál. A Cipruson töltött téli hónapokat amolyan üresjáratnak tekintette. Gyötrelmes lehetett számára a tudat, hogy alig néhány napi hajóútra van élete legnagyobb célkitűzésének elérésétől. Végre nem kellett tovább várakoznia. Lassan maga mögött tudhatta a gondos felkészülést, a tervezéssel és szervezéssel töltött éveket. Lejárt a beszéd ideje, és elérkezett a valódi cselekvés órája.

5.

Az első ütközet

Amikor beköszöntött a tavasz, Lajos utasítást adott a flottának az élelmiszerkészletek feltöltésére és a kihajózásra való felkészülésre. Gondosan elraktározták a gabonát, és jelentős mennyiségű bort is felhalmoztak. Május végére befejeződtek az előkészületek. A király és a királyné 1249. május 21-én, pünkösd pénteken szálltak föl hajójukra, a *Montjoie*-ra, mely másnap felszedte a horgonyt, s ezzel a hadjárat ténylegesen is kezdetét vette.

Indulás előtt a király megerősítette, hogy a hadjáratnak Egyiptom a célpontja, ám ez vitatható döntés volt. Jeruzsálemet a közelmúltban foglalták el a kereszténység ellenségei, és ez erős motivációs tényező lehetett volna, ha Lajos a város visszaszerzését illetően az istenfélő keresztények érzelmeire kívánt volna hatni. Követői közül sokan csalódtak, amikor megtudták, hogy nem Jeruzsálem lesz az útirány.

Jeruzsálem a legtöbb keresztény gondolkodásában szinte isteni tekintéllyel bírt, sokan az Úr mennyei Szent Városával azonosították. Róbert szerzetes, aki az első hadjárat idején a kereszt felvételére buzdított, ekként fogalmazta meg Jeruzsálemmel kapcsolatos érzéseit:

> ...a világ köldöke, ország, mely termékenyebb mindegyiknél, a boldogság egyik paradicsoma. Az emberi nem megváltója eljövetelével fénnyel árasztotta el, életével megdicsőítette, szenvedésével szentségessé tette, halálával megváltotta, temetésével hírnevet szerzett neki. E fejedelmi várost, mely a világ középpontjában helyezkedik el [a középkori európai térképeken így is ábrázolták], jelenleg fogságban tartják az ellenségei, pogány rítusok rabszolgájává tették azok, akik nem ismerik Istent. E vá-

ros szabadságra vágyik és áhítozik, s szüntelenül arra kér benneteket, siessetek a segítségére.

Az első keresztesekre 1095-ben Jeruzsálem különleges szellemi vonzereje gyakorolta a legnagyobb hatást, mely változatlanul meghatározó jelentőséggel bírt. A keresztesek zarándoknak számítottak, akik csak az úti cél – a legtöbb esetben a jeruzsálemi Szent Sír-templom – elérésével teljesíthették keresztesi fogadalmukat.

X. Gergely pápa, akit 1270-es akkói látogatása után iktattak be hivatalába, a 137. zsoltár egyik szakaszával fohászkodott közel-keleti utazása előtt, mintegy húsz évvel Lajos első keresztes hadjáratát követően: „Ha elfelejtkezem rólad, Jeruzsálem, felejtkezzék el rólam az én jobb kezem!/ Nyelvem ragadjon az ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad; ha nem Jeruzsálemet tekintem az én vigasságom fejének!" Ilyen áhítat övezte Jeruzsálemet a keresztények körében, nem csoda, ha sokan csalódottak, sőt dühösek voltak, amikor megtudták, hogy a király nem Jeruzsálemet, hanem Egyiptomot jelölte ki úti célul.

Lajos a bárói előtt úgy rendelkezett, hogy Egyiptom partjainál lesz a gyülekező. Amikor a sziget elhagyására készültek, a papok ismét Isten segedelmét kérték a vállalkozásukhoz, végtére is az ütközetre akár alig néhány nap múlva sor kerülhetett. Nemcsak a tengeri átkelés veszélyei tornyosultak előttük, de azzal is számolniuk kellett, hogy hamarosan összecsapnak a szülőföldjét védelmező, kegyetlen ellenséggel. A flotta impozáns látványt nyújtott. Joinville áhítattal írja: „úgy tűnt, mintha az egész tenger, ameddig csak a szem ellát, vitorlákkal lenne borítva", majd hozzáteszi, hogy az armadát összesen 1800 kisebb-nagyobb hajó alkotta.[1]

A partraszállás helyét illetően Lajos több lehetőség közül választhatott. Mivel Damietta a korábbi egyiptomi keresztes hadjáratban is kulcsszerephez jutott, a seregben bizonyára kezdettől fogva úgy vélték, ezúttal is ennél az erődítménynél szállnak partra. Ennek azonban volt néhány veszélye. Damiettában erős helyőrség állomásozott, és a legutóbbi hadjárat alkalmával is több hónapon át fel tudta tartóztatni a támadókat, mielőtt elesett volna. Az újabb nyugati támadás elhárítására megerősítették az erőd védműveit: árkokat ástak és kiszélesítették a folyó medrét, mely vizesárokként funkcionált a falak tövében.

Az előző ostrom idején a város csak a falai közt kitört járvány miatt adta meg magát, a fegyverek erejével nem sikerült térdre kényszeríteni. A Damiettából Kairóba vezető út szintén nem ígérkezett egyszerűnek. A Nílusból számos csatorna ágazott el, melyek Damietta elfoglalása után akadályozhatták a keresztesek előrehaladását. Ráadásul a korábbi keresztes hadjárat tapasztalataiból okulva az egyiptomiak új erődöt építettek a Kairóba vezető út mentén, Mansurahnál.

A partraszállás másik kézenfekvő alternatívája Alexandria lehetett. Egyiptom életképessége szempontjából mind Damietta, mind Alexandria meghatározó jelentőséggel bírt, bármelyikük elvesztése hatalmas csapás lett volna az egyiptomiak számára. Noha az Alexandria–Kairó útvonalon nem voltak olyan akadályok, mint a Damietta–Kairó szakaszon, az út nagy része a sivatagon vezetett keresztül. Végül úgy döntöttek, hogy a haderő Damietta elfoglalását fogja megkísérelni, ennek megfelelően a sereg e város felé vette az irányt.

Maqrizi muzulmán krónikás leírja, hogy Lajos erélyesen felszólította a szárazföldön tartózkodó egyiptomiakat a megadásra. Lajos emlékeztette őket a keresztény hadseregek spanyol földön aratott legújabb győzelmeire, és kinyilvánította eltökéltségét arra, hogy erőszakkal elfoglalja országukat, és „bármit ígérnétek nekem szent esküvéssel, hiába is jelennétek meg a papok és a szerzetesek előtt, s vonulnátok gyertyával a kezetekben előttem a keresztnek való engedelmességetek jeléül, ez nem térítene el szándékomtól, hogy megtámadjalak benneteket és harcoljak ellenetek azon a földön, amely a legkedvesebb számotokra". A király ezután rátér serege bemutatására, mely „ellepi a hegyeket és a síkságokat, annyi katonából áll, ahány kő van a Földön, és a végzet sújtó kezeként szorongat titeket".[2]

Az út Egyiptomba mindössze néhány napot vett igénybe. Első éjszaka a hajóhad a Limasszol-fok nevű földnyelvnél gyűlt össze. Először is misét tartottak a fedélzeten, ez azonban nem sok jót hozott számukra. Hamarosan erős szél kerekedett a szárazföld felől, mely számos hajót elsodort a parttól, így a hadjáraton részt vevő lovagok háromnegyede elszakadt királyától, s jó néhányan közülük csak akkor értek partot, amikor kikötöttek Akkóban, az outremeri királyság legjelentősebb kikötővárosában. Sokuk egy ideig nem tért vissza Lajoshoz.

Másnap elült a szél, lehetővé téve a helyben maradt hajóknak, hogy rendezzék soraikat. A flotta megmaradt része vitorlát bontott Egyiptom felé.

Mindez hétfői napon történt, és csütörtök hajnalban már meg is érkeztek az egyiptomi partok közelébe. A kormányosok kitűnően navigáltak, a hajóhad Damietta közelében volt, ahol a helyiek felsorakoztak az érkezésükre, ám ez nem volt meleg fogadtatás.

Ajjúb szultán, egy hajlott korú, határozatlan ember tudta, hogy küszöbön áll a keresztesek támadása. Feltehetőleg az Egyiptom fontos kereskedelmi partnerének számító velenceiek és Frigyes császár értesítette, aki mesterien értett ahhoz, hogyan lehet két oldalt egymás ellen kijátszani. Mindazonáltal Ajjúb kivonta magát az invázió elhárítására való felkészülésből. A telet Damaszkuszban töltötte, és muzulmán riválisaival hadakozott Homsz térségében, Egyiptom védelmével pedig megbízható és rátermett vezírét, Fakhr ad-Dint bízta meg, aki kiváló személyes kapcsolatokat ápolt Frigyes császárral.

Damietta elfoglalása nehéz diónak ígérkezett. A helyőrségben beduinok szolgáltak, akik hírhedtek voltak a csatában tanúsított kegyetlenségükről. Helyesen érzékelve, hogy a vízi és szárazföldi kombinált hadműveletek legkritikusabb szakasza a partraszállás, kivonultak az erődből a keresztesek visszaszorítására. A védősereg mély benyomást tett a keresztesekre, ahogy a napsugarakat élesen visszatükröző aranyszínű páncélzatukban felsorakoztak a parton. Az egyiptomiak azzal is megpróbáltak félelmet ébreszteni, hogy rémületes zajt csaptak, a jövevényeket cintányérok és trombiták fülsiketítő kakofóniája fogadta.

A hadjárat során katonailag ekkor érkezett el először az igazság pillanata. Sok tanácsadója azt javasolta Lajosnak, várja meg, míg az inváziós erők létszáma földuzzad. Lajos azonban nem volt híján a bátorságnak, és fölvázolta a késedelem nélküli cselekvés mellett szóló érveket. Úgy vélte, a gyengeség legkisebb jele is lélektani előnyhöz juttatná az ellenséget.

Ráadásul egyetlen kikötő sem volt a közelben, ahol az uralkodó bevárhatta volna szétszóródott flottája többi egységét. Márpedig ha nem sikerül biztonságos horgonyzóhelyet találnia a flotta vele lévő hajói számára, fönnáll a veszélye annak, hogy még a megmaradtak is elsodródnak. Lajos döntése a támadás megindításáról merész, de kétségkívül helyes elhatározás volt. Nem tudhatta, hogy a lemaradt hajók csatlakoznak-e hozzá valaha, és ha igen, mikor – és még ez esetben is jó néhány közülük alkalomszerűen érkezne. A téli ciprusi veszteglés után a hadműveletek kezdeti szakaszában bekövetkező

újabb lendületvesztés nagyon rosszul jött volna, ezért Lajos parancsot adott a támadásra.

Úgy döntöttek, a rohamot másnap reggel, pénteken indítják meg. Az egyiptomiak nem rendelkeztek különösebb tengerhajózási hagyományokkal, s bár volt néhány csónakjuk és egypár nagyobb gályájuk a védekezéshez, ezek nem hátráltathatták jelentősen a keresztteseket, még abban a valószínűtlen esetben sem, ha bevetésre kerülnének a keresztény flotta ellen. Ugyanakkor a nagyméretű keresztény hadihajók nem juthattak elég közel a szárazföldhöz a partraszállás támogatására, így a harcosoknak át kellett szállniuk alacsonyabb merülésű gályákra.

Joinville úgy értesült, őt arra az evezőshajóra osztották be, amelyen Everard de Brienne is helyet kapott. Péntek reggel azonban vita robbant ki azon, kik vegyenek részt a partraszállásban. A katonák túl sokan voltak ahhoz, hogy a kisebb csónakokból álló flottilla valamennyiüket el tudja szállítani. Amikor kiderült, hogy egyesek kimaradnak az első hullámból, a várakozásra kényszerülők annyira elkeseredtek, hogy lemásztak a farnál vontatott kisebb evezős hajókba, hogy önhatalmúlag is megkíséreljék a partraszállást. Az egyik csónak a túlterheltség miatt hamarosan merülni kezdett, mire néhány ember belátta, a józan ész többet ér a hősiességnél, és visszakapaszkodtak a hajóra.

Mivel komolyan aggódott a csónakjában lévő emberek miatt, Joinville megkérdezte a kapitánytól, hogy az aktuális utaslétszám mennyivel haladja meg a jármű befogadóképességét. Ő azt felelte, húsz harcos távozása esetén már ki tudná vinni a csónakot a partra. A fölös létszámot elküldték, és intézkedtek, hogy visszajussanak arra a nagyobb hajóra, melyen Joinville megtette a Ciprusról idefelé vezető utat.

Az értelmetlen incidens miatti csalódás egyeseket túlzottan is megviselt. Egy Plonquet nevű lovag, aki a nagyobbik hajó fedélzetén tartózkodott, mélyen elkeseredett, amiért elszalasztotta a dicsőség megszerzésének esélyét. Mivel eldöntötte magában, hogy ha már eljutott idáig, nem fogja hagyni, hogy megfosszák a partraszállás lehetőségétől, megpróbált leereszkedni a csónakba, ám keze véletlenül elengedte a kapaszkodót, és a lovag beleesett a vízbe. Mielőtt bárki a segítségére siethetett volna, eltűnt a tekintetek elől és elmerült.

A partraszállás előtt hátravolt még egy feladat. A csónakban ült két lovag, akik nem szívelték egymást, és Joinville mindkettejüket megeskette a szent ereklyékre, hogy megbocsátanak egymásnak, ellenkező esetben nem része-

sülhetnek a keresztes hadjáratban való részvételért járó lelki javakból. Ez még ekkor, a csata küszöbén is ünnepélyes pillanatnak számított. Az eskünek jelentős kötőereje volt, nem lehetett könnyedén venni, nem pusztán üres gesztusról volt szó.

A lelki ráhangolódás és a gyakorlati előkészületek ezzel majdnem teljesen befejeződtek. Eljött az ideje, hogy a harcosok a Teremtő oltalmába ajánlják lelküket, majd legyőzve aggályaikat és félelmeiket, vásárra vigyék a bőrüket a kereszténység ügyéért. A csónakok megindultak a part felé, ahol muzulmán harcosok ezrei hemzsegtek, készen arra, hogy visszaszorítsák a hitetleneket a tengerbe. A keresztényekhez hasonlóan a muzulmánok is szent háborúnak tekintették a küzdelmet.

Joinville egyszerű csónakja hamarosan egy bárka mellé került, mely egy nagy hadihajó szomszédságában volt. Noha a krónikás nem ismerte fel ösztönösen, milyen hajóról van szó, a bárka orrában büszkén lobogó Saint-Denis-apátságbeli zászlóból mindenki kitalálhatta, ki tartózkodik rajta. A zászlót régi szokás szerint személyesen a király vitte az ütközetbe, vagyis maga IX. Lajos tartózkodott a fedélzeten.

Joinville csónakjának a legénysége indítványozta, hogy maradjanak a király közelében, de az idősebb katonák másképp határoztak. A part távolabbi szakaszánál észrevettek egy igen jelentős muzulmán lovasegységet, melynek létszámát mintegy hatezer főre becsülték. E felé az erősen védett partszakasz felé kormányozták a csónakot, mely a hullámok hátán kijutott a partra és megfeneklett a fövenyen. A harcosok kimásztak a csónak oldalánál és megindultak felfelé a parton.

Az ünneplésre nem jutott idő, mivel a lovasok észrevették a csónakot és a mellette partot ért többi vízi járművet. A védők a betolakodók felé szegezték fegyverüket és támadásba lendültek, ám kissé elkéstek. A kereszteseknek elég idejük maradt, hogy kirakodják a kihegyezett karókat a csónakokból és beássák őket a homokba, hogy végük a muzulmánok irányába mutassanak. Amikor a muzulmánok rohamra indultak, megzavarta őket a stratégiai fontosságú helyeken leszúrt cölöpök sora, s mivel a hevenyészve fölállított cölöpsoron nem tudtak áttörni, visszakozni kényszerültek.

A partszakasz teljes hosszában ugyanolyan jelenetek játszódtak le, mint ennél a hídfőállásnál. Joinville csónakjától balra Jaffa grófjának a gályája ért partot, aki különösen mély benyomást tett a krónikásra, talán azért, mert távoli

rokonok voltak. A gróf gályája fenségesen siklott a szárazföld felé. A gyönyörűen díszített hajótörzset mindenhol a gróf aranyszínű címerpajzsai borították, melyekre keresztek voltak erősítve. A gályát háromszáz evezős hajtotta, és mindőjük saját pajzzsal rendelkezett (az evezősök ekkoriban nem szolgák, hanem szabadok voltak), melyekre a gróf címere is föl volt festve.

Az evezősök már annyira szerettek volna partot érni, hogy Joinville számára úgy tűnt, a gálya valósággal repül a vízen. Nekik is megvoltak a saját zenészeik: az egyiptomiak félelemkeltési kísérleteire trombiták, cintányérok, dobok és kürtök feleltek. Fülsiketítő hangzavar közepette a gálya felfutott egy sekély vízzel borított homokzátonyra. Az emberek leugráltak a fedélzetről, fémpáncéljuk némi védelmet biztosított számukra a muzulmán íjászok által kilőtt nyilakkal szemben. Az újonnan érkező keresztesek Joinville egysége mellett foglalták el pozíciójukat. Ezzel újabb hadállás jött létre, bár az ütközet még alig kezdődött el, és az arcvonal semmi esetre sem volt szilárdnak nevezhető.

Jaffa grófja megőrizte higgadtságát, és elrendelte, hogy sátrait a part közelében állítsák föl, amivel egyértelmű jelét adta, hogy a keresztesek maradni szándékoznak. A gróf provokatív vakmerőségén feldühödve az egyiptomi csapatok újult erővel támadásba lendültek. Megsarkantyúzták lovaikat és egyenesen rárontottak a betolakodókra. A keresztesek sora azonban ekkor is szilárdan tartotta magát. Elkedvetlenedve attól, hogy az ellenség tapodtat sem hajlandó hátrálni, a muzulmánok támadásai egyre lanyhábbak lettek, végül teljesen abbamaradtak.

Joinville-éktől jobbra (ahogy írja, nagyjából egy nyíllövésnyi távolságra) az Oriflamme-mal ékesített bárka is partra tette legénységét. Egy muzulmán harcos dicséretes lelkesedéssel rárontott a keresztesekre, de a jól felfegyverzett ellenséggel szemben hősies magánakciója öngyilkossággal ért fel. A keresztesek, akik ekkorra megittasultak a vér szagától, rövid idő alatt legyűrték és miszlikbe aprították.

Amikor Lajos (aki nem volt ott a támadás első hullámában) megtudta, hogy zászlaját kivitték a partra, nem késlekedhetett tovább. A híreken felbuzdulva beugrott a vízbe, mely olyan mély volt, hogy a hónaljáig ért. A teljes páncélzatot viselő király fejét sisak védte, kezében lándzsát tartott, nyaka köré védőlemez volt erősítve. Bátor, ám elhamarkodott tett volt: a király nemcsak azt kockáztatta, hogy megfullad, ha rosszul méri föl a víz mélységét, hanem kitűnő célpontot is nyújthatott az ellenség számára.

Lajos nehézkesen megindult a part felé, olyan látványt nyújtva, mintha egy hatalmas rák próbálna átvergődni a hullámokon. Miután kiért a szárazföldre, csatlakozott embereihez és megkérdezte, kik sorakoztak föl velük szemben. Amikor a harcosok megerősítették, hogy az ellenség, a királyon erős izgalom lett úrrá. Hóna alá szorította a lándzsáját, az egyiptomiak felé szegezte, és futva megindult feléjük. A körülötte lévő francia katonák alig tudták visszatartani.

A muzulmánoknak a betolakodók elűzésére tett próbálkozásai kudarcba fulladtak. Noha bőséges információt kaptak arról, hogy keresztes hadjárat indult országuk elfoglalására, erőfeszítéseik hiábavalónak bizonyultak. A helyőrségben igen sok katona szolgált, a támadást azonban már akkor lefújták, amikor a keresztesek még sebezhetőek voltak. A betolakodók ekkor még nem tették partra az összes embert és lovat, vagyis nem érték el a teljes bevetési létszámot. A tény, hogy a muzulmánok ilyen hamar felhagytak a védekezéssel, arra utal, hogy harci moráljuk sok kívánnivalót hagyott maga után. A bekövetkező események még jobban megmutatták, hogy valóban ez volt a helyzet.

Miután visszaverték az ellentámadást, a keresztesek euforikus hangulatba kerültek. Ám elég tapasztalt veteránok voltak ahhoz, hogy pontosan tudják, ez még csak a kezdet. Az ellenség még mindig erős volt, és épp visszafelé masírozott a robusztus várfalak mögé, melyek alig néhány évtizeddel korábban majdnem egy éven keresztül állták a keresztesek ostromát. Hazai földön voltak, a saját országukat védelmezték, és a küszöbönálló hadműveletekhez Egyiptom összes erőforrása a rendelkezésükre állt. A helyőrségben tudták, értesíteniük kell a kairói hatóságokat, hogy a keresztesek rést ütöttek az ország védelmi vonalán, ezért postagalambot küldtek a városba a hírekkel.[3]

Lajos a városon kívül állíttatta föl vörös színű sátrát, és felkészült a nehéz ostromra. Ahogy mind több keresztes ütött tábort Damietta előtt, a helyőrség Kairóba küldött üzenetei úgy váltak egyre kétségbeesettebbé. A muzulmánok a partraszállás előtt önelégültek voltak, túlzott magabiztossággal hittek abban, hogy vissza tudják szorítani ellenségeiket a tengerbe, és most szembesülniük kellett azzal, hogy a szemük láttára felsorakozó had fájdalmasan nagy erőt képvisel. A keresztesek jól fel voltak fegyverezve és el voltak látva, és az az erős meggyőződés vezérelte őket, hogy jó ügyért harcolnak. Már korábban is tanújelét adták szívósságuknak, és erre még rá is tettek egy lapáttal. Damietta védői előtt nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenség huzamosabb itt-tartózkodásra rendezkedett be.

Az Ajjúb szultán megromlott egészségi állapotáról szóló hírek hatására hamarosan megindult a szóbeszéd, hogy a szultán már nincs is az élők sorában. A rossz hír futótűzként terjedt a városban. A legutóbbi tapasztalatok arra utaltak, hogy halála után kemény marakodás kezdődik majd a hatalomért, melynek résztvevői túlságosan elfoglaltak és megosztottak lesznek ahhoz, hogy sikerrel vegyék föl a harcot az országot fenyegető keresztesekkel szemben. Ha a kósza hír igaz, Egyiptom védelme teljesen szétzilálódhat.

Az Ajjúb haláláról szóló értesülések korainak bizonyultak, ám a szóbeszéd hamis volta nem sok jelentőséggel bírt. A helyőrség készpénznek vette a szultán halálhírét, ami hatalmas csapást mért a katonák harci moráljára. Alig hihető módon nem akarták folytatni a harcot. Ahelyett, hogy ellenálltak volna, kiosontak a városból és a sorsára hagyták. A félelmetes, masszív falakkal körülvett Damietta védelmét még azelőtt feladták, hogy az ostrom egyáltalán megkezdődött volna.

A bátorság és az erkölcs hiányát tükröző, árulással felérő dezertálás minden addiginál élesebben rávilágít arra, hogy az egyiptomiak igencsak megosztottak voltak. Ha az egyszerű katonák cselekedeteiből egy egész nemzet morális állapotára is következtethetünk, megállapíthatjuk, hogy Egyiptomban nagyon nem mentek jól a dolgok. Amikor a teljesen sértetlen Damietta feladásáról szóló hírek eljutottak Kairóba, azonnali és brutális válaszlépésekre került sor. A Damietta védelmében halvány teljesítményt nyújtó beduinok parancsnokait Kairóba érkezésük után elrettentésül felakasztották, a helyőrség többi tagját pedig szégyenletes gyávaságuk miatt meghempergették szurokban.

Egy kortárs muzulmán krónikaíró, Ibn Wasil feljegyzi, hogy Damietta kapitulációjának híre „hatalmas szomorúságot és megdöbbenést" váltott ki, „példátlan csapásként" aposztrofálja a történteket. Az erőd feladásának híre egész Egyiptomot letaglózta, lévén hogy a védőknek „rengeteg élelmük, hadianyaguk és fegyverük volt, s legalább két éven át állhatták volna az ostromot". A történetíró a damiettai városlakókkal kapcsolatban viszont elnéző, amikor ezt írja: „Nem lehet őket hibáztatni, amiért látva a menekülő katonákat és ismerve a szultán betegségéről szóló híreszteléseket, nem voltak elég bátrak szembenézni egy hosszú ostrommal és az éhhalállal."[4]

A helyőrség akkora sietséggel távozott, hogy a kereszteseknek az erődítmény birtokbavételekor nagyon könnyű dolguk volt. A várost csónakokból épített keskeny pontonhíd kötötte össze a szárazfölddel, ám a helyőrség meg sem pró-

bálta szétrombolni, pedig ezzel jelentősen hátráltathatta volna a keresztesek előrenyomulását. Mindössze annyit tettek, hogy felgyújtották a bazárt, így a városban elraktározott élelem egy részét sikerült megsemmisíteniük.

Miután a helyőrség kereket oldott, Damietta minden reményét elvesztette, hogy visszaverheti a támadást, így hamarosan megadta magát. Mivel a város egyike volt a kevés kikötőhelynek a Nílus csatornahálózatában, a keresztesek a kereskedelem terén nagy nyomás alá tudták helyezni Egyiptomot. Az erőd ráadásul nagyszerű kiindulási bázist jelentett az ország beljebb fekvő területei, akár egy Kairó ellen indítandó hosszabb hadművelethez is.

A keresztények a Pisához és Genovához hasonló városállamokhoz, illetve a többi tengeri nagyhatalomhoz fűződő kapcsolataik révén kétségbevonhatatlanul a tenger urai voltak (noha a velenceiek baráti kapcsolatokat ápoltak az egyiptomiakkal, szívesen közreműködtek a keresztes hadjáratban, amenynyiben az jövedelmező volt számukra). Rendszeres utánpótlást kaphattak Ciprusról és más helyekről, így mindig feltölthették élelmiszerkészleteiket. A kikötőváros birtoklása és a földközi-tengeri dominancia révén erősítés is érkezett a távozók, illetve a betegségekben és harcokban meghaltak pótlására.

A hadjárat a legszigorúbb mércével mérve is kiválóan indult. A keresztesek néhány nap alatt majdnem annyi területet szereztek, mint a korábbi egyiptomi hadjárat során egy teljes év alatt. Ami azt illeti, ennyire szép siker ilyen jelentéktelen veszteségek mellett valóban csodálatos eredménynek számított. A város megszerzése stratégiai szempontból kiemelkedő jelentőséggel bírt, de a harci morált illetően talán még fontosabb lehetett. Minthogy a háború keresztény vállalkozás volt, a siker azt is jelentette, hogy Isten elégedett a hadjárat célkitűzéseivel és a résztvevők cselekedeteivel.

Lajos király természetesen nem késlekedett köszönetet mondani az Úrnak a győzelemért, úgy vélte, a dicsőség inkább az Istent, mint az embert illeti. Amikor bevonult az erődbe, azt láthatta, hogy a helyőrséghez hasonlóan a lakosság nagy része is elmenekült. A helyben maradtak tekintélyes része keresztény volt, akik az iszlám és a kereszténység korábbi összecsapásai idején muzulmán fogságba kerültek. E rabok visszanyerték szabadságukat, ami tovább fokozta a keresztesek eufóriáját.

A Damietta falai közt töltött első éjszaka igazán kellemesen telt. Csak kevesen reménykedtek ilyen gyors és viszonylag kevés véráldozattal járó diadalban. Ám azok, akik ismerték valamelyest a történelmet és okultak is belőle,

óvatosak maradtak. Néhány évtizeddel korábban, 1219-ben egy győzedelmes keresztény sereg szintén elfoglalta Damiettát. Az előző keresztes hadjáratnak az volt az egyik tanulsága, hogy az erőd megszerzése nem a végcél, csak a kezdet. A szóban forgó vállalkozás végül csúfos vereséggel végződött, mivel a keresztesek nem tudták kiaknázni a Damietta elfoglalásában rejlő lehetőségeket, és áldozatául estek az egyiptomi terepviszonyoknak és az ellenség elszántságának.

Nemsokára egy másik tényező is éreztette hatását. A keresztesek úgy számoltak, hónapokba telik, mire áttörést érhetnek el Damietta ostromában. Lajos első intézkedései arra engednek következtetni, hogy nem gondolta át, mi lesz a teendő az erődítmény elfoglalása után. Damietta kapitulációja mintha végcél lett volna számára, a király a jelek szerint nem sokat törődött a hosszabb távú stratégiai célkitűzésekkel.

Lajos az alapos tervezés híveként nagy figyelmet szentelt a részleteknek. A hadjáratra való felkészülés az aprólékos szervezőmunka iskolapéldája volt, nem pedig egy előállott szituációra adott, rögtönzött válasz. Ebben az összefüggésben Damietta gyors megszerzése inkább akadályozó körülmény, mint előny lehetett Lajos számára, mivel olyan terepre kényszerült, ahol nem mozgott otthonosan. A hadjárat lendületét meg kellett őrizni, különben fönnállt a veszélye annak, hogy a vállalkozás kifullad. A figyelmes szemlélők bizonyára észlelték a nyugtalanító jeleit annak, hogy a végső győzelem még nagyon messze van.

6.

A kígyó feje

Damietta olyan hamar a keresztesek kezére került, hogy Lajos úgy érezte, nem képes azonnal kiaknázni a győzelmet. Különösen az aggasztotta, hogy a sereg még korántsem érte el a teljes létszámot. A damiettai partraszállás előtt szétszóródott hajók mellett további jelentős kontingenseket is várt még nyugatról. Fivére, Poitiers-i Alfonz is úton volt egy ilyen sereggel, de még nem érkezett meg. Lehetséges, hogy a király nem tudta, hogy Alfonz a nyár eleji hajózási szezon idején nem tudott átkelni a Földközi-tengeren, s emiatt érkezése csak az év későbbi szakaszára volt várható (végül 1249. október végén szállt partra Damiettánál).

Damietta elfoglalása után az itt talált hadizsákmány szétosztása volt a legsürgetőbb feladat. Bár a hadjárat résztvevői elsősorban a remélt lelki javakért indultak útnak, hiba lenne feltételezni, hogy az anyagi javak megszerzésének lehetősége hidegen hagyta őket. Való igaz, nem sok olyan keresztes volt, akit főképp a zsákmány igézete motivált. A hadjárat rendkívül költséges vállalkozás volt, és ritkán fordult elő, hogy a résztvevők gazdagabban tértek haza, mint ahogy elindultak. Mindez azt is jelenti, hogy annál több érv szólt a zsákmány igazságos elosztása mellett.

A hadizsákmány a középkori hadviselés fontos velejárójának számított. Különösen olyankor, amikor egy város nem tett eleget a megadásra való felszólításoknak, a város javait szabad prédának tekintették. Az osztozkodásnak szigorú szabályai és hagyományai voltak, hogy senki ne kerülhessen méltánytalanul hátrányos helyzetbe, ugyanakkor gyakorta sérelmezték, hogy e szabályokat nem alkalmazzák igazságosan. Száz évvel Lajos háborúja után különleges törvényeket kellett hozni a hadjáratban részt vevő angol harcosokkal

kapcsolatban, mivel gyakran előfordult, hogy a katonák a zsákmány elosztásakor egymásnak estek.

Lajos a bárók és a tanácsadók részvételével tanácskozást hívott össze a megszerzett javak szétosztásáról. Elsőként az egyház terjesztette elő javaslatát. Az expedícióval tartó jeruzsálemi pátriárka indítványozta, hogy a király vegye birtokba a városban talált élelmiszerkészletet a hadsereg és a kísérete élelmezésére, a zsákmány fennmaradó részét pedig a kiátkozás terhe mellett szállítsák át Chateauroux-i Eudes pápai legátus szálláshelyére. A ki nem mondott fenyegetés ellenére sokan nem voltak hajlandók beszolgáltatni a saját maguknak megszerzett dolgokat. Joinville meglepődött az átadott javak alacsony értékén.[1]

A javak összértéke mintegy 6000 livre-re rúgott. Lajos a zsákmányt az egyik bárójának, Jean de Valery-nak kívánta átadni, a város elfoglalásakor megszerzett élelmiszerkészletet pedig teljes egészében meg akarta tartani. A báró azonban nem akarta elfogadni a javaslatot. Arra hivatkozott, hogy a hadizsákmányt a hagyomány szerint Jeruzsálem királya osztja szét: egyharmada a királynak jár, kétharmada pedig az expedíció életben maradt zarándokait illeti meg. Ennek megfelelően a királynak a Damiettában zsákmányolt élelem kétharmadát is nekik kell juttatnia.

Damietta legutóbbi elfoglalása idején még a Jean de Valery által hivatkozott módon került sor a zsákmány szétosztására, amikor Jeruzsálem királya, Brienne-i János a mondottak szerint járt el. Lajost azonban nem győzték meg az ellenérvek, és számos főnemese megdöbbenésére – akik Joinville szerint „elégedetlenkedtek, amiért a király félretette a régi szokásokat"[2] – nem volt hajlandó megmásítani elképzelését. A hadjárat már e korai szakaszában nyilvánvalóvá vált, hogy a király autoriter vezetési stílusa súrlódásokhoz vezethet.

A bárók azonban nemcsak ezt sérelmezték. A király környezetében jelentős számú tisztviselő kapott helyet, az uralkodó rajtuk keresztül kívánt mindenre kiterjedő felügyelet gyakorolni. A kereskedők damiettai jelenléte kulcsfontosságú volt a haderő élelmezése szempontjából, ezért gondoskodni kellett arról, hogy továbbra is hajlandóak legyenek biztosítani az élelmiszer-ellátást. Ám Lajos ragaszkodott ahhoz, hogy a városban nyitott boltjaik után magas bérleti díjat szedjenek tőlük.

A Lajos és tanácsadói által kivetett magas adó híre hamar elterjedt, így a külhoni kereskedők vonakodtak lerakatokat létesíteni a kikötővárosban. Noha rö-

vid távon a magasabb bérleti díjak növelték Lajos bevételeit, hosszabb távon elriasztották a kereskedőket attól, hogy Damiettába jöjjenek. Lajos helytelen adópolitikája nem volt jótékony hatással az ellátás biztonságára.

A királynak más problémákkal is foglalkoznia kellett. A sereg egy része rendkívül laza erkölcsökről tett tanúbizonyságot. A nemesurak fényűző lakomákat rendeztek, melyek pompáját Joinville „égbekiáltó túlzásnak" nevezte. Ami pedig a harcosokat illeti, a királyt nyugtalanította, hogy sokan közülük „feslett nőszemélyekkel" álltak össze. Naivitás volt a részéről feltételezni, hogy a hadjáraton részt vevő keresztesek tartózkodnak majd a bűnös élvezetektől, noha a prédikátorok gyakran figyelmezették őket, hogy az efféle erkölcstelenségek veszélyeztethetik, vagy rosszabb esetben ki is zárhatják a kilátásba helyezett lelki javak elnyerését.

Mindazonáltal megszokott jelenségnek számított, hogy a markotányosnők között prostituáltak is voltak. Oroszlánszívű Richárd például a harmadik keresztes hadjárat idején megtiltotta nekik, hogy az Akkóból kivonuló sereggel tartsanak, és az intézkedést feltehetőleg nem a katonák lelki üdve iránti, hanem a fegyelem miatti aggodalom indokolta. Lajos királyt annyira felháborította hívei nem kis részének kicsapongó életmódja, hogy miután visszatért Franciaországba, sokukat elbocsátotta a szolgálatból. Erre jó néhány évvel a damiettai események után került sor. A tény, hogy a király emlékezetében ezek a megfigyelések ennyire elraktározódtak, hűen tükrözi, milyen súlyosnak tekintette a katonák bűneit.

Lajosnak kellemesebb gondjai is akadtak. Damietta muzulmán város volt, és a király égett a vágytól, hogy keresztény hitre téríthesse. A városban természetesen több mecset is működött. A keresztesek birtokba vették a nagymecsetet, és megtették a Miasszonyunk katedrálisának, az érseki méltóság pedig Lajos kíséretének egyik papját, Giles de Saumurt illette, aki bőkezű birtokadományban részesült Damiettában és a város közvetlen szomszédságában.

A keresztesek tekintélyes része még mindig a városfalon kívül táborozott, ami veszélyeket rejtett. Mivel a hadvezetés nem tudta kiaknázni a kezdeti sikereket, az egyiptomiak rendezték soraikat és felállítottak egy haderőt a keresztesek zaklatására. Egy jelentős létszámú lovasegység támadást intézett a tábor ellen, mire sokan – köztük Joinville is – betódultak a király városban lévő

főhadiszállására. Lajost teljes harci vértben találták tanácsadói társaságában, és sürgetni kezdték, hogy siessen a tábor segítségére.

Lajos és tanácsadói azonban arra hivatkozva, hogy a táborhelyen hátrahagyott őrség bőven elegendő a támadás visszaverésére, elutasították a kérésüket. A hadvezetés azt gyanította, hogy a muzulmánok ki akarják csalogatni a hadsereget Damiettából, hogy csapdába csalhassák a rendezetlenül kivonuló haderőt. Ez régi fogásnak számított, mely a múltban több keresztes haderő vereségét okozta. Így a tábor felmentésére irányuló kérést azonnal elutasították, Lajos egyik tanácsadója, Jean de Beaumont pedig utasította Joinville-t, hogy amíg a király meg nem parancsolja, ne hagyja el a szálláshelyét.

Bölcs döntés volt. A múltbéli tapasztalatok alapján a keresztesek rendezetlen ellentámadása könnyen katasztrófába torkollhatott volna. Ráadásul a tábor Imbert de Beaujeu parancsnoksága alatt állt, aki Franciaország connétable-jaként (kb.: hadsereg-főparancsnok) az ország egyik legbefolyásosabb lovagja volt. Az íjászegységek parancsnokával együtt (aki szintén a táborban tartózkodott) a véderők valóban képesek lehettek az egyiptomi ellencsapás visszaverésére.

A védők egy része azonban támadásba lendült. A küszöbönálló összecsapás lehetőségétől felajzva egy lovag, bizonyos Walter d'Autreche sietve magához vette fegyvereit. Magára öltötte a páncélt a sátrában, és megparancsolta, hogy vezessék elő hatalmas harci ménjét. Föltette a sisakot, megragadta a pajzsát, majd belevágta sarkantyúját a ló oldalába, és egyenesen nekirontott az ellenségnek.

Bátor, ám ostoba tett volt. Az önfejű, saját szakállára cselekedő lovag akciója bukásra volt ítélve. A lovag, ahogy csak kifért a torkán, csatakiáltását („Châtillon") hallatva rohamra indult, de amikor a muzulmánok közelébe ért, lova levetette a hátáról. A katona a földre zuhant, elkábult és védtelenné vált, gazdátlanul maradt hátasa pedig továbbnyargalt az ellenség felé (a ló csődör volt, a muzulmán lovasság lóállományát pedig mint a legtöbb esetben, ezúttal is főleg kancák alkották, a csődör pedig nem tudott ellenállni a vonzerejüknek).

Négy muzulmán odament, és buzogányaikkal kitartóan ütlegelni kezdték a páncélt viselő, hason fekvő harcost. A katonák egy része a táborban szemtanúja volt Walter meggondolatlan tettének, és a segítségére indultak. A connétable és egy maréknyi lovag a helyszínre sietett, ahonnan már puszta jelen-

létükkel elriasztották az ellenséget, az eszméletlen lovagot pedig visszavitték a táborba.

Walter itt általános orvosi ellátásban részesült. A nyugati hadseregekben ekkoriban alkalmazott gyógyászati módszerek kezdetlegesek voltak, nagyságrendekkel rosszabbak a muzulmán és bizánci haderőknél ismert eljárásoknál. Néhány kezdetleges módszert alkalmaztak ugyan – az egyszerű töréseket például a sérült végtagra tekert gyógynövényes borogatással gyógyították –, de a tábori sebészet nem állt magas szinten. Amikor a felcserek megérkeztek, úgy találták, Walter nincs közvetlen életveszélyben, bár állapota súlyos. Ennek megfelelően elrendelték, hogy mindkét karján vágjanak eret.

Később, az éjszaka folyamán Joinville ellátogatott a táborba, hogy Walter egészségi állapota felől érdeklődjön. A lovag híres volt bátorságáról, és Joinville nagyon szerette volna látni, hogy van. Amikor belépett a sátorba, Walter szolgái arra kérték, csöndesen közelítsen a szőrmetakarókon fekvő sebesülthöz, nehogy felébressze. Amint odamentek a fekvőhelyéhez, szomorúan kellett látniuk, hogy a lovag kilehelte a lelkét. Bár a nagy hírű, vitéz harcos elvesztése a többi keresztesben feltehetőleg nem kis nyugtalanságot váltott ki, Lajos király nem volt túl együtt érző, mivel véleménye szerint a lovag halálát kizárólag saját meggondolatlansága okozta.

A muzulmánok akciója csak a nyitányát jelentette a keresztes tábor ellen indított támadásoknak. Rendszeressé váltak az éjszakai rajtaütések, melyeknek számos keresztes esett áldozatul. Egy alkalommal Courtenay urának őrszemét is meggyilkolták az asztalánál, lefejezett holttestét pedig hátrahagyták a sátorban (a lefejezés nem egyszerűen az erőszak megnyilvánulása volt: az egyiptomi hadvezetés minden hozzá eljuttatott keresztény fejért arannyal fizetett). A tábor védelme érdekében a keresztesek lovas őrjáratokat küldtek ki, ez azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, lévén hogy a muzulmánok nemes egyszerűséggel megvárták, amíg elhaladnak, s aztán hátba támadták őket.

A keresztények válaszul jelentős számú gyalogos őrszemet állítottak, akik nagyon közel helyezkedtek el egymáshoz, így hatékonyabban elláthatták a tábor védelmét. Lajos további intézkedéseket is tett, például magas földsáncot emeltetett a tábor köré, hogy elejét vegye az egyiptomi lovasok támadásainak, a sáncokra pedig az ellenség elriasztása érdekében íjászokat állíttatott. Mat-

thaeus Parisiensis megjegyzi, hogy a helyzet nagyon súlyossá vált, és „az árkokkal körülvett, nélkülöző sereg mindenféle élelemnek híján volt".[3]

A várost övező dombokon számos egyiptomi tartózkodott, kifogyhatatlan emberanyagot biztosítva a keresztények zaklatásához. Damietta védelmével egy jelentős, 500 főből álló lovagsereget bíztak meg, többek között Margit királyné és udvarhölgyei, valamint Chateauroux-i Eudes is ezzel a kontingenssel maradt. Amikor a szultán gályákat indított Alexandriából a Földközi-tenger keleti medencéjét átszelő utánpótlási vonalak háborgatására, a keresztesek helyzete kedvezőtlenebbre fordult.[4]

A királynak pénzügyi nehézségei is támadtak. A hadsereg fenntartása már addig is jelentős összegeket emésztett föl, és legfőbb ideje volt, hogy a költségek fedezésére nyugaton előteremtett jelentős pénzösszeg megérkezzen. Az összegyűjtött arany- és ezüstpénzt tizenegy hosszú társzekéren szállították a tengerhez (mindegyik elé négy erős lovat kellett befogni), hogy a genovai hajók az olyannyira várt élelemmel együtt átszállítsák a haderőhöz. Mindegyik szekérre két, érmékkel telerakott hordót tettek; ezt a pénzt Matthaeus Parisiensis sértődött megállapítása szerint „három év alatt csikarták ki az egyház javaiból".

A keresztesek bizonyára nagyra értékelték a szállítmányt, mivel Matthaeus szerint súlyos élelemhiánnyal küszködtek, olyannyira, hogy már a lovaikat ették. Ez nem kevés megpróbáltatás elé állíthatta a franciákat, akiket – akárcsak napjainkban – akkor is úgy tartottak számon, mint akik „ügyelnek a tisztaságra, és kényesek arra, mit esznek és isznak", ám ekkor kénytelenek voltak „visszataszító és utálatos ételeket" fogyasztani. A keresztesek egy része annyira kétségbeesett, hogy az angol krónikás szerint átmentek a muzulmánokhoz, sőt egyesek inkább megtagadták hitüket, mint hogy éhen haljanak. Matthaeus úgy tudja, a dezertálásért és a keresztesek terveiről adott információkért cserébe (melyeket azok készségesen megosztottak az egyiptomiakkal) a szökevények élelmet kaptak, sőt néhányuknak bőkezű ajándék gyanánt feleséget és várat adományoztak.

Lajos még nem állt készen az útra, míg az erősítés, különösen az öccse, Alfonz, poitiers-i gróf vezette kontingens meg nem érkezett nyugatról. Egy angliai egység William Longspee, Salisbury grófnője fiának vezetésével 1249 augusztusában be is futott, s bár létszámát tekintve csak töredékét érte el a francia erőknek, szívesen látták őket (Matthaeus Parisiensis kétszáz lovagra be-

csülte az alakulat összlétszámát). Lajos, aki minden segítséget örömmel vett, meleg fogadtatásban részesítette az angolokat, és az elit egységbe osztotta be őket, arra kérve a feleket, hogy tartózkodjanak a hagyományos angol–francia ellentét felszításától.

Rendelkezését azonban sajnálatos módon figyelmen kívül hagyták. A másik iránt érzett ösztönös bizalmatlanságot nem lehetett pusztán kedves szavakkal feloldani, végtére is nem sokkal a keresztes hadjárat megindítása előtt a franciák és az angolok még elkeseredett harcokat vívtak egymással. Hamarosan problémák jelentkeztek. Matthaeus Parisiensis – aki aligha ítélte meg tárgyilagosan a dolgokat – az angolok nagyobb bátorsága miatti francia féltékenységét jelölte meg az ellenségeskedés okául. A valóság persze egész más volt. Az angolok vonakodtak egy francia király parancsainak engedelmeskedni (III. Henrik angol király a kontingens indulása előtt lépéseket tett, hogy az egység önálló irányítás alatt maradjon), és csak akkor voltak hajlandók az együttműködésre, ha az az ő érdekeiknek is megfelelt. Ilyen szilárd akaratú személyiségek mellett csak idő kérdése lehetett, mikor robban ki konfliktus.

Rövidesen ki is tört az elkerülhetetlen viszály. Matthaeus Parisiensis hamisítatlan patriótaelfogultsággal teljes mértékben a franciákat teszi felelőssé a történtekért.[5] A krónikás szerint a franciák haragra gerjedtek, amikor William nem messze Alexandriától elfoglalt egy várat. Ez „teljesen váratlanul érte [a franciákat]... cselekedete révén hírneve és a rettegés a Közel-Kelet távoli vidékeit is bejárta". Az irigykedő franciák megpróbálták tönkretenni hírnevét, ami a jelek szerint megdöbbentette Lajost. A király megkísérelte lebeszélni alattvalóit arról, hogy elidegenítsenek egy ilyen felbecsülhetetlen értékű szövetségest. Matthaeus állításait persze nem kevés fenntartással kell kezelnünk, mivel igen elfogultan közelít az eseményekhez.

Ugyanakkor semmi okunk kétségbe vonni Matthaeus főbb megállapításait annak az eseménynek a kapcsán, amely a francia és az angol kontingens közötti kapcsolat végleges megromlásához vezetett. William a kémei útján tudomást szerzett egy Alexandriába tartó, rendkívül gazdag karavánról. Lesben állva várták a kereskedőket, az éj leple alatt megközelítették őket, és váratlanul lecsaptak a teljesen gyanútlan karavánra. A rajtaütés nem ütközött nagy ellenállásba, bár egy lovag és nyolc másik ember odaveszett az összecsapásban. A támadók néhány perc alatt legyőzték a karavánt, a kereskedőket ott helyben legyilkolták, a védőkíséret tagjait pedig megölték, foglyul ejtették vagy meg-

futamították. Valóban nagy értékű szállítmány került a birtokukba, az angolok az élelmiszeren kívül (mely rendkívül fontos volt a keresztesek számára) aranyat, ezüstöt és fűszerféleségeket is zsákmányoltak.

A kétségkívül igen sikeres akció után William diadalmasan visszatért Damiettába. A vakmerő tett azonban fölháborította a franciákat. Korholni kezdték Williamet, amiért az efféle meggondolatlan akciókat elutasító Lajos király parancsai ellenére önhatalmúlag rajtaütést szervezett. A franciáknak feltehetőleg az sem tetszett, hogy nem részesülhettek az igen gazdag zsákmányból.

Hogy megbékítse őket, William fölajánlotta, hogy az élelem az egész hadsereg között kerüljön felosztásra, de az ajánlattal elégedetlen franciák az összes rablott holmit elvették, mire William Lajoshoz fordult a zsákmány visszaszolgáltatásáért. Bár a király megértő volt, fivére, Artois-i Róbert megrótta Lajost, amiért túlságosan engedékeny az angolokhoz. Lajos sajnálattal közölte Williammel, hogy nem segíthet, mivel a keresztes hadjáratot bármi áron egyben kell tartani, épp ezért nem kockáztathatja meg, hogy elidegeníti a sereg gerincét alkotó francia erőket. Vagyis semmit sem tehet az érdekében.

A haragra gerjedt William csapatával együtt hajóra szállt és átvitorlázott Akkóba, ahol azon nyomban tájékoztatta a befolyásos embereket a franciák galádságáról. William kijelentette, hogy semmiképpen nem csatlakozik újra a hadjárathoz, de amikor a sereg megindul Kairó felé, mégis visszatér. Lesz oka sajnálni, hogy meggondolta magát.

Matthaeus újfent egyoldalú beszámolót ad a William távozásához vezető eseményekről, de a valódi történésekre talán nem túl nehéz fényt deríteni. A rajtaütés ténye és sikere könnyen elképzelhető, miként az is, hogy az akció ellenkezett Lajos általános törekvéseivel. Bizonyos, hogy a király ellene volt minden meggondolatlan cselekedetnek, mivel kerülni akarta a fölösleges emberveszteségeket olyan vállalkozások miatt, melyek a hadjárat fő célkitűzéseihez képest csak másodlagos jelentőséggel bírtak. A kérdéses cselekményig ez stratégiája egyik sarokpillérét jelentette. Ugyanakkor Lajos gyakorlatias gondolkodású volt, a rendkívül költséges hadjárat kiadásainak fedezésére pedig mindenféle zsákmány jól jöhetett, vagyis jelentős részt akarhatott kihasítani belőle magának.

Könnyen elképzelhető, hogy a sikeres rajtaütés után a franciák mindent megtettek a zsákmány egyenlő elosztása érdekében. Az ilyen megegyezések a keresztes háborúk korában nem számítottak szokatlannak, például a harma-

dik keresztes hadjárat előtt Oroszlánszívű Richárd angol és II. Fülöp Ágost francia király megállapodott a hadizsákmány egyenlő elosztásában. Mint láthattuk, a préda elosztása már Damietta elfoglalása után is viszály forrása volt.

A konfliktus valódi okai azonban sokkal mélyebben gyökereztek. William azért cselekedett önállóan, mert III. Henrik kifejezetten ragaszkodott ahhoz, hogy az angol egységnek autonóm státusa legyen, és semmiképp ne kerüljön a francia király irányítása alá. Ami azt illeti, valóban elképzelhetetlen volt, hogy az angol kontingens alárendelt pozícióba kerüljön a franciákhoz képest. Másrészt viszont Lajos alighanem szerette volna, ha ők is a sereg kötelékébe tartoznak, és azzal együttműködve, ha nem is az ő közvetlen irányítása alatt vesznek részt a hadműveletekben. A szakítás fő oka így minden bizonnyal az angol csapatok tevékenységével és felelősségi viszonyaival kapcsolatos hatalmi kötélhúzásban keresendő.

A hadjárat fordulóponthoz érkezett. A korábbi keresztes háborúkat a megosztott vezénylet miatti gondok kísérték. Az első hadjárat a hadvezérek viszálykodását sínylette meg, a másodikra az összehangolt irányítás hiánya nyomta rá a bélyegét (a két hadvezér: III. Konrád német-római császár és VII. Lajos francia király volt). A harmadiknál az jelentette a problémát, hogy II. Fülöp Ágost francia uralkodó és I. Richárd angol király képtelen volt megegyezésre jutni. A közös cél hiánya később még hangsúlyosabbá vált, amikor a hazafelé tartó Richárdot korábbi hadvezértársa tettei miatt foglyul ejtették, és csak a váltságdíj kifizetése után engedték szabadon. A felsoroltakon kívül több más hadjáratnak is – melyek nem érdemelték ki, hogy a történészek sorszámmal illessék őket – problémákkal kellett szembenéznie a koordináció hiánya miatt.

Matthaeus az ügy személyi vonatkozásairól is képet ad. A kirobbant viszály cselszövője egyértelműen a király öccse, Artois-i Róbert. Miután az angolok hirtelen felindulásukban elvitorláztak, Róbert állítólag nevetve ezt mondta: „jó, hogy a nemes francia sereg megszabadult ezektől az alakoktól", bár hozzá kell tennünk, hogy a háborúról írott krónikájában Matthaeus a keresztes hadjárat antihőseként ábrázolja a király fivérét, és a történetírót megillető költői szabadság szép példájaként nyilvánvaló túlzásokba esik Róbert szavait és tetteit illetően.

Matthaeus nem volt egyedül a grófról alkotott véleményével. Joinville szintén úgy tudja, hogy Róbert nagy befolyással volt bátyjára, és hogy heves ter-

mészetű, erős férfiú volt. Lehetséges persze, hogy a gróf csak a bűnbak szerepét játszotta. Ugyanakkor arra is akad bizonyíték, hogy nagy hatalommal bírt, és időnként bomlasztó hatással volt a környezetére, amikor pedig túl hosszú pórázra engedték, képes volt katasztrófába sodorni a hadjáratot. Ugyancsak nyilvánvaló, hogy Róbertet erős patriótaérzés fűtötte. A mai értelemben vett nemzetállamok ekkoriban még csak formálódóban voltak, érdemes azonban megfigyelni, hogy a feljegyzések szerint az angolok és a franciák közötti etnikai alapú ellenérzések mennyire éreztették hatásukat. Ahogy a szólás tartja, nincs új a nap alatt.

Eljött az ősz, de Poitiers-i Alfonz felől még nem érkezett semmi hír. Lajos egyre nyugtalanabb lett, attól tartott, hogy amennyiben fivére nem érkezik meg a közeljövőben, nélküle kell megindulnia Egyiptom belseje felé. Lehetséges, hogy a királyt az 1218-as keresztes háború tanulságai aggasztották. E hadjárat részben amiatt fulladt kudarcba, mert a túl hosszú tétlenség alatt a sereg felbomlott. Hamarosan meg kellett kezdeni az előrenyomulást, mielőtt az unalom és a tespedtség romboló elegye elkerülhetetlenül nyugtalanságot és feszültséget szül.

Látva, hogy Lajos mennyire gondterhelt öccse késése miatt, Joinville figyelmébe ajánlotta a királynak, eljött az ideje, hogy isteni beavatkozást kérjenek. Emlékezett, hogy amikor úton a Közel-Keletre Észak-Afrika partjainál szélcsend miatt vesztegelni kényszerültek, a fedélzeten tartózkodó pap javasolta a zarándokoknak, hogy Isten jóindulatának elnyeréséért három egymást követő szombaton tartsanak körmenetet. Tudván, hogy imái akkor meghallgatásra találtak, Joinville indítványozta, hogy ismételjék meg az eljárást.

Mélyen vallásos ember lévén a királynak nagyon tetszett a gondolat. Ennek megfelelően három egymás utáni szombaton nagy körmenetet tartottak Damietta utcáin, mely abban érte el a csúcspontját, hogy Chateauroux-i Eudes pápai legátus lelkesítő szentbeszédet tartott az újonnan alapított Miasszonyunk-katedrálisban (az egykori nagymecsetben). A közbülső hetekben hatalmas vihar tombolt, mely jelentős károkat okozott a Damiettánál horgonyzó flottában. Joinville szerint 240 hajó a legénységgel együtt odaveszett.

Ez nagyon súlyos csapás volt a hadjáratra, de nagyobb katasztrófát is előidézhetett volna, ha Poitiers-i Alfonz épp akkoriban készült volna kikötni, amikor a vihar lecsapott. Ám a harmadik szombaton esedékes körmenet előtt a főhadiszállásán tartózkodó Lajos nagyszerű híreket kapott: fivére, Alfonz

végre megérkezett. Figyelembe véve, hogy sikerült elkerülnie a szörnyű vihart, időzítése tökéletes volt.

A nagy tekintélyű úr és a vele érkező számottevő erősítés rendkívül lelkesítőleg hatott a katonákra. Lajos kedve is felderült, hogy ismét együtt lehetett fivérével. Kétszeresen is szerencsésnek érezte magát: több katonával indulhatott harcba az igaz ügyért, és szeretett öccsét is viszontláthatta. A király haditanácsot hívott össze, felszólította összes fontosabb tanácsadóját és főnemesét, hogy jelenjenek meg és dolgozzanak ki haditervet.

Megdöbbentőnek tűnik, hogy a hadjárat következő célpontjáról szóló heves vitákra csak ekkoriban került sor. Lajos hónapok óta Damiettában tartózkodott, és bőven lett volna ideje a következő lépés kidolgozására. Ám a tanácsban megoszlottak a vélemények a követendő taktikáról. Hogy miért nem használták ki a tétlenséggel töltött hónapokat a terv elkészítésére, nem világos.

Sok báró arra biztatta a királyt, induljon meg Alexandria felé. Ám stratégiai szempontból ez vitatható elgondolás volt. Először is, ha Alexandria lett volna a célpont, már Damietta előtt sort lehetett volna keríteni rá. A kikötőváros elleni hadművelet most azzal járt volna, hogy a parton menetelő sereg egyre távolabb kerül Egyiptom fővárosától, Kairótól. Az ostrom akár több hónapig elhúzódhatott, és fönnállt volna a veszélye annak, hogy a muzulmánok hátulról támadást intéznek ellenük. Mindez csökkenthette a győzelem esélyeit. Egyesek úgy vélték, gyors csapást kell mérni Egyiptom szívére, mielőtt az egyiptomiak a damiettai vereség után rendeznék soraikat. A késlekedés csak több időt engedne az ellenségnek a felkészülésre és a visszacsapásra.

Bár sok báró támogatta, hogy Alexandria legyen a hadjárat következő célpontja, mások hevesen tiltakoztak az ötlet ellen. A terv ellenzőinek vezéralakja Lajos fivére, Róbert artois-i gróf volt, egy kiváló szónoki képességekkel megáldott konok, indulatos férfiú. Sodró lendületű szavai alighanem mély benyomást tettek a hallgatóságra. Azzal érvelt, hogy Babilon (a keresztesek ezen a néven ismerték Kairót) Egyiptom fővárosa, s mint ilyen, az ország központjának tekinthető. Márpedig ha „le akarják győzni a kígyót, előbb szét kell zúzniuk a fejét".[6] Másként fogalmazva: ha Kairó elesik, egész Egyiptom kapitulálni kényszerül, mivel az ország szíve megszűnik dobogni.

A tények ezúttal Róbert mellett szóltak. Egyiptom maga volt a Nílus, márpedig ha a sereg Damiettát és Kairót is az ellenőrzése alá vonja, azzal a folyó nagy része fölött is megszerzi az uralmat, ott, ahol szinte az ország teljes ke-

reskedelme zajlik. Kairó ráadásul a politikai élet centruma is, így a város eleste a hatalmi elitet is demoralizálhatja. Fivére érvelésének szenvedélyessége és logikai megalapozottsága előtt meghajolva Lajos elfogadta Róbert javaslatát. A vita lezárult; eldőlt, hogy a haderő következő célpontja Kairó lesz.

A sereg előtt hatalmas kihívás tornyosult. Bár az előrenyomulásra nem az év legforróbb időszakában került sor, a közel-keleti klíma súlyos problémák elé állította a nyugatról érkezett, nehéz vértezetet viselő katonákat. Az Európában használatos páncélzat ekkoriban változáson ment keresztül: a páncéling rovására egyre nagyobb teret nyert a teljes vértezet. A lovagok páncélinget viseltek, melyre köpönyeget vettek; a lábakat és a vállakat páncéllemez védte (az előbbi *chauces de fer*, az utóbbi *espaliéres* néven ismeretes).

A páncéling alatt kipárnázott zubbonyt, az ún. *gambisson*t hordtak. A sisak különféle formájú lehetett, ilyen például a csöbörsisak *(heaume à visière)*, de egyéb sisakfajtákat is használtak. A lovakat, melyek igen költséges dolognak számítottak, és egy lovagnak több is a rendelkezésére állt, szintén páncél védte. A lovag legfontosabb fegyverének a kard, a tőr, a lándzsa, valamint a hosszú nyelű, halálos, tüskés vasfej, a buzogány *(mace turquese)* számított.

A felszerelés tekintélyes össztömege nem kis terhet jelentett a lovag számára. A közel-keleti forróságban az ember hamar kiszáradhatott, ami kollapszushoz, sőt halálhoz is vezethetett. A mansurahi csata idején – melyre Lajos hadjáratának következő fázisában került sor – számos katonát gyötört szomjúság épp az ütközet tetőpontján, magának Lajosnak is meg kellett állnia, hogy levegye a sisakját és egy kis levegőhöz jusson.

A nyugatiak hadviselési stílusának a terepviszonyok sem kedveztek. A lovagok különösen olyankor kerültek szorult helyzetbe, amikor homokos talajon kellett harcolniuk (valószínűleg a La Forbie-i ütközetben nyújtott katasztrofális teljesítményük is részben erre vezethető vissza), mivel ormótlan felszerelésükben ilyen talajon nem tudtak gyorsan, megfelelően mozogni. A közel-keleti hadviselés nyilvánvalóan sok gondot okozott Lajos hadseregének.[7]

Az adventi időszak közeledtével a keresztény sereg felkészült arra, hogy Damiettából dél felé indulva Kairónak vegye az irányt. A lovagok – akik boldogok voltak, hogy végre ismét megütközhetnek az ellenséggel – harci ménjeik nyergébe szálltak, a gyalogosok pedig szinte szökellő léptekkel indultak meg Egyiptom szíve felé. Ám a Kairóba vezető út korántsem volt egyenes. A Nílus

deltájának ezen a szakaszán számos keskeny csatornán kellett átkelni, melyek jelentősen nehezítették a keresztesek előrehaladását, egyúttal megfelelő helynek számíthattak a muzulmán erők számára, hogy hátráltassák az ellenség átkelését.

Ráadásul az évi menetrendszerű áradások idején a csatornák nagyon gyorsan megtelhettek vízzel. E folyóágak akadályt képezhettek az esetlegesen viszszavonuló sereg előtt, egyszersmind közlekedési útvonalat biztosíthattak az ellenség számára, ahol alacsony merülésű csónakjaikkal a keresztesek hátába kerülhetnek. A keresztesek nagyon jól ismerték az áradás várható időpontját, melyet a jelenlegi és a korábbi hadjárat stratégiai tervezésekor is számításba vettek. Áradás idején az előrenyomulás rendkívül nehéz, vagy egyenesen lehetetlen lett volna. Ezek a megfontolások is szerepet játszottak Lajos döntésében, hogy Damietta gyors elfoglalása után a sereg ne induljon tovább azonnal.

A haderő alig hagyta el Damiettát, amikor máris akadály került az útjába: egy kisebb folyó, mely a Nílus medréből ágazott el. A jelentős mennyiségű felszereléssel rendelkező, nagy létszámú sereg számára az átkelés nem lehetett egyszerű feladat. A haderő várakozni kényszerült, míg a hadmérnökök töltést nem építenek, ami nem volt bonyolult művelet, mindössze egy napot vett igénybe. Ám ennyi késedelem is elég volt ahhoz, hogy az egyiptomiak felállítsanak egy egységet a keresztesek feltartóztatására. Amikor sikerült átkelnie a folyón, a sereg szembetalálta magát egy 500 lovagból álló szultáni alakulattal.

1249. december 6-án Lajos utasítást adott a továbbhaladásra. Szigorúan megparancsolta, hogy a seregnek muzulmán támadás esetén is minden körülmények között hadrendben kell maradnia. Mivel szemlátomást tudatában volt annak, hogy a nyugati lovagok fegyelmezetlensége a múltban sok értelmetlen emberveszteséggel járt, nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a sereg tartsa a harcrendet. A parancsról az egyiptomiak is tudomást szereztek, mivel kémeiknek sikerült beszivárogniuk a keresztesek táborába. Azt is láthatták, hogy az előrenyomuló keresztény sereg nem tesz kísérletet a közelben lapuló ellenség elűzésére. Passzivitásukon felbuzdulva a muzulmánok lesből lövöldözni kezdték a szárnyrészen vonuló erőket.

Az előhadat a templomosok alkották. E jól ismert, szakállas harcosok – akik a csatatéren mutatott vitézségüknek hála ellenségeik tiszteletét is kivívták a Kö-

zel-Keleten – jelentették a haderő rohamcsapatát, logikus volt hát, ha a sereg élére állítják őket, és valóban gyakran foglalták el ezt a pozíciót. Ugyanakkor önteltségükről és meggondolatlanságukról is ismertek voltak.

Egy egyiptomi harcos rárontott a templomosokra és leterített egyet épp a lovagrend marsallja, Renaud de Vichiers előtt. A templomosok nem kedvelték a passzív tétlenséget. A nyugati lovagok lelki beállítottságával a védekező taktika nehezen fért össze. A harcmezőn mutatott bátorságról szóló történeteken nevelkedett lovagok gondolkodásával és harcmodorával az efféle jámbor passzivitás nem volt összeegyeztethető.

A látvány, ahogy lovagtestvére lefordul a nyeregből, túl sok volt Renaud de Vichiers-nek, akinek már egyébként is elege volt a tétlenségből. A papok nyugodtan odatarthatják a másik orcájukat, de egy csatába induló lovag számára ez nem lehetett megoldás. A marsall a társai felé fordult és ezt kiáltotta:

> Istenért, csapjunk le rájuk! Én nem tűröm ezt tovább![8]

Majd lándzsáját az ellenségnek szegezve támadásba lendült. A lovagtestvéreknek nem kellett több biztatás. Lovaik frissek voltak, míg az ellenség hátasai, melyek már megtettek bizonyos távot az ütközetig, fáradtak. Ráadásul a muzulmánok elbízták magukat, és túl közel kerültek a keresztes haderőhöz.

A templomosok egy emberként rontottak neki az egyiptomiaknak, akik megpróbáltak ugyan védelmi vonalat húzni velük szemben, de legfeljebb annyi eséllyel, mintha egy árhullámot akartak volna megállítani. A jól felfegyverzett, lényegében áthatolhatatlan páncélzatot viselő nyugati lovagsereg támadását szűk térben gyakorlatilag nem lehetett feltartóztatni.

Amikor a keresztények rázúdultak az egyiptomi vonalakra, azok hamar felbomlottak. A zűrzavarban a keresztesek vérfürdőt rendeztek az egyiptomiak között. A muzulmánok egy része igyekezett elmenekülni, de amikor megpróbáltak átjutni a folyón, a sodrás túl erősnek bizonyult, és a páncélzat súlya alatt a katonák elmerültek a habokban. Joinville szerint egyetlen muzulmán sem maradt életben.

Noha az ellentámadás homlokegyenest ellenkezett Lajos parancsaival, az akció rendkívüli sikerrel zárult. Az elsöprő győzelem bizonyára öregbítette a nyugati fegyverek hírét, bár a tény, hogy a templomosok fegyelme ilyen hamar megbomlott, aggodalomra adott okot. Más alkalommal, eltérő harctéri vi-

szonyok között az efféle meggondolatlanságnak egész más következménye is lehetett volna. Mindamellett a legtöbb keresztes úgy érezte, csodálatos, Istennek tulajdonítható diadalt arattak.

A kaland, a zsákmány és a dicsőség igézete lebegett a szemük előtt: megindulhattak Babilon, a viperafészek, a megdönteni szándékozott démoni birodalom egyik nagyvárosa felé. Maguk mellett tudhatták Isten támogatását, s amikor az előttük álló veszélyekre gondoltak, ez nagy megnyugvással töltötte el őket. Talán nem voltak tisztában azzal, hogy már azelőtt roppant nehézségek várnak rájuk, hogy valóra válthatnák álmaikat. Számos akadály tornyosult előttük, s mindegyik sajátos kihívás elé állította őket.

Egyikük Mansurah vára volt, melyet kifejezetten a Kairóba vezető út megvédésére építettek. Bár a keresztesek elég bölcsek voltak ahhoz, hogy belássák, mielőtt ünnepelni kezdhetnek Egyiptom fővárosában, sok keresztény vér is ki fog omlani, alábecsülték a rájuk váró kihívásokat. A hadjárat látványos sikerekkel kezdődött, ám ez csalóka volt. Az események nagyon rossz fordulathoz közeledtek.

7.

Vérfürdő Mansurahnál

A keresztesek Mansurah felé tartottak. Minthogy az erődöt kifejezetten abból a célból építették, hogy őrizze a Kairó felé vezető utat, valószínűnek tűnt, hogy az itt lezajló összecsapás végkimenetele az egész hadjárat szempontjából döntő jelentőséggel bír. Amennyiben a város elesik, megnyílik az út Kairó felé. Ha viszont a védők tartani tudják magukat, a támadók nem folytathatják előrenyomulásukat, és a keresztes hadjárat bukásra van ítélve. Ebben az esetben a kereszteseknek egyetlen lehetőségük marad: a lehető leggyorsabban visszavonulni Damiettába. Lajos hírneve a hadjárat következő szakaszának kimenetelén múlott.

Mansurah védői, kihasználva a rendelkezésükre álló időt, megerősítették a védműveket. Tudván, hogy az erőd ott fekszik, ahol Lajos serege nagy valószínűséggel el fog haladni, a muzulmánok aktívan készültek az ostromra. Ibn Wasil ezt írja:

> ...A Nílusra néző falat újjáépítették, és egy függönyfalat is húztak elé. A fal tövében gyújtóhajók és gályák horgonyoztak, megrakva municióval és harcosokkal, emellett megszámlálhatatlan gyalogos szabadcsapat és önkéntes jött Mansurahba az igaz hit védelmében. Számos beduin arab is érkezett, akik támadásokat intéztek a frankok ellen.

E rajtaütésszerű akcióknak a Damietta eleste (1249. június) és a városból való elindulás (1249. november) közötti időszakban volt némi eredménye. A muzulmánok a július 13-i támadás során 46 frank hadifoglyot ejtettek, és több más alkalommal is sikerült nagyjából ugyanennyi fogolyra szert tenniük.[1]

1249. november 24-én Ajjúb, Egyiptom szultánja távozott az élők sorából. Matthaeus Parisiensis azt állítja, hogy a szultán rendkívül népszerűtlen volt alattvalói körében, mivel „gőgös volt, kapzsi, és mindenkivel igazságtalan".[2] A krónikás szerint egy egyiptomi mérgezte meg. Matthaeus arról is beszámol, hogy nem sokkal a halála előtt a szultán megpróbált egyezségre jutni a keresztesekkel az Egyiptomból való távozás feltételeiről. A visszavonulásért cserébe Ajjúb felajánlotta Jeruzsálem és a környező területek átengedését, valamint a fogságában lévő keresztény rabszolgák átadását. Matthaeus úgy tudja, hogy Lajos kész lett volna elfogadni a nagyvonalúnak tartott ajánlatot, ám Artois-i Róbert hajthatatlansága miatt – aki Alexandria átadását is el akarta érni – a megállapodást nem sikerült tető alá hozni.

Az ajánlat nagylelkűsége miatt Matthaeus beszámolóját fenntartásokkal kell kezelnünk. Amennyiben Ajjúb valóban ilyen javaslatot tett volna, súlyos reakciókkal kellett volna számolnia a saját népe részéről, mely úgy értékelte volna, hogy a szultán a keresztesekkel folytatott egyezkedés során nagy gyengeségről és gyávaságról tett tanúbizonyságot. Valószínű, hogy a történetíró információja, akárcsak más esetekben, ezúttal is közelebb áll a fantázia, mint a tények világához.

A keresztesek folytatták útjukat Mansurah felé, de hamarosan szembetalálták magukat az addigi legnagyobb akadállyal. A katonák előrehaladását széles, mély vízfolyás gátolta, melyen a seregnek mindenféleképpen át kellett kelnie. A város a Nílus jobb partján terült el, és egy csatorna, az ún. Ashmun Tannah választotta el attól a földdarabtól, amelyen Damietta is feküdt. Lajosék csak akkor mehettek tovább, ha megtalálják a módot az átkelésre.

A király úgy döntött, töltést emeltet. Mivel tudta, hogy a hadmérnökök ki lesznek téve a túlparton tanyázó muzulmánok folyamatos támadásainak, két nagy, tetővel ellátott, kerekeken mozgatható alkalmatosságot is építtetett, hogy a töltés készítői biztonságban végezhessék munkájukat.

A XIII. században több példa is akadt az ilyen hatalmas, mozgatható pajzsokra. A Simon de Montfort által az albigensek elleni keresztes hadjárat idején építtetett, vasból, acélból és fából készült példány 400 lovagnak és 150 íjásznak nyújtott fedezéket.[3] Lajos a pajzson kívül a biztonság növelésére két tornyot is építtetett, mivel emberei veszélyes vállalkozás előtt álltak. A munkálatok előrehaladtával a szemben álló felek hajítógépei egyre kiélezettebb pár-

bajt vívtak egymással. A pajzs és a tornyok építését állandó őrség vigyázta, hogy az ellenség ne okozhasson bennük helyrehozhatatlan károkat.

A hadmérnökök védelmét szolgáló építmények elkészültével azonnal hozzá lehetett fogni a töltés építéséhez. A muzulmán íjászok a töltéshez használt föld kiemelésével foglalkozó embereket vették célba, de mivel akciójuk nem hozta meg a kívánt eredményt, másik taktikához folyamodtak. Ahogy a töltés egyre beljebb ért a folyóban, a muzulmánok egyszerűen elhordták a túloldali partszakaszt, így a keresztesek nem jutottak közelebb a szárazföldhöz. Ezzel az egyszerű módszerrel egyetlen nap alatt tönkretették mindazt, amit ellenségeik három hét alatt elértek.

Még aggasztóbb lehetett a keresztesek számára, hogy a muzulmánoknak sikerült csapatokat gyűjteniük a tábor megtámadására. Az egyik különösen vehemens támadásra épp karácsony napján került sor. Az ünnepségeket váratlanul félbeszakította a hír, hogy a muzulmánok támadásba lendültek és számos harcost leméészároltak. A keresztesek ellentámadása során sikerült megmenteni a sereg egyik prominens vezérét, Pierre d'Avalont, akit a heves összecsapásokban letaglóztak, és a földre került. A keresztesek ezután rendezetten visszavonultak a táborba, miközben a templomosok fegyelmezetten fedezték az útjukat.

A támadások folytatódtak, sőt ahogy a töltés egyre hosszabb lett, egyre intenzívebbek és gyakoribbak lettek. A muzulmán hajítógépek és íjászok mind aktívabbá váltak, különösen a hadmérnököket védő tornyokra összpontosítottak, ezek felső szintjeiről pedig a keresztesek nyílzáporral árasztották el a túloldalon lévő ellenséget. A muzulmán lövedékek súlyos károkat okoztak. Az egyiptomiak közel állították föl kőhajító gépeiket a túlparton[4], így nagy pusztítást vittek végbe a keresztesek soraiban, mind a tornyokban, mind a töltésen lévők között. A kővetőket mindaddig csak éjszaka használták, hogy biztonságban legyenek a keresztények ellencsapásaitól, de a helyzet mostanra elég veszélyessé vált, így meg kellett kockáztatni, hogy nappal is működtessék őket.

Az itt alkalmazott hajítógépek a középkori arzenál legfélelmetesebb fegyverei közé tartoztak. A görögtűz olyan folyadékelegy, melyet ha meggyújtanak, kémiai összetétele folytán nagyon nehéz eloltani. E fegyvert több száz éve ismerték, amióta a bizánciak a VIII. században visszaverték a muzulmán ostromot, és mély benyomást tett azokra, akik kénytelenek voltak elszenvedni a

pusztítását. Egy XI. századi orosz történetíró, aki szemtanúja volt e fegyver használatának, így jellemzi: „villámcsapás a mennyből".

Hatékonysága miatt az oldat összetételét hétpecsétes titokként őrizték, bár a hatásáról szóló leírások arra engednek következtetni, hogy nyersolaj, gyanta és salétrom keverékéről lehetett szó. Nyugati haderő 1151-ben alkalmazta először. Előállításáról különféle receptek keringtek, egy korabeli arab szerző úgy tudta, hogy könnyűolajból, olívaolajból és mészből kell gyártani (a komponensek között a delfinzsírt is megemlítette).

A muzulmánok saját készítésű görögtüzet zúdítottak a keresztesek tornyaira, és az igen gyúlékony szerkezetek hamarosan lángra kaptak. A forró, száraz éghajlat (Nyugat-Európához képest Egyiptomban még a december is viszonylag meleg hónapnak számít) elősegítette a tűz gyors terjedését. Hamarosan lángnyelvek nyaldosták az eget, a fülsiketítő csatazajban pedig reccsenő fa hangja hallatszott. Amikor az építmény közvetlen szomszédságában lévő keresztény lovagok látták, mi történik, magukon kívül voltak a dühtől, de tehetetlenek voltak.[5]

Lajos kétségbeesett válaszlépésre szánta el magát. Hogy minél hamarabb átjussanak a folyón, és megtisztítsák a túlpartot az ellenségtől, megpróbált faanyaghoz jutni a leégett építmény pótlására. Az egyetlen rendelkezésre álló építőanyag a velük tartó hajók gerendázata volt. Sokat darabokra bontottak közülük, hogy belőlük ácsolják meg az új tornyot, melyet egyelőre biztos távolságban tartottak az ellenségtől.

Rövid nyugalmi időszak után Lajos úgy döntött, meg kell kockáztatni az új torony üzembe helyezését. Frusztráltságában, amiért a kudarcba fulladt átkelés miatt immár aggasztó mértékű késedelmet szenvedett, megparancsolta, hogy a tornyot tolják rá a töltésre. Az egyiptomiak azonban számítottak erre. Nem kevesebb mint tizenhat hajítógépet állítottak fel a túlparton, hogy visszaverjék a Mansurah felé tartó kereszteseket.

A muzulmánok lövedékekkel árasztották el ellenségeiket. A halálos zápor áldozatainak jajkiáltásaiba időről időre a fának csapódó kövek robaja és a brutális erővel húsba fúródó, íjpuskákból kilőtt nyilak tompa puffanása vegyült. A nyílzápor olyan sűrű volt, hogy csak kevés keresztes merte megközelíteni a tornyot, mivel ehhez át kellett haladniuk ezen a halálos szakaszon.

A toronyban lévő kereszteseknek hamarosan újból szembe kellett nézniük a rájuk kilőtt görögtűz borzalmaival. Az új építmény perceken belül lángok-

ban állt, nem sokkal később pedig nem maradt más belőle, mint parázsló gerendák halmaza. Lajosnak a torony megépítésére tett hatalmas erőfeszítéseiből – melyek során a flotta nem kis részét is föláldozták – mindössze egy halom üszkös, elszenesedett szálfa maradt.

A keresztesekre azonban jobb idők következtek. Egy régi szövetséges sietett segítségükre: az árulás. Egy beduin jelentkezett Imbert de Beaujeu-nál, és felajánlotta, hogy pénzért cserébe megmutatja, hol lehet viszonylag biztonságosan átkelni a folyón. Mivel meg akart győződni afelől, hogy a keresztesek állják a szavukat, a beduin nem volt hajlandó elárulni a gázló helyét, míg a pénzt le nem számolták a markába. A keresztesek beleegyeztek a kérésébe, rendben előteremtették és átadták a kért összeget.

A beduin teljesítette az egyezség rá vonatkozó részét. Lajos kettéosztotta a sereget, és Bretagne-i Péter vezetése alatt jelentős létszámú őrséget hagyott a tábor őrzésére. A támadó alakulatot a templomosok vezették, Róbert artois-i gróffal az előhadban. Az ő feladatuk az átkelés felügyelete volt, hogy a haderő többi része biztonságban átjusson a folyón. A csapatok vezetésének dicsősége a templomosoknak jutott, őket Artois-i Róbert követte a második hadoszlop élén.

Az előhad vezetése nagy megtiszteltetésnek számított, s mint hamarosan kiderül, a háborúk kimenetele ilyen, látszólag jelentéktelen részleteken múlik. Noha az előhadnak adott utasítás részleteit nem ismerjük, feladata így is elég világos. Alighanem azt a megbízatást kapta, hogy számolja föl az átkelőhely környékén kibontakozó ellenállást, majd ha végez, tartsa a gázlót, hogy a had többi része is átkelhessen. És semmiképp nem hagyhatja el hadállásait, bármilyen csábító célpont kínálkozik is számára. E stratégia gyakorlati megvalósítása nem támasztott különösebb elvárásokat, csak némi józan észt és önfegyelmet kívánt.

A hadművelet első szakasza jól haladt. Miközben a hajnal első sugarai narancsszínűre festették az egyiptomi égboltot, a keresztesek a folyó felé haladtak, megacélozva szívüket a döntő ütközetre. A megvesztegetett beduin segítségével megtalálták a gázlót, és az előhad átkelt a folyón. Már ekkor is történt néhány riasztó eset. Amíg a lovak a folyóban gázoltak, a víz elég sekély volt ahhoz, hogy stabilan tudjanak lépkedni. A túlpart ugyanakkor meglehetősen meredek és csúszós volt, így több ló is megcsúszott és elesett, ledobva nyergéből gazdáját, így azok közül jó néhányan vízbe fúltak.

De a lovagoknak sikerült elsöpörniük a túlparti ellenállást. A tömegével átkelő keresztesek látványa megtörte az ellenséget, mely menekülni kezdett. Az előhad következő feladata az lett volna, hogy tartsa az átkelőhelyet, míg a király és a sereg többi része biztonságban átkel a folyón. Ám látva, hogy az egyiptomiak pánikba estek és fejvesztve menekülnek, Artois-i Róbert megrészegült a dicsőség lehetőségétől. Csak annyi időre megállva, hogy támadásra biztassa a keresztes hadat, Róbert egyenesen a menekülő muzulmánok után vetette magát. Ezzel 1250. február 8-a reggelén a hadjárat megindult lefelé a katasztrófához vezető meredek lejtőn.

Artois-i Róbert meggondolatlansága nehéz helyzetbe hozta a templomosokat. Vezetőjük a rend nagymestere, Guillaume de Sonnac volt, egy tapasztalt harcos, aki nagyon jól tudta, hogy maradniuk kell az átkelés biztosítására. Ugyanakkor egy rendkívül büszke szervezet első embere volt, mely valamennyi erény közül a dicsőséget értékelte a legtöbbre. Megbízták őket az előhad vezetésével, de a vakmerő gróf átvette az irányítást. Az adott helyzetben nem elővigyázatosságnak, mint inkább gyávaságnak tűnt, ha nem mozdulnak, mialatt más lovagok belevetik magukat a harc sűrűjébe.

Sonnac csak rövid ideje látta el a nagymesteri tisztséget, 1247-ben, a méltóság korábbi betöltője, Richard de Bures halála után választották meg a posztra. Maga Bures is csak három évig volt nagymester, elődje a La Forbie-i csatában esett el. Látva, hogy szégyenfolt eshet a rend becsületén, Sonnac kérlelni kezdte Róbertet, hogy álljon el a muzulmánok üldözésétől. Nyilvánvaló volt, hogy amennyiben a gróf nem adja föl tervét, és üldözni kezdi a menekülőket, Sonnac-ra hatalmas nyomás nehezedik majd, hogy kövesse.

Matthaeus Parisiensis szerint[6] heves vita robbant ki közöttük. A gróf nekitámadt a nagymesternek, azzal vádolva, hogy nem elég bátor. A megfontoltabb lovagok szintén csillapítani igyekeztek a gróf türelmetlenségét. A legrangosabb William Longspee, az angol volt, aki időben visszatért Akkóból, hogy csatlakozhasson az előrenyomuló keresztesekhez. Ám a gróf meggyőzésére tett kísérletek hiábavalónak bizonyultak: Róbert minden addiginál dühösebben újból nekirontott a templomosoknak, mindenféle galádsággal és árulással vádolva őket.

Egy olyan férfiú, mint Guillaume de Sonnac, akinek vérébe ivódott a rendje védjegyét jelentő becsületkódex, nem hagyhatta szó nélkül a gúnyolódást. A gróf sértésein feldühödve, jobb meggyőződése ellenére odafordult zászlóvi-

vőjéhez, és utasítást adott a templomosok harci lobogójának kibontására. Majd lovát a menekülő muzulmánok irányába fordította, és rohamra vezette embereit. Alighanem lélegzetelállító látványt nyújtottak, de egy később élt főtiszt mondásával élve, *„c'est magnifique, mais ce n'est pas la guerre"* („ez csodálatos, de nem háború").

Végzetes döntés volt, jóllehet súlyos következményei nem mutatkoztak meg azonnal. Egyértelmű volt, hogy a hadsereg – legalábbis az előhad – egyre jobban függetleníti magát, s hogy Lajos haditerve komoly léket kapott. Az előhad teljesen figyelmen kívül hagyta a rábízott feladatot, vagyis a gázló őrzését. A csata hevében – amikor könnyen előfordulhat, hogy a következő lélegzetvétel egyben az utolsó lesz – sajnálatos módon csak keveseknek jutott eszébe, hogy hideg fejjel értékelje a helyzetet. A templomosok teljesen a körülöttük zajló események hatása alá kerültek.

A keresztesek visszakergették a muzulmánokat a Mansurah falai alatti táborukba, ahol többek között az egyiptomi vezír, Fakhr ad-Din is tartózkodott. Éppen hennával festette a szakállát a fürdőben, amikor odakintről zűrzavar hangjai ütötték meg a fülét. Rosszat sejtve kiszaladt megnézni, mi történik, de előtte nem csatolta föl a vértjét. Egy csapat templomos közrefogta és lekaszabolta, élettelenül zuhant a földre. Drámai befejezése volt ez egy páratlan karriernek: egy olyan ember lelte halálát, akinek ambíciói Ibn Wasil szerint „egészen a trónig értek".[7]

A keresztesek támadásakor a tábor teljesen gyanútlan volt, az attak villámcsapásként érte a muzulmánokat. Mielőtt egyáltalán felmérhették volna a veszély nagyságát, a keresztények dühöngő tengerként elárasztották és letarolták a tábort. Azok az egyiptomiak, akiket nem kaszaboltak le, rémülten menekültek Mansurah nyitva álló kapui felé.

Az Artois-i Róbert iránti méltányosságból el kell mondanunk, hogy bár meggondolatlan lépésre ragadtatta magát, a támadás eddig a pontig rendkívül sikeres volt. Egyiptom egyik vezető főnemeséből elfolyt az élet egy porig rombolt tábor romjai között. Artois-i Róbert látványos diadal küszöbén állt, és egy győzelmet már sikerült aratnia. Az örvendező, diadalittas keresztesek az egész hadjárat legfontosabb ütközetének meghatározó pillanatai előtt álltak. Következő döntésükkel megszilárdíthatták, vagy katasztrofális vereséggé változtathatták győzelmüket.

A keresztesek látták, ahogy az ellenség a kavarodásban az erőd nyitott ka-

puin keresztül bemenekül Mansurahba. Minden addiginál aktuálisabb volt, hogy helyben maradjanak foglalásaik konszolidálására, és bevárják a haderő többi részét. A város kapui eközben félig még mindig nyitva álltak. Úgy tűnt, Mansurah csak az elfoglalásra vár, rémült védői teljesen meg voltak zavarodva. Ismét vita kerekedett, és sokan újból visszafogottságra intettek, ám ugyanannyi eredménnyel, mint korábban. Róbert – aki ekkorra teljesen meg volt győződve arról, hogy a sors akaratából lényegében egyedül vezeti diadalra a hadjáratot – nyersen csak annyit közölt a többi vezérrel, hogy egyedül is bemegy Mansurahba, akár követik, akár nem.

Ezúttal is a gróf vakmerősége diadalmaskodott. Matthaeus Parisiensis nem késlekedik Artois-i Róbertet megnevezni felelősnek, de kissé túllő a célon. Számos más, nagy tapasztalattal rendelkező vezér is jelen volt, akik képesek lehettek önálló döntéseket hozni, ám fenntartásaik ellenére gyakorlatilag kivétel nélkül csatlakoztak a grófhoz. A fegyelem teljes felbomlásáért a dicsőség és a hírnév lehetőségétől megittasult emberek közös felelősséget viselnek. Az elsöprő, mindent eldöntő győzelem gondolatától megittasodott keresztesek Mansurah kapui felé vágtattak.

Lajos seregének előhadai keresztülviharzottak a városkapukon, ám a keresztes lovagok ezzel kikerültek megszokott környezetükből, a tágas térségekből, ahol kiválóan kamatoztathatták mozgékonyságukat. Támadásuk lendülete a város keskeny utcáin és szűk helyein hamar megtorpant, a város védői pedig Fakhr ad-Din halála után sietve rendezték soraikat.

Bár a kaotikus helyzetben nem volt idő formálisan új vezért választani, a mansurahi védelem sebtében való újjászervezése során egy férfiú kiemelkedett a többiek közül. Egy mameluk emberóriásról, bizonyos Rukn ad-Din Bajbarszról van szó, aki korábban már nagyon sok bosszúságot okozott a kereszteseknek. Akik nem vettek részt a katasztrofális La Forbie-i ütközetben, most megtudhatták, milyen halálos ellenségről van szó.

Mialatt a keresztesek találomra végigvágtattak az utcákon, a muzulmánok a várost átszelő keskeny utcák melletti házak tetőin kerestek menedéket. A lovagok a város központja felé száguldottak, ahol azonban egy korábban felállított, erős alakulat feltartóztatta őket. E véderőt túlnyomórészt két, bahriták és jamdariták néven ismert mameluk ezred katonái alkották, „oroszlánok a háborúban és hatalmasak az ütközetben, egy emberként rohantak rá az ellenségre, támadásuk megtörte és visszavetette őket".[8]

A keresztesek elvesztették lendületüket, és rövid, elkeseredett közelharc után hátrálni kezdtek. Megkísérelték a visszavonulást, de amikor megfordultak, könyörtelenül szembesülniük kellett szorongatott helyzetükkel. A lovagokat keskeny utcák sokasága választotta el a biztonságtól, a háztetőkön pedig hemzsegtek a védők. Ami befelé jövet diadalmenetnek ígérkezett, most halálos futamnak tűnt. A keresztesek meggondolatlanul beleszaladtak egy mesterien felállított csapdába.

Visszavonulás közben különféle tárgyakkal dobálták őket. A nemrégiben még vert seregnek látszó védők a kelepcébe csalt, szinte teljesen kilátástalan helyzetbe került ellenség vergődése láttán felbátorodtak, és a hajítófegyvereken kívül gerendákat és tégladarabokat dobáltak közéjük. A szervezett ellenállás rövid idő alatt széthullott, s a lovagok kézitusák sokaságára kényszerültek a túlélésért, amelyekből nagyrészt vesztesen kerültek ki.

Matthaeus Parisiensis úgy tudja, Artois grófja igyekezett rábírni William Longspee-t, hogy mentsék az életüket és fogják menekülőre, de a Róbert gyávaságára tett utalásoknak nehéz hitelt adni. Lehet ugyan, hogy a gróf meggondolatlan volt, tettei azonban bátorságot tükröznek. Néhány lovagnak végül sikerült átevickélnie a vízen, a legtöbbjüket azonban elnyelte a folyó, miközben nehéz vértjükben igyekeztek biztonságos helyre jutni. Róbert az életével fizetett meggondolatlanságáért, ő is vízbe fúlt.

William Longspee szintén elesett a harcban, akárcsak zászlóvivője, Robert de Vere, mi több, a Mansurah utcáin rendezett mészárlásban az angol kontingens nagy része is odaveszett.[9] Matthaeus Parisiensis szerint William halálhíre nem mindenkit ért váratlanul: anyjának, Elának, Salisbury grófnéjának, Lalock apácafőnöknőjének egy nappal korábban egy látomás megjövendölte fia végzetét. Guillaume de Sonnac hősiesen küzdött és végül megmenekült, bár az öldöklő közelharcban az egyik szeme világát elveszítette.

Templomos lovagtestvéreinek nagy része sajnálatos módon ennél is roszszabbul járt. Mansurah utcáin, a városon kívül található, lassú sodrású folyónál és a városba való betörést megelőző harcokban összesen 280 templomos vesztette életét, akik a rend harci állományának jelentős hányadát tették ki: ez volt a keresztes hadjáratok történetének egyik legsúlyosabb vesztesége. Néhány évvel a La Forbie-nál elszenvedett borzalmas emberveszteség után a mansurahi vérfürdő is alaposan megtizedelte létszámukat.

A templomosok az outremeri királyság rohamcsapata, a sereg legerősebb

alakulata voltak. Az efféle csatavesztések katasztrofális következménnyel járhattak: nemcsak a keresztes hadjárat létét sodorhatták veszélybe, de fölmerül a kérdés, hogy az ekkoriban elszenvedett súlyos vereségekből a közel-keleti keresztes államalakulatok talpra tudtak-e valaha állni. Ami a harcosokat illeti, a templomosok közül mindössze hárman, az ispotályosok soraiból öten (egyikük azonban később belehalt sérüléseibe), a Német Lovagrend tagjai közül pedig szintén hárman élték túl a mészárlást. Matthaeus Parisiensis szerint a keresztesek összesen 8000 harcost vesztettek. A vérfürdőből menekülő keresztesek egy részét annyira sokkolták az események, hogy elrejtőztek a folyóban, megvárták, míg leszáll az est, és csak ekkor merték megkísérelni a visszatérést a túlparton lévő bajtársaikhoz.

A folyón átkelő kereszteseknek eközben fogalmuk sem volt, milyen drámai események zajlanak az előhadnál, elég gondot okoztak nekik a helyi összecsapások is. A folyóparton karddal és buzogánnyal vívott, súlyos közelharc dúlt, éspedig akkora hevességgel, hogy a keresztesek egy része megpróbált viszszajutni a biztonságos partra, ahonnét elindult, de legtöbbjük elmerült a habokban.

Az események sűrűjében harcoló Joinville így emlékezik: „Láttam a felszínen sodródó pajzsokat és lándzsákat, mindenfelé emberek és lovak fuldokoltak a vízben."[10] Azt is észrevette, hogy a király ott hadakozik, ahol a leghevesebb küzdelem dúl, és nem messze Lajostól egy folyón átívelő apró hídra is felfigyelt. Ha a muzulmánoknak sikerülne elfoglalniuk, oldalba támadhatnák Lajosékat, veszélyes szituációt teremtve. Joinville ezért saját kezébe vette a dolgokat, és személyesen intézkedett a híd védelméről.

A helyzet rendkívül veszélyes volt. A csata után többen is beszámoltak arról, hogy voltak pillanatok, amikor Lajost majdnem foglyul ejtették, a muzulmánok közül sokan megkísérelték megragadni lova zabláját, hogy elvezessék a harcmezőről. A király csak vitézségének köszönhette, hogy elhárította a közvetlen veszélyt, hatalmas kardjával lekaszabolva azokat, akik igyekeztek elvonszolni a lovát. Példáján felbuzdulva sok ember, aki a király elleni támadások hevességét látva csüggedni kezdett, bátorságot merített és keményen visszavágott. A közvetlen veszély ezzel elmúlt.

Joinville ekkor meglátott egy csapat keresztest, akik egyenesen az általa őrzött híd felé tartottak. Amikor közelebb értek, vezérük is tisztábban kivehetővé vált. Tiszteletet parancsoló, hatalmas csataménjén Bretagne-i Péter kö-

zeledett, akinek az arcán vastagon folyt a vér, bele a szájába. Egy kardcsapás telibe találta az arcát, de ez nem gátolta abban, hogy sötét átkokat szórjon az ellenségre, miközben a szó szoros értelmében vért köpködött szerteszét. A gróf nem tájékoztatta azonnal Joinville-t a mansurahi katasztrófáról.

Szorosan a nyomukban újabb muzulmán egységek érkeztek, akik mindaddig nem vették észre Joinville-t és kis csapatát, de fenyegetően közeledtek a híd felé. Joinville sietve kisebb erősítést gyűjtött maga köré. Egyik embere, egy Pierre de Neuville nevű lovag ájultan rogyott a földre, amikor egy ellenséges harcos – aki kihasználva a zűrzavart átszaladt a hídon a folyó túloldalára, míg a keresztesek meg voltak zavarodva – hátulról megközelítette őt (Joinville-t ekkor az a veszély fenyegette, hogy bekerítik és lekaszabolják), és nagyot sújtott rá a buzogányával.

Látva, hogy a keresztesek nem mozdulnak a hídtól, a muzulmánok igyekeztek megkerülni őket. Észlelve a fenyegetést, Joinville és emberei felkészültek az ellentámadásra, ám hamar kénytelenek voltak feladni tervüket, amikor a muszlimok nagy erőkkel rájuk támadtak. Az egyiptomiak jelentős gyalogságot vontak össze a hidat tartó nyugati lovagok elűzésére.

Néhány muzulmán görögtűzzel is fel volt fegyverkezve, s egyikük a keresztesek közé hajította a halálos folyadékelegyet tartalmazó cserépedényét, mely egy Guillaume de Boon nevű lovag pajzsát találta el. Az edény Guillaume hatalmas szerencséjére a pajzson csattant szét, különben a lovag elevenen elégett volna, ahogy Joinville a csatáról írott beszámolójában emlékeztet rá.

Az egyiptomiak ezután íjászokat is csatarendbe állítottak a híd megszerzéséért. Ha elég közelről lőtték ki, a nyíl még a páncélos lovagoknak is súlyos sérülést okozhatott, ha pedig a vért egyik gyenge pontjánál csapódott be, halálos is lehetett. Az ütközet egyik szakaszában Joinville és bajtársai szinte sündisznókra emlékeztettek a páncéljukba beékelődött nyílvesszőktől. Hogy védje magát a halálos nyílzáportól, Joinville megragadta az egyik szaracén közelben fekvő, kipárnázott palástját, és rögtönzött pajzsként használta. A védőeszköz meglepően hatékonynak bizonyult, bár Joinville egyik megjegyzéséből képet alkothatunk a középkori hadviselés brutalitásáról: a krónikás azt írja, szerencsésnek mondhatja magát, hogy csak öt helyen sebesült meg a nyilaktól.

Joinville csatajelenetekről szóló eleven beszámolója tovább gyarapítja a hadviselés erőszakosságára vonatkozó ismereteinket, és végigkíséri a végzetes

nap óta eltelt évszázadokat. Egy Frederic de Loupey nevű lovagot lándzsatalálat ért, olyan mély sebet ejtve, hogy „úgy ömlött a vér a testéből, mint egy hordónyílásból", Erard de Sivery-t pedig az orrán érte kardcsapás, s orra „ott fityegett a szája fölött".[11] Valóban heves ütközetről volt szó.

A délután előrehaladtával csökkent a muzulmán ellentámadás intenzitása. Alkonyat táján Lajos fedezet gyanánt egy csapat íjpuskást sorakoztatott föl a keresztesek vonalai előtt. A számszeríj borzalmas fegyver volt, rendkívül súlyos sebet ejtett azon, aki elég balszerencsés volt ahhoz, hogy a nyíl útjába kerüljön: olyan borzalmas sérüléseket, hogy a pápaság egy ideig megpróbálta betiltatni a használatát. A Lajos erőit támadó muzulmánok látták a halál előhírnökeinek érkezését, s ez is elegendő volt: elvonultak a csata színhelyéről, ami az ellentámadás kudarcát jelentette. Ugyanakkor a keresztesekhez is nagyon vegyes hírek érkeztek. A katonák tömegével özönlöttek vissza a folyón, és némelyiküknek úszva kellett megkísérelnie, hogy biztonságba jusson, de sokan vízbe fúltak.

Az egyiptomi tábor a keresztesek kezére jutott, ám kihasználva a csata zűrzavarát, a beduinok kifosztották. Noha a beduinok elvileg az egyiptomiak szövetségesei voltak, és az ütközetben is mellettük harcoltak, a dolgok ilyetén fordulata senkinek nem okozott különösebb meglepetést. Joinville tárgyilagos egyszerűséggel pusztán annyit közöl, „a beduinoknak az a szokásuk, hogy mindig a gyengébbikre csapnak le".[12] Látva, hogy az egyiptomiak elveszítették a tábort, a beduinok nem haboztak maximálisan kiaknázni a kínálkozó lehetőséget.

Nem tudva az előhad katasztrófájáról, a derékhad számára elsőre úgy tűnhetett, a keresztesek csodálatos győzelmet arattak. A haderő sikeresen átkelt a folyón, és Mansurah alatt volt. Előttük állt a Kairóba vezető, nem túl hosszú út. A nap elején mindezt bizonyára diadalként értékelték volna. A hadművelet elsődleges célja az volt, hogy a hadsereg átjusson a vízen, és ezt sikerült is elérni. Még nem tudták, hogy csak pirrhuszi győzelmet arattak.

A csata végkimenetelét illetően egy ideig az egyiptomi oldalon is zavar uralkodott. A keresztes előhad kezdeti fényes sikerei után nagyon sok muzulmán menekült át Mansurahból Kairóba. Napnyugatkor érkeztek a városhoz, és a nekik nyitva hagyott Bab an-Nasr nevű kapun keresztül jutottak be Kairó biztonságot adó falai közé. Azt hitték, a győzelemtől feltüzelt, újabb sikerekre éhes keresztesek szorosan a nyomukban vannak.

A mamelukok végső győzelméről szóló hírek másnap reggel, szerdai napon érkeztek meg Kairóba, mire a lakók eksztázisban törtek ki. „A város ünnepre készült, az örömteli hírt dobpergéssel tették közzé. A frankok fölött aratott diadal hatalmas boldogságot és lelkesedést váltott ki. Ez volt az első ütközet, ahol a török oroszlánok legyőzték a hitetlen kutyákat" (a szerző nyilvánvalóan a jelenlegi hadjáratra utal, és nem veszi számításba a keresztesek ellen a korábbi években elért sikereket).[13]

Lajosnak is időbe került, mire teljesen átlátta, mi történt. A hadseregparancsnokoknak még a modern korban is nehéz átlátniuk a hadszíntér különböző pontjain zajló eseményeket. A középkori hadvezéreknek, akik nem rendelkeztek technikai eszközökkel a harctéri fejlemények értékelésére, sokkal nehezebb dolguk volt. Az információkért hírvivőkre kellett hagyatkozniuk, akik a csata hevében sokszor csak nehezen tudtak átvergődni a harcmezőn.

A király aznap nem szerzett tudomást fivére sorsáról, bár korábban már nyilvánvalóan tájékoztatták, hogy a gróf csapdába került egy mansurahi házban, és segítségre szorul. Mindenfelé heves harcok jelei látszottak. Mansurah környékén mindenütt holttestek hevertek, a kísérteties naplementébe pedig – mely ezen a szélességi körön rendkívül rövid ideig tart – a súlyos sebesültek és a haldoklók jajkiáltásai hasítottak bele, akiknek a testét szörnyű sebek borították, melyek gyógyítására nem sok remény mutatkozott.

Még a kevésbé súlyos sérülések ellátása is gyötrelmes kínokkal járt, a kisebb vágások esetén például a sebre öntött forró ólommal igyekeztek a vérzést elállítani. A harcosoknak borzalmas sebesüléseik voltak. Egy erős kard- vagy fejszecsapás nyomán a csont darabokra zúzódott, mások pedig, mint például a szerencsétlenül járt Guillaume de Sonnac, az arcra mért erőteljes ütés következtében elveszíthették a szemük világát.

Hamarosan leszállt az est, amikor átgondolhatták és értékelhették az aznapi történéseket. A túlélők hálát adtak az Istennek, amiért megérhették a következő napfelkeltét. Ám gondolataikba negatív érzések is vegyültek: szomorúság a meghalt barátok miatt, aggodalom a sebesültekért és a fogságba esettekért, sőt olykor bűntudat is, amiért túlélték az ütközetet, mások pedig odavesztek. És természetesen félelem és bizonytalanság a közeljövő miatt.

A Mansurahot körülvevő porban ezen az estén alighanem sokan tartottak önvizsgálatot. A keresztes sereg színe-java széttiporva hevert Mansurah utcáin. A haderő elit alakulata, a templomosok súlyos veszteségeket szenvedtek.

A rend nagymesterét hatalmas testi és lelki kínok gyötörték, amikor a szétroncsolt szeméből sugárzó fájdalom átjárta egész testét, néhány pillanatra elterelve figyelmét a bajtársaival kapcsolatos szörnyű érzésekről, akikkel soha többé nem találkozhat a földi lét során. A kiváló harcosok alkotta angol kontingens, mely nagy hasznára lehetett volna az expedíciónak, lényegében megsemmisült, vezére holtan hevert a mansurahi utca porában. Ahogy egyre több részlet jutott a franciák tudomására a város falai közt történt katasztrófáról, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy a „győzelemért" hatalmas árat kellett fizetni.

Lajos katonái közül nagyon sokan odavesztek, és a király sokat gyötrődött, hogy nem kap híreket. Kétségbeesetten várta, hogy megtudja, mi történt Artois grófjával. Ekkorra már Joinville is újból a király társaságában tartózkodott, és akkor is jelen volt, amikor egy porlepte ispotályos lovag, Henri de Ronnay lovagtestvér, a rend prépostja belépett Lajos sátrába. Megcsókolta Lajos páncélba bújtatott kezét, és várta, hogy a király kérdéseket tegyen föl, mivel híreket hozott a mansurahi eseményekről. Lajos nem kertelt, rögtön afelől érdeklődött, tud-e valamit az artois-i grófról.

A lovag komoran csak annyit mondott, biztosan tudja, hogy Lajos fivére, az artois-i gróf már a Paradicsomban van. A királynak könny szökött a szemébe, úgy érezte, menten megszakad a szíve: minden hibája ellenére nagyon szerette a grófot. Látva, hogy Lajost mennyire megrendítették a szavai, a lovag emlékeztette az uralkodót, milyen dicsőséges győzelmet aratott a fivére: az ellenség támadásai közepette átkelt a folyón, megütközött velük és megfutamította őket, elfoglalta sátraikat és megszerezte hadigépeiket. Csodálatra méltó tettet vitt véghez.

A király tudta, hogy valóban így történt, ám úgy tűnt számára, hogy a győzelemért túl nagy árat kellett fizetni. Lajos valódi érzései nyilvánvalóak lehettek a jelenlévők számára. A lovaghoz fordult, és ezt mondta: „Dicsőség az Úrnak mindazért, amit nekem adott!"[14], s közben patakzott a könny az arcán. Lajos most már jól tudta, milyen hihetetlenül súlyos ára lehet a dicsőségnek és a hírnévnek.

8.

Mélyponton

A mansurahi csata után a kereszteseknek adott haladék nem tartott sokáig. Immár egész Egyiptom tisztában volt vele, mekkora fenyegetést jelentenek. A keresztesek jelenléte a Kairó kapujának számító Mansurahnál tőr volt, mely Egyiptom szívének szegeződött. Az egyiptomiak nem hagyhatták, hogy a keresztesek megvessék a lábukat ott, ahová eddig eljutottak. Ellentámadáson törték a fejüket, hogy visszaszorítsák a nyugatiakat a folyó túlpartjára. Az akció nem is váratott sokat magára.

A város mellett vívott ütközet alaposan kimerítette a kereszteseket, akik között sok volt a sebesült. Sokuk az egyiptomiaktól elfoglalt táborhelyen ütötte föl a sátrát. Joinville a tábor megszerzésekor zsákmányolt szaracén ostromgépek szomszédságában állította föl az övét, melyet a templomosok bocsátottak rendelkezésére.

Nyugovóra tért és hamarosan mély álomba merült, ahogy a túlélés fölött érzett megkönnyebbülés és a fáradtság úrrá lett rajta. Álmából azonban még napkelte előtt fölriadt. Arra ébredt, hogy a táborban káosz uralkodik. A pirkadat előtti órák sötétjének csendjét az őrszemek hangos „Fegyverbe! Fegyverbe!" kiáltásai törték meg. Nem lehetett kétséges: a muzulmánok rohamot indítottak a tábor ellen, megkezdődött az ellentámadás.

Joinville felriasztotta fegyvernökét és kiküldte megnézni, mi zajlik odakinn. A megrémült szolga hamarosan visszatért. Nemcsak afféle kisebb rajtaütésről volt szó, a muzulmánok nagyszabású támadást indítottak, melyben lovas- és gyalogosegységek is részt vettek. Az őröket, akiket Lajos a megszerzett ostromgépek mellé állíttatott, legyilkolták vqgy meghátrálásra késztették. A tábor közepén ekkor már ádáz kézitusa folyt.

Joinville akcióba akart lendülni, ám erősen akadályoztatva volt. A csatában olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy nem tudta felcsatolni a teljes páncélzatot, meg kellett elégednie egy vastagon bélelt köpönyeggel és az acélsisakkal. A közvetlen közelében tartózkodó lovagokkal habozás nélkül nekirontottak a szaracénoknak, és visszaszorították őket az ostromgépek mögé, ahol azonban tekintélyes létszámú muzulmán lovasság várakozott fenyegetően.

Mivel ráeszmélt, hogy nem tudja megfelelően ellátni a tábor rá eső részének védelmét (számos honfitársának szintén túl súlyos sérülései voltak ahhoz, hogy fölvehessék a teljes vértet), segítségért küldetett a királyhoz. Lajos az egyik lovagját, Gaucher de Châtillont küldte a megsegítésükre, akinek feltűnése eltántorította a muszlim lovasságot a támadástól. Kiélezett helyzet volt.

Látva, hogy kezdeti támadásaikat visszaverték, az egyiptomiak változtattak taktikájukon: a környéken található kövekből sietve kisebb barikádot építettek és elsáncolták vele magukat, ami némi védelmet biztosított nekik a számszeríjak halált hozó nyilaival szemben. A muzulmánok ezután sorra lőtték ki nyilaikat a táborra, nem kis zűrzavart idézve elő. Hatékonyságukat nagyban növelte, hogy a célba vett harcosok egy része nem volt megfelelő állapotban ahhoz, hogy felcsatolhassa páncélját.

A tábor védői közül sokan megsebesültek, és a lovak egy része is erre a sorsra jutott. A keresztesek egyetértettek abban, hogy a veszedelmes íjászokkal kezdeni kell valamit. Tanácskozást hívtak össze és úgy döntöttek, hogy éjszaka, a sötétség leple alatt odalopóznak a barikádhoz és szétbontják, megfosztva az ellenséget a fedezékétől. A megbeszélésen a Joinville környezetéhez tartozó papi személyek egyike, bizonyos Jean de Voisey is jelen volt. Keveset beszélt, de hamarosan bebizonyította, hogy a tettek sokkal többet érnek a szavaknál.

A tanácskozást követően a pap teljesen egyedül kigyalogolt a táborból, és egyenest a muzulmán íjászok felé tartott, vértezet gyanánt egy acélsisakot és egy bélelt köpönyeget viselt. Látva a kíséret nélküli, látszólag fegyvertelen férfiút, a muzulmánok azt hitték, valamilyen holdkóros közeledik a keresztesek felől, és gúnyolódni kezdtek az elmeállapotán. Hamarosan eljött a keserves kijózanodás ideje. A pap egy lándzsát rejtegetett a köpönyege alatt, és amikor elég közel jutott a muzulmán barikádhoz, váratlanul közéjük hajította. A váratlan esemény készületlenül érte az egyiptomiakat, akik pánikba estek és menekülni kezdtek.

Mindez csak az első felvonása volt a kibontakozó heves összecsapásnak.

Amikor látták a pap sikeres akcióját, sok keresztes felbátorodott és kirohant a táborból, hogy a segítségére siessen. Ezzel egyidejűleg egy csapat egyiptomi lovas is a helyszínre vágtatott menekülő bajtársaik támogatására. Körülfogták a keresztény gyalogosokat, akik rést próbáltak találni a lovasok vonalán, de nem jártak sikerrel.

Számos ilyen tapogatózó manőver után az egyik keresztes az egyik muzulmán lovas felé hajította a lándzsáját, mely akkora erővel fúródott bele annak testébe, hogy beékelődött a bordái közé. A súlyosan sérült lovas elvonult, nyomában a látványtól elbátortalanodott bajtársaival. Ezzel megnyílt az út a keresztesek számára, hogy szétbontsák a barikádot. A papot innentől kezdve vitézi erényeiről tartották számon, ami szokatlan elismerés lehetett Isten szolgájának.

E muzulmán rajtaütések csak az előfutárai voltak egy sokkal nagyobb szabású támadásnak. Az egyiptomi hadvezetés közszemlére tétette a katonák előtt Artois-i Róbert fegyvereit, azt állítva, hogy azok Lajos királyéi. Vagyis azzal igyekezett nagyobb erőbedobásra késztetni a harcosokat, hogy megpróbálta meggyőzni őket, a keresztesek vezér nélkül maradtak. Lajos hiánya demoralizálhatja a keresztényeket, így egy ütközetben könnyen el lehet őket söpörni.

A keresztesek szerencséjére a szaracénok táborába küldött kémeik alapos munkát végeztek. A keresztesek elleni koncentrált támadás tervéről a király és bárói is tudomást szereztek, így megtehették a szükséges ellenlépéseket. Sietve kihegyezett karókat ásattak le a tábor köré az egyiptomi lovasság távol tartására. Parancsba adták, hogy a harcosok teljes fegyverzetben gyűljenek össze éjféltájt a táborban, hogy megfelelően fogadhassák a közelinek tűnő támadást.

Pirkadatkor a muzulmánok felkészültek az akcióra. Négyezer lovas alkotta, jelentős létszámú gyalogság támogatását is maga mellett tudó egység indult meg a tábor felé. A bevetett haderő elég nagy volt ahhoz, hogy bekerítse a kereszteseket. A muzulmánok körültekintően csatarendbe állították alakulataikat, ügyelve az emberállomány optimális kihasználására. Bretagne-i Péter gróf közeli táborhelyéhez egy csapat beduint irányítottak át. Az itteni akcióval azt próbálták elérni, hogy Lajos erősítést küldjön a grófnak, s ezzel megossza és meggyengítse erőit.

A csapattestek elrendezése nem kis időt vett igénybe, így a muzulmánok csak dél körül álltak készen a támadásra. Az egyiptomi üstdobok által diktált viharos tempóra a csapatok megindultak és megrohamozták a tábort. Az első

attak fő csapásiránya azt a területsávot érte, melynek védelmével Anjou Károlyt, Lajos király öccsét bízták meg. A muzulmánok vegyes harcrendben, a gyalogság és a lovasság akcióinak váltogatásával támadtak. A keresztes lovagok gyalogosan harcoltak, és ez az első, lendületes támadás sok gondot okozott nekik, mivel az egyiptomi gyalogosok görögtüzet tartalmazó agyagedényeket hajigáltak rájuk.

Károlyt és embereit alaposan meglepte a támadás hevessége, és kétségbeesett segélykérő üzeneteket küldött fivérének, a királynak. Joinville szerint Lajos annyira megrendült, hogy megsarkantyúzta lovát és egyenesen belevetette magát a Károly körül örvénylő küzdelembe, személyesen vezetve a vad ellentámadást, mellyel sikerült is visszaszorítaniuk az egyiptomiakat. Egy alkalommal nagy veszélybe került – lova a görögtűz miatt égési sérüléseket szenvedett –, de sikerült elhárítania a közvetlen veszélyt.

A két fivér, Guy és Baldwin d'Ibelin[1] vezette outremeri csapatok – akik nagy számban érkeztek a Közel-Keletről Lajos hadjáratának támogatására – szintén szilárdan tartották magukat. Az ismétlődő támadások ellenére a vonal itt nem horpadt be. Más egységek ugyanakkor nem jártak ilyen sikerrel. Guillaume de Sonnac egy cölöpsor mögött sorakoztatta föl a templomosok mansurahi vérfürdőt túlélt, maroknyi csapatát (többen közülük nem vettek részt a városban lezajlott ütközetben). A szálfák azonban az erős napsütés és a száraz, forró éghajlat következtében kiszáradtak és rendkívül gyúlékonnyá váltak, így a rájuk hajított görögtűz hatására csakhamar máglyaként lobogtak.

Mielőtt a lángok elhamvadtak volna, a muzulmánok rárontottak a templomosokra, és ádáz csata kezdődött. Néhány nappal korábban a rend nagymestere, de Sonnac megvakult az egyik szemére, és most a borzalmas ütközetben a másik szeme világát is elveszítette. El kellett szállítani a harcmezőről, és nem sokkal később, rövid haláltusa után visszaadta lelkét teremtőjének. A templomosok által védett területet és környékét olyan heves támadások érték, hogy a talaj eltűnt a vastag nyílvesszőszőnyeg alatt.

Joinville és katonái egy másik francia lovag, Guy de Mauvoisin és Vilmos, Flandria grófja mellett hadakoztak. A krónikás a mansurahi csatában szerzett sebei miatt nem lehetett teljes értékű harcos. Guy emberei erősen ki voltak téve a görögtűznek, és beletelt egy kis időbe, mire úrrá tudtak lenni a fellobbanó lángokon.

Az egyiptomiak ezután a flandriai grófra irányították figyelmüket, vad tá-

madásokat intézve ellene. Amikor Joinville látta ezt, utasította számszeríjászait, hogy kapják oldalba az ellenséget. A muzulmán sereg ezúttal is nagyon megszenvedte az íjpuskák nyilait, és hátrálni kezdett, mire a keresztesek átkapaszkodtak a tábor körül felállított barikádokon és nekirontottak az ellenségnek. Számos egyiptomit lekaszaboltak, és sok hadizsákmányt szereztek.

Miközben az említett egységek szilárdan tartották magukat, nem messze tőlük válságosra fordult a helyzet. Alfonz, Poitiers grófja az arcvonal egy másik szakaszának védelmét látta el; az összes embere gyalogosan küzdött, egyedül ő ült lóháton. Az egyiptomiak nagy erőkkel támadták őket, és rövid időre áttörték a védelmi vonalat. Alfonz a zűrzavar közepén találta magát, a lovát megragadták, és megpróbálták magukkal vonszolni.

A gróf elfogása nagy sikert jelentett volna az egyiptomiak számára, a keresztesek harci moráljára viszont hatalmas csapást mért volna. Az arcvonal mögött jelentős létszámú tábori személyzet tartózkodott, amelynek nem a fegyverforgatás volt a reszortja, ugyanakkor fontos szerepet játszott a középkori hadsereg olajozott működtetésében. Amikor látták, hogy a gróf fogságba esik, belevetették magukat a küzdelembe. Az újonnan feltűnt, váratlan erősítés fellépése megfordította a csatározás kimenetelét. Az egyiptomiakat készületlenül érte az akció, Poitiers grófja pedig a mészárosok, fegyverkovácsok, tábori szakácsok, sőt nők tarka egyvelegének köszönhetően megmenekült. Épp hogy sikerült elkerülni a katasztrófát.

A muzulmánok az elhúzódó hadművelet során az arcvonal teljes hosszában heves támadásokat intéztek a keresztesek ellen, ezek intenzitása azonban változó volt. Például a védelmi vonal egyik szakaszát egy Joscelin de Brancion nevű francia lovag és emberei felügyelték. Joscelinnek húsz lovag állt az irányítása alatt (a keresztes hadjárat idején a legtöbb harcos saját hűbérura kötelékében teljesített szolgálatot, nem pedig a királyi sereg állományába tartozott), és a táborért vívott ádáz harcban tizenketten közülük elestek, s jó néhány gyalogosa is erre a sorsra jutott.

Maga Joscelin is olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy bár a csatát túlélte, nem épült fel, és hamarosan ő is távozott az élők sorából. Halálával beteljesült személyes vágya. A lovagot még franciaországi tartózkodása idején annyira felháborították a nyugat-európai keresztény hatalmak között zajló háborúk, hogy egy alkalommal letérdelt az oltár elé és buzgón fohászkodni kez-

dett az Istenhez, hogy „mentse ki a keresztények háborúiból, és adja meg neki, hogy az Ő szolgálatában érje a halál".[2] Isten meghallgatta kérését.

A nagyszabású támadást sikerült visszaverni, de a küzdelemben a keresztesek elérkeztek teljesítőképességük határához. Ugyanakkor tekintettel az országukban kialakult hatalmi vákuumra, az egyiptomiak is elismerést érdemelnek, amiért ilyen intenzív támadásokat tudtak vezetni. A néhai Ajjúb szultán halálával Egyiptom kormányos nélkül maradt. Fia és utóda, Túránsáh apja halálakor több száz mérfölddel keletre, Szíria területén tartózkodott. Afféle átmeneti kormányzatot hoztak létre, ám Egyiptom stabilitása Fakhr ad-Din vezír Mansurahnál bekövetkezett halála után ismét megrendült.

A hadsereg a mameluk Bajbarsz irányítása alatt állt, aki politikai és hadvezéri ambíciókat is táplált. 1250. február végén, alig pár héttel a mansurahi események után, Túránsáh végre megérkezett Egyiptomba, hogy jelentkezzen az örökségéért. Megjelenése nem sokat lendített a dolgokon, lévén hogy a hatalmi pozíciókat keletről érkezett, saját embereivel igyekezett betölteni, a néhai szultán régi támogatóit pedig mellőzte. És ami a legrosszabb, a mamelukok úgy látták, az új uralkodó hatalmuk csorbítására törekszik. Túránsáh nem is választhatott volna veszélyesebb ellenséget.

A keresztesekre hatalmas nyomás nehezedett, alakulataik a közelmúltban lezajlott összecsapásokban végzetesen kimerültek. A mansurahi vérfürdő szörnyű csapást jelentett a harci állományra, és a tábor elleni muzulmán támadás is nagy emberáldozatokat követelt. A támadást sikerült ugyan elhárítani, de az emberveszteség mellett más súlyos problémák is felmerültek. Az emberek a sorozatos megpróbáltatásoktól elfáradtak. Sokuknak sebesüléseik voltak, márpedig a kezdetleges gyógymódok mellett ezek önmagukban is halálos ítélettel érhettek föl.

A katonák harci moráljára is tekintettel kellett lenni. A Damietta egy évvel korábbi elfoglalása fölötti lelkesedésükben bocsánatos bűn volt azt hinniük, hogy Isten az ő oldalukon áll, és diadalra vezeti majd őket. A tény, hogy nem tudták bevenni Mansurahot és nem indulhattak meg Kairó ellen – főleg ha számításba vették, hogy az Ajjúb halála utáni interregnum idején Egyiptom sebezhető volt –, bizonyára alaposan megtépázta önbizalmukat. A harcosokat kétségek kezdték gyötörni, amit a bármikor esedékes muzulmán támadás miatti állandó készenlét okozta fáradtság és idegesség is táplált.

Természetesen a másik félnek is voltak gondjai. A muzulmánok minden

erőfeszítése ellenére – márpedig a fennmaradt források alapján joggal állíthatjuk, hogy igen nagy energiákat mozgósítottak – a keresztes had makacsul beásta magát, vészesen közel Kairóhoz. Az egyiptomiakat ez igencsak aggasztotta, különösen az adott szituációban, amikor az új szultán hatalomba lépése előtt meglehetősen képlékeny volt a politikai helyzet.

A keresztesek bebizonyították, hogy vitézül tudnak küzdeni. Jól felfegyverzett, bátor harcosok voltak, és amikor a saját taktikájukat alkalmazhatták, félelmetes erőt képviseltek. Nemcsak a nehézlovasságuk volt eredményes, hanem Joinville gyakori utalásai szerint a számszeríj is hatékony fegyver volt a kezükben. A tábor védelmében a lovasság is részt vett, de nem ők vitték a prímet, hanem a gyalogság. Lajos gyalogosai bebizonyították, hogy nagyszerű, vitéz, kitartó és rettenthetetlen harcosok.

Az erőviszonyok meglehetősen kiegyenlítettek voltak, és ebben a helyzetben már egy-két váratlan esemény is teljesen felboríthatta az egyensúlyt. Nem sokkal a borzalmas mansurahi harcok után a folyó kezdte felszínre vetni a holttesteket, márpedig ezekből akadt bőségesen. A folyóban hamarosan mindenfelé oszlásnak indult holttestek lebegtek, teljesen elszennyezve a vizet. Az izzó forrósággal és a könyörtelen nap perzselő sugaraival minden tényező együtt volt egy súlyos járvány kirobbanásához.

A keresztesek tudták, milyen következményei lehetnek a testek rothadásának, és megpróbálták elejét venni a dolognak. A feladat pontos végrehajtást igényelt, amit ráadásul a holttestek visszataszító állapota is nehezített. Egy héttel a csata után az erősen oszló tetemek azonosítása sokszor gondot jelentett. Egyszerű, ugyanakkor hatékony módszert alkalmaztak: a körülmetélt testeket egyiptominak feltételezték, és a keresztesek által épített pontonhídon túl a folyóba dobták, ahol azok lefelé úsztak, és a tábortól biztos távolságban bomlottak el. A körül nem metélt holttesteket keresztények tekintették, és a külön erre a célra ásott tömegsírokba temették.

A helyzet hamarosan rosszra fordult. Nem tudni, hogy a rothadó emberi testek vagy más miatt, de nemsokára járvány kezdett dühöngeni a keresztények táborában. A betegség tünetei egyértelműek voltak. A lábon a hús elhalt, és visszataszító fekélyek keletkeztek, a beteg ínye pedig sorvadásnak indult. A legsúlyosabb esetekben orrvérzés is fellépett, ami majdnem mindig a halál előjelének számított.

Egyes vélemények szerint[3] skorbutjárvány tört ki, így a betegség nem volt

közvetlenül visszavezethető a tábor közelében található nagyszámú holttestre. Ez nagyon is elképzelhető. A hadsereg ellátására szolgáló élelem minősége sok kívánnivalót hagyott maga után: a táplálék nagy része a tartósítás érdekében alaposan meg volt sózva, és nehéz volt friss élelemhez jutni. A böjt időszaka alatt például a folyóban fogott angolna volt az egyedüli halféleség a keresztesek számára.

Joinville ennek tulajdonította a járványt, mivel úgy gondolta, az angolnák a folyóban rothadó emberi tetemeken lakmároztak, következésképp ők okozták a ragályt. A sereg dolgát azonban egy másik probléma is nehezítette. Noha Damiettánál számos keresztény hajó állomásozott, melyek könnyűszerrel felhajózhattak volna a folyón, hogy élelmiszer-utánpótlást szállítsanak a Mansurah mellett táborozó katonáknak, jó néhány napja egyetlen hajó sem érkezett.

Egy nap aztán a kora reggeli ködfátyolon át csodálatos látvány tárult a szemük elé: hajó közeledett feléjük. Amikor hallótávolságon belül ért, a fedélzeten tartózkodó emberek a tudtukra adták, hogy a jármű a flandriai grófhoz tartozik (aki a sereggel volt), ők pedig most érkeztek Damiettából. Megrázó híreket hoztak.

A hajók tartós távolmaradására egyszerű volt a magyarázat. A muzulmánok számos gályát szállítottak át teveháton a folyó keresztes tábortól északra eső részéhez, a Damietta és a tábor közötti szakaszhoz. Ezeket elrejtették a Nílus Bahr al-Mahalla nevű holtágában, ahonnan támadásokat intéztek Lajos folyón felfelé tartó hajói ellen, majd blokádot állítottak föl, mely elképesztően hatékonynak bizonyult. A keresztesek eleddig nyolcvan hajót vesztettek, melyek mind át akartak törni, hogy eljussanak a Mansurahnál lévő táborhoz. Az elfogott legénységet a muzulmánok kivétel nélkül a partra szállították és kivégezték. A blokádon mindössze ez az egyetlen gálya tudta átverekedni magát.

A flotta bevetésével az egyiptomiak olyan terepre merészkedtek, amely nem volt az erősségük. Lévén hogy az ország a Földközi-tenger partján fekszik, a hajózás tudománya nem volt ismeretlen számukra, ám a hadviselést illetően szinte kizárólag a szárazföldi haderőre építették stratégiájukat. A tengeri hadviselést nem tartották sokra, olyannyira, hogy a hadihajók legénysége nem kis részben a hadifoglyok közül került ki.

A keresztesek elleni hadjárat kapcsán Ibn Abd al-Zahir krónikás magát Túránsáhot is megrója, amiért az egyik ütközetben hajóra szállt, és „az esemé-

nyek szemlélőjeként" vitorlázgatott, ahelyett hogy lova nyergében csatába vágtatott volna. A mamelukok összességében lebecsülték a hadviselés e válfaját, ám figyelemre méltó, hogy Bajbarsz trónra lépése után gyakorlatiasabban viszonyultak a hadiflottához, és az emberben óhatatlanul fölmerül, hogy az egyiptomi hajóknak a keresztesek elleni hadjáratban mutatott kiváló teljesítménye döntően befolyásolhatta a szultán jövőbeli stratégiáját.[4]

Ezek szörnyű hírek voltak a keresztesek számára. A Damiettából érkező élelmiszer-utánpótlás hiányában Mansurah ostromát nem lehetett sokáig folytatni. Az nem jöhetett szóba, hogy huzamosabb ideig a Mansurah szomszédságában elterülő vidékek nyújtotta sovány koszton éljenek, így erősen a magukkal hozott élelemre voltak utalva, mely azonban fogytán volt. A jól érzékelhető ellátási problémák hatására alaposan megdrágult az élet a táborban, az élelmiszerárak a csillagos égbe emelkedtek.

Fönnállt a veszélye annak, hogy a hadjárat stratégiai célkitűzéseit teljesen föl kell adni. Nem sokkal korábban a sereg még azt tervezte, hogy elfoglalja Kairót és kiűzi onnan az ellenséget. Most pedig – anélkül, hogy ennek teljesen tudatában lettek volna – mintha új cél lebegett volna a szemük előtt: a túlélés. A járvány, éhínség, háború és pusztulás sújtotta tábor szörnyű körülményei között alighanem sok kereszténynek óhatatlanul eszébe jutott a tíz csapás, mellyel Mózes istene több évezreddel korábban e földet sújtotta.

A rossz hírek a taktika felülvizsgálatára késztették Lajost. Amikor a haditanácsban megvitatták a helyzetet, egyetértettek abban, hogy át kell kelniük a folyó északi partjára a burgund herceg táborába, aki helyben maradt, mikor a sereg többi része átkelt a folyón. Amíg nem sikerül átjutniuk, az a veszély fenyeget, hogy ostromlóból ostromlottá válnak.

A döntés jól tükrözi a stratégiai tervezésben bekövetkezett változásokat. Belátták, hogy a győzelem esélyei megcsappantak. Többé nem voltak abban a helyzetben, hogy elhúzódó hadjáratot folytassanak Mansurah ellen, harcképességük pedig napról napra fogyatkozott. A hangsúly megmásíthatatlanul egyre inkább a visszavonulás felé tolódott. A hadiszerencsében beállt drámai fordulat nem nagy mozgásteret engedett a kereszteseknek, föl kellett adniuk foglalásaik egy részét, melyért pedig nem kis árat fizettek.

Az immár elkerülhetetlen visszavonulás fedezésére Lajos elrendelte egy palánk építését, mely hídfőerődként szolgált a harcosok számára. Az építmény el is készült, bár nem lett túl magas. A hadjárat ezzel új szakaszába lépett, mi-

vel elérte a csúcspontját és túljutott rajta. Korábban csak a győzelem megszerzésére tudtak gondolni, most pedig egyedül a visszavonulásra.

Elsőként a hadfelszerelést kellett átszállítani a túloldalra. A folyó déli partján jelentős létszámú fegyveres – köztük maga Lajos – maradt a málha őrzésére. A felszerelés gazdag zsákmány lehetett volna az egyiptomiaknak, ezért bármi áron meg kellett védeni. Amikor végre sikerült biztonságban átjuttatni a folyón, a király és bárói is átkeltek. Egyedül Walter de Châtillon és emberei maradtak utóvéd gyanánt.

A hídfőerődben egy alakulat maradt, és az egyiptomiak – akik észrevették, hogy a keresztesek tömegével igyekeznek visszafelé a folyó túlpartjára – heves támadást intéztek a sebtében felállított sánc ellen. Több csapat lovas íjász körülvette az erődöt és nyílzáport zúdított rá, más egyiptomi egységek pedig kövekkel próbálkoztak. A védőknek nagyon nehéz dolguk volt, és gondjaikat tetézte, hogy a palánk nem volt elég magas. Az ostrom során Anjou Károly tanúbizonyságot tett vitézségéről és határozottságáról.

Az átkelést mindazonáltal sikerült végrehajtani. A sereg berendezkedett az új táborban, és azt remélte, ismét fordulat áll be a hadjárat menetében. Sajnos azonban minden maradt a régiben. A keresztesek egészségi állapota a helyváltoztatás ellenére sem javult. Joinville különösen súlyos állapotban volt, mansurahi sebesülésektől legyengült szervezetét láz támadta meg. A krónikás ágyhoz volt kötve, és egy reggel történt valami, amin egészen meghatódott, egy olyan esemény, mely emlékeztet bennünket arra, hogy beszámolója időnként nagyon is személyes jellegű.

Joinville az ágyában feküdt és a reggeli imádságot hallgatta, amikor észrevette, hogy a pap előbb megtántorodik, majd teste egyre jobban inogni kezd. Joinville kipattant az ágyból és sikerült megakadályoznia, hogy a földre zuhanjon. A pap magához tért és befejezte a szertartást, de egyértelmű volt, hogy ő is megkapta a táboron végigsöprő betegséget. Lakonikus tömörséggel Joinville azt írja, „többé nem celebrált misét".[5]

A tartós nélkülözés miatt a kereszteseknek sürgősen tárgyalásokat kellett kezdeményezniük az ellenséggel. Lajos indítványozta, hogy visszaszolgáltatja Damiettát az egyiptomiaknak, amennyiben Jeruzsálem újból keresztény fennhatóság alá kerül. Az ajánlat lényegében teljesen egybevágott azzal, amit korábban állítólag Ajjúb szultán terjesztett elő. Mindez jól mutatja, mennyire kényessé vált ekkorra a helyzet. Lajos önbizalma alaposan megcsappant, ajánlata

éles ellentétben áll korábbi magatartásával, amikor a hadjárat előző szakaszaiban kategorikusan elutasított mindenféle tárgyalási javaslatot.

Békülékeny hozzáállása annak tudható be, hogy a keresztesek pozíciói hirtelen meggyengültek. Az egyiptomiak ezzel nagyon is tisztában voltak, így igen kemény feltételeket szabhattak. Az indítvány értelmében az egyiptomi szultánnak gondoskodnia kell a damiettai betegek ellátásáról, amíg vissza nem lehet őket küldeni a keresztesekhez, emellett az ostromgépekre és a sózott húsra is vigyáznia kell, míg vissza nem szolgáltatják őket.

A szultán túszokat kért, mire a keresztesek növekvő elkeseredésük jeleként a király egyik fivérét ajánlották biztosítékul. Ám a muzulmán hadvezetés nem érte be ennyivel, és nem kevesebbet követelt, mint hogy magát Lajost adják túszul. E feltételt megfontolás tárgyává sem lehetett tenni, így a tárgyalások megfeneklettek. Egy tárgyalássorozat csak akkor vezethet eredményre, ha mindkét fél azonos tárgyalási pozícióban van. A keresztesek azonban gyenge pozíciót tudhattak maguknak, és a muzulmánok tudták ezt. Az egyiptomiak olyan szigorú követeléseket támaszthattak, amilyeneket akartak, mivel katonai megoldás esetén – ami a diplomáciai erőfeszítések kudarcba fulladása után szükségszerűen előtérbe szokott kerülni – övék lett volna a győzelem.

A békés rendezés meghiúsulta miatt a keresztesek helyzetének romlása riasztó méreteket öltött. A harcosok irtózatos kínokat éltek át, amikor a tábori felcserek kivágták az elhalt fogínyt, hogy a katonák meg tudják rágni az ételt. Joinville azt írja, hogy miközben a sebészek a rettenetes beavatkozást végezték, a tábort betöltötte az emberek fájdalmas kiabalása, mely a krónikás szerint a vajúdó asszonyok sikoltására emlékeztetett.

Lajos rettenetesen nehéz, ugyanakkor elkerülhetetlen döntés előtt állt. Ha maradnak, a sereg állapota csak tovább romlik, és könnyű préda lesz a muzulmánok számára. A támadás szóba sem jöhetett, mivel a haderő túlságosan legyengült ahhoz, hogy reális esélye nyíljon a győzelemre, az egyiptomiak ellenben Bajbarsz vezetése alatt félelmetes ellenfélnek számítottak. Így hát egyetlen választási lehetőség maradt.

A Damiettába való visszavonulás keserű pirula lehetett a hadsereg számára. A Mansurahért vívott küzdelemben súlyos véráldozatokat hoztak, márpedig ha elállnak Kairó elfoglalásának tervétől, az emberveszteség hiábavalónak bizonyul. Ha azonban a sereg megmaradt része többé-kevésbé sértetlenül visszszatér Damiettába, a keresztesek szilárd pozícióban maradnak. Ciprusról és az

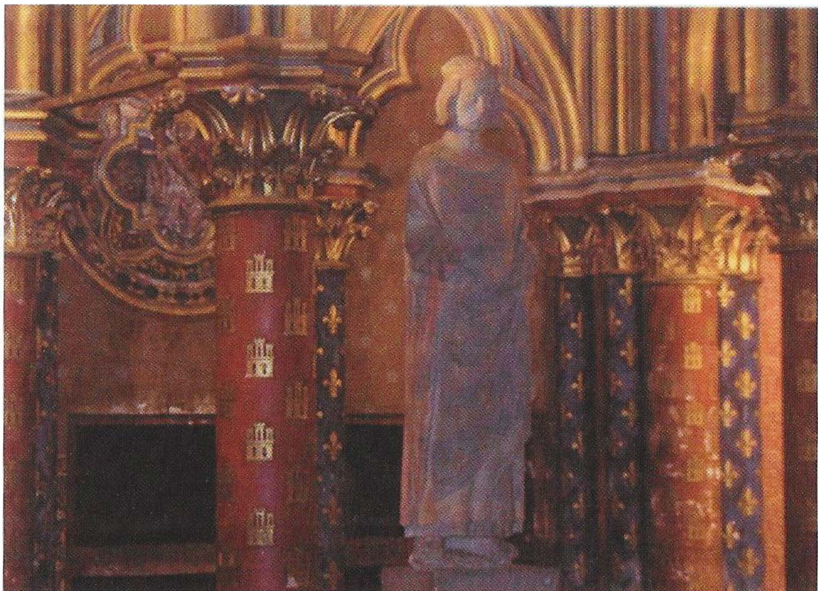
Outremerből feltölthetik készleteiket, jóllehet az Alexandriánál állomásozó egyiptomi hajók egyre komolyabb fenyegetést jelentettek a hajózási útvonalakra.

A katonák Damiettában felépülhetnek sérüléseikből és feltöltődhetnek energiával. A városba erősítés is érkezhet, s a jövőben új hadműveletekbe kezdhetnek. Damietta birtoklása emellett erős ütőkártya lehetett a keresztesek kezében az esetleges tárgyalásokon, mivel az egyiptomiak bizonyára nem akarták, hogy ellenségeik az idők végezetéig az ellenőrzésük alatt tartsák a várost. Ha a keresztes had Damietta védelmet adó falai között lenne, sokkal jobb alkupozícióba kerülnének egy Damietta–Jeruzsálem csere tárgyában. Ez ugyan sokkal szerényebb eredmény volna, mint amilyenre az előző év mámoros napjaiban kilátás volt, de mégiscsak nyereség lenne.

Ideje volt, hogy fontolóra vegyék azt, ami korábban elképzelhetetlennek tűnt. Lajos kiadta a parancsot a visszavonulásra. Alighanem élete egyik legborzalmasabb pillanatát élte át. A tengernyi megpróbáltatás, a dicsőség lehetősége és a nagy győzelmek ígérete után be kellett érniük annyival, hogy erőltetett menetben eljussanak egy biztonságos erődbe. Ráadásul ez is rosszul kezdődött. Damietta alig több mint egy hét járóföldre feküdt, és a menetelés során minden óra késedelemnek súlyos következményei lehettek. Amint elindulnak, a muzulmánok azonnal a nyomukba fognak eredni, ezért mindent el kellett követni haladásuk lelassítására.

A muzulmánok késleltetésére mindjárt az elején nagyszerű alkalom kínálkozott. A folyó déli partjáról (ahol a muzulmánok tartózkodtak) az átkeléshez a keresztesek által épített pontonhidat kellett igénybe venni. A hidat viszonylag könnyű lett volna lerombolni, mindössze el kellett vágni a csónakokat összefogó köteleket, vagy föl kellett gyújtani az alkalmatosságot. A híd megsemmisítésével meg is bíztak egy egységet, ám valamilyen oknál fogva az nem hajtotta végre az utasítást. Vagyis a visszavonuló keresztesek sértetlenül hagyták a hidat az ellenség számára. A balfogás kitűnően példázza, milyen irányítási és ellenőrzési problémák merültek föl a hadjárat során.

Előre megjósolható módon nem sokkal azután, hogy a keresztesek megkezdték demoralizáló visszavonulásukat, a muzulmánok támadni kezdték őket. A betegeket hajóra rakták, hogy viszonylagos kényelemben tehessék meg az utat, bár így is számolniuk kellett azzal a rémisztő perspektívával, hogy a Damiettába vezető hajóúton át kell törniük az egyiptomi blokádon. A ke-

Fent: IX. Lajos szobra a Sainte-Chapelle palotakápolnában

Fent: Démonok a pokolba vezetik a hadifoglyokat: az ábrázolás tökéletesen rímel az egyiptomi keresztes hadjárat történéseire

Fent: Egy harcos mártírhalált hal: Lajosnak időnként alighanem szembe kellett néznie ezzel az eshetőséggel

Balra: A keresztre feszítés ábrázolása egy középkori francia kódexben. Jeruzsálem bibliai jelenetekkel való összekapcsolása fontos adalékot szolgáltatott a keresztesi hevülethez

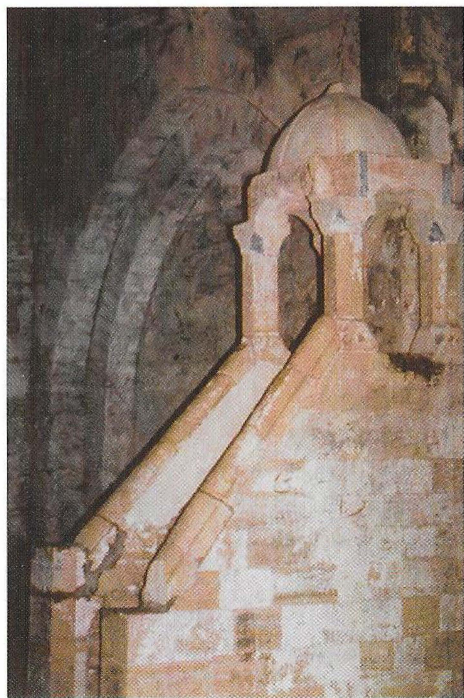
Balra: A damaszkuszi Omajjád-mecset, az iszlám egyik szent helye. *Garry és Julie Lawrence*

Lent: A Lajos-féle keresztes hadjárat célpontjának, Jeruzsálemnek a falai. *Izraeli Turisztikai Hivatal*

Balra: I. (Oroszlánszívű) Richárd, akinek példája a hetedik keresztes hadjárat résztvevőire is ösztönzőleg hatott

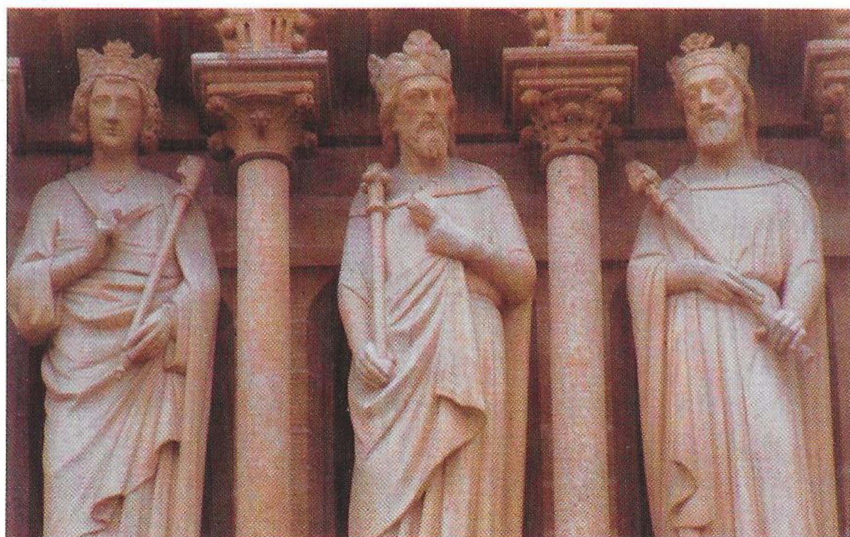
Balra: Vallások tobzódása: muzulmán szószék a Krak des Chevaliers nevű keresztes erődben. *Garry és Julie Lawrence*

Fent: Palesztin táj: látkép a Krak des Chevaliers-ból. *Garry és Julie Lawrence*

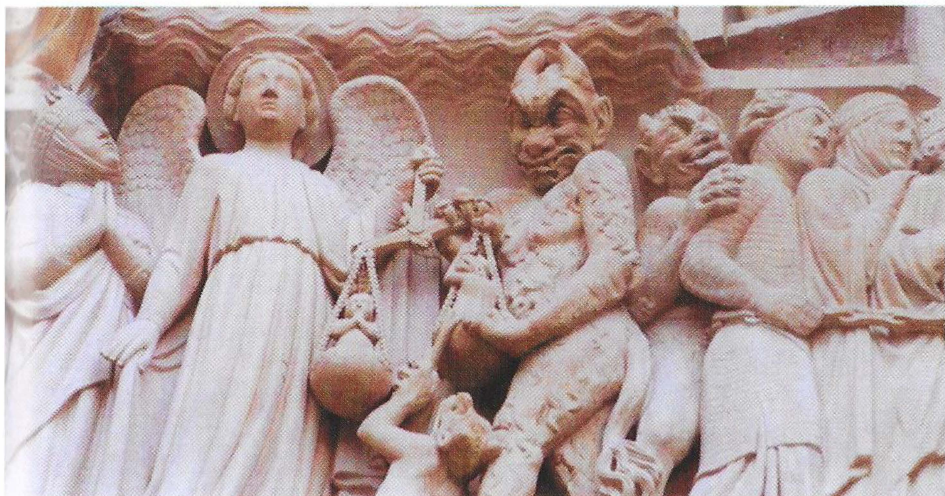

Fent: William Longspee szobormása a salisburyi katedrálisban. Az angol keresztes kontingens vezére Mansurah utcáin esett el

Fent: Templomos kápolna a franciaországi Laonban. A franciák és a templomosok sorsa a keresztes hadjárat idején egybefonódott

Fent: Három középkori uralkodó szobra a Notre-Dame homlokzatán. Ebben a székesegyházban búcsúzott el IX. Lajos nyilvános szertartás keretében Franciaországtól, mielőtt hadba indult

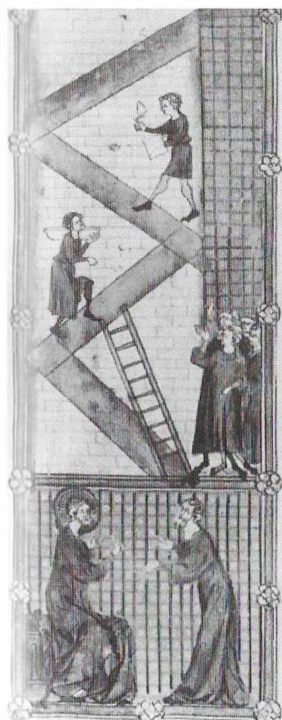
Fent: A keresztes hadjárat sok harcos számára az Erény és a Bűn harcát testesítette meg: egykorú szoboregyüttes a Notre-Dame-ból

Fent: A Sainte-Chapelle palotakápolna színpompás üvegablakai

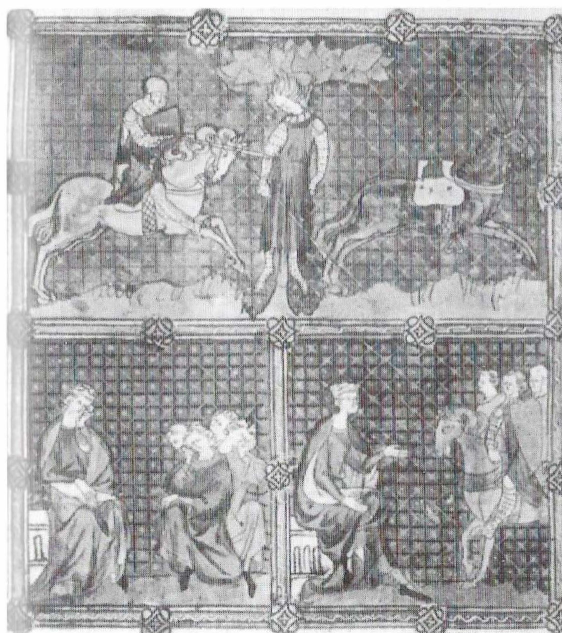

Fent: Menetelő katonák a Sainte-Chapelle egyik ábrázolásán

Fent: A dicsőséges Krisztus szobra a Sainte-Chapelle homlokzatán

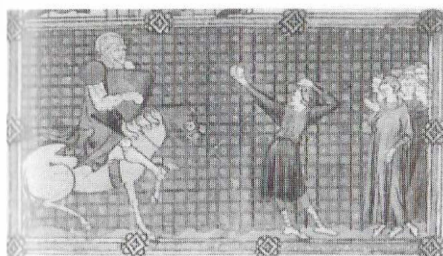
Balra: Serénykedő középkori építőmunkások: a keresztes hadjárat öröksége az outremer-i infrastruktúra tekintetében legalább annyira tetten érhető, mint a hadviselésben

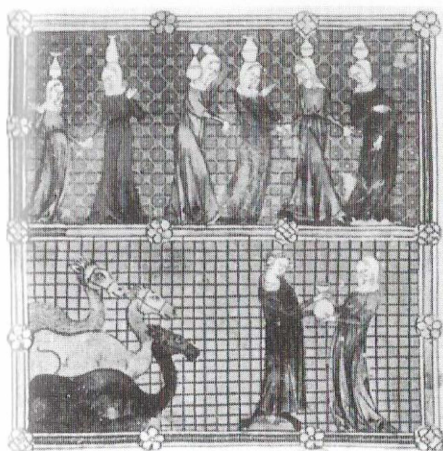

Balra: A korabeli fegyverzetet ábrázoló bibliai jelenet

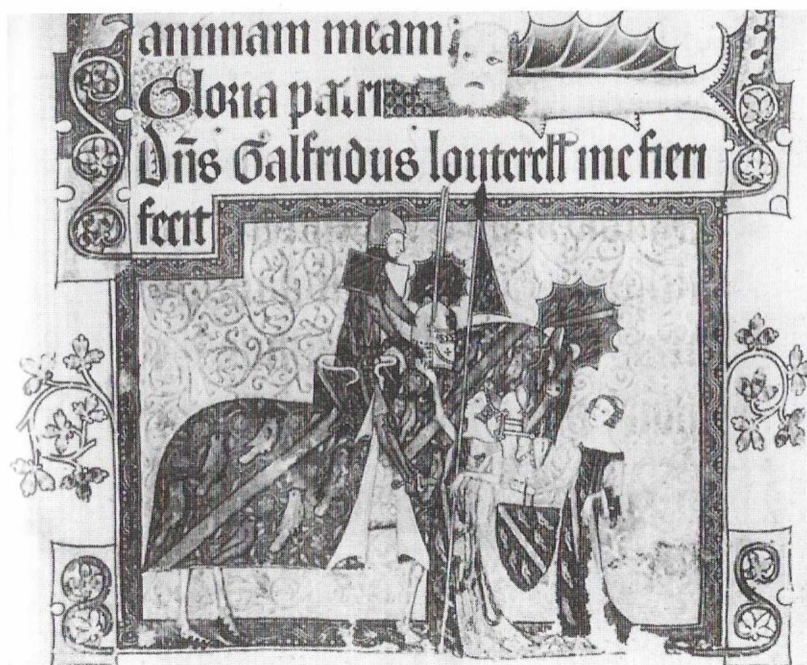
Balra: Újabb bibliai jellegű képsorozat: egy középkori öltözetet viselő király lovagokat fogad

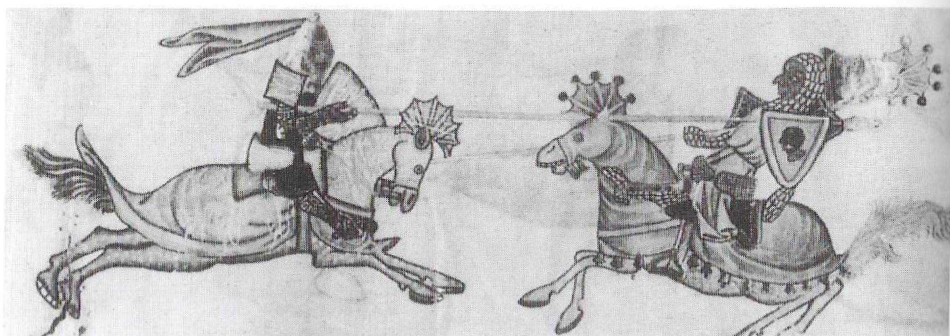

Balra: Tevék egy középkori kódexábrázoláson

Lent: Egy lovag búcsúzkodása a családjától a Luttrell Psalter egyik képén

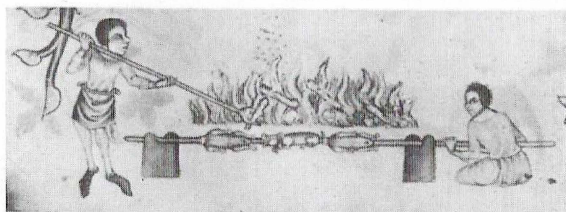

Fent: Keresztes és muzulmán harcos párviadala

Fent: Középkori ostrom. Lehetséges, hogy a jelenet valamilyen allegorikus szerelmi témát dolgoz föl (a várvédők nők!), de a képen látható fegyverek megfelelnek a korabeli hadviselésnél használatos arzenál kellékeinek

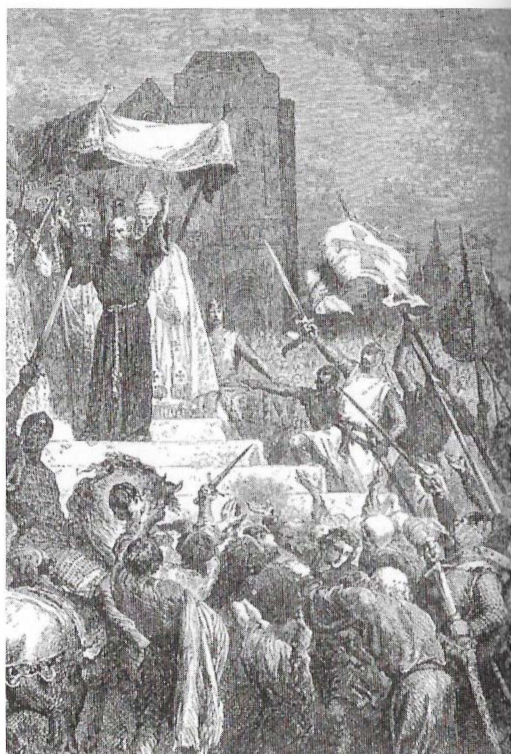

Fent: Hadihajó: a nyugati hadiflotta fontos szerepet játszott abban, hogy a keresztesek partra tudtak szállni Egyiptomban

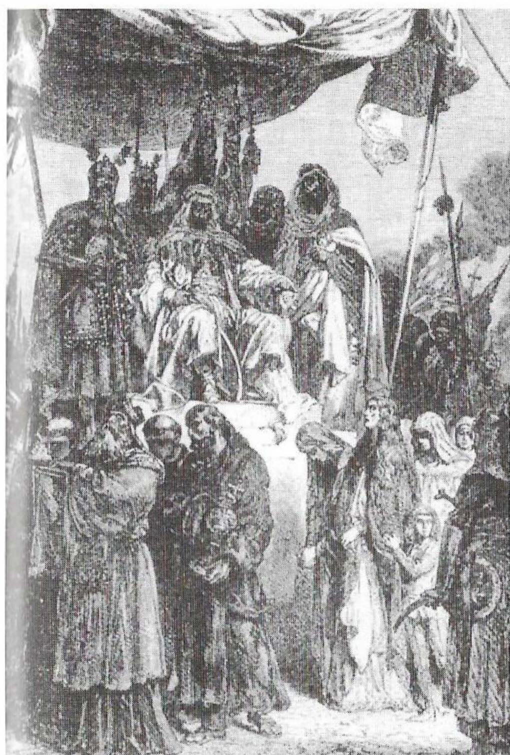
Jobbra: Lakomajelenet: Joinville legalább annyi figyelmet fordít a mindennapi élet, mint a csatajelenetek megörökítésére

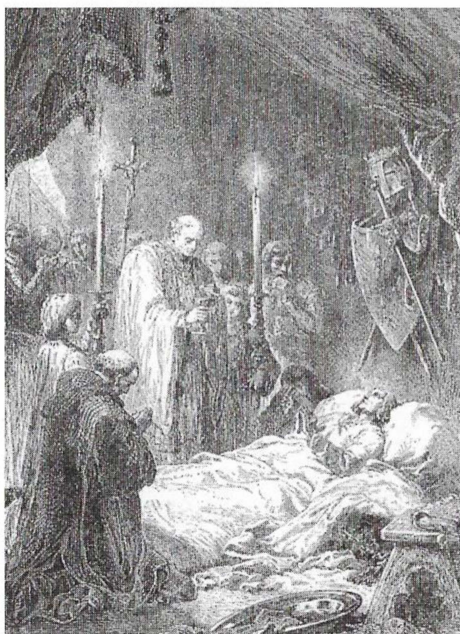
Jobbra: Az első keresztes hadjárat meghirdetése Clermont-ban egy XIX. századi francia illusztráción

Balra: Vonuló keresztesek

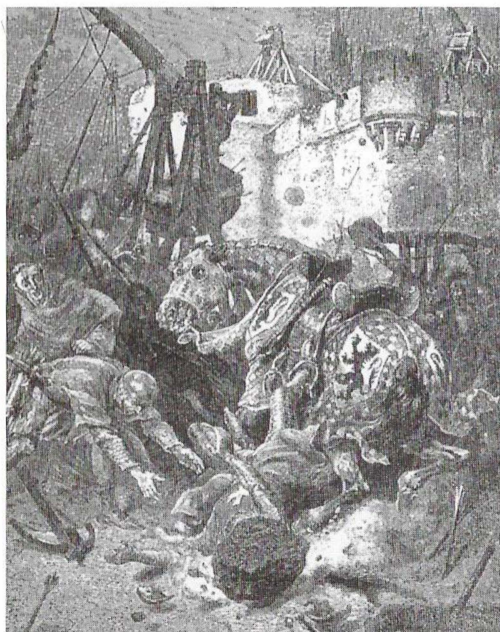
Balra: Keresztény hadifoglyok elvonulnak a nagy muzulmán hadvezér, Szaladdin előtt egy szemle alkalmával

Jobbra: IX. Lajos halála

Jobbra: Joinville szobra

Balra: A középkori városostrom borzalmai. Jelenet a katharok elleni keresztes hadjáratból

resztesek 1250. április 5-én, az ebéd elköltése után bontottak tábort. A hajók legénysége jelzőtüzeket gyújtott a fedélzeten, hogy a betegek odataláljanak.

Még mielőtt befejezhették volna az evakuálás első szakaszát, muzulmánok rontottak a táborra, és lemészárolták a sebesülteket. Ekkoriban maga Lajos is súlyos beteg volt. Vérhasban szenvedett, emiatt ki kellett vágni a nadrágja ülepét, hogy szükség esetén azonnal engedelmeskedni tudjon a természet hívásának. Ennek ellenére visszautasította, hogy hajón tegye meg az utat, úgy döntött, osztozik embereivel a szenvedésekben.

Megkezdődött hát a visszavonulás, mely azonban inkább pokoljárásra emlékeztetett. A győzelemtől megittasodott ellenség állandó támadásaitól, a betegségektől és az éhínségtől elgyötört katonák hangulata – szöges ellentétben a muzulmánok egyre javuló harci moráljával – mind siralmasabbá vált. Betegségével nem törődve Lajos az utóvéddel menetelt, ahol az események sűrűjében találhatta magát. Büszke tartással ült selyempalástjában lova nyergében, de a kellemetlen helyzet megalázó volt számára.

Mivel súlyos állapota folytán nem tudta megvédeni magát, a király az egyik hűséges alattvalója, Geoffrey de Sargines vitézségére volt kénytelen hagyatkozni. Minden alkalommal, amikor egy üldöző muzulmán túl közel került, Geoffrey előreszegezett lándzsájával fölnyársalta vagy megfutamította az illetőt. A visszavonulás fejvesztett menekülésbe csapott át, a biztonságba jutásért folytatott rendezetlen előrenyomulásba.

A mamelukok bahrita ezrede ismét kitűnt a többi közül, „bátorságukkal és elszántságukkal szörnyű veszteségeket okoztak a frankoknak, hatalmas érdemeket szereztek a győzelem kivívásában. Rendkívüli erőbedobással küzdöttek: ők vetették bele magukat az ellenség üldözésébe, ők voltak az iszlám templomosai."[6] Az alakulat más muzulmán egységekkel együtt folyamatosan támadta a frank utóvédet. A keresztesek egy pillanatra sem lankadhattak, nem állhattak meg pihenni, állandóan nyomukban volt az ellenség, mely vérszagot szimatolt.

Lajos állapota útközben rosszabbra fordult, egyértelmű volt, hogy nem tud továbbhaladni. Egy kis faluban találtak egy szerény hajlékot, ahol a király megállhatott egy kis időre, hogy valamelyest összeszedje magát. Megkérdezték tőle, akarja-e, hogy követei felvegyék a kapcsolatot az ellenséggel a tárgyalások újrakezdése végett. Ez csakis egyet jelenthet: a sereg ekkorra veszedelmes helyzetbe került, és Damietta elérésére már nem sok esély mutatkozott.

Lajos egyetértett a javaslattal, így egyik követe, Philip de Montfort útnak indult a szultánhoz a feltételek megvitatására.

Lajos ekkorra már kritikus állapotba került. A betegség annyira levette a lábáról, hogy sokan azt gondolták, nem éri meg a másnapot. Mint tudjuk, a Franciaországból való indulás előtt is betegség kínozta, és a szörnyű háború megpróbáltatásai bizonyára nem használtak az egészségének. Philip tehát létfontosságú küldetést teljesített, ahol nemcsak a hadjárat sorsa, hanem a király élete is kockán forgott. A szultán a tudtára adta, hogy hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni, és elkezdődtek a megbeszélések.

Miközben folytak a tárgyalások, a hadjárat sorsa végképp megpecsételődött. A kereszteseknél szolgált egy Marcel nevű harcos, akit Joinville árulóként aposztrofál, de lehet, hogy csak egy egyszerű katona volt, akin úrrá lett a pánik. Bárhogy is, Marcel végigjárta a keresztesek táborát, azt kiabálva, hogy Lajos parancsot adott a katonáknak, adják meg magukat. Ez nem volt igaz, de a harcosok hittek neki, és a keresztesek egyre-másra adták át fegyvereiket az ellenségnek.

Amint a megadás hírei eljutottak a szultánhoz, a tárgyalások megszakadtak, sőt a követeket is fogságba vetették. A sereg immár az ellenség könyörületére volt bízva. A betegségtől elgyötört Lajos maga is hadifogságba került, bár nagyon valószínűnek látszott, hogy az egyiptomiaknak másnap reggel már csak egy holttest lesz az őrizetükben. Rendkívül bizonytalan időszak volt. Az egyszerű katonáknak a túlélés maradt az egyetlen céljuk, a győzelemről szőtt ábrándok helyét jó ideje a kétségbeesés sötét árnyai vették át. Ami pedig az expedíciót illeti, egyedül az számított, hogy egy újabb napig folytathassák a harcot. Úgy tűnt, a hadjárat a csúcspont után elérkezett a mélypontra.

Az egyiptomiak, különösen pedig Túránsáh, határtalanul megkönnyebbültek. A szultán lelkendező hangvételű levelet küldött Damaszkuszban állomásozó parancsnokának, Jamal ad-Dinnak, hogy „tájékoztassa őméltóságát, Jamal ad-Dint és az iszlám valamennyi gyermekét a hit ellenségei fölött Istennek köszönhetően aratott győzelemről". A fényes diadal annak köszönhető, hogy nagyon sokan felsorakoztak az ügy mellett, és hatalmas áldozatokat hoztak. A muzulmánok megalázó vereséget mértek a harmincezer halottat számláló frankokra, „ami pedig a hadifoglyokat illeti, megszámlálni sem lehet őket, olyan sokan vannak". Ha pedig bárkinek is kétségei lettek volna a győzelem nagyságával kapcsolatban, a szultán a dicshimnuszokat zengő levéllel

együtt a francia király hermelinnel szegélyezett, skarlátvörös palástját is elküldte a címzetthez.[7]

A következő napok átmeneti időszakot jelentettek Lajos király életében. Szervezete ezúttal is leküzdötte a betegséget; a királynak vasakarata volt, egyedül ennek köszönhetően élte túl ezeket a rendszeresen visszatérő kríziseket. Élete új szakaszhoz érkezett. Lajos Európa egyik nagyhatalmának az uralkodója volt, hozzá volt szokva a fényűzéshez, körülötte alattvalók hada leste, hogy eleget tegyen minden szeszélyének. Ő építtette Párizsban a gazdagon felékszerezett Sainte-Chapelle-t, a francia király hatalmának e világi felmagasztalását a mennyország lelki gazdagságával ötvöző palotakápolnát. Az elkövetkező időkben rabságban tengeti majd életét, távol a fényűzéstől, bár általánosságban elmondható, hogy fogva tartásának körülményei összehasonlíthatatlanul jobbak voltak annál, mint amit katonái „élveztek".

Istenfélő ember lévén Lajosnak szilárd volt a hite, amelyet most igencsak próbára tehetett, mivel a következő hónapokat fogságban töltötte, megfosztva méltóságától, miközben kínzással, sőt kivégzéssel fenyegették. Minden másodpercben úgy tűnt, közeleg a borzalmas vég, ám ennek ellenére Lajos példás bátorsággal és lelkierővel nézett szembe minden megpróbáltatással. Lajos király élete drámai fordulatot vett, születőfélben volt Szent Lajos legendája.

9.

Hadifogság

Mialatt Lajost a szárazföldön foglyul ejtették, a vízi úton szállított betegek igyekeztek biztonságba jutni. A szabadság kivívásához nehéz út állt előttük, melynek kimenetele teljesen bizonytalan volt. A súlyosan beteg Joinville is az egyik hajó fedélzetén tartózkodott. Néhány lovag szintén a betegekkel tartott, hogy szükség esetén megvédhessék őket, bár a jelek szerint nem látták el megfelelően a feladatukat, ha ugyan megpróbálták egyáltalán.

A Damiettába tartó hajók már nem sokkal az indulás után gondokkal küszködtek. Jóllehet folyásirányban haladtak, északi szelet kaptak, mely pontosan szembefújt, így csak fájdalmas lassúsággal juthattak előre. Joinville hajójának már az út legelején nehézségei támadtak. A szél hatására a hajó eltért az útiránytól, és egy kis öbölben találta magát, ahonnan alig tudott visszatérni a fősodorba.

Ez azonban csak a kezdet volt. Röviddel pirkadat előtt a keresztes flotta belefutott a muzulmán blokádba, és azonnal súlyos harcok kezdődtek. Az egyiptomiak görögtűzbe mártották a nyilak hegyét, majd tűzzáport zúdítottak a keresztesek hajóira. Joinville poétikusan úgy fogalmaz, olybá tűnt, „mintha csillagok zuhognának alá az égből".[1]

A költői szóhasználat ellenére a látványosság félelmetes lehetett. A görögtűz minden környezetben halálos fegyver volt, fából ácsolt hajók esetén pedig különösen az, főleg ha a jármű legyengült betegeket szállított, akik jóformán semmit sem tudtak tenni a becsapódó nyilak okozta tüzek elfojtására. A hajókat a parton kísérő lovasegységek ugyanilyen tehetetlenek voltak. A keresztesek néhány kisebb vízi járművet is őrhajói feladattal bíztak meg, ám ezek

megszegték kötelességüket és megpróbáltak átjutni a blokádon, hogy a többieket sorsukra hagyva legalább ők eljussanak Damiettába.

A muzulmánok a keresztény hajók nagy részét könnyen a hatalmukba kerítették. Kivezették őket a partra, ahol horrorisztikus jelenetek játszódtak le: több száz, többségében beteg keresztest ott helyben lemészároltak, tetemeiket pedig bedobták a vízbe. A hajókon lévő, értékesnek tűnő holmit magukhoz vették. Joinville hajója a sodrás közepén maradt, úgy vélték, itt nagyobb biztonságban lesznek. A muzulmánok újabb nyilakat lőttek ki rájuk a partról, hogy kikényszerítsék a megadásukat. Joinville túlságosan beteg volt ahhoz, hogy részt vegyen a harcban, bajtársai egy lovagi tornákon használatos régi páncél alá fektették, hogy megvédjék a muzulmánok nyilaitól.

A Joinville hajóján tartózkodó matrózok a parthoz akarták kormányozni a járművet, hogy mentsék az életüket. Bár Joinville nagyon le volt gyengülve, a kardjához nyúlt és megfenyegette őket, hogy leszúrja azt, aki megkísérli átadni a hajót a muzulmánoknak. Bár láz gyötörte, jól látta, mi történik a parton, és semmi kedve nem volt jámbor vágómarhaként a kés alá menni. Így hát leeresztették a horgonyt, hogy a hajó egy helyben maradjon.

Röviddel ezután négy egyiptomi hajó indult meg Joinville-ék felé. A fedélzeten mindenki előtt világos volt, hogy bármiféle ellenállás a mintegy ezer emberrel szemben egyoldalú küzdelemhez és csak fölösleges vérfürdőhöz vezetne. Épp ezért úgy döntöttek, megadják magukat a gályákon lévő muzulmánoknak, remélve, hogy talán könyörületesebbek a folyópartiaknál, akik oly sok keresztényt kaszaboltak le.

Elsőként azonban eleget kellett tenni néhány fájdalmas kötelességnek. Joinville elképzelhetetlennek tartotta, hogy a pogányok rátegyék kezüket a szent ereklyékből álló gyűjteményére, így azt az értéktárgyait tartalmazó ládikával együtt áthajította a hajó korlátján, egyenest a vízbe. A muzulmán gályák fenyegetően közeledtek a hajó felé, de amikor látták, hogy a keresztesek nem tanúsítanak ellenállást, kivetették a horgonyt és megálltak, legénységük pedig felkészült, hogy átszálljon Joinville-ék járművére.

Joinville szerencséjére az elsőként hajóra lépő muzulmánok közül az egyik abból a térségből származott, mely Frigyes császár fennhatósága alatt állt. Attól félve, hogy társai azonnal legyilkolják a hajón tartózkodó nemesurat, odament Joinville-hoz és azt tanácsolta, mondja azt, hogy Lajos király rokona, így

tekintélyes váltságdíjat fizethetnek érte. Valószínűnek látszott, hogy ez nagyban javítani fogja túlélési esélyeit.

A jóindulatú muzulmán azt is figyelmébe ajánlotta, hogy amint lehet, menjen át vele az egyiptomi gályára. Azzal érvelt, hogy a muzulmán hajókon lévő harcosokat túlságosan csábítani fogja a zsákmányszerzés lehetősége ahhoz, hogy tekintettel legyenek Joinville-ra. A francia nemes megfogadta a tanácsot, bár annyira le volt gyengülve, hogy átszállás közben elvesztette az egyensúlyát és majdnem beleesett a folyóba, mely örökre elnyelte volna. Megmenekülését egyedül védelmezője gyors beavatkozásának köszönhette, akinek időben sikerült őt megragadnia.

A gályán háromszáz fegyveres muzulmán tartózkodott, akik kivont késsel közeledtek Joinville felé. Úgy tűnt, a segítőkész muzulmánnak a megmentésére irányuló erőfeszítései hiábavalóak voltak, de a férfiú a kritikus pillanatban ismét a segítségére sietett. Határozottan útját állta a vérszomjas harcosoknak, és azt állította, hogy Joinville a francia király unokatestvére, ezért meg kell hagyni az életét. Pártfogója ezúttal is sikerrel járt.

Látva, hogy Joinville súlyos beteg, a muzulmánok igyekeztek könnyíteni szenvedésein. A krónikás azt írja, mindezt könyörületességből tették, de a cinikusabbak hajlamosak lehetnek feltételezni, hogy a magas váltságdíj lehetősége vezérelte őket, végtére is valamivel korábban még rögvest végezni akartak vele.

Levették róla a vértet és takarót terítettek rá. A magas lázzal küszködő Joinville teste minden ízében remegett, bár nem kevés őszinteséggel azt is megemlíti, hogy a félelem ebben legalább annyira közrejátszott, mint a betegség. Innivalót is hoztak neki, de amikor lenyelte a vizet, annak nagy része visszajött az orrlyukain keresztül.

Amikor bajtársai ezt látták, magukon kívül voltak a szomorúságtól, mivel meg voltak győződve arról, hogy ez a halál előjele. Egy szaracén lovag azonban, aki szintén látta a tüneteket, azt mondta, ne keseregjenek, mert ismeri a gyógymódot. Az egyiptomi valamilyen helyi orvossággal kezelte, és néhány nap múlva Joinville sokkal jobban érezte magát.

A muzulmán flottaparancsnok hamarosan tudomást szerzett a nagynevű fogolyról, és magához hívatta Joinville-t, hogy kikérdezze. Elsőként azt akarta megtudakolni, valóban unokatestvére-e Lajosnak. Joinville megmondta az igazat és azt is, miért kellett hazudnia. Eljárását a parancsnok is bölcs dolog-

nak tartotta. Aztán azt kérdezte, nem rokona-e Frigyes császárnak. Ami azt illeti, Joinville távoli rokoni kapcsolatban állt vele, ami nagy örömére szolgált a flottaparancsnoknak (feltehetőleg azt gondolta, így magasabb váltságdíjat kaphatnak érte).

Az emberek néhány napig a hajón maradtak, de ekkor úgy döntöttek, kikötnek. Lehetséges, hogy a jó ellátás miatt Joinville hamis biztonságérzetbe kezdte ringatni magát, de hamarosan emlékeztették rá, hogy ő és a bajtársai mennyire veszélyes helyzetben vannak, főleg azok, akikért fogvatartóik nem számíthattak elfogadható váltságdíjra.

Néhány hónappal korábban papját, Jean de Voisey-t még hősként ünnepelték, amikor megfutamította a Mansurah melletti tábort megtámadó muzulmán íjászokat. A férfiú most földre rogyott a láztól, mire az egyik muzulmán minden teketória nélkül elvágta a torkát, és beledobta a holttestet a folyóba. Egy másik pap is összeesett: neki egy darab kővel kiloccsantották az agyvelejét, és az ő teteme is a folyóban végezte. Akik túl gyengék voltak a járáshoz, azokat a külön erre a célra melléjük beosztott őrök vették kezelésbe: úgy döfték át őket a kardjukkal, mint beteg állatokat szokás, megszabadítva őket szenvedéseiktől.

A felháborodott Joinville kérdőre vonta fogvatartóit, leszidva őket, amiért bűnös cselekedetekre ragadtatták magukat, melyek teljesen ellentétesek a muzulmán vendéglátás előírásaival. A muzulmánok ételt adtak a hajón lévő kereszteseknek, akik ebből kifolyólag vendégstátust élveznek, és a szokásjog szerint a házigazdáknak meg kell óvniuk vendégeik életét.

Különös okfejtés. A két sereg egy véres háború kellős közepén volt, és mindkét fél követett el kegyetlenkedéseket. A harmadik keresztes hadjárat idején, Akkó ostroma után Oroszlánszívű Richárd hidegvérrel legyilkoltatott négyezer muzulmán hadifoglyot. A nyugatról érkezett kereszteseknek – akiknek semmilyen tapasztalatuk nem volt a muzulmánokkal való hadviselésről – meglehetősen illuzórikus elképzeléseik voltak az ütközetek lovagi etikettjéről. Naivitásukkal azonban hamar szakítaniuk kellett. A borzalmas mészárlások közepette a becsületről és dicsőségről alkotott idealisztikus fogalmakat sehogy sem lehetett összeegyeztetni a valósággal.[2]

Joinville partra lépése idején a terror légköre uralkodott. Mielőtt távozott a hajóról, a muzulmán parancsnok újból kikérdezte, és gúnyosan a tudtára adta, hogy a hajón tartózkodó összes keresztény matróz megtagadta hitét.

Joinville azzal vágott vissza, ne örüljenek túlzottan: ha valaki nem volt jó keresztény, alighanem jó muzulmán sem lesz. Méltó válasz egy megfélemlített, súlyosan beteg embertől. Ezután elbúcsúzott a parancsnoktól, majd kivitték a partra.

A sors iróniája, hogy a foglyokat Mansurahba szállították, abba a városba, melyért oly keményen küzdöttek, és oly sokan áldozták az életüket. A kereszteseknek bizonyára szívszorító élmény lehetett viszontlátni a helyet, ahol annyi bajtársuk fizetett az életével, ráadásul hiába.

Joinville még nem érezte magát elég jól, hogy segítség nélkül is tudjon gyalogolni, ezért egy poroszkáló lovon kelt át a városba vezető, csónakokból épült pontonhídon. Miután megérkezett, a szultán hivatalnokai feljegyezték a nevét. A muzulmán, aki oly derékul védelmezte őt, búcsút vett tőle, ám előtte különleges ajándékot adott neki: egy nyugati lovag Bertalan nevű, törvénytelen fiát. Joinville-t ezután elvezették a többi keresztény fogoly közé, akiknek a létszáma mintegy tízezer főre volt tehető. Bajtársai örültek, hogy viszontláthatják. Tudván, hogy Joinville mennyire beteg volt, és látva, milyen sorsra jutott a betegek tekintélyes része, sokan már a legrosszabbtól tartottak.

A muzulmánok keresték a módját, hogyan aknázhatnák ki a temérdek hadifogolyban rejlő lehetőséget. Néhány vérszomjasabb katona egy részüket le akarta gyilkoni, de racionálisan mérlegelve a dolgokat beláthatták, hogy a nagyszámú hadifogoly kiváló alkupozíciót kínál számukra, amit egy tárgyalás alkalmával ki lehet használni arra, hogy harc nélkül visszaszerezzék Damiettát. Azzal érvelve, hogy a foglyok több hasznot hajtanak, ha életben hagyják őket, a pragmatikusoknak sikerült visszatartaniuk a vérengzésre készülőket.

Matthaeus Parisiensis mindazonáltal úgy tudja, az egyiptomiak először fortéllyal próbálták visszavenni Damiettát. Igyekeztek megtéveszteni a város helyőrségét, ezért sokan közülük a meghalt vagy fogságba esett keresztesek páncélját öltötték magukra, sőt még arra is ügyeltek, hogy nagyjából ugyanannyian legyenek, mint ahány főből a Damiettát elhagyó keresztes haderő állt. Az álöltözetbe bújt muzulmánok Damietta felé közeledtek, és a helyőrség először nagyon megörült, amikor megpillantotta őket.

Amikor azonban elég közel értek ahhoz, hogy jobban lehessen őket látni, az őrök gyanút fogtak. Először is, az érkezők kisebb csoportokat alkottak, míg a keresztény seregek többnyire zárt hadrendben haladtak. Emellett a fizikai megjelenésük is arról tanúskodott, csak színlelik, hogy nyugati lovagok: a sza-

káll és a sötét bőrszín elárulta, hogy a Közel-Keletről származnak, így nem engedték be őket. A helyőrségen szomorúság lett úrrá, mivel az ismerős páncélt viselő nagyszámú muzulmán megjelenése azt jelentette, hogy a keresztény sereget szörnyű szerencsétlenség érte.

Különös történet, és mivel Joinville nem tesz róla említést, azt gondolhatjuk, mindössze Matthaeus élénk fantáziájának a szüleménye. Ugyanakkor egy esemény erősíteni látszik a történet hitelét, mivel nem egyedülálló esetről volt szó: néhány évvel később egy csapat muzulmán ugyanezzel a módszerrel próbált bejutni Akkóba, ám az az akció sem járt sikerrel. Az akkói alakulatot Bajbarsz szultán vezette. Lehetséges, hogy a nagy hadvezér a Damiettánál alkalmazott cselt igyekezett megismételni? Nem biztos, hogy a feltételezés alaptalan.

Minthogy a trükk leleplező dött, mielőtt még eredményt hozhatott volna, az egyiptomiak más taktikához folyamodtak. Felkeresték a hadifoglyokat, és megkérdezték, ki lesz a szószólójuk. Mivel Lajos királyt elkülönítve őrizték a derékhadtól, melyet vályogfallal körülvett udvaron tartottak fogva, a keresztesek Bretagne-i Pétert választották képviselőjüknek.

Az egyiptomiak mindenekelőtt arra voltak kíváncsiak, hajlandó-e felajánlani az outremeri várakat a muzulmánoknak a keresztény hadifoglyok szabadon engedése fejében. A gróf azt válaszolta, nem áll hatalmában ilyen ajánlatot tenni. Így is volt. Az outremeri területek hivatalosan Frigyes császár és Jolánta néhai jeruzsálemi királynő rövid életű házasságából született fiának, Konrádnak a fennhatósága alatt álltak[3], így bármiféle megállapodást vele kellett tető alá hozni.

A muzulmánok ezután azt kérdezték, átengedik-e a templomosok és az ispotályosok outremeri várait. A gróf ismét nemleges választ adott. Amikor az erődítményeket átadták a lovagrendek egyik várnagyának, megeskették, hogy soha nem ruházza át azokat mások tulajdonába váltságdíj gyanánt. Ennélfogva sem Bretagne-i Péternek, de még magának Lajosnak sem volt semmi hatalma a rendek fölött. Épp ezért a muzulmánok minden ilyen kérése hiábavaló volt.

A muszlim tárgyalók rendkívül feldühödtek az elutasító válaszokon, és úgy nyilatkoztak, hogy a hadifoglyok nem igazán törekszenek életük megmentésére. Vészjóslóan azzal fenyegetőztek, hogy ha a foglyok nem hallgatnak a józan eszükre, nem fogják tudni megvédeni őket a muzulmán sereg vérme-

sebb harcosaitól. A hadifoglyok alighanem alaposan megijedtek, amikor kisvártatva egy nagy csoport muzulmán harcos jelent meg kivont karddal a hevenyészve felállított tábornál. Szerencséjükre megelégedtek azzal, hogy gúnyolódni kezdtek a keresztényeken, akik így – legalábbis egy időre – megmenekültek.

Röviddel ezután újabb delegáció jelent meg a kereszteseknél. Megkérdezték, akarják-e a hadvezérek még egyszer látni a királyukat, mire azok felállítottak egy négyfős követséget. A küldöttségben Jean de Valery és Philip de Montfort, valamint az Outremer egyik legkiválóbb családjának két képviselője, Baldwin és Guy d'Ibelin kapott helyet.

A küldöttség tagjai nagy örömet és megkönnyebbülést éreztek, hogy viszontláthatják Lajost. Mivel a királyt a hadifoglyoktól elkülönítve őrizték, ráadásul súlyos beteg volt, alighanem nagyon fájdalmas gondolatok is megfordultak a fejükben, amikor uralkodójuk sorsán merengtek. Matthaeus Parisiensis azt írja, a szultán egy ideig fontolgatta, hogy elküldi Lajost keletre a muzulmán világ szellemi vezetőjéhez, a kalifához, akinek az őrizetében megvetés és gúny tárgya lenne. Végül úgy döntött, értelmetlen pazarlás lenne elszalasztani egy kitűnő tárgyalási lehetőséget azzal, hogy lovagias gesztussal „túlad" a királyon. Így hát fogvatartói üzletelni kezdtek vele.

Az első jelek azt mutatták, hogy Lajost nem lesz könnyű befolyásolni. Két napig visszautasított minden ételt, és nem volt hajlandó rábólintani a később Bretagne-i Péternek tett szerződési javaslatra sem. A király éppúgy elutasító választ adott, mint a bretagne-i gróf, részben azonos okokból, részben pedig mert ösztönösen tiltakozott az ellen, hogy ebben a helyzetben tárgyalásokba bocsátkozzon. Fogvatartói ekkor fenyegetéshez folyamodtak. Azt kiabálták, megkínozzák, ha nem hajlandó együttműködni.

Lajost egy fasprésnek nevezett kínzóeszközzel ijesztgették. A szerkezet két fahengerből állt, melyek peckekkel voltak egymáshoz fogatva. A kínzás egyszerű volt: az áldozat lábát a két henger közé tették, melyeket mindkét végén kötéllel fűztek össze. A kínzók ezután ráültek a fahengerre, míg a láb össze nem tört. Az eszköz úgy volt megszerkesztve, hogy a végtag lényegében teljes hosszában szilánkosra törjön. Majd három nappal később, amikor a láb megduzzadt, megismételték a „műveletet". Lajos azonban e szörnyű kínzási móddal való fenyegetés ellenére sem tört meg, újabb lépést téve a szentté avatás felé vezető úton.

Lajos ezzel valóban elérkezett a mélypontra. A muzulmánok gúnyolódásaik céltáblájaként használták. Ibn Wasil egy kortárs szerzőt, bizonyos Jamal ad-Din ibn Yahya ibn Matruhot idéz, aki gúnyosan azt írja, a fogságban sínylődő Lajost a látogatóknak e szerint kell korholniuk:

> Keletre jöttél, hogy eldicsekedhess a meghódításával, azt gondolván, hogy harci dobjaink morajlása nem több lenge szellőnél.
> Ostobaságod miatt oda kerültél, ahol szemeid soha nem pillanthatják meg a menekülés útját.
> És katonáid sem, akiknek olyan jó parancsnoka voltál, hogy a sír ölelő karjaiba vezetted őket.
> Ötvenezerből egy sem akad, ki ne lenne halott, rab vagy sebesült.
> Isten segítsen hozzá hasonló kalandokhoz...[4]

A kínvallatással való fenyegetés nem érte el célját, ezért az egyiptomiak más módszerhez folyamodtak. Bár a sereg jelentős része fogságba esett, Lajos egy zsoldosokból álló helyőrséget hagyott Damiettában Oliver de Termes irányítása alatt, így a település visszahódítása kemény diónak ígérkezett. A városban több magas rangú személy is tartózkodott, például Margit királyné és Chateauroux-i Eudes pápai legátus. Nehezen volt elképzelhető, hogy a keresztesek harc nélkül átadják a várost a muzulmánoknak, hacsak nem születik valamilyen megállapodás.

A szultán indítványozta, hogy Damietta visszaadásáért és jelentős váltságdíjért cserében szabadon engedi a királyt és seregét. Lajos kitérő választ adott. Azt állította, hogy távollétében a felesége felel a város védelméért, és az asszony dönt arról, kifizeti-e a váltságdíjat, vagy sem. Gyenge kifogás volt. Elképzelhetetlen, hogy egy ilyen fontos ügyben Margit szembeszállt volna férje akaratával. Lajos végül elfogadta, hogy a kért summa (500 000 livre, mely nagyjából a Lajos összes javaiból két év alatt befolyó jövedelemnek felelt meg) méltányosnak tekinthető. A szultán annyira megörült a pozitív válasznak, hogy 100 000 livre-rel leszállította a kialkudott összeget.

A hadifogságban sínylődő többi francia kétségtelenül boldog volt, amikor a megállapodás híre eljutott hozzájuk. A betegek és gyengék lemészárlása mellett Joinville arról is említést tesz, hogy a sereg több katonáját is döntés elé állították: vagy áttér az iszlám hitre, vagy meg kell halnia, és azokat, akik az

utóbbit választották, azonmód lefejezték. A lehetőség, hogy hamarosan megszabadulhatnak gyötrelmeiktől és megpróbáltatásaiktól, csodával határos változásnak tűnt.

Röviddel az egyezmény megkötése után a keresztes hadvezérek egy részét egyiptomi gályákon útnak indították Damietta felé. Joinville egy sereg fontos ember – többek között Bretagne-i Péter gróf, valamint Guy és Baldwin d'Ibelin – társaságában szintén a hajón utazott. Kis idő elteltével megérkeztek a szultán táborához, melyet az egyiptomi uralkodó a folyó partján állíttatott fel. Lenyűgöző épületegyüttes volt, mely Joinville részletes leírása alapján nyilvánvalóan mély benyomást tett mindenkire. A tábor előtt fenyődeszkákból ácsolt torony magasodott, ez volt a bejárat a táborba.

A főbejárat közelében egy sátor állt, ahol a szultán színe elé járuló látogatóknak le kellett adniuk a fegyvereiket: kétségkívül ésszerű óvintézkedés volt, mely ugyanakkor Túránsáh biztonságérzetének hiányát is jelzi – a táborban az elégedetlenség hangjai hallatszottak. Az érkezőnek egy másik sátron is keresztül kellett mennie, majd egy nagyobb következett: ez volt a szultán hajlékának „előcsarnoka".

A szultán hálószobájába innen egy újabb tornyon keresztül vezetett az út. Végül egy tisztás mögött emelkedett a legmagasabb torony, ahová a szultán olyankor ment föl, amikor meg akarta szemlélni a tábort és a környező vidéket. Ha a szultánnak fürödni támadt kedve, csak végig kellett mennie egy folyóhoz vezető ösvényen. A táborhelyet magas cölöpkerítés övezte, melyet szövettel terítettek be, hogy kívülről ne lehessen belátni, s így semmi se háborgathassa a szultán nyugalmát.

A gályák kikötöttek a tábornál, ahol Lajost a számára fenntartott sátorban szállásolták el. Úgy látszott, minden jól alakul. A király még a fényűzés néhány külsőségét is élvezhette, melyekről alighanem már örökre lemondott. A keresztesek úton voltak Damietta felé, a váltságdíj összegében is sikerült megállapodni, vagyis úgy tűnt, a hadifoglyok átadását semmi sem zavarhatja meg. A rendezés útjában azonban vaskos akadály tornyosult.

Egyiptomba érkezése óta Túránsáh nem sok jelét adta, hogy érti a helyi viszonyokat. Továbbra is saját tanácsadóit favorizálta azokkal szemben, akik már érkezése előtt is Egyiptomban tartózkodtak. Ezzel alaposan felbőszítette a mamelukokat, különösen a bahritákat. A mamelukok vezetőit különösen az aggasztotta, hogy amennyiben a szultán szilárdan birtokba veszi Damiettát, el-

lenük fordul és börtönbe vetteti őket, márpedig nem voltak hajlandók jámboran megvárni, hogy erre sor kerüljön. Épp ezért titkos szervezkedésbe kezdtek, hogy elűzzék Túránsáhot a trónról. A táborra az intrika és a konspiráció árnyai vetültek. Mindenfelé elfojtott suttogás neszei hallatszottak, tapintható volt a feszültség.

Az akcióra jó alkalom kínálkozott, amikor Túránsáh ebédre hívta testőrsége parancsnokát. Egy uralkodó számára egy áruló testőrgárda jelentheti a legsúlyosabb fenyegetést. A szultáni testőrség tagjai tisztában voltak az erőviszonyokkal, és különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül csatlakoztak az összeesküvéshez.

Ahogy véget ért az ebéd, ahol a testőrök meghívottként voltak jelen, a szultán elbúcsúzott az embereitől és elindult hálószobája felé. Az egyik testőr, aki a szultán kardját őrizte, hirtelen nekirontott és az uralkodó felé sújtott. A kardcsapás a kezén érte a szultánt, akinek az ujjaitól a karjáig felszakadt a bőre. A megrémült, szenvedő Túránsáh segítségért folyamodott a többi jelenlévőhöz, de rögtön kiderült, hogy ők is részesei az összeesküvésnek. Amikor segítséget kért tőlük, válaszuk világos és egyértelmű volt:

Jobb, ha mi ölünk meg téged, mintha te ölnél meg minket! – felelték egyhangúlag.[5]

A fiatal szultánt meglepően nehezen tudták meggyilkolni. Joinville leírása szerint „az ifjú és eleven" Túránsáh elfutott, és az egyik toronyban keresett menedéket. A mintegy ötszáz lovasból álló testőrség ezután teljesen megvadult (a sereg nagy részét előtte elővigyázatosságból útnak indították Damietta felé, azt állítva, hogy Túránsáh rendelkezett így). Földig rombolták a szultán sátrait és körülvették a tornyot, ahová menekült.

Mindössze három muzulmán pap volt vele, hogy védelmezzék. A lázadók azt kiabálták, jöjjön le, és akkor megkímélik az életét. Természetesen naivitás lett volna feltételezni, hogy a kezükben biztonságban lesz, és Túránsáh tudta ezt, így a toronyban maradt. „Kinyitotta az ablakot és segítségért kiáltott, de senki nem felelt, és egyetlen egyiptomi emír sem sietett a segítségére, mivel ekkorra teljesen elvesztette a bizalmukat."[6] Próbálkozásai csak késleltetni tudták az elkerülhetetlent. A testőrök görögtűzzel felgyújtották a fából készült, színes kelmébe öltöztetett tornyot, mely pillanatok alatt pokollá változott.

Túránsáhot halálos csapda fenyegette, épp ezért kiugrott a toronyból és el-

futott a folyó felé. Mivel a vízhez vezető ösvény mentén kerítés húzódott, néhány másodpercig biztonságban volt. A palánk azonban csak néhány pillanatig tarthatta távol az áruló testőröket, akik rövid idő alatt áttörték azt és a menekülő szultán nyomába eredtek. Amikor utolérték, egyikük a bordái közé döfte a lándzsáját, Túránsáh azonban tovább tántorgott és kijutott a folyóhoz.

A túlélésért folytatott dacos, ám hiábavaló küzdelem itt véget ért. Haláltusája a Nílusban élénkvörösre festette a vizet. Mozdulatai egyre erőtlenebbé váltak, míg végül nem volt egyéb, mint egy élettelen test. Gyilkosainak egyike, bizonyos Faress-Eddin Octay kivágta a szívét, majd Joinville szerint igazi zsoldosi mentalitásról téve tanúbizonyságot elvitte azt Lajoshoz, és határozottan megkérdezte: „Mit adsz érte? Most öltem meg az ellenségedet, aki ha élne, meggyilkolt volna."

Nem túl meglepő módon Lajos egyetlen szót sem szólt, bár nem tudjuk, hogy a félelemtől, a döbbenettől vagy egyszerűen csak a hirtelen jött hangulatváltozás miatt. Túránsáhot ott hagyták, ahol legyilkolták (ami egy muzulmán számára a végső megaláztatással ért föl), sakálok prédájául, míg néhány arra vetődő folyami hajós merő sajnálatból illő módon eltemette az oszlásnak indult holttestet, megadva neki a végtisztességet.

Az események ilyetén fordulata azzal fenyegetett, hogy a keresztesek helyzete drámaian megváltozik. A tárgyalásokat a szultánnal folytatták le, aki azonban halott volt. Fönnállt annak a veszélye, hogy kezdeni kell mindent elölről. A meggyilkolt Túránsáh felesége, Shajar ad-Durr igényt tartott a megüresedett trónra. Az asszony török rabszolganőként kezdte, ráadásul Egyiptomban korábban nem akadt példa arra, hogy nőt nevezzenek ki szultánná. Bár újító szellemű kezdeményezésként értékelhető, baljós előjele volt a későbbi történéseknek.

Egy nő szultáni kinevezésének egyedül az lehetett a célja, hogy olyasvalakit juttassanak a trónra, akit a hatalom valódi birtokosai bábként mozgathatnak. A mamelukok részvétele férje meggyilkolásában kevés kétséget hagyott afelől, melyik oldalon állnak. Semmi garancia nem volt arra, hogy a keresztesek elengedéséről kötött megállapodás a tervek szerint életbe lép, vagy ha igen, a muzulmánok nem akarják-e felemelni az eredetileg kialkudott váltságdíj öszszegét.

Nem lehetett tudni, hogy a lázadók miként viszonyulnak a legyőzött ellenséghez. Könnyen elképzelhető volt, hogy szabadon bocsátásuk helyett inkább

ki akarják őket végezni. Nem sokkal a szultán meggyilkolása után egy nagy csoport lázadót láttak a hadifoglyokat szállító gályák felé közeledni, és viselkedésük minden volt, csak nem barátságos. Nyakukban hatalmas csatabárd lógott, és általában véve rendkívül ellenségesnek tűntek.

Amikor megjelentek a gályákon, az összes keresztest lekényszerítették a fedélközbe. A hadifoglyok azt hitték, egyenként felvezetik őket a fedélzetre, és sorban kivégzik őket. A Joinville hajóján tartózkodó, pánikba esett keresztények ott tolongtak a velük lévő pap körül, és sorra egymás után meggyónták bűneiket. Feloldozás nélkül meghalni, anélkül hogy igaz szívvel számot adtak volna bűneikről Istennek egy papi személy közvetítésével, egyet jelentett a pokolra jutással.

A keresztesek rettenetes időszakot éltek át, de félelmeik szerencséjükre alaptalannak bizonyultak. A lázadók éppúgy szerették a pénzt, mint a néhai szultán. A hadifoglyok egy véget nem érő, idegtépő éjszakát töltöttek a fedélközben, arra gondolva, hogy életük fonala bármely pillanatban megszakadhat. Ám másnap reggel, amikor a lázadók újból felkeresték őket, kiderült, hogy tartják magukat a megállapodáshoz.

A felkelők azt állították, Túránsáh nem tett volna eleget a szerződésben foglaltaknak, s egész biztosan megölette volna Lajost és a többi foglyot is. Úgy tájékoztatták a keresztesek hadvezéreit, hogy a közkatonák nagy részét már vissza is vitték Kairóba, ami a Lajos és a szultán között létrejött egyezség súlyos megsértését jelentette.

Az egyezmény pontjait nem módosították. A váltságdíj továbbra is 400 000 livre maradt, ugyanannyi, amennyiről Túránsáhhal megállapodtak. Az összeg felét azelőtt kellett kifizetni, mielőtt a király elhagyja Egyiptomot, a második fele pedig akkor válik esedékessé, amikor megérkezik Akkóba (abba a kikötőbe, amelyet Lajos elsőként szándékozott útba ejteni). Az egyiptomiak viszonzásul ellátják a Damiettában lévő betegeket, valamint biztosítják a nagy hadigépek és a sózott hús őrzését, amíg Lajos nem lesz abban a helyzetben, hogy elszállíttassa őket.

A muzulmánok ünnepélyes esküt tettek a szerződés betartására, mely a jogtudorok szerint is a lehető legnagyobb kötőerővel bírt. Ellentételezésképp a szaracénok is rávették Lajost, hogy ugyanilyen kötelező érvényű, formális fogadalmat tegyen a megállapodás megtartására. A Lajost terhelő kikötések pontos szövegéről kisebb vita bontakozott ki, de ez mindkét fél megelégedésére nyug-

vópontra jutott, igaz, csak azután, hogy a jeruzsálemi pátriárkát – akit a muzulmánok akkor ejtettek fogságba, amikor követként a táborba érkezett – kínzással fenyegették meg.

Végül megszületett az egyezség. A foglyok jó ideg halálos rettegésben éltek, napokon át azon gyötrődtek, megérik-e egyáltalán a másnapot. Most legalább felcsillant a remény, hogy szenvedéseik valamelyest enyhülni fognak. Damietta nem volt messze, és hamarosan megérkeznek.

Ám a megmenekülés tényét leszámítva nem volt ok az ünneplésre. A hadsereg nagy reményekkel indult meg Kairó felé, és nem diadalmenetben, hanem megalázva tért vissza. Sőt Damietta is kikerül a fennhatóságuk alól, készségesen visszaadják az egyiptomiaknak, akiktől a közelmúltban foglalták el. A hosszú időt és rengeteg pénzt felemésztő, szörnyű emberveszteséggel járó keresztes hadjárat visszajutott oda, ahonnét elindult, és semmivel nem ért el többet, mint az évtizedekkel korábban Egyiptomba indított előző expedíció.

A hadifogolysereg élén Damietta felé közeledő Lajosnak nehéz volt a szíve, azon tűnődött, milyen súlyos büntetést tud mérni Isten a bűnösökre. Mindez távol állt a Sainte-Chapelle pompájától. Egy érzés azonban ezekben a pillanatokban bizonyára erősebb volt az összes többinél: a keserű ráébredés arra, hogy a nagyok is hatalmasat bukhatnak.

10.

A kezdet vége

Egy szégyenkező, megalázott francia király tért vissza Damiettába. Országa erőforrásainak tekintélyes hányadát fordította az expedícióra, ám semmilyen eredményt nem tudott felmutatni. Az e világi gazdagság és dicsőség mulandóságán elmélkedve zaklatott lelkiállapotban volt, a hetekig tartó hosszú hadifogság alatt pedig bizonyára sokat gondolkodott azon, mi legyen a következő lépés.

Több választási lehetőség is kínálkozott. Visszamehetett Franciaországba, távol a sivatag porától és a perzselő hőségtől. Elfogatásának híre spontán érzelmi reakciókat váltott ki Franciaországban, még olyan körökben is, ahol erre nemigen lehetett számítani. Egyszerű származású emberekből jelentős létszámú sereg gyűlt össze, hogy keresztes hadjáratba vonuljon a király kiszabadítására. Vezetőjük egy magát Magyarországi Jakab mesternek nevező férfiú volt, a mozgalom pedig a pásztorok keresztes hadjárata néven vált ismertté.

Jakab mester azt állította, a Szűz vezérli, aki egy levelet adott neki. Ostorozni kezdte a francia nemességet és a papságot, őket vádolva a bukásért. A sereg bevonult Párizsba, ahol a régensi funkciót betöltő Bianka királyné meleg fogadtatásban részesítette a vezetőket. Figyelembe véve a korábbi tapasztalatokat, nem egészen váratlan, hogy a jó szándékú, ám fegyelmezetlen emberekből álló tömeg csakhamar kontrollálhatatlanná vált. Megjelenésüket felfordulás és erőszak kísérte. Jakab testvért meggyilkolták, mozgalma pedig elhalt anélkül, hogy bármit is elért volna.

Lajos nem akart felhagyni a hadjárattal. Eredménytelenül visszatérni egy expedícióból, melyre oly sokat készült, és mely mind pénzügyileg, mind emberáldozat tekintetében súlyosan megterhelte országa erőforrásait, nagy szé-

gyen lett volna. Ha ekkora erőfeszítések árán csak gyászos bukást tud felmutatni, az könnyen aláášhatja hatalmát a még mindig bizonytalan korban. Odahaza, nyugaton a zsákmányra éhes bárók ugrásra készen álltak a gyengeség legkisebb jelére. A visszatérés már pusztán emiatt is nehezen volt elképzelhető.

De nem ez volt a legsúlyosabb ellenérv az azonnali hazatéréssel szemben, egy sokkal erősebb morális kényszer is a maradás mellett szólt. Keresztesi fogadalma személyes megállapodás volt Isten és őközte. Hazamenekülni a Közel-Keletről úgy, hogy szégyent hozott a keresztesség eszméjére, teljességgel elfogadhatatlan volt az istenfélő király számára. Sokkal szívesebben maradt volna tovább a térségben, hogy visszaszerezze hitelességét és mégiscsak elérjen valamilyen eredményt akkor is, ha az életébe kerül.

Az emberiességi szempontok is azt diktálták, hogy ne hagyjon föl vállalkozásával. Emberei jelentős része hadifogságban marad mindaddig, míg a király meg nem érkezik az outremeri királyságba, és ki nem fizeti a váltságdíj másik felét is. Nem térhetett vissza Franciaországba, miközben katonái fogságban sínylődnek: ezt szökésnek tartotta volna, márpedig a becsület bajnokaként ezt nem engedhette meg magának. Nagyon erős személyes felelősséget érzett katonái fogságba eséséért, így nem volt képes sorsukra hagyni őket.

Hajlamosak lehetünk megfeledkezni arról, hogy a Damiettában hátrahagyott helyőrség milyen rettenetes hónapokat élhetett át. Nem tudjuk, mikor szereztek tudomást a sereg vereségéről, de nyilván észrevették, hogy valami nagyon nincs rendben, amikor a Mansurahba tartó, utánpótlást szállító hajóik közül a muzulmánok sokat elfogtak. Nem sokkal ezután félreérthetetlen jelet kaptak arról, hogy rosszul alakulnak a dolgok: ekkor történt, hogy az egyiptomiak csellel megpróbáltak bejutni Damiettába.

Valamivel később megtudták a borzalmas hírt, hogy a sereg fogságba esett, és szabadon engedéséért a muzulmánok hatalmas váltságdíjat követelnek. Mindezt egy egyiptomi küldöttség adta tudtukra, mely négy lovagot és különféle tárgyakat is magával hozott állításai alátámasztására. A keresztesek damiettai vezetőin kétségbeesés és zavar lett úrrá. Mivel kétkulacsosnak és szószegőnek tartották a muzulmánokat, Matthaeus Parisiensis szerint[1] főleg az aggasztotta őket, hogy a váltságdíj kifizetése után a muzulmánok nem tartják majd be a szerződés rájuk vonatkozó részét és kivégzik a foglyokat.

Ugyanakkor nem volt választási lehetőségük: ha élve akarták látni a sereget és királyukat, el kellett fogadniuk az egyiptomiak feltételeit. Margit királyné

számára ezek különösen nehéz idők voltak. Több ezer mérföldre az udvar viszonylagos biztonságától és nyugalmától fönnállt a veszélye annak, hogy soha többé nem láthatja viszont Lajost. Tetézte a bajt, hogy gyermeket várt.

Kapcsolatuk nem volt problémamentes. Határozott meggyőződései és makacs természete miatt bizonyára nem volt könnyű együtt élni Lajossal. Ráadásul anyósával, Kasztíliai Biankával sem volt felhőtlen a viszonya. Bianka zsarnokoskodó anya volt, aki azután is egészségtelenül nagy befolyást gyakorolt a fiára, hogy az felnőtt férfivá serdült. Joinville azt írja, Bianka nem bírta elviselni, ha fiát a menye társaságában látta[2], így Lajosnak és Margitnak szinte bohózatba illő módon titkos átjárókat kellett használniuk, hogy találkozhassanak.

Amikor egyik gyermekük világrahozatala után Margit majdnem meghalt, különösen durva incidens történt. Bianka nyersen közölte fiával, hogy hagyja nyugton a feleségét – jóllehet az könyörgött, hogy maradjon –, mondván, hogy úgysem tud érte semmit tenni. Fia először jámboran engedelmeskedett, és anyjával együtt kifelé tartott a helyiségből. Ez már túl sok volt Margitnak, aki elájult. Megrémülve, hogy felesége meghalt, Lajos visszament a szobába, mialatt a királyné ápolói magához térítették az asszonyt.

A Damiettában tartózkodó Margitnak más gondjai is voltak. A királyné ekkor előrehaladott terhes volt. Rettegéssel töltötte el a gondolat, hogy a város bármikor a muzulmánok kezére kerülhet, olyannyira, hogy emiatt visszatérő rémálmai is voltak, melyben az egyiptomiak már a szobájában vannak. Épp ezért megkért egy nyolcvanéves lovagot, hogy éjszakánként álljon őrt a hálószobájában. Feladata annyiból állt, hogy megnyugtassa a királynét, amikor hideg verejtékben úszva felébred, hogy biztonságban van a pogányoktól.

Az odaadó lovag akkor is mellette volt, amikor az asszony életet adott egy kisfiúnak. Margit lelkiállapotát a névadás is hűen tükrözi. A fiúcskát Tristramnak hívták, melynek jelentése: szomorúság. Röviddel a szülés után magához kérette és megeskette a lovagot, hogy ha a szaracénok elfoglalják a várost, inkább megöli őt, mintsem hogy az ellenség kezére kerüljön. A lovag engedelmesen beleegyezett az asszony kérésébe, miután titkon már elhatározta, hogy az egyiptomiak soha nem fogják élve elfogni úrnőjét.

A szülés napján a királyné újabb ijesztő híreket kapott. Damiettában a genovaiak és a pisaiak is jelentős kontingenssel képviseltették magukat, jelenlétük a város védelme szempontjából létfontosságú volt. A királyné azt a tájé-

koztatást kapta, hogy mind a pisaiak, mind a genovaiak távozni akarnak. Döntésüknek gyakorlati oka volt. Az élelmiszer-utánpótlás csak lassan csordogált nyugatról, és éhínség fenyegetett, márpedig az itáliaiaknak semmi kedvük nem volt éhen halni egy olyan ügy miatt, amelyhez a legtöbbjük nem morálisan, mint inkább az anyagi haszon reményében volt elkötelezve. Egyszóval távozni készültek.

Margit maga elé hívatta az itáliaiak vezetőit és könyörgött, hogy maradjanak, azt állítva, hogy távozásuk a város elestéhez vezetne, ami valószínűleg a férje elvesztését is jelentené. Felajánlotta, hogy annyi élelmiszert vásárol nekik, amennyire csak szükségük van, és ellátja őket élelemmel. Ez lényegében megvesztegetésként is felfogható, de az asszony eszköztárában ez volt a kevés megmaradt fegyver egyike. Az itáliaiak engedtek a kérésnek, így a krízishelyzetet sikerült megoldani.

A sors iróniája, hogy a szükséges összeg előteremtéséhez a királynénak alaposan meg kellett csapolnia a rendelkezésére álló anyagi erőforrásokat, ami még tovább nehezítette a váltságdíj összegyűjtését. Mindenesetre tiszteletre méltó teljesítmény volt egy életéért rettegő nőtől, aki ráadásul csak nemrég esett át a gyerekszülés lelki és fizikai megpróbáltatásain, miközben férje hadifogságban volt. Az asszony ezután ésszerű óvintézkedés gyanánt elhajózott Akkóba, hogy ott várja be hitvese érkezését, mielőtt visszaszolgáltatják Damiettát az egyiptomiaknak. A maradással csak azt érte volna el, hogy ő maga is egyiptomi fogságba kerül túsznak.

Végül megszületett az egyezség a király szabadon bocsátásának és Damietta visszaadásának időpontjáról. A sereg hadvezéreit szállító gályák folytatták méltóságteljes vonulásukat észak felé, és 1250. május 5-én, éjszaka megérkeztek Damietta falai alá. Lehorgonyoztak a városba vezető híddal szemközt, a parton pedig felállítottak egy sátrat a királynak.

A muzulmánok számára megnyílt az út Damietta visszafoglalására. A városkapukon Geoffrey de Sargines vezette át őket, és a város régi-új gazdái hamarosan azon szorgoskodtak, hogy Damietta összes fontosabb helyére kitűzzék saját zászlójukat. A sikertől megittasodott egyiptomiak hangulata a tetőfokára hágott, és kezdtek elszabadulni az indulatok.

Joinville szerint a muzulmánok rábukkantak a keresztények által hátrahagyott borkészletekre, és hamarosan lerészegedtek. Elkezdték összetörni a keresztesek ostromgépeit, pedig a szerződés kifejezetten előírta, hogy ezeket meg

kell őrizni. Emellett a városban lévő sózott húst is birtokba vették, ami szintén ellenkezett a megállapodással. S ami a legrosszabb, az egyiptomiak összefogdosták a beteg és sebesült katonákat, akiket meg kellett volna védeniük, és gyilkolni kezdték őket.[3]

Matthaeus Parisiensis másképp emlékszik a történtekre.[4] Az ő verziója szerint Damietta védői fel voltak háborodva, amikor megtudták, hogy vissza kell adniuk a nehezen megszerzett várost, azt pedig végképp nem tudták elviselni, hogy a gondosan összegyűjtött élelmiszerkészletet is az egyiptomiak rendelkezésére bocsássák. Épp ezért ahelyett, hogy hagyták volna muzulmán kézre jutni, indulás előtt felgyújtották. Az egyiptomiak ezen úgy feldühödtek, hogy a város összes civiljét lefejezték, és csapatokat küldtek a keresztesek elfogására, akik a szárazföldön át az Outremer felé menekültek. Akiket sikerült utolérniük, azokat lemészárolták. Egyik beszámoló sem fest túl rózsás képet az eseményekről, Damiettát ekkoriban a halál szele lengte körül.

Ami azt illeti, a lengedezés hamarosan konkrétabb formát is öltött: az egyiptomiak hatalmas máglyákat raktak az összetört ostromgépekből, a nagy mennyiségű zsákmányolt sertéshúsból és a legyilkoltak holttestéből, majd meggyújtották őket. A máglyák három teljes napig égtek, vastag, maró füstfelhőbe burkolva a várost. Mind a látvány, mind a szag visszataszító lehetett.

A még mindig egyiptomi fogságban lévő több ezer ember alighanem nagyon megrémült a fejlemények láttán. Joggal gondolhatták, hogy életüket veszély fenyegeti. A keresztények között elterjedt a szóbeszéd, hogy sok egyiptomi úgy vélekedik, most, hogy sikerült Damiettát visszaszerezniük, végezni kell a hadifoglyokkal. Úgy vélték, ha meggyilkolják őket, országuk a következő húsz évben vagy még azon túl is biztonságban lesz az esetleges támadásokkal szemben.

A muzulmán hadvezetésben is sokan belátták, hogy ez az álláspont morálisan védhetetlen, ugyanakkor gyakorlati szempontból csábító lehetett. Egy ideig úgy tűnt, a héják akarata érvényesül. Fegyveresek indultak meg a gályák felé, ahol a foglyok többségét őrizték. Majd a hajók felszedték a horgonyt, megfordultak és fedélzetükön a hadifoglyokkal visszaindultak Kairó irányába. Úgy tűnt, a muzulmánok figyelmen kívül hagyják a megállapodást, ami szörnyű gondolatokat ébresztett a rabokban.

Végtelenül hosszú nap állt a keresztesek előtt. Ahogy délnek tartottak, egyre távolodva Damiettától, s vele a biztonság és a szabadulás ígéretétől, két-

ségbeesésük minden percben nőtt. A felfokozott várakozás reménysége után a kétségbeesés legmélyebb bugyraiban találták magukat.

Sok egyiptominak azonban súlyos fenntartásai voltak a hadvezetés irányvonalával kapcsolatban. Nem világos, hogy ezek erkölcsi aggályok voltak-e, vagy pedig az esetleges megtorlástól való félelem szülte őket, de akár arra is hivatkozhattak, hogy a váltságdíj egy tekintélyes hányadát még nem fizették ki. Bármi volt is az ok – és nem valószínű, hogy kizárólag morális megfontolások –, a gályák újabb parancsot kaptak: vissza kell fordulni Damietta felé.

A keresztény foglyok rémültek és zavarodottak voltak. Nem kétséges, megkönnyebbültek, amikor ismét Damietta felé vették az irányt, ám bizakodásukba ekkorra már jó adag cinizmus is vegyült. Végtére is az egyiptomiak eddig monoton rendszerességgel változtatgatták álláspontjukat, és semmi garancia nem volt arra, hogy nem gondolják-e meg újra magukat. Az egész szituáció borzalmas rémálomra emlékeztetett.

Végül mégiscsak visszatértek Damiettába, ahol az egyiptomiak felkészültek a foglyok elengedésére. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, különleges ceremóniára került sor. Az egyiptomi hadvezetésre szégyent hozott volna, ha szabadon engedésük előtt nem lakatják jól a rabokat, így sietve rögtönzött „lakomát" rendeztek számukra. Alig néhány órával azután, hogy ki akarták végezni a hadifoglyokat, asztalhoz ültették őket, és végignézték, ahogy azok sajtot (amit Joinville szerint „a nap úgy kiszikkasztott, hogy a férgek sem tudtak belemászni") és kemény tojást fogyasztanak. Még tarkára is festették a tojásokat a keresztesek tiszteletére.

Bár nem tudhatták biztosan, a pillanat, melyre a zaklatott keresztesek olyannyira vártak, már majdnem elérkezett. Az egyiptomiak kihozatták Lajost a Damietta mellett felállított sátrából, és lekísérték a folyóhoz. Népes nézőközönség gyűlt össze, hogy szemtanúja legyen a nagy eseménynek; ha hihetünk Joinville számításának, húszezren lehettek, jóllehet a pontos becslés egyetlen középkori történetírónak sem volt az erőssége. A part mellett magányos genovai gálya horgonyzott, mely teljesen néptelennek tűnt, mindössze egy ember látszott a fedélzetén.

Amikor a király és az egyiptomi kíséret odaért a hajóhoz, a férfiú sípot emelt a szájához, és éles füttyjelére a fedélzet hirtelen megelevenedett. Mintegy varázsütésre nyolcvan számszeríjász sorakozott föl a hajó oldala mentén, bekészített nyilaik a muzulmánokra szegeződtek. A Lajos védelméért felelős sze-

mélyeknek még ekkor is súlyos kétségeik voltak a király biztonságát illetően. Az agresszív fellépéstől megriadva a Lajost kísérő muzulmánok nagy része sietve meghátrált, csak egy kisebb csoport maradt vele, mely odakísérte a hajó oldalához.

Deszkapallót fektettek a part és a hajó közé, Lajos pedig óvatosan végigment rajta. Minden lépéssel közelebb került a szabaduláshoz, és távolabb a rabságtól, ám a büszke uralkodó így is keserédes pillanatokat élt át: nem hódítóként, hanem megalázott emberként kellett elhagynia Egyiptomot. Míg Franciaországból való távozásakor diadalmas harsonaszó és az összeütődő cintányérok zenéje búcsúztatta, amikor útnak indult Egyiptomból, tompa lehangoltság lett úrrá rajta. A hadjáratot nagy várakozás előzte meg, a Damiettából való távozáskor pedig a szégyen volt az egyetlen társa.

Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy még mindig nagyszámú hadifogoly maradt egyiptomi földön, akik csak azután szabadulhattak ki, hogy a váltságdíjat teljes egészében kifizetik. Bár egyik fivére, Anjou Károly szintén a hajón tartózkodott, a hadjáratot túlélt másik öccse, Poitiers-i Alfonz túszként a muzulmánok fogságában maradt a váltságdíj lerovásáig, így megpróbáltatásaik még korántsem értek véget.

Az egyiptomiak természetesen egészen máshogy élték meg az eseményeket. Leigáztak egy hatalmas sereget, akkora vereséget mérve rá, amilyen csak isteni beavatkozás révén tűnt lehetségesnek, mivel a diadal már-már elsöprőnek volt nevezhető. Krónikásaik azt írják, a muzulmánok nagyobb győzelmet arattak, mint az előző egyiptomi hadjárat keresztesei ellen, „lévén hogy nagyszámú katonát öltek meg vagy ejtettek foglyul, Kairó börtönei megteltek frankokkal".

A győzedelmes sereg felkészült arra, hogy visszatérjen Kairóba. Amikor megérkeztek, hatalmas ünneplés vette kezdetét, „több napon át dobpergés tudatta az örömteli híreket, a mozlimok győzelmét a frankok fölött és Damiettának, az iszlám gyöngyszemének, Egyiptom kapujának a visszavételét". Érthető az eufória, hiszen „ez volt a második alkalom, hogy a hitetlenek elfoglalták [Damiettát], s aztán elvesztették, hogy legyőzve, fejvesztetten meneküljenek".[5] Ezúttal minden okuk megvolt a bizakodásra, hogy a súlyos vereség örökre elveszi a nyugatiak kedvét az újabb támadásoktól.

A szabadon engedésük utáni napon sok nemes búcsút vett királyától. Egyetlen vágy vezérelte őket: a lehető leghamarabb visszajutni Franciaországba. Ele-

get láttak már a keresztes hadjáratból, hogy az élmény egész életükre megmaradjon. Úgy vélték, már megszerezték a részvételért ígért lelki hasznot, és semmi kedvet nem éreztek a borzalmas háború folytatásához.

Az Akkóba készülő Lajossal ellentétben egy pillanatig sem akartak tovább a Közel-Keleten maradni. Túl sok kellemetlen emlékük volt az expedíciót ért szörnyűségről. Úgy gondolták, a maguk részéről túl is teljesítették keresztesi fogadalmukat. Senki sem várhatott tőlük több áldozatot annál, mint amit az elmúlt hónapokban hoztak.

Lajos arra kérte őket, legalább addig maradjanak, amíg elintézi fivére, Alfonz szabadulását, de kérése süket fülekre talált. A bárók búcsút vettek uralkodójuktól, és elhajóztak nyugat felé. A legnagyobb nevek közül velük tartott Flandria és Soissons grófja, valamint Bretagne-i Péter is. Az utóbbi soha nem láthatta viszont Franciaországot: a hazaúton megbetegedett, és mielőtt megérkezett volna, meghalt.

Alfonz kiszabadításához Lajosnak elő kellett teremtenie a váltságdíj első részletét, és természetesen minden tőle telhetőt meg is tett. Damietta visszaadása csak afféle foglaló volt. A király pénteken szabadult ki a fogságból, s rögtön az ez utáni hétvégén meg is szervezte a summa összegyűjtését.

Vasárnap kora estére végeztek a pénz megszámolásával, de probléma adódott, mivel az összeg 30 000 livre-rel kevesebb volt a kialkudottnál. Szerencséjükre Damiettában egy rendkívül gazdag keresztény szervezet is képviseltette magát. XII. század eleji szerény indulása óta a templomos lovagrend hatalmas vagyonra tett szert, gyakran végzett banki tevékenységet a társadalom tehetősebb tagjai számára, így mindig jelentős készpénzállománnyal rendelkezett. Joinville javasolta Lajosnak, forduljon a templomosokhoz és kérje meg őket, hogy hitelezzék meg a hiányzó összeget. Így is tett, de a templomosok egyáltalán nem örültek a felvetésnek. A templomosok *commandeur*e, Stephen d'Otricourt megszidta Joinville-t az ötletért. Emlékeztette arra, hogy a birtokukban lévő pénzeszközöknek a templomosok csak a kezelői, és amikor megbízók a kezelésükbe adnak egy bizonyos összeget, a templomosok ünnepélyes ígéretet tesznek arra, hogy kizárólag a jogos tulajdonos kezéhez teljesítenek.

Heves vita robbant ki, Joinville és a templomos kemény sértéseket vágott egymás fejéhez, de végül kompromisszumos megoldás született. Ekkor újabb bizarr jelenetre került sor: Joinville csatabárddal a kezében megindult a lo-

vagrend pénzesládája felé. Úgy tett, mintha bele akarná vágni, de a rend kincstárnoka megálljt parancsolt neki. Látva Joinville harciasságát felajánlotta, inkább kinyitja a ládát, mint hogy Joinville megrongálja.

Mindez csak színjáték volt. Joinville-nak esze ágában sem volt összetörni a kincsesládát: már az erőszakos fellépés is elég volt ahhoz, hogy erkölcsileg felmentést adjon a templomosoknak a fogadalmuk alól. Az egész incidens elkerülhető lett volna: Lajosnak bőven megvolt a fedezete a templomosok felé fennálló adóssága kifizetésére, ha a rövid tengeri út végén megérkezik Akkóba. A közjáték ugyanakkor sokat elárul a rend autonómia iránti erős elkötelezettségéről.

Végül együtt volt a váltságdíj, de ekkor ismét kisebb vita kerekedett: a muzulmánok nem akarták Alfonzt szabadon engedni mindaddig, amíg a pénz nem kerül átadásra. Lajos környezetéből sokan úgy vélték, Lajosnak nem lenne szabad engednie. A király azonban – nézőpont kérdése, hogy erős bizalomról vagy nagyfokú naivitásról téve tanúbizonyságot – azt mondta, eleget tesz az egyiptomi kérésnek. Az összeget rendben kifizették, a muzulmánok pedig elengedték Alfonzt. Mivel az egyiptomiakkal pillanatnyilag rendezték az ügyeiket, a keresztesek felszedték a horgonyt és vitorlát bontottak, hogy minél hamarabb maguk mögött tudhassák a keserű emlékek és széttört álmok földjét.

A keletnek tartó gályán egy kiábrándult uralkodó rótta nyugtalanul lépteit a fedélzeten. Az indulás előtt semmit sem tettek, hogy Lajos rangjához méltó körülményeket teremtsenek. A derékalj piszkos volt. Nem volt tiszta ruhája, amelybe átöltözhetett volna, ugyanazt az öltözetet viselte, amelyet még a szultántól kapott a hadifogságban. Mindez távol állt a francia udvar elpuhult fényűzésétől, amelyhez olyannyira hozzá volt szokva.

Az Akkóba vezető út hat napig tartott, ráadásul az átkelés nem volt zavartalan. A tenger háborgott, a hajó utasai közül sokan tengeribetegségben szenvedtek. A nyugodtabb pillanatokban Lajos és Joinville megosztották egymással a hadjárathoz kapcsolódó emlékeiket. A király elmondta, mennyire bánkódik néhai fivére, az artois-i gróf miatt, akit meggondolatlan természete ellenére a király őszintén szeretett.

Az is nagyon elszomorította, hogy Poitiers grófja a jelek szerint semmi hálát nem mutatott a kiszabadítására tett erőfeszítésekért, és hogy másik fivére, Anjou grófja, aki szintén a hajón utazott, megterhelőnek érezte, ha Lajos tár-

saságában kellett lennie. Egy alkalommal Lajos felfedezte, hogy Károly szerencsejátékot űz – márpedig ezt a bűnt szenvedélyesen gyűlölte –, ingerülten beviharzott a kockajáték színhelyére és a tengerbe dobta a kockákat. A király a balsors közepette is istenfélő ember maradt.

A hadifogságban maradt katonák iránti felelősség súlya alatt meggörnyedt király, aki úgy érezte, hogy családja is cserbenhagyta, egész úton a gondolataiba mélyedt. Még mindig sok katonája sínylődött egyiptomi fogságban, akik csak akkor nyerhetik vissza szabadságukat, ha kifizetik értük a váltságdíjból fennmaradt 200 000 livre-t. Lajost ekkoriban az ő sorsuk aggasztotta a leginkább. Hatalmas szégyen volna, ha úgy kellene francia földre lépnie, hogy harcosai még hadifogságban vannak.

Miközben igyekezett elhessegetni sötét gondolatait és leküzdeni a nyugtalan tenger okozta émelygést, döntésre jutott: nem tér vissza üres kézzel Franciaországba. Még nem teljesítette küldetését. A hadjárat első része lezárult, és a szíve mélyén bizonyára tudta, hogy katasztrofális bukással végződött. Most új szakasz kezdődhet, melynek lényegében a kármentés a célja.

Nem megy haza addig, míg el nem éri, hogy minél több alattvalóját bocsássák szabadon. Sokan talán kételkedtek Lajos képességeiben, de morális tartását csak kevesen kérdőjelezhették meg. Az Egyiptomban átélt szörnyű megpróbáltatások hatására kezdte magára ölteni a mártíromság rekvizitumait. Fáradhatatlanul fog munkálkodni azon, hogy akik a hibái miatt annyit szenvedtek, visszanyerjék szabadságukat. Újabb fejezet volt születőben a földi halandó szentté válásáról szóló történetben.

11.

Lajos az Outremerben

Az egyedülálló keresztes hadjárat új szakaszába lépett. Az ország, ahová Lajos igyekezett, merőben más volt, mint Egyiptom: az Outremer keresztény királyság volt, melyet keresztesek alapítottak és nyugati származású bárók igazgattak az európai értékrend talaján kiépült hatalmi berendezkedés keretei között. Ugyanakkor törékeny államalakulatról volt szó, melynek határait minden oldalról erős hatalmak fenyegették.

Ám annak ellenére, hogy apró kiszögellésként rendkívül ki volt szolgáltatva a körülötte elterülő erős államoknak, az Outremernek másfél évszázadon át sikerült fennmaradnia. Az Outremer az 1187-es szörnyű hattíni vereség utáni napokban élte át fennállása legnehezebb időszakát. Amikor Lajos megérkezett, a körülmények nagyban emlékeztettek arra a korábbi helyzetre, mivel Jeruzsálem nem sokkal korábban elveszett, a La Forbie-i katasztrofális csatavesztéskor pedig az állandó haderő tekintélyes része megsemmisült.

Két halvány reménysugár azonban némi derűlátásra adott okot. Az Outremert övező muzulmán államok rendkívül megosztottak voltak. Az Outremer rövid fennállása alatt ez visszatérő jelenségnek számított, többek között az első keresztes hadjárat is jórészt a megosztottságnak köszönhette Jeruzsálem elfoglalását. Lajos, a hadvezér nem érte el célját, és most arra készült, hogy mint diplomata kijátssza egyik felet a másik ellen, kiaknázva a helyzetben rejlő lehetőségeket.

De más ok is volt a reménykedésre. Az iszlámot kelet felől nagy veszély fenyegette. A mongolok több évtizede folyamatosan terjeszkedtek nyugat felé, megalapítva a világ addigi legnagyobb birodalmát, és érdekszférájuk kiter-

jesztése közben összeütközésbe kerültek a közel-keleti muzulmán világgal. A konfliktus elkerülhetetlen volt.

A két birodalom háborújában az erőszak és a kegyetlenség olyan méreteket öltött, amilyenre a történelem során csak ritkán akadt példa. A mongolok hadviselése népirtással ért fel, így a muzulmánok borzalmas időket éltek át. Néhány év leforgása alatt az iszlám kritikus ponthoz érkezett. Úgy látszott, a muzulmán világ a megsemmisülés szélére került, de egy Rukn ad-Din Bajbarsz nevű mameluk harcos személyében, aki hamarosan szultán lett, rábukkant megmentőjére.

Olyan ellenséggel a hátában, mint a mongolok, az iszlám számára az outremeri apró keresztény állam szinte semmilyen jelentőséggel nem bírt, a súlyos mongol fenyegetéshez képest alig volt több zavaró körülménynél. Az Outremernek kapóra jött, hogy az említett okokból a muzulmán világ figyelme másfelé irányult, mivel helyzete ekkoriban veszélyessé vált. A haderő súlyos létszámhiánnyal küzdött, mivel a harcosok nagy részét a lovagrendek, vagyis a templomosok, az ispotályosok és egy sor kisebb szervezet adta, melyek alaposan megszenvedték a közelmúlt hadjáratait.

A La Forbie-i csata jelentős emberveszteségе hatalmas érvágást jelentett a lovagrendek számára, amit tovább súlyosbított, hogy Lajos egyiptomi hadjárata szintén nagyon sok lovag életébe került. A rendek ezt azzal kompenzálhatták volna, hogy a hiány pótlására újabb lovagokat irányítanak át Nyugat-Európából, ám ez a forrás nem volt kiapadhatatlan. Ráadásul a keresztes háborúk vonzereje az első hadjárat derűs napjainak elmúltával fokozatosan csökkent, ami megnehezítette a toborzást, és az egyiptomi kudarc aligha javított ezen a helyzeten.

A lovagrendek erőforrásai vészesen megcsappantak. Az Outremer lényegében a jeruzsálemi király laza fennhatósága alatt álló városállamok konglomerátuma volt, melyek környékén nagy kiterjedésű, nehezen ellenőrizhető vidékek terültek el. Az államalakulat bizonytalan határait várak védték – épületóriások, mint például Krak des Chevaliers, talán a valaha épült legméltóságteljesebb erődítmény, vagy a komor külsejű, fenyegető Safed és még egy sor kisebb erősség –, védőhálót képezve a határövezetben. Jó néhány erőd helyőrségében a lovagrendek tagjai töltötték be a parancsnoki tisztséget, akik ily módon mind a védekezésben, mind a támadásban kulcsszerepet töltöttek be.

A lovagrendek meggyengülése óhatatlanul együtt járt az Outremer hanyatlásával.

Jeruzsálem elvesztése után Akkó lett az Outremer legnagyobb városa, mellyel egyedül az északabbra fekvő Antiochia vetekedhetett. Az Outremer életképessége szempontjából Akkó létfontosságúnak számított, mivel mélyvízi kikötővel rendelkezett; az ország Földközi-tengerrel határos peremén messze ez volt a legjobb és legfontosabb kikötő. A várost két rendkívül vastag, magas falból álló masszív erődítményrendszer védte. A falakon egymástól szabályos távolságban tornyok és bástyák magasodtak, melyek elnevezése utalást tartalmaz az építmény ijesztő voltára; a leghíresebbet Elátkozott Torony néven ismerték.

Az impozáns falak mögött lüktető, kozmopolita város élte életét, mivel mind a keresztény, mind a muzulmán kereskedők számára Akkó jelentette a kaput a Nyugat és a Kelet piacaihoz (tévedés lenne azt gondolni, hogy az Outremer örökösen harcban állt a szomszédjaival: a túléléshez kereskedni kellett, és az árucsere sokszor igen jelentős méreteket öltött).

A legnagyobb itáliai kereskedővárosok, Genova, Pisa és Velence, melyek hatalmas hasznot húztak a Földközi-tenger keleti medencéjének államaival létesített kereskedelemi kapcsolatokból, önálló városnegyedeket hoztak létre Akkóban. A gazdag város utcáin kereskedők és harcosok nyüzsögtek. Akkó gazdagságáról sokat elárul, hogy Matthaeus Parisiensis szerint Cornwalli Richárd, Anglia egyik legtekintélyesebb főnemese 1240-ben azt állította, Akkó jövedelme egyenértékű az angol korona egyévi teljes bevételével.

Mialatt Lajos hajója a kikötő felé közeledett, a város lakói elé siettek a köszöntésére. Kétségtelen, hogy mostanra már értesültek az egyiptomi hadjáratot ért kudarcról, így joggal gondolhatjuk, hogy nem a nagy hódítóknak kijáró tisztelettel üdvözölték. A fogadására összesereglett tömegben különféle érzelmek kavarogtak. Akadt, akit a kíváncsiság vitt le a partra, mások azt remélték, hogy e nehéz időkben Lajos erős vezéregyéniségnek bizonyul, és talán olyanok is voltak, akik kárörömmel lesték az egykor oly büszke király csüggedését.

A többség azonban kitörő örömmel fogadta, a városlakók és a papok egyaránt lementek a kikötőbe az üdvözlésére. Egy barátságos kéz lóra segítette Joinville-t, de a lovag még mindig rossz állapotban volt: a lóháton ülve összecsuklott, és tartani kellett, hogy le ne essen, míg oda nem ér a szálláshelyére.

A hetekig tartó nélkülözés és idegfeszültség nagyon sokat kivett belőle, pedig Joinville nyugodtabb időkben sem örvendett túl jó egészségnek.

A kereszteseket az akkói fellegvár hatalmas csarnokába vezették, ahol fejedelmi lakomával vendégelték meg őket. A fogadás majdhogynem koronázási szertartásra emlékeztetett, jóllehet egy pillanatra sem került szóba, hogy az összezsugorodott Jeruzsálemi Királyságnak Lajos legyen a törvényes uralkodója. Lajos túlságosan lojális volt Frigyes német-római császárhoz (akinek érdekszférájába az Outremer eredetileg tartozott) ahhoz, hogy egyáltalán fontolóra vegyen egy ilyen lépést.

A helyzet azonban úgy állt, hogy a királyság törvényes uralkodója, Konrád, Frigyes fia még a közelében sem járt országának, és nem tűnt valószínűnek, hogy mulasztását a közeljövőben pótolni szándékozza. Ahogy általában lenni szokott, a határőrvidékek bárói külön csoportot alkottak. A bárók egy részének – például az Ibelineknek – rendkívül nagy hatalom összpontosult a kezében. Mivel azonban Egyiptomban és La Forbie-nál a lovagrendek igen nagy vérveszteséget szenvedtek, az Outremerben hatalmi vákuum jött létre. Lajos nemrég érkezett meg egy jelentős haderővel, így nem lehetett kétséges, hogy – legalábbis rövid távon – kik töltik ki a keletkezett űrt.

A lakomára Joinville-t is meghívták. Miközben a lovagteremben ült, vörös tunikát viselő fegyvernök lépett hozzá és bemutatkozott. Érdeklődött Joinville-nál, megismeri-e, mire ő nemleges választ adott. A fegyvernök azt mondta, Guilleminnek hívják, és Joinville nagybátyjának a várából jött. A két férfiú elmélyült társalgásba kezdett, és alighanem rokonszenvesnek találták egymást, mivel a beszélgetés végén Joinville megkérdezte tőle, kinek a szolgálatában áll jelenleg, mire Guillemin azt felelte, hogy pillanatnyilag nincs gazdája. Joinville javasolta, álljon a szolgálatába, és az apród örömmel tett eleget a kérésnek.

Úgy tűnt, a szolgálat nem lesz hosszú, mivel Joinville továbbra is nagyon rossz állapotban volt. Röviddel a lakoma után előkészítették neki a fürdőt, hogy lemoshassa magáról a hadifogságban rátapadt szennyet. A fürdőben aztán újból elvesztette az eszméletét. Gyorsan ágyba fektették, majd egy idős lovag, bizonyos Pierre de Bourbonne a gondjaiba vette a fiatal nemest és kitartóan ápolta, míg az valamelyest lábra kapott. Azt is elintézte, hogy Joinville új ruhákat kapjon, mivel azok, amelyeket hordott, szinte már lefoszlottak róla.

Néhány nap alatt Joinville állapota elég sokat javult ahhoz, hogy ismét megjelenhessen Lajos király sebtében berendezett akkói udvarában. A király

megrótta őt a többnapos távolmaradás miatt, ami arra enged következtetni, hogy vagy nem tájékoztatták megfelelően alattvalói sorsáról (így Joinville betegségéről sem), vagy csak nagyon nehezen lehetett a kedvére tenni. Megparancsolta Joinville-nak, hogy mostantól kezdve rendszeresen vegyen részt az udvar munkájában, míg a király nem dönt arról, hogy a haderő visszatér-e Franciaországba, vagy sem (Lajos ekkoriban semmit nem árult el a jövőre vonatkozó terveiről).

Joinville beszámolt a királynak egy vitáról, melynek részese volt. A nemes bizonyos pénzösszeget helyezett letétbe a templomosoknál, de azok tagadták, hogy valaha is sor került volna a pénz átadására. Lajos nagylelkűen felajánlotta, hogy majd saját vagyonából visszafizeti az eltűnt összeget. A vita elmérgesedett, mivel a templomosok új nagymestere, Renaud de Vichiers dühbe gurult Joinville vádjain, melyek szerinte közönséges tolvajoknak festették le rendje tagjait.

A nagymester bizonyára zavarban volt, amikor néhány nap múlva el kellett ismernie, hogy a nézeteltérést egy adminisztrációs hiba okozta. A férfiút, akinél Joinville letétbe helyezte az összeget, máshová helyezték át az Outremerben, a templomosok könyvelését pedig a távollétében hibásan vezették. Most azonban megtalálták az illetőt, aki megerősítette, hogy Joinville valóban átadta a pénzt, ahogy állította.

A pénzügyi vita miatti stressz túl sok volt Joinville-nak, aki ismét súlyosan megbetegedett, és életben maradására nem sok remény mutatkozott. A krónikás beszámol egy megindító eseménysorozatról, mely nemcsak személyes vonatkozásai miatt érdemel figyelmet, de a harcosok egészségi állapotáról is sokat elárul. Joinville-t a pap házában szállásolták el, mely a templom szomszédságában állt, és a betegszobából egy ajtó vezetett a templom belsejébe. A nagybeteg nemesnek folyton eszébe juthatott halandó volta, mivel mindennap hallhatta a templomban tartott temetési szertartásokat, melyeket szegény bajtársai vagy mások búcsúztatására rendeztek.

Őszintén leírja, hogy ez rendkívül megrémítette, és a pap kántálása állandóan arra sarkallta, hogy szívből jövő fohásszal imádkozzon Istenhez a gyógyulásért. Visszatérő élménye volt az ajtó túloldaláról hallatszó lassú léptek nesze, és ahogy a pap fájdalmasan méltóságteljes hangon belefog a „*libera me, Domine*" kezdetű gyászénekbe.

A legnagyobb döbbenetet azonban a gyászmisék gyakorisága váltotta ki

benne. Joinville azt írja, nem telt el úgy nap, hogy ne hallotta volna legalább hússzor a nyomasztó ceremóniát. Feltételezve, hogy a város más templomaiban is sor került hasonló szertartásokra, az Akkóban tartózkodók halálozási aránya kiugróan magas lehetett. Arról nincs tudomásunk, hogy mindezt valamilyen dühöngő járvány okozta, vagy pedig a kimerültségnek, az ínségnek és a sebesüléseknek tudható-e be (forró éghajlaton a különféle megbetegedések nagyon könnyen elfajulhattak). Mindamellett nyilvánvaló, hogy a nagy emberveszteség rossz hatással volt a közhangulatra, és tovább rontotta a sereg harcképességét.

A saját és a történészek szerencséjére Joinville felépült, de amikor többé-kevésbé visszanyerte erejét, újabb csalódás érte. Megkérte újonnan felfogadott szolgálóját, Guillemint, készítsen kimutatást a rendelkezésére álló pénzeszközökről, és amikor áttanulmányozta az eredményt, észrevette, hogy valami nagyon nincs rendben: az összesítésben alacsonyabb összeg szerepelt annál, mint amit Joinville becsült.

Amikor keresztkérdéseknek vetette alá Guillemint, a szolgáló bevallotta, hogy ő vett el a pénzből, de persze később vissza akarta tenni az elcsent összeget. Joinville kénytelen volt elbocsátani. Nem szívesen tette, mivel őszintén kedvelte a szolgálót és örömmel leírta volna a veszteséget, de nem lehetett biztos abban, hogy Guillemin a jövőben nem fog-e újból sikkasztani.

Végül fény derült az igazságra. Guillemin afféle szeretetre méltó, jótét lélek volt. Ha valaki panaszkodott neki, hogy hiányt szenved valamiben, ő ment és lopott neki. A jelek szerint saját magának nem sokat tett félre, ám a pénzügyekben nyilvánvalóan nem lehetett benne megbízni.

A királyi udvar élete kis idő elteltével visszazökkent a rendes kerékvágásba. Az uralkodó fivéreiről köztudott volt, hogy szeretik a hazárdjátékokat, Poitiers-i Alfonz pedig különösen kedvelte a kockát. Hamarosan az egész városban híre ment a kockacsatáknak. Rendkívül bőkezűen adakozott, és amikor nagyon sokat nyert, megnyittatta a helyiséget az idegenek előtt, s nagyon örült, ha megoszthatta velük nyereményét. E szokása nagyban növelte népszerűségét, bár Lajos – figyelembe véve a szerencsejátékok iránti ellenszenvét – aligha nézte ezt jó szemmel.

Ám a nagyvilági életvitel jelezte normalitás csak átmeneti lehetett. A haderő nem állomásozhatott Akkóban a végtelenségig. Dönteni kellett, visszatér-e

Franciaországba, vagy ha nem, miként lehet a legjobban felhasználni a még hadifogságban sínylődő nagyszámú harcos kiszabadítására.

Lajos tanácskozni hívta a haderő parancsnokait a következő lépés megvitatására. A király nem volt abban a helyzetben, hogy diktálhasson. A keresztes hadjáratban való részvételre sem Lajos, sem más világi uralkodó nem kötelezhetett senkit. A részvétel lelkiismereti döntés volt, és amikor úgy látták, megfelelően eleget tettek a fogadalmuknak, s ezzel jogosulttá váltak a kilátásba helyezett lelki javak megszerzésére, az emberek a hazatérést választották.

Azok után, amin keresztülmentek, méltánytalanság lett volna figyelmen kívül hagyni, hogy a legtöbbjük hatalmas áldozatot hozott. Túl azon, hogy részt vettek a pogányokkal vívott ütközetekben, sokan megsebesültek, életveszélyes betegségeket kaptak és fogságba kerültek a sivatag perzselő poklában. Az átélt szenvedések súlyos traumát okoztak a kereszteseknek, így nem érhette őket szemrehányás, ha sokan közülük visszavágytak Franciaország viszonylagos biztonságába.

Nehézségeiket csak tetézte, hogy legtöbbjüknek gyakorlatilag az összes pénze elfogyott. A keresztes háború költséges vállalkozásnak számított, és még sikeres hadjárat esetén is csak kevesen tudtak nyereségre szert tenni. A hadjáratok legtöbb résztvevője súlyosan eladósodott, az egyiptomi akció esetében pedig tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a muzulmánok az összes ingó vagyontárgyat elkobozták. Ha Lajos maradásra akarta bírni embereit, alighanem igen mélyen a zsebébe kellett nyúlnia.

Lajosnak más okból is elhatározásra kellett jutnia. Anyjától, Kasztíliai Biankától, Franciaország régensétől olyan hírek érkeztek, hogy az angolok újra fenyegető lépéseket tettek. Megtámadni Franciaországot, miközben királya Istenért harcol, morálisan talán elítélendő tett volna, ami Ince pápa haragját is Henrik angol király fejére vonná, ez azonban nem csökkentette egy ilyen forgatókönyv kockázatát.

A középkorban gyakran előfordult, hogy egy ország uralkodója igyekezett tőkét kovácsolni egy másik állam királyának tartós távollétéből (a harmadik hadjárat idején is ez történt, csak épp fordított szereposztásban: II. Fülöp Ágost akkor támadta meg Oroszlánszívű Richárd angol király területeit, amikor az éppen hadakozni volt, s aztán hazafelé menet fogságba esett). Mindig is nyilvánvaló volt, hogy Lajos keresztes hadjáratban való részvétele nem nö-

veli Franciaország stabilitását, ezért Bianka híreinek tudatában legfőbb ideje volt újragondolni az expedíció jövőbeli stratégiáját.

Lajos tanácskozásra hívta legbefolyásosabb embereit a hadjárat további stratégiájának kidolgozására. Amikor mind összegyűltek, Lajos közölte velük az otthonról kapott híreket, köztük a régens információit is, majd hozzátette, hogy „birodalmamat nagy veszély fenyegeti, mivel sem békét, sem fegyverszünetet nem kötöttem az angol királlyal".[1]

Ám a kereszteseknek azt is figyelembe kellett venniük, milyen hatással lehet távozásuk az Outremerre. Amennyiben Lajos útra kel, „Akkó összes lakója követni fog, mivel nem mernek ott maradni, ahol olyan kevés az ember". S ha ez megtörténik, „az ország biztosan elvész".

A rövid helyzetértékelésen keresztül láthatjuk, milyen lelki gyötrelmeken ment át Lajos ekkoriban. Szakrális természetű kötelességtudatot érzett birodalma iránt, így mélyen aggasztották a Franciaországból érkező hírek. Az Outremer azonban nem akármilyen ország volt, hanem Isten földje: itt és a környező tájakon került sor azokra az eseményekre, melyek az általa nagy becsben tartott hit arculatát formálták.

Lajos az Úr parancsára indított hadjáratot a Közel-Keletre, hogy visszaállítsa a régi határokat, ám akciója pontosan az ellenkező eredményt hozta. Nem elég, hogy csak minimális esély mutatkozott Jeruzsálem és a többi város visszaszerzésére, de a királyság megmaradt részeinek léte is kérdésessé vált. Lajos hadvezérként katasztrofális teljesítményt nyújtott, és a királyt nem igazán érdekelte, hogy a kudarc a rossz döntéseknek vagy egyszerűen a balszerencsének tudható-e be. Ismerve jellemét, feltehetőleg magát hibáztatta az Outremer szorult helyzetéért, így erős lelkiismeret-furdalást érzett volna, ha sorsára hagyja.

A tanácskozás résztvevőinek nagy horderejű ügyeket kellett megvitatniuk. Mielőtt határozott véleményt formáltak volna, alaposan át kellett tekinteniük a helyzetet, ezért Lajos berekesztette a megbeszéléseket, hogy legyen idejük az elmélkedésre. Nyolc napot biztosított számukra, ennyi idő múlva kellett megjelenniük az ügy újbóli megvitatására. Lajos arra is utasította őket, hogy imádkozzanak; az pedig nem lehetett kérdéses, hogy ő maga is sokat fohászkodik majd.

Körültekintően mérlegelniük kellett a különböző érveket és ellenérveket. Joinville is azok között volt, akik alaposan meghányták-vetették a dolgot.

A gondolkodási idő alatt felkereste őt Chateauroux-i Eudes pápai követ, aki őszintén a tudtára adta, hogy Lajosnak szerinte vissza kell térnie Franciaországba. A legátus meg volt győződve arról, hogy a király a szükségesnél sokkal többet tett a keresztes mozgalomért.

A követ azt tanácsolta Joinville-nak, menjen haza a királlyal, ő azonban nem volt meggyőződve arról, hogy ez lehetséges. Ennek mindenekelőtt gyakorlati okai voltak: egyiptomi tartózkodása idején az összes pénzét elvesztette, és a nyugatra vezető visszaút költséges lenne. Jelen állás szerint nem engedhette meg magának a hazatérést.

Ám más érvek is felmerültek. Mielőtt elindult Franciaországból, egyik unokafivére részletesen beszélt a keresztes háborúban való részvételről, és nyersen közölte vele, hogy a hadjárat lemoshatatlan szégyenfoltot fog hagyni a becsületén, ha úgy lép ismét francia földre, hogy közben – az unokafivér szavaival élve – „a mi Urunk egyszerűbb teremtményei" közül sokan hadifogságban sínylődnek. Joinville-nak gyakran eszébe jutott ez a figyelmeztetés, mely az adott helyzetben nagyon is aktuális volt. Joinville sokat adott a tisztességre, ráadásul pénzzavarban volt, így a maradás mellett döntött. A legátus nem osztotta a véleményét, de nem állt módjában rávenni őt szándéka megmásítására.

A gondolkodási idő leteltével a tanács újból összeült. Lajos megkérte a jelenlévőket, ismertessék álláspontjukat, mire a bárók közölték, hogy Guy de Mauvoisin személyében már választottak maguk közül szószólót. Mauvoisin rögtön előhozta a legfőbb érvet: a király 2800 lovaggal hagyta el Franciaországot, és itt, Akkóban már csak alig százan vannak mellette. Ilyen jelentéktelen haderővel a király nem maradhat a városban anélkül, hogy a becsülete csorbát ne szenvedne. Épp ezért Lajos térjen haza Franciaországba, toborozzon sereget, s aztán az új haderővel jöjjön vissza az Outremerbe.

Bár első ránézésre ez logikus okfejtésnek tűnhet, Lajos tudta, hogy az új hadsereg felállítása évekbe fog telni, s mire végeznének a felkészüléssel és az ellátmány összegyűjtésével, talán már nem is lenne Outremer, ahová elindulhatna. És még ez a pesszimista forgatókönyv is túlságosan derűlátónak bizonyulhat, mivel korántsem biztos, hogy sikerül majd új sereget toboroznia. A mostani hadjárat katasztrófája után a keresztes mozgalom vonzereje gyengébb lesz, mint valaha, pedig az eszme már így sem volt olyan népszerű, mint például egy évszázaddal korábban. Bármilyen tettvágy fűtötte, és akármilyen

jelentős pénzeszközökkel rendelkezett, az új outremeri expedíció még Lajos számára is megoldhatatlan feladatot jelenthetett.

Lajos a jelek szerint más javaslatokat is várt, mivel úgy vélte, Guy de Mauvoisin indítványa nem tükrözi az összes jelenlevő véleményét, ezért fivéreihez, Anjou Károlyhoz és Poitiers-i Alfonzhoz fordult. Ők azonban Mauvoisin és az általa képviseltek tervét támogatták. Ezután Flandria grófját kérdezte, de tőle is ugyanezt a választ kapta.

János jaffai gróf azonban más elképzeléssel hozakodott elő. Amikor a véleményéről kérdezték, először habozott a válaszadással. Őszintén bevallotta, hogy helyi nemesként érdekei feltétlenül azt diktálják, hogy a király az Outremerben maradjon, ezért nem tud tárgyilagosan nyilatkozni a témában. Lajos azonban ösztönözni kezdte, hogy fejtse ki álláspontját. A bátorításra a gróf elmondta, úgy véli, azzal, ha akár csak egy évig az Outremerben marad, Lajos nagy elismerést vívhat ki magának. Egy ideig úgy látszott, egyedül marad a véleményével. Miután ismertette álláspontját, mások véleményét is meghallgatták, és ők egyhangúlag azt a választ adták, hogy szeretnének visszatérni Franciaországba.

Ekkor Joinville került sorra, aki elmondta, hogy Jaffa grófjával ért egyet. Ez sok vitát váltott ki. Azt mindenki sejtette, hogy a jaffai gróf Lajos outremeri maradása mellett fog érvelni, de Joinville (még a gróf saját bevallása szerint is) más körökhöz tartozott. Chateauroux-i Eudes nyersen megkérdezte tőle, milyen előnye származik Lajosnak abból, ha helyben marad, amikor olyan kevés embere van.

Joinville őszintén leírja, mennyire felháborodott Eudes hozzáállásán. Azt felelte, hogy a szóbeszéd szerint a királynak még a váltságdíj lerovása után is maradt pénze, amivel kifizetheti a maradni szándékozó, illetve újonnan csatlakozó harcosokat. A király latin követeket küldhet görög földre erősítésért,[2] és tisztes zsoldot ajánlhat azoknak, akik a szolgálatába akarnak szegődni, márpedig ez valószínűleg elég sok katonát vonz ahhoz, hogy legalább egy évvel meghosszabbítsa outremeri tartózkodását.

Jelenlétüknek elégnek kell lenni ahhoz, hogy nyomást gyakoroljanak a muzulmánokra, s azok elengedjék a fogságukban sínylődő nagyszámú keresztény hadifoglyot. A tanácskozás résztvevői sok embert ismertek e sajnálatra méltó páriák közül, így Joinville szavai megrendítették őket. Joinville érveiben sok igazság volt. A tanácskozás résztvevői maguk elé idézhették azok

arcát, akik még most is valamelyik mocskos egyiptomi börtönben várják a szabadulást. Joinville-nak senki sem tett szemrehányást véleményéért, sőt egyesek sírva fakadtak bánatukban, s talán szégyenükben.

Joinville szavai másokat is arra buzdítottak, hogy az outremeri jelenlét meghosszabbítása mellett szólaljanak fel. Guillaume de Beaumont, Franciaország marsallja szerint kiváló felszólalást hallhattak, és épp rá akart térni, mire alapozza véleményét, amikor durván beléfojtották a szót. Nagybátyja, Jean de Beaumont heves dühkitöréssel fogadta a marsall támogató szavait, mivel meg volt győződve arról, hogy a seregnek haza kell térnie. Dühösen ráförmedt unokaöccsére: „Mit akarsz mondani, becstelen szavak gyermeke? Ülj le és maradj csendben!”[3]

A király az udvariatlan közbevágás ellenére megkérte a marsallt, hogy folytassa, amibe belekezdett, de ő nem állt kötélnek. Miután így letorkolták, már csak egy ember értett egyet Joinville érveivel, és úgy tűnt, a maradás támogatói alulmaradnak. A király köszönetet mondott az őszinte véleményekért, és közölte, hogy újabb nyolc napot szán arra, hogy megfontolja érveiket, és aztán tudatja velük döntését.

A tanácskozás után Joinville visszament a szállására. Kétségkívül le volt törve az események alakulása miatt, és hogy olyan kevesen álltak mellé. Afféle páriává vált az ellentábor szemében. Amikor találkoztak, gúnyosan csak annyit mondtak, a király őrültséget követ el, ha a tanács egyhangú véleményét fogadja el, nem pedig Joinville-ét. Lajos arra kérte, étkezéskor a közelében foglaljon helyet, de alig szólt hozzá pár szót. Joinville úgy érezte, kissé fagyos a légkör, s azt gondolta, az uralkodó alighanem dühös rá, amiért vakmerőségében azt állította, hogy Lajos még nem költötte el a hadjáratra szánt összes pénzt.

Lehangoltsága végül elviselhetetlenné vált. Miközben a király az asztali áldást hallgatta, Joinville csüggedten kioldalgott a teremből, és behúzódott egy rácsos ablaknál lévő sarokba. Vágyakozva bámult kifelé a rácson, és a jövőjén tűnődött. Ha Lajos visszatér Franciaországba, nem tart vele. Jó kapcsolatokat ápolt az antiochiai fejedelemmel, s úgy tervezte, inkább a szolgálatába áll az Egyiptomban őrzött hadifoglyok kiszabadulásáig, mint hogy szégyenkezve kelljen visszamennie hazájába.

Ahogy ott állt komor gondolataiba mélyedve, egyszer csak szorításfélét érzett a vállán, és két tenyér takarta el hátulról az arcát, így nem láthatta, ki van mögötte. Mérgesen hátraszólt az illetőnek, hogy hagyja békén. Azt gondolta,

Philip de Nemours, a tanács egyik tagja az, aki egész nap kíméletlenül zaklatta, amiért vette a bátorságot és mást javasolt a királynak, mint a többi tanácsadó. Ám amikor megfordult, észrevett egy nagy smaragdgyűrűt az egyik ujjon, s eszébe ötlött, hogy az udvarban mindössze egyetlen embernek van ilyen tüneményes ékszere: a királynak.

Lajos lehalkította a hangját, hogy senki ne lehessen fültanúja a beszélgetésüknek. Megkérdezte Joinville-t, hogy egy ilyen ifjúnak honnan van bátorsága lényegében egyedül szembeszállni a nála sokkal tapasztaltabbak véleményével. Joinville amilyen szerényen csak tudta, azt válaszolta, úgy véli, amennyiben Lajos ilyen sok hadifoglyot hátrahagyva tér vissza, nagyon helytelenül cselekszik.

Az uralkodó ezután afelől érdeklődött, ha nem távozik az Outremerből, Joinville hajlandó-e vele maradni, amire ő igenlő választ adott. A király azzal zárta a titkos megbeszélést, hogy megkérte Joinville-t, senkinek ne beszéljen erről a társalgásról, és a végleges döntést illetően várja meg a tanács következő ülését. Mindamellett elég egyértelműen értésére adta, mennyire örült az indítványának. Bár senkinek nem tett említést a párbeszédről, Joinville természetesen felfokozott lelkiállapotba került a biztató szavaktól, és sokkal magabiztosabban védelmezte álláspontját, amikor a többi nemes állandó szemrehányásait kellett hallgatnia a hajthatatlansága miatt.

Következő vasárnap a tanács újból összeült, hogy fontos döntést hozzon. A király megköszönte a jelenlévőknek – mind a hazatérés támogatóinak, mind az ellenzőinek – a tanácsaikat. Természetesen alaposan átgondolta a különféle lehetőségeket. Súlyos döntések múltak a mérlegelésén, és nem engedhette meg, hogy rossz döntést hozzon. Tudta, hogy nyomós érvek szólnak a hazatérés mellett, de azt is pontosan látta, hogy az Outremernek ezekben a különösen veszélyes időkben rendkívül nagy szüksége van a jelenlétére. Mindkét alternatíva mellett erős érveket lehetett felvonultatni, de nem felelhetett meg egyszerre mindenki óhajának. El kellett döntenie, melyik régiónak van nagyobb szüksége a személyes jelenlétére.

Miután biztosította hallgatóságát afelől, hogy körültekintően megfontolta a dolgokat, rögtön a lényegre tért. Úgy vélte, anyja, Kasztíliai Bianka irányítása alatt, aki teljes bizalmát élvezi, Franciaországot nem fenyegeti nagy veszély. Ha azonban távozik az Outremerből, annak sokkal súlyosabb következményei

lehetnek, „mivel az ország bárói szerint amennyiben elmegyek innen, a Jeruzsálemi Királyság elvész”.[4]

Következésképp nem igazán van választási lehetősége: az Outremerben marad, míg sikerül kellően stabilizálni a helyzetet ahhoz, hogy visszamehessen Franciaországba. Mint fogalmazott, azért jött, hogy visszaszerezze és megvédje a királyságot, és még épp csak a küldetés elején jár, közel sem jutott a végére. A jelenlegi állapotában magára hagyni az országot felérne egy árulással. Akik mellette maradnak, gazdag jutalomban fognak részesülni. Szüksége van egy haderőre, és minél többen maradnak az Outremerben, annál nagyobbak lesznek a keresztes mozgalom esélyei.

A bárók néma csendben hallgatták szavait, néhányan a könnyekig meghatódtak. Sokan kétségkívül zavarba jöttek, mivel szívük legmélyén meg voltak győződve arról, hogy rossz döntés született. Mindazonáltal – bár a források erről hallgatnak – valószínűleg csak kevesen tiltakoztak Lajos elhatározása ellen. Jól ismerték királyukat, tudták, mennyire makacs, és ha egyszer elhatározásra jutott valamiben, nem változtatja meg egykönnyen véleményét.

Lajos emberei saját jövőjükről ezúttal is szabadon dönthettek. Sokan még idejében ki akartak szállni a kalandból, és amilyen gyorsan csak lehet, elmenekülni a világ eme pokoli szegletéből. A tejjel-mézzel folyó Kánaánról szőtt ábránd dicsőséggel és jutalommal kecsegtető délibáb volt, mely azonban csak megszégyenülést és kiábrándulást hozott. A keresztes hadjárat számukra véget ért, és valószínűleg azt gondolták, bárcsak soha ne indultak volna útnak. Ám a király úgy vélte, újabb küldetés előtt áll.

12.

Lajos diplomáciai tevékenysége

Annak ellenére, hogy Lajos az outremeri maradás mellett döntött, lovagjai közül sokan távozni akartak. A sereg harci morálja láthatóan rosszabb volt, mint a király feltételezte, a hadjárat addigi alakulása miatt erős kiábrándultság uralkodott. Amikor a kedélyek lecsillapodtak, és a hazatérni szándékozók útra keltek Franciaország felé, Lajosnak alig 1500 embere maradt, nem túl jelentős létszám az ellenség elrettentéséhez. Ennek fényében a hosszú, átfogóbb hadműveletek indítására kevesebb lehetősége nyílott, mint valaha. A Közel-Keleten maradt keresztesek számára bármiféle területszerzéshez elengedhetetlen volt a diplomáciai eszközök alkalmazása.

A király fivérei szintén hazafelé készültek. Lajos 1250. július 25-én, Szent Jakab napján újabb tanácskozást hívott össze. Egy hónapja jelentette be maradási szándékát, és mindeddig egyetlen emberénél sem tapasztalta a legcsekélyebb jelét sem, hogy a sereg kötelékében kívánna maradni. A haditanácson olyan jelzéseket kapott, hogy sokan már epekedve várják az indulást.

Felismerve benne a potenciális szövetségest, Lajos a színe elé kérette Joinville-t. A báró keresztülment a termen és letérdelt királya elé, aki megkérte, hogy álljon föl. Megkérdezte tőle, miért nem kötelezte el magát a maradás mellett. Joinville egyszerű választ adott, mely számos lovag véleményét is tükrözte: az összes magával hozott dolgot elvesztette Egyiptomban, és semmi pénze nem maradt. Amikor Lajos megkérdezte, mit kíván, azt felelte, 2000 livre fejében a következő húsvétig Lajos szolgálatába áll.

Az uralkodó tudni akarta a kért összeg felhasználásának módját. Joinville elmondta, hogy már felkeresett három lovagot a maradás ötletével, és ők fejenként 400 livre-re tartanának igényt, ily módon ő maga összesen 800 livre-

ből gazdálkodna. Az összegből új páncélt és új lovat venne magának, továbbá ellátná élelemmel és egyéb szükségleti cikkekkel a vele szolgáló lovagokat. Megkérdezte Lajost, túlzásnak gondolja-e a kért summát. A király azt felelte, ellenkezőleg, nagyon is méltányosnak tartja, örömmel beleegyezik Joinville indítványába, és a szolgálatába fogadja őt. A lovag szívesebben maradt az Outremerben, mint hogy hazatérjen, ahol bizonyos, hogy nevére a becstelenség árnya vetülne.

A távozók készülődni kezdtek az indulásra. Poitiers-i Alfonz ékszereket kért kölcsön néhány vele együtt távozó nagyúrtól, és ingyen szétosztotta a maradók között, hogy jobban tudjanak gondoskodni magukról.

Mind Alfonz, mind Lajos másik öccse, Anjou Károly megkérte Joinville-t, hogy nagyon vigyázzon a királyra. A három fivér búcsúzkodása rendkívül szívszaggató volt. Amikor odalent a kikötőben még egyszer utoljára átölelték egymást, alig tudtak uralkodni az érzéseiken. A búcsú percei különösen Károlyt viselték meg, patakzott a könny az arcán, ahogy búcsút vett bátyjától.

Lajos iránti nyilvánvaló szeretete ellenére azonban nem gondolta meg magát. Károly minden tőle telhetőt megtett a keresztes ügy előmozdítása érdekében, és semmi mást nem tudott felkínálni. Nehézkesen, mintha minél tovább akarna fivérei közelében lenni, az alkalom ünnepélyességétől meghatottan fölment a fedélzetre. A legénység kibontotta a vitorlákat, és a Franciaországba tartó nagyszámú hajó rövid idő múlva eltűnt a látóhatáron.

Távozásukkal Akkó kihaltnak látszott. A mindennapi étkezés színhelyéül szolgáló terem sokkal csendesebbnek tűnt a fivérek nélkül. Lajos talán még a szerencsejátékot is hiányolta, mely bármily bűnös cselekedetnek számított is a szemében, egy csepp vigasságot és derűt csempészett az udvari élet egyhangúan formális világába. Minden emberi gyarlóságuk ellenére (ráadásul másokkal összehasonlítva igazából nem voltak bűnösök) öccsei egy vérből valók voltak Lajossal, aki nagyon szerette őket. A király egyszeriben szörnyen egyedül érezte magát.

Nem sokkal ezután követeket fogadott Frigyes német-római császártól, akinek nagy volt a befolyása az Outremerben. A küldöttség túl későn érkezett ahhoz, hogy változtasson a dolgok menetén, lévén hogy Lajos király szabadon engedését sürgető leveleket vitt a korábbi szultánhoz. Ha más nem, ez kiválóan jelzi a kor közlekedési nehézségeit. Látván, hogy küldetésük okafogyottá vált,

a követek udvarias eszmecserét folytattak Lajossal és kíséretével, majd távoztak.

Hamarosan alkalom kínálkozott, hogy Lajos növelje a muzulmán világ megosztottságát. Követek érkeztek ugyanis Damaszkusz szultánjától, an-Naszir Juszuftól, hogy a keresztesek támogatását kérjék az egyiptomiak ellen, cserében pedig felajánlották Jeruzsálem visszaadását. Válaszul Lajos is követséget menesztett Damaszkuszba egy papi személy, Yves le Breton vezetésével, aki beszélte a helyi nyelvjárásokat. A küldöttek sok különös dolgot láttak az egzotikusnak talált városban, de a tervbe vett szövetséget illetően nem sokra haladtak. Lajos nem mélyíthette el a stratégiai kapcsolatokat a damaszkusziakkal és sorakozhatott föl mellettük, mert a nagyszámú keresztény hadifogoly miatt nem idegeníthette el az egyiptomiakat.

A seregnyi hadifogoly túsz kiváló ütőkártya volt az egyiptomiak kezében. Lajos végső soron azt közölte a damaszkuszi szultánnal, hogy mindaddig nem tud vele együttműködni, míg nem tudja biztosan, betartják-e az egyiptomiak a szerződést: az egyiptomiak ezen a téren eddig nem mutattak túl „meggyőző" teljesítményt. Lajos biztosította an-Naszir Juszufot, hogy amennyiben az egyiptomiak megszegik a megállapodást, nem habozik a damaszkuszi szultán segítségére sietni, hogy megbosszulhassa Túránsáh meggyilkolását.

E közjáték csak a nyitánya volt a rendkívüli módon megélénkülő diplomáciai kapcsolatoknak. Egy ideig olybá tűnt, a Közel-Kelet nagyhatalmainak képviselői úgy rajzanak az akkói udvarban, mint méhek a mézesbödönnél. A következő delegáció a térség egyik legrejtélyesebb népcsoportjától érkezett. Szíria hátsó régiójában, a Nuszajríja-hegyek közt volt az iszmaili muzulmánok elnevezésű, fanatikus iszlám csoport otthona. Az iszlám e sajátos irányzata vallási téren és politikailag is élesen szemben állt a Szíriában hatalmon lévő szunnita muzulmánokkal.

A régi szállóige jegyében, mely szerint „az ellenségem ellensége az én barátom", a népcsoport képviselői a múltban többször is felkeresték a kereszteseket, ajánlatot téve közös érdekeik előmozdítására. Egy sajátos hiedelmük mindenki mástól megkülönböztette őket. Az iszmailiták örömmel vették, ha a halál a vallásért vívott harcban éri őket, mivel úgy gondolták, a mártírhalállal a Kertekbe (az iszlám vallás Paradicsoma): a fényűzés és az érzéki gyönyörök birodalmába jutnak.

A beduinokhoz hasonlóan úgy tartották, senki nem halhat meg azelőtt, mielőtt betöltené az Allah által számára kijelölt életkort. Nem viseltek páncélt, mivel azzal érvelve, hogy az ember halála úgyis Isten akaratán múlik, s így a vért úgysem számít, semmi jelentőséget nem tulajdonítottak neki. Messze földön híresek voltak vezetőjük, egy misztikus, kissé homályba vesző alak, a „Hegyek Öregje" néven ismert férfiú iránti hűségükről, aki bármit megparancsolhatott, ők engedelmeskedtek.

Az utasítás rendszerint a politikai ellenfelek megölésére irányult, s ez általában öngyilkos küldetés volt azoknak, akiket kiszemeltek a feladatra. A később szárnyra kelt legendák szerint az akció végrehajtásához hasissal kábították el a kijelölt merénylőt, de hogy valóban így történt-e, kétséges. A feltételezett drogfogyasztásról érdemelték ki nevüket is. Olyan mély nyomot hagytak a történelmen, hogy nevük tovább él: a (politikai) gyilkosságok elkövetőit illetik ezzel a megjelöléssel, így a szó napjainkban is több nyelvben használatos. *Hassishiyin*ekként, vagyis asszaszinokként ismerték őket.[1]

Amikor tárgyalást folytattak valakivel, már a bemutatkozáskor igyekeztek mély benyomást tenni az illetőre. Mikor az asszaszinok követei megérkeztek Akkóba, Lajos – nem túl meglepő módon – éppen misén vett részt. Miután visszatért, színe elé vezették a küldöttséget. A háromtagú delegáció előtt egy jól öltözött, feltűnő megjelenésű emír foglalt helyet, kezében három késsel. Ha a király elutasítja ura valamelyik ajánlatát, a kihívás jeleként átnyújtja neki.

Az emír mögött ülő egyik követ gyolcsot tartott magánál. Ez szintén akkor került volna átadásra, ha Lajos nem fogadja el a javaslatot, hogy hamar eltemethessék benne. Nem nevezhető ugyan finomkodó hozzáállásnak, de a kések és a halotti lepel legalább egyértelmű utalást jelentett az „átvevő" számára az asszaszinok álláspontjával kapcsolatban.

Lajos megkérte a díszes öltözetű emírt, adja elő a mondandóját. A követ legelőször megkérdezte Lajostól, ismeri-e az ő urát. A király azt felelte, még soha nem találkozott vele, de ismeri a hírét, és tisztában van vele, milyen nagy tekintéllyel bír a térségben. Az emír meglepődött, hogy Lajos ismeri őt. Ha így van, miért nem küldött neki ajándékokat, hogy megvásárolja a jóindulatát?

Sokan így tettek, köztük Frigyes császár, valamint a keresztény Magyar Királyság uralkodója és az egyiptomi szultán is. A követ szerint mindannyian tudták, hogy csak így maradhatnak életben. Mindenki, még a világ leghatalmasabb emberei is csak a Hegyek Öregje jóindulatából lehetnek az élők sorá-

ban. Ha Lajos nem kívánja pénzzel megajándékozni az Öreget, más módot is találhat a megnyerésére. Az asszaszinok minden évben adót fizetnek a templomosoknak és az ispotályosoknak, így uruk azt is méltányolni fogja, ha Lajos eléri e hozzájárulás eltörlését.

A király szenvtelenül hallgatta az emírt. Egy olyan ember, mint ő, nem vette jó néven a követ szavaiban rejlő burkolt fenyegetést. Megkérte a küldötteket, hogy távozzanak, és a délután folyamán keressék föl újra. Amikor visszatértek, Lajost a két legnagyobb lovagrend nagymestereinek társaságában találták. A király arra kérte a követet, ismertesse újból a kérését. Az emír eleinte vonakodott, gőgösen elutasítva, hogy megismételje reggeli szavait, ám a kezdeti heves tiltakozás után végül engedett, és a nagymestereknek is előadta ura üzenetét. Azok azt felelték, hogy az emír másnap jelentkezzen a válaszért.

Lehet, hogy Lajos sokat hallott az Öregről, de nyilvánvaló, hogy ő viszont nem nagyon ismerte a francia királyt. Bármit beszéltek is Lajosról, nem volt gyáva ember. Egyiptomi hadifogsága idején sokkal súlyosabb fenyegetéseket is kapott, de az azonnali, közvetlen életveszély ellenére sem hagyta magát megfélemlíteni. Emellett nagyon is átérezte pozíciója jelentőségét, ő volt az Úr fölkentje.

Az emír arroganciája nemcsak személyében sértette, de az a Francia Királyság becsületébe is belegázolt. Így amikor a rendkívül magabiztos emír másnap eljött a válaszért, lényegesen többet kapott, mint amennyit kért. A lovagrendek nagymesterei olyan súlyos sértésekkel illették, amilyenek azelőtt legfeljebb ritkán érték, ha ugyan érték egyáltalán. A királlyal szembeni pökhendiségét nem lehetett megbocsátani.

Közölték vele: egyedül az tántorította el Lajost, hogy Akkó partjainál a tengerbe dobassa, hogy követként érkezett a Hegyek Öregjétől. És lehet, hogy a Hegyek Öregje a barátai között akarja tudni Lajost, de a francia király akkor sem fog ezért védelmi pénzt fizetni. Ami pedig a követet illeti, térjen vissza urához, majd 15 nap elteltével keresse föl újra a kereszteseket, és ha azt akarja, hogy megbocsássák fennhéjázását, megbánása jeléül ajándékokkal jelenjen meg Lajos színe előtt.

A porig alázott követ azzal az üzenettel tért vissza urához, hogy a bevett taktikai fogások Lajossal szemben nem alkalmazhatók sikerrel. A megjelölt időben a Hegyek Öregjétől érkezett küldöttség élén ismét megjelent a kereszte-

seknél. Ezúttal azonban egészen más hangot ütütt meg, mint korábbi látogatásakor.

Azzal kezdte, hogy megajándékozta Lajost a Hegyek Öregjének felsőruhájával, ami kissé furcsa gesztusnak tűnhet, de mély szimbolikus jelentőséggel bírt, mivel kifejezte az iszmailita vezető szándékát, hogy azt adja Lajosnak, ami minden másnál közelebb van a testéhez. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy a királyt jobban érdekelték a jóakaratnak a különös ajándékkal együtt érkezett kézzelfoghatóbb bizonyítékai. A Hegyek Öregje számos igen értékes tárgyat is küldött a követekkel.

Voltak köztük kristályból készült elefántékszerek, és ugyancsak kristályból egy „zsiráfnak nevezett állatot" ábrázoló tárgy, de sakk-készlet és más táblajátékok is. A Hegyek Öregjétől érkezett békeajándékok ámbrába csomagolva, finom aranycérnával összekötözve érkeztek. Amikor az ajándékokat tartalmazó, mívesen faragott ládikát felnyitották, finom parfümillat áradt szét a helyiségben.

Ezt a hozzáállást már sokkal elfogadhatóbbnak találta Lajos. Nagy szüksége volt szövetségesekre, ezért jobbnak látta, ha megfeledkezik az asszaszinok első látogatása alkalmával mutatott ellenségességről és arroganciáról. Már értésükre adta, hogy nem könnyű eset, és hogy a nagy uralkodóknak kijáró tiszteletre tart igényt. Most, hogy az asszaszinok megtanulták a leckét, a kereszteseknek érdekükben állt, hogy túllépjenek az őket ért sérelmen, és baráti kapcsolatot építsenek ki velük, mivel rendkívül hasznos szövetségesnek bizonyulhattak.

A delegáció vezetésével ismét a hűséges Yves barátot bízták meg, akinek ezúttal a Hegyek Öregjének főhadiszállását kellett fölkeresnie. A pap megbízható férfiú volt, és a bátorság sem hiányzott belőle. Miután megérkezett a Hegyek Öregjének kastélyába, ideje nagy részét azzal töltötte, hogy meggyőzze a vezért a vallásában rejlő, feltételezett hitbéli tévedésekről, de mindhiába.

Az asszaszinok vezetője mély benyomást tett rájuk. Különösen az nyűgözte le őket, ahogyan a jöttét jelezték. Testőr haladt előtte, kezében hatalmas csatabárdot tartva, mellyel bárkinek a koponyáját könnyedén szétloccsanthatta, a nyeléből kiálló kések pedig csak még félelmetesebbé tették az egyébként is ijesztő fegyvert. A testőr fennhangon ezt kiabálta: „El az útjából annak, aki királyok halálát tartja a kezében!"[2]

Az asszaszinokkal létesítendő kapcsolat mellett a király növelni akarta a té-

tet az egyiptomiakkal. Mivel arra törekedett, hogy a fogságban lévő hadifoglyok minél előbb kiszabaduljanak, Jean de Valenciennes vezetésével küldöttséget menesztett Egyiptomba. A megbízott követelésekkel lépett föl: indítványozta, hogy az egyiptomiak fizessenek jóvátételt a szerződés megszegése miatt keletkezett károkért. Az egyiptomiak úgy nyilatkoztak, hogy hajlandóak eleget tenni a követelésnek, feltéve ha Lajos szövetségre lép velük a damaszkuszi szultán ellen. Jean azt felelte, nincs felhatalmazása Lajostól, hogy erre ígéretet tegyen, de nyilvánvalóan megkönnyítené a szövetség létrejöttét, ha az egyiptomiak elengednék az őrizetükben lévő hadifoglyokat.

Jean de Valenciennes útja figyelemre méltó eredménnyel járt: 200 lovaggal tért vissza Akkóba, akiket az egyiptomiak szabadon engedtek. A követeknek emellett egy méltóságteljesebb feladatuk is volt: magukkal hozták a hadjárat egyik legjelentősebb alakjának, az Egyiptomban elesett Walter de Briennenak a földi maradványait is, amelyeket a muzulmánok tiszteletük jeléül küldtek vissza. A hamvakat ünnepélyes szertartás keretében helyezték örök nyugalomra az akkói ispotályos templomban, ahol a csontok eltemetésekor magasztos csönd honolt.

A Jean de Valenciennes-nel visszatért hadifoglyok között egy Champagne-ból származó, nagyjából negyvenfős lovagi kontingens is volt. Ugyanabból a régióból érkeztek, amelyből Joinville, így nem volt meglepő, hogy jelentkeztek a szolgálatába. Ebben nem volt köztük teljes egyetértés, mivel néhányuk úgy vélte, a király anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy viselje a költségeiket, márpedig erre szükség lesz, Joinville-nak ugyanis nincs elég pénze, hogy fizetni tudja őket.

Joinville haragra gerjedt, és emlékeztette a vonakodókat, hogy eddig 35 champagne-i lovag vesztette életét a harcokban, így az újonnan érkezőkkel csak helyreáll az egyensúly. Ráadásul a királynak óriási szüksége van új harcosokra. Ez utóbbi hathatós érv lehetett. Minden keresztes haderőnek a nehézfegyverzetű lovasság alkotta a rohamcsapatát, és a mindenkori ellenség is tőlük tartott a leginkább. Ha Lajos helyre akarta hozni valamennyire a hadjárat kudarcát, az ilyen felszerelésű harcosok létfontosságúak voltak számára, és minél többre volt szüksége belőlük.

Joinville csalódottságában sírva fakadt. Az érzelmi felindulástól és az okfejtés logikájától meghatva Lajos arra kérte, ne bánkódjon, mert szolgálatába

fogadja a lovagokat. A király döntésén felvidulva Joinville felkészült, hogy felvegye őket az alakulatába, és ellátta őket zöld köpönyeggel.

Az egyiptomiak jóindulatuk jeléül engedték szabadon ezeket a foglyokat, és továbbra is nyomást gyakoroltak a keresztesekre, hogy lépjenek velük szövetségre a damaszkuszi szultán, an-Naszir Juszuf ellen. Lajos számára a helyzet tökéletesen alakult, mivel az egyik muzulmán fél a keresztesek segítségét kérte a másikkal szemben. A jelek szerint a keresztes harcosok hírneve az egyiptomi megaláztatás ellenére sem szenvedett csorbát.

Lajos megérezte, hogy többet is kihozhat a helyzetből. Nyilvánvalóan elégedett volt, hogy a mérleg nyelvének szerepét játszhatja. Visszaküldte Jean de Valenciennes-t Kairóba, hogy újabb engedményeket csikarjon ki. Egyik kérése kissé hátborzongató volt. A La Forbie-i diadallal zárult hadjárat óta az egyiptomiaknak az volt a szokásuk, hogy levágták a csatában megölt vagy aztán kivégzett keresztesek fejét, és kitűzték azokat Kairó falaira. Ez megalázó emlékeztető volt a kereszteseknek az előző évek szörnyű történéseiről, és a keresztény ügy mártírjainak tartott elhunytak emlékét is sértette.

Lajos azt kérte, az egyiptomiak vegyék le a koponyákat a falakról, és juttassák el azokat az Outremerbe, hogy megadhassák halottaiknak a végtisztességet. A király a fogságba vetett és iszlám hitre térített összes keresztény gyerek visszaadását is követelte, emellett a váltságdíjból még ki nem fizetett 200 000 livre teljes elengedését is indítványozta. Lajos nagyon szigorú feltételeket szabott, melyek valószínűleg csak kiindulási alapként szolgáltak a várhatóan hosszú tárgyalássorozathoz, ugyanakkor a király növekvő magabiztosságát is jelezték.

Nem sokkal ezután Lajos újabb tanújelét adta megnövekedett ambícióinak. Akkó és Jeruzsálem között, stratégiai fontosságú helyen feküdt Caesarea városa, amelyet azonban a muzulmánok korábban leromboltak. Lajos úgy gondolta, vissza kell foglalni és meg kell erősíteni: ezzel nyomást gyakorolhatna az ellenségre azáltal, hogy fenyegetést jelent a Jeruzsálembe vezető utakra. Joinville csodálatára – aki bámulattal tekintett a keresztesekre, amiért ilyen szorult helyzetben is vissza tudták verni a muzulmánok támadásait – a király egy alakulat élén elindult a város védműveinek megerősítésére. Itt-tartózkodása idején újabb küldöttség érkezett, és valamennyi delegáció közül ez jött a legtávolabbról.

Úgy tűnt, egy egész emberöltő telt el azóta, hogy a király küldöttséget me-

nesztett a mongolokhoz, pedig valójában alig néhány éve indított delegációt a nagykánhoz, mely egy gyönyörűen hímzett, sátor alakú kápolnát is vitt magával. A francia király élete az Egyiptom elleni támadás előtti ciprusi tartózkodás várakozással teli, mámorító napjai óta a feje tetejére állt. Az akkor kiküldött követek az Antiochiába vezető rövid tengeri út megtétele után keresztülvergődtek Ázsián, hogy meghallgatást kérjenek a nagykántól.

A feladat nagyságát jól mutatja, hogy bár naponta 30 mérföldet tettek meg, egy egész év telt el, mire megérkeztek a végcéljukhoz. Az út során többször is borzasztó látványban volt részük. Több mongol kézre került település – pontosabban egykori virágzó városok maradványai – mellett is elhaladtak. A táj helyenként a senki földjére emlékeztetett, ahol az emberi csontokból rakott hatalmas halmok jelentették a legszembetűnőbb „látványosságot".

Apokaliptikus vidék tárult a szemük elé. Ahogy erősödött bennük az undor, úgy kezdett derengeni előttük, mit jelenthet valójában a mongolokkal való szövetség. Amint egyre beljebb hatoltak Ázsia szívébe, mindinkább szembesülhettek a mongol fenyegetés valóságával. „A föld és az ég ura", a nagykán számára egyedül a teljes behódolás volt elfogadható. Hűbéri hatalmát mindenkinek – köztük Lajosnak is – el kell ismernie, különben az illető a pusztulás sorsára jut.

Még most, évszázadok távlatából is csak csodálni lehet Lajos követeit. A perspektíva, hogy audiencián vesznek részt annál az embernél, akinek a katonái ilyen barbár tetteket követtek el, bizonyára rémülettel töltötte el őket, mégis rendületlenül kitartottak küldetésük mellett. Amikor végre megérkeztek a nagykán táborába, még inkább ráeszméltek, milyen szörnyű fenyegetést jelentenek a mongolok, mivel vitézségük és kegyetlenségük mellett arra is fény derült, hogy annyian vannak, mint égen a csillag.

A nagykán tábora hatalmas területen feküdt. A követek különösen a „szekérre épített kápolnák" nagy számán döbbentek meg. Összesen nyolcszáz volt belőlük, mivel a táborban lévő törzsek közül sok a nesztoriánus kereszténység követője volt. A mongol seregben nagyszámú muzulmán is szolgált. A mongol vezérek maximálisan kiaknázták a sokféleségben rejlő lehetőségeket: a muzulmánok elleni hadműveletekben keresztény harcosaikat vetették be, és fordítva.

A mongolok különös hagyományai – nem utolsósorban az étkezési szokások – nagy hatással voltak a küldöttekre. A mongol harcos legfőbb értéke a lova

volt. A ló adta a mozgékonyságukat: veszélyességüket főképp annak köszönhették, hogy nagyobb létszámú alakulatokban is gyorsan tudtak haladni, és elsöprő erővel csaptak le a gyanútlan ellenségre. Mindazonáltal nemcsak a szállításhoz használták a lovakat, hanem táplálékforrásként is szolgáltak.

A mongolok kedvenc itala a mézzel ízesített kancatej volt,[3] ételük pedig a lóhús, amelyet sós vízben pácoltak s aztán kiszárítottak, így leginkább fekete kenyérre emlékeztetett. A törzs férfijai (és a nők is, akik közül sokan a hadjáratba is elkísérték párjukat) úgy puhították a húst, hogy lovagláskor az ülepük és a nyereg közé tették. Nyersen fogyasztották, és ha nem lehetett azonnal hozzákezdeni, berakták az erszényükbe, és amikor eljött az evés ideje, elővették.[4]

Amikor a követek átadták az ajándékokat, és tolmácsolták uruk üdvözletét a nagykánnak – amelyeket szerencséjükre az kedvezően fogadott –, a mongol uralkodó számos látogatót rendelt a színe elé. Fölállíttatta a Lajos által ajándékba küldött sátrat, s hogy nyomást gyakoroljon a többiekre, megmutatta a még be nem hódolt nagyszámú királynak. Meglehetősen egyértelmű volt, hogyan értelmezte Lajos gesztusát. Odafordult azokhoz, akik nem akarták elismerni hatalmát, és fennhangon ezt mondta: „Urak! Franciaország királya kegyelmet kért tőlünk, behódolt, és íme a sarc, amit küldött."[5]

Nyilvánvalóan azt gondolta, a pazar ajándék több, mint a barátság jele: Lajos kegyelemért folyamodik élet és halál urához, egyúttal hűséget fogad neki. A nagykán arra használta a sátrat, hogy megfélemlítsen s ezzel uralma alá kényszerítsen másokat. Joinville szerint e taktika nagyon eredményesen működött.

Az ajándékozási aktusból a mongolok egészen mást olvastak ki, mint amit Lajos érzékeltetni akart. A nagykán Lajosnak szóló levelet adott át a követeknek, akik elhagyták a tábort, és visszaindultak az Outremer felé, arra törekedve, hogy amilyen gyorsan csak lehet, minél távolabb kerüljenek a szörnyű mongol hordáktól. Mikor visszaértek, átadták a levelet a királynak. A nagykán nem kertelt: kerek perec közölte Lajossal, hogy a békére egyetlen lehetőség kínálkozik, ha teljesen aláveti magát az uralmának.

Arra is felszólította Lajost, hogy fizessen neki éves adót aranyban és ezüstben, mert csak ezzel őrizheti meg a barátságát. A levél figyelmeztetéssel zárult: „Ha nem így cselekszel, elpusztítunk téged és népedet is." A király egyre nagyobb aggodalommal hallgatta az üzenet felolvasását, és a levél végére rádöbbent, hogy teljesen félreértette a nagykán a szándékait. Nem kevés eufe-

mizmussal Joinville ezt írja: „A király nagyon megbánta, hogy valaha is követeket küldött a mongolok hatalmas királyához."

Lajos szívesebben látott vendégeket is fogadott, mégpedig egy csapat norvég lovagot. Könnyen megfeledkezhetünk arról, hogy egész Európából érkeztek keresztesek, s hogy az idők folyamán Írországtól Magyarországig lényegében a kontinens összes katolikus országa indított kisebb-nagyobb expedíciókat.

A skandinávok akkor érkeztek, amikor Lajos nem tartózkodott Akkóban, mivel Caesarea megerősítésével volt elfoglalva. Az alakulatot Senaingani Alenard vezette. Nehéz út állt mögöttük, s a tény, hogy egyáltalán vállalkozni mertek rá, jelezte, hogy a skandináv tengerészvér nem vált vízzé. Hajójukat még odahaza, Norvégiában – vagy ahogy Joinville fogalmaz: „a világ végén" – ácsolták, majd elhaladtak a Pireneusi-félsziget mellett, átkeltek a Gibraltári-szoroson, és végighajóztak Afrika északi partjai mentén.

Veszélyes utazás volt, és az expedíció résztvevői közül sokan alighanem már azt is csodának tartották, hogy egyáltalán túlélték. Alenard nagy népszerűségre tett szert, és néhány lovagjával együtt belépett Lajos seregébe. Rendkívül jól tudott mesélni (ami szintén régi viking sajátosság), mindenkit elkápráztatott hihetetlennek tűnő történeteivel, például azzal, hogy Norvégiában nyáron soha nem nyugszik le a nap.

A norvégok vakmerőek voltak. Palesztina földjén ekkoriban sok oroszlán élt. Az ázsiaiak kisebb termetűek voltak ugyan az afrikaiaknál, ám veszélyességben semmivel sem maradtak el mögöttük. A keresztesek kedvtelésből vadászták ezeket a macskaféléket, a norvégok vadásztaktikája pedig finoman szólva is kockázatos volt: nyilakat lőttek ki az állatra, és amikor az dühödten rájuk akart ugrani (egyetlen nyíl soha nem volt elég, hogy halálos sebet ejtsen rajtuk), rongyot dobtak a lábai elé. A megzavarodott oroszlán erre rávetette magát és darabokra szaggatta, azt gondolva, hogy támadóját tépi az állkapcsa között. Ezalatt egy másik vadász hátulról megközelítette, és újabb nyilat lőtt ki rá. Az oroszlán ekkor a másik vadász ellen fordult, aki megismételte a cselt. A kegyetlen rítus addig folytatódott, míg a nyílvesszőktől átlyuggatott, erejét vesztett állat a földre rogyott és kilehelte páráját.

Az eseménydús hadműveleti évad végén egy másik fontos látogató is érkezett Lajos király udvarába, akit nagyon meleg fogadtatásban részesítettek. Philip de Toucy volt az, Lajos unokafivére, akinek a testvére a Latin Császár-

ság uralkodójához ment feleségül. A franciákat sajátos érzelmi kapcsolat fűzte ehhez az államhoz, amely mintegy negyven évvel korábban, a negyedik keresztes hadjárat nyomán jött létre, s amelyet lényegében a francia királyi udvar meghosszabbított karjának tartottak. Lajos őrült unokatestvére jöttének, és kilenc lovagjával együtt besorozta a seregébe egy évre. A szolgálati idő leteltével Philip visszatért Konstantinápolyba.

Az Akkóban töltött idő alatt Philip sokat beszélt Lajossal a konstantinápolyi fejleményekről. A Latin Császárság mindig is sebezhető volt, mivel születése pillanatától ellenségek vették körül, ekkoriban pedig súlyos fenyegetésnek volt kitéve egy rivális görög császár, III. Ióannész Vatatzész részéről. Amióta Konstantinápoly a keresztesek kezére került, legalább még két rivális görög-bizánci utódállam létezett: a Nikaiai Császárságnak a nevét adó ősi város volt a székhelye, a másik államalakulat pedig a görög anyaország északnyugati részén elterülő Epiruszi Despotátus volt. Vatatzész azonban átrajzolta a térképet: legyőzte Epirusz uralkodóját, és újraegyesítette a hajdani Bizánci Birodalom területeinek nagy részét. Ez azt jelentette, hogy a Konstantinápoly székhelyű Latin Császárságot körülvették, így az vészesen kiszolgáltatott helyzetbe került.

Ebben a nehéz szituációban szembe kellett nézni a szikár valósággal. A Balkán-félszigeten és közvetlen környezetében számos barbár törzs élt, melyek a bizánci görögök hagyományos ellenségeinek számítottak. Az egyik ilyen népcsoport, a kunok[6] különösen ismertek voltak harctéri kegyetlenségükről és általában véve a vadságukról. A török eredetű törzs harcosai nagyszerű lovas hírében álltak, így rendkívül hasznosnak bizonyulhattak mint könnyűlovas egység. Elsősorban lovas íjászként tettek szert hírnévre (ami a legtöbb török törzsnél hagyományosan erős fegyvernemnek számított), akik megrohamozzák az ellenséget, kilövik nyilaikat, majd mielőtt az ellenség rendezhetné sorait, elviharzanak. A görögök elleni harcokban rendkívül nagy hasznukat vehették, ám volt néhány szokásuk, melyek a nyugatiak számára rendkívül idegennek tűntek.

Például amikor szövetséget kötöttek valakivel, a kunok ragaszkodtak ahhoz, hogy a barátságot külön erre az alkalomra szóló szertartással pecsételjék meg. A Latin Császárság uralkodója ellátogatott a szálláshelyükre, hogy részt vegyen a szokatlan ceremónián. A kunok vezetőjével együtt megvágták magukat egy késsel, a vért pedig egy ezüskehelyben fogták fel. Ezután a többiek következ-

tek. A vért vízzel és borral keverték, mely rendkívül visszataszító elegyet alkotott, majd a két fél harcosai ittak belőle, és ettől fogva vértestvérnek tekintették egymást.

A szertartásnak ezzel azonban még nem volt vége. Áthajtottak egy kutyát a két fél felsorakozott harcosai között, akik kardjukkal rásuhintottak a szerencsétlen jószágra, míg cafatokba nem aprították. E különösen barbár ceremónia azt jelképezte, hogy a megállapodás felrúgói ugyanilyen bánásmódra számíthatnak.

Mialatt a császára kíséretéhez tartozó Philip a kunok táborában tartózkodott, egy másik különös szertartásnak is szemtanúja volt. Egy híres kun harcos épp ekkoriban halt meg, és a latinok részt vettek a temetésén. A gyászolók nagy sírt ástak, és egy székre ültették benne az elhunytat. Ezután aranyból és ezüstből szőtt kelmét terítettek egyik fegyvernöke nyakába, majd elővezették a halott harcos lovát.

Ezután mind a fegyvernököt, mind a lovat beletették a sírba. Az előbbi egy levelet is vitt a kunok királyától, melyet a szellemeknek kell megmutatnia, akikkel később találkozni fog. A levélben az állt, hogy a fegyvernök becsületes életet élt, és hű volt urához. Majd a fegyverhordozót és a lovat is élve elföldelték, hogy a következő világban is szolgálják gazdájukat. Végül deszkákat fektettek a sír fölé, amelyekre magas földhant került. Ezt követően a gyászolók késő estig ittak a nagy harcos emlékére. Furcsa szövetségesek voltak a keresztény latinok számára, de hát nehéz időkben nem nagyon lehet válogatni.

A diplomáciai manőverek jelzik, hogy a közel-keleti keresztes hadjáratok nem kizárólag a harctéri dicsőségről szóltak. A térségben állomásozó seregek létszáma közti különbség megkövetelte, hogy amennyiben a lehető legjobban ki akarták aknázni az általában nem túl kedvező helyzetet, többféle módszerhez folyamodjanak. Lajos bizonyára sokat tűnődött Philip de Toucy történetein: a Közel-Kelet valóban a világ egyik legkülönösebb szeglete volt.

A nyugati uralkodók közül nem Lajos volt az első, aki felfedezte, hogy ahol katonai erővel nem lehet eredményt elérni, ott a diplomácia eszköztárát kell bevetni – a harmadik keresztes hadjárat idején nem kisebb személyiség, mint Oroszlánszívű Richárd is erre a következtetésre jutott. Amint Philip de Toucy történetei is tökéletesen mutatták, a különféle keresztes államalakulatok fennmaradása érdekében mindenféle szokatlan szövetségnek megvolt a létjogo-

sultsága. A szörnyű egyiptomi kudarc után ez olyan lecke volt, amit Lajos nagyon jól megtanult.

A helyzetet értékelve Lajos alighanem elégedett lehetett az Outremerbe való érkezése óta bekövetkezett pozitív változásokkal. Az Egyiptomban elszenvedett súlyos katonai vereség után a diplomáciai erőfeszítések sokkal szebb eredménnyel kecsegtettek. Ami a legfontosabb, mind a damaszkuszi, mind az egyiptomi szultán igyekezett őt megnyerni szövetségesnek. Ráadásul az egyiptomiak ebbéli törekvéseit kihasználva számos hadifogoly elengedését sikerült elérnie, és arra is ígéretet kapott, hogy újabb harcosok kiszabadulására is sor kerülhet.

Jóllehet még mindig sok keresztes volt hadifogságban, immár az ő szabadulásukra is reális esély mutatkozott. Az események alakulásának köszönhetően Lajos ázsiója is emelkedett. Amikor Egyiptomból Akkóba érkezett, egy hitelét vesztett, legyőzött király szállt le a hajóról, most pedig – habár ő és serege aligha töltötte el félelemmel a muzulmán világot – legalább már tisztelettel tekintettek rá. Ez talán nem számított túl nagy előrelépésnek, de Lajos számára minden viszonylagos volt. Az egyiptomi katasztrófa negatív következményeinek tompítására tett kísérletei jól indultak. Arra kellett törekednie, hogy a lehető legjobban kiaknázza a szűkös mozgástér kínálta lehetőségeket.

13.

Konszolidáció és kiábrándulás

Bár a keresztesek nem voltak elég erősek ahhoz, hogy Damaszkusz és Kairó vitájában komoly fenyegetést jelentsenek egyik vagy másik félre, ők játszhatták a mérleg nyelvének szerepét. Épp ezért az elhúzódó konfliktus idején mind Ajbak egyiptomi, mind an-Naszir Juszuf damaszkuszi szultán határozottan törekedett arra, hogy a maga oldalára állítsa őket. Ha célkitűzésének megfelelően javítani szeretett volna outremeri pozícióin, Lajosnak mindenféleképp maximálisan ki kellett használnia ezt a helyzetet.

A keresztes haderő legtöbb közkatonája számára az outremeri tartózkodás egyszerre volt kaland és bizonytalanság forrása. Minden oldalról ellenségek vették őket körül, akik a muzulmán hatalmak közti feszültségek csökkenése esetén pillanatig sem haboznának, hogy visszaszorítsák a hitetleneket a tengerbe. A legtöbb harcost, akik nem vettek részt a folyamatban lévő, magas szintű tárgyalásokon, nem nagyon érdekelték a politikai játszmák. Sokkal jobban foglalkoztatta őket a túlélés és a távoli jövő gondolata (ami sokuknál a Franciaországba való reményteljes visszatérést jelentette).

Az Outremerben maradt katonák közül csak kevésnek maradt pénze költségei fedezésére, így a legtöbben a király zsoldjában álltak. Joinville az előző évben kötött megállapodást a királlyal, melynek értelmében maradása fejében Lajos pénzzel támogatja őt. Ám gyorsan közeledett ez egyezség felülvizsgálatának ideje, mivel az uralkodó húsvétig vállalta át a költségeit, márpedig a feltámadás ünnepe már nem volt messze.

A király tisztában volt ezzel, és megkérte Joinville-t, hogy ossza meg vele a jövőre vonatkozó terveit. Joinville azt felelte, nem akar még egyszer a korábbi feltételek mellett megállapodni vele, „mivel – mondta – bármit kér valaki, a

király egyből dühbe gurul".[1] Ez jól mutatja, milyen rendkívül felfokozott idegállapotban lehetett a király, akinek meg kellett találnia az egyensúlyt saját országa és az Outremer ügyeinek intézése között, és elő kellett teremtenie a rendkívül költséges közel-keleti expedíció finanszírozásához szükséges összeget is.

Joinville azt az ajánlatot tette Lajosnak, hogy a szolgálatában marad, amennyiben a király nem lesz dühös, ha a következő év folyamán Joinville bármikor segítséget kér. Lajos nevetett, és azt gondolva, hogy előnyös megállapodást kötött, készségesen rábólintott az ajánlatra. Ezután bevezette Joinville-t a tanácsterembe, ahol közölte, hogy megszületett az egyezség. A tanács és a pápai legátus örült a hírnek, mivel Joinville nem túl szerény önjellemzése szerint „a seregben én voltam a legkiválóbb és a legvitézebb".

Ez afféle kedélyes eszmecserének tűnhet, ám rávilágít egy súlyosabb problémára. Lajos gazdag volt, de a hadjárat már eddig is nagyon sok pénzt emésztett föl, a számos outremeri harcos támogatása pedig még az ő jelentős pénzügyi forrásait is alaposan megterhelte. Lajos alighanem azért vált ingerlékennyé katonái folytonos követelései miatt, mert az ő forrásai is megcsappantak. Még Franciaország királyának az erszénye sem volt feneketlen.

Anjou Károly és Poitiers-i Alfonz hazatérte után Joinville négy évet töltött az Outremerben. Krónikájából sokat megtudhatunk az outremeri mindennapokról, ugyanakkor hiba lenne túl regényesnek feltételeznünk az itteni életformát. Joinville a társadalmi hierarchia kiváltságokat élvező elitjéhez tartozott, és vele ellentétben a legtöbb ember számára az élet alighanem sokkal nehezebb volt. Ráadásul a tény, hogy több évvel az események után jegyezte le élményeit, aligha járult hozzá a nagyobb pontossághoz.

Ami Joinville lehetőségeit illeti, kíséretében két káplán is helyet kapott, hogy a nemesúr a lelki szükségleteinek is eleget tehessen. Joinville napja azzal kezdődött, hogy egyikük hajnali imádságot mondott, a másik pedig megvárta, míg a kíséretből az összes lovag és közrendű felébred, s aztán közös imádságot tartottak. Az ájtatos napindítás után Joinville távozott a sátrából és felkereste Lajost. Gyakran előfordult, hogy kettesben kilovagoltak, és ilyenkor sokszor megtörtént, hogy hírnök érkezett, így a szenesál nagyon tájékozott volt a politikai élet történéseiről.

Emellett azonban világiasabb időtöltésre is kínálkozott lehetőség. Mivel az emberek már hosszú ideje távol voltak feleségüktől, elkerülhetetlen volt, hogy

kísértésbe essenek. Spirituális értelemben kulcsfontosságú volt, hogy a férfiak kerüljék a szerelmi kalandokat. Nem az jelentette a gondot, hogy a társadalom megbélyegezte az efféle *affairs de cœur*-t (szerelmi kapcsolatokat), az ilyen félrelépések odahaza Franciaországban is mindennaposnak számítottak. Ha egy keresztes maradéktalanul meg akarta szerezni a részvételért megígért lelki javakat, a hadjárat során tartózkodnia kellett az érzéki örömöktől. Ha megszegi e fogadalmát, az összes erőfeszítése hiábavaló, mivel a bűnbocsánat így nem éri el a célzott hatást.

Épp ezért Joinville úgy állíttatta föl a sátrát, hogy a belépők láthassák, egyedül van az ágyban, így „senki se gondolhasson rosszra a tisztaságát illetően". Nyilvánvalóan nemcsak az volt a fontos, hogy az ellenkező nemmel kapcsolatban feddhetetlen legyen, annak is kellett látszania.

A Joinville-lal lévő népes kíséretnek előnyei és hátrányai is voltak. Egyfelől majdnem minden téren mások gondoskodtak róla, ami nagyban megkönnyítette az életét, szemben azokkal a keresztesekkel, akik nem voltak ilyen tehetősek. Másrészt viszont azzal járt, hogy nemcsak magát, hanem kísérete tagjait is el kellett tartania. Joinville alakulatában egy idő után már ötven lovag szolgált, akiket – csakúgy, mint fegyverhordozóikat – el kellett látni élelemmel.

Az étkezés különleges helyet foglalt el a mindennapokban, részben azért, mert a harcosok ezt várták a leginkább. Ilyenkor nemcsak ettek, hanem lazíthattak, tréfálkozhattak, kidolgozhatták a taktikát és megbeszélhették terveiket, épp ezért nagy becsben tartották ezeket az alkalmakat. A lovagok gyékényfonaton foglaltak helyet Joinville körül. Az ételhez bort szolgáltak föl, és vizeskorsókat is körbeadtak,[2] így a lovagok a saját ízlésük szerint hígíthatták a nedűt. Joinville kíséretének kevésbé fontos tagjai nem rendelkeztek ezzel a kiváltsággal, az ő borukba már előre belekeverték a vizet.

Egy adott társadalmi csoport fontossága és a borba kerülő víz mennyisége között fordított arányosság állt fönn: minél alacsonyabb volt a bor fogyasztójának társadalmi státusa, annál több víz jutott a boroskupájába. A fontos ünnepi alkalmakkor Joinville ragaszkodott ahhoz, hogy pazar lakomát rendezzen, ahová az összes tekintélyes embert meghívta. Előfordult, hogy Lajosnak vendégeket kellett „kölcsönöznie" Joinville-tól, mivel nem maradt elég tekintély a kíséretében.

Az Outremer igen sebezhető volt, mivel magányos szigetet képezett az ellenséges államok tengerében. Nyugat-Európával és Itáliával fenntartott erős

tengerentúli kapcsolatai nélkül nem lehetett volna életképes, fennmaradását részben e két földrajzi régiónak köszönhette, melyekkel hajózási útvonalak kötötték össze: ezeken érkezett az ellátmány és az emberanyag-utánpótlás. A nagy itáliai kereskedővárosok hadiflottáinak az Outremer tartós fennmaradásában játszott szerepét nem szabad alábecsülnünk. A nyugati gályák keresztülkasul bejárták a Földközi-tengert, mely egy ideig döntően nyugati fennhatóság alatt állt (bár jó néhány kalózhajó is akadt, melyek a jól védett flották kivételével bárki számára veszélyessé tehették az átkelést).

A tengeri útvonalak szezonális hajózhatósága szükségessé tette, hogy Joinville és a többi lovag még a tél beállta előtt készleteket halmozzon föl. Máskülönben kifogytak volna az ellátmányból, s bár az élelmiszert ezekben a hónapokban is be tudták volna szerezni, igen borsos árat kellett volna érte fizetni. Joinville lépéseket tett az ügyben: élő sertést, juhokat, lisztet és bort vásárolt. Az utóbbiból egyszerre száz hordóval hozatott. Oly sok önérzetes franciához hasonlóan ő is igazi borszakértőnek tűnik, mint írja, mindig a legjobb borokat itta.

Akárcsak Franciaországban, Lajos az Outremerben is igyekezett szigorú fegyelmet tartani. Caesareában egy alkalommal számos ítéletet hozott, melyek nagyszerű bepillantást engednek az Outremerben felmerült problémák természetébe. A jogviták egy részét szokványosnak tekinthető ügyek képezték, például jó erkölcsbe ütköző cselekmények, kisebb garázdaságok, tulajdonjogi viták. Hétköznapiságuk arra enged következtetni, hogy az Outeremer ekkoriban bizonyos tekintetben Nyugat-Európa meghosszabbítása volt. Az Outremer területén élők kultúrájának és szokásainak részleges átvétele ellenére az itteni társadalom a nyugati értékek mentén szerveződött.

Joinville például említést tesz egy lovagról, akit rajtacsíptek egy bordélyházban. A prostitúció az Outremerben is éppúgy jelen volt, mint bárhol másutt a világon. A kompromittáló helyzetben rajtakapott lovagra helyi szokás szerint kétféle büntetést lehetett kiszabni. Az egyik az volt, hogy a mindössze egyetlen inget viselő férfiút a vele talált szajha egy kötéllel keresztülvezeti a táboron, hogy a többi keresztes láthassa, milyen megvetésre méltó keresztény.

Ez óriási szégyennek számított. Ha el akarta kerülni a nyilvánosság előtti megaláztatást, azt is választhatta, hogy átadja lovát és fegyvereit a királynak, és azonnal eltűnik. Az ügy kapcsán betekintést nyerhetünk a kor lovagjainak becsületkódexébe: a bűnös inkább lemondott fegyveréről és lováról, mint

hogy el kelljen viselnie a másik büntetési nem gyalázatát. Az utóbbi túlságosan súlyos büntetés lett volna.

Az eset azonban kisebb bonyodalmat szült. Az Outremerben a ló igencsak értékes jószág volt. Joinville hallott egy szegény lovagról, aki nem rendelkezett saját hátassal, ezért arra kérte a királyt (aki a törvény erejénél fogva a ló tulajdonosává vált), hogy adományozza az állatot a pénztelen harcosnak. Lajos hallani sem akart erről. A ló 80 livre-t ért, vagyis sokkal értékesebbnek tartotta annál, hogy csak úgy odaajándékozza valakinek.

Joinville elég vakmerő volt, hogy emlékeztesse a királyt kettejük megállapodására, és volt olyan pimasz, hogy burkoltan az egyezség megszegésével vádolja Lajost, amiért az hangot adott nemtetszésének. Lajos azonban nevetve elhárította a panaszkodást, és biztosította Joinville-t, hogy egyáltalán nem haragszik rá. Mindazonáltal a ló nem került átadásra. Lajos nem mindig volt olyan igazságos, mint ahogy alattvalói szerették volna. A könnyedség, ahogy „túllépett" a Joinville-lel kötött szerződésen, azt jelzi, a király teljességgel meg volt győződve arról, hogy Istentől ráruházott jogánál fogva teljhatalommal bír országa és alattvalói fölött.

Más ügyekben is igazságot kellett szolgáltatni. A vadászati jogok jelentős értéket képviseltek, és egy alkalommal vita robbant ki néhány ispotályos lovag és a sereg egyik alakulata között. Joinville épp jelen volt, amikor a két fél konfliktusba keveredett. Néhány lovagja épp gazellavadászatot tartott, amikor egy csapat ispotályos rájuk támadt és elűzte őket. Sokan úgy vélték, hogy a lovagrendek túl nagy hatalommal bírnak, és gyakoriak voltak ellenük a panaszok.

Joinville az ispotályosok nagymestere elé terjesztette az ügyet, aki a jelek szerint rendkívül elfogulatlanul kezelte a problémát. Miután úgy találta, hogy emberei túllépték hatáskörüket, elrendelte, hogy a vétkesek a palástjukon üljenek evés közben. Mai szemmel ez kissé furcsa büntetésnek tűnik, de az Outremerben amolyan megszégyenítésfélének számított. A bűnösnek talált lovagoknak mindaddig így kellett ülniük, amíg a sértettek föl nem állították őket a földről.

Nem sokkal később Joinville látogatást tett az épp vacsorázó nagymesternél, és látta, hogy a bűnösök még mindig a palástjukon ülnek evés közben. Úgy gondolta, már kellőképpen meglakoltak tettükért, ezért arra kérte a nagymestert, mondja meg lovagtestvéreinek, hogy most már felállhatnak, aki azonban kereken elutasította a kérését. Megítélése szerint emberei súlyos bűnt követtek el, ami elveheti a zarándokok kedvét az outremeri látogatástól, ezért

még sokáig kell bűnhődniük. Joinville úgy vélte, már igazságot szolgáltattak, és a nagymester túl messzire ment. Nyíltan közölte vele, hogy ő maga is leül a vacsorájukat fogyasztó, bűnös lovagok közé, és ott marad, amíg föl nem állhatnak ők is. Érezve, hogy kényszerhelyzetbe került, a nagymester vonakodva bár, de megbocsátott a lovagoknak.

Egy Joinville-t is érintő incidensnek sokkal súlyosabb kimenetele is lehetett volna. A király egyik testőre bántalmazta az ő egyik lovagját. Nem volt súlyos a dolog, csak némi lökdösődésről volt szó, Joinville azonban dühbe gurult, és egyenesen a király elé vitte az ügyet. Lajos úgy vélte, a szenesál túlreagálta a történteket. Ám Joinville elvi álláspontra helyezkedett, és szárazon csak annyit mondott Lajosnak, hogy amennyiben az emberei hatalmaskodva bárkit ide-oda taszigálhatnak, ő azonnal távozik a seregből.

Talán abbéli aggodalmában, hogy elveszítheti egyik hűséges támogatóját, Lajos beleegyezett a lovag megbüntetésébe. A támadót egy szál ingben, mezítláb „áldozata" elé vezették: a bűnös karddal a kezében lassan odament a sértetthez, letérdelt elé, kardját a saját teste felé fordította és átnyújtotta neki. Ezután elismerte a támadás tényét, és bevallotta, hogy valóban kezet emelt Joinville emberére. A sérelmet szenvedett lovagnak voltaképpen jogában állt levágni a támadó kezét, ám szerencsére a józan ész diadalmaskodott. Joinville megkérte lovagját, hogy bocsásson meg a bűnösnek, és az eleget tett az óhajnak.

Egy Joinville által leírt másik konfliktus lényegesen komolyabb politikai következményekkel járhatott volna. A lovagrendek közül a templomosok számítottak a legjelentősebbnek. Amellett azonban, hogy nagyon erősek voltak, széles körben azt tartották róluk, hogy arrogánsabbak a többieknél. Az Outremer történetében sűrűn találunk példát arra, hogy a templomosok vagy az ispotályosok a maguk feje után mentek. Időnként az is előfordult, hogy egymás ellen harcoltak, mivel egymással szemben álló muzulmán táborok mellett kötelezték el magukat.

Egy alkalommal a templomosok nagymestere elküldte egyik lovagját, Hugo de Juoy-t, hogy elrendezzen egy területi vitát a damaszkuszi szultánnal. A templomosok szerint a föld teljes egészében őket illette, a szultán viszont igényt tartott egy részére. Végül olyan megállapodás született, hogy a vitatott területet kettéosztják, és az egyik fele a templomosok, a másik a damaszkusziak uralma alá kerül. Az egyezséget azonban még Lajosnak is jóvá kellett hagynia.

Amikor ismertették vele a szerződés tartalmát, Lajos rendkívül feldühödött.

Túl azon, hogy a megegyezés azt a látszatot keltette, jó kapcsolatok kiépítésére törekszik Damaszkusszal – márpedig ha el akarta nyerni az egyiptomiak jóindulatát, ezt mindenképpen kerülnie kellett –, Lajos azt is erősen sérelmezte, hogy a templomosok a tudta nélkül tárgyalásokat folytatnak.

Hogy Lajosnak volt-e bármilyen fennhatósága a templomosok fölött, vita tárgyát képezte. Jogi értelemben a lovagrend önálló jogi személy volt, amely a pápán kívül egyetlen uralkodónak sem tartozott felelősséggel. A célszerűségi szempontok azonban azt diktálták, hogy amennyiben az Outremer magához akar térni a közelmúltban elszenvedett súlyos emberveszteségekből, egységes stratégiára van szükség. Még ha a templomosok semmilyen törvényt nem szegtek is meg azzal, hogy külön tárgyalásokat folytattak Damaszkusszal, rövidlátóak voltak, amiért figyelmen kívül hagyták a hosszabb távú stratégiai megfontolásokat. Lépéseik veszélyeztethették Lajos azon törekvéseit, hogy kijátssza egyik felet a másikkal szemben.

A király úgy döntött, tisztázza az ügyet a rend nagymesterével. Kereken megmondta neki, hogy többet engedett meg magának a kelleténél, amikor a vele való előzetes egyeztetés nélkül tárgyalt ilyen kényes kérdésekről. Lajos jóvátételt követelt. A lovagrend első embere meglepő módon egyetértett Lajos ítéletével, ami azt jelzi, hogy a nagymester – aki nem régóta töltötte be a tisztséget – nem volt túl magabiztos. Döntésében az is közrejátszhatott, hogy maga is francia ember lévén nem akarta összerúgni a port Lajossal.

Az ítélet megalázó volt. A nagymesternek és lovagjainak az összes keresztes szeme láttára mezítláb végig kellett vonulniuk a táboron, mintha vezekelnének. Amikor áthaladtak a sátrak között, a király megparancsolta a nagymesternek, hogy üljön le vele és a damaszkuszi szultán mellette helyet foglaló küldöttjével szemben a földre.

Lajos ezután a nagymesterhez fordult és utasította: mondja meg a követnek, hogy túllépte a hatáskörét, amikor egyezményt kötött a szultánnal, hogy a szultán a megállapodásban foglalt összes kötelezettsége alól mentesül, és az átadásra került esetleges szerződési biztosítékok is visszajárnak neki. A nagymester úgy tett, ahogy a király mondta, a követ pedig írásos összefoglalót kapott a jelenlétében lezajlott eseményekről, hogy adja át urának. A nagymestert és lovagjait ezután felállították, majd újból le kellett térdelniük, és könyörögniük kellett a király bocsánatáért. A rend vezetője Lajos kezébe adta a palástja végét, jelezve, hogy Lajos hatalma alá került. A büntetés azzal lett tel-

jes, hogy a király örökre száműzte az Outremerből Hugo lovagtestvért, az egyezmény megkötőjét.

Az ügynek volt egy aspektusa, mely az Outremer jövőjét illetően hatalmas veszélyeket vetített előre. Renaud de Vichiers, a templomosok nagymestere francia volt, így a Lajos előtti kapitulációjában egy olyan ember tettét kell látnunk, aki nem akarta magára haragítani uralkodóját. Elképzelhetetlen, hogy bármely más nagymester beleegyezett volna ebbe a megaláztatásba. Azzal, hogy a templomosok a király fennhatósága alá helyezték magukat, gyökeresen megváltozott az erőegyensúly.

Bár Lajos számára rövid távon ez előnyös volt, hosszú távon katasztrofális következményekkel járt. Lajos erős király volt, de csak átmenetileg tartózkodott a Közel-Keleten, és amikor távozott, senki sem tudta átvenni tőle az abszolút hatalmat az Outremerben. Bármilyen nehéz lehetett is Lajosnak megemésztenie a tényt, de az Outremer tartós fennmaradása szempontjából az erős lovagrendek sokkal fontosabbak voltak, mint az ő személye, mivel ők szolgáltatták a királyságot a megsemmisüléstől elválasztó harci állományt. A templomosok közül bizonyára sokan felháborodtak rendjük ilyen megalázása láttán. A történteknek rendkívüli jelentőségük volt az Outremer jövőjére nézve: az esemény következtében a templomosok harci morálja – s vele azon képességük, hogy meg tudják védelmezni a királyságot – meggyengült.

Lajost azonban pillanatnyilag nem foglalkoztatták ilyen aggályok, mivel Egyiptomba küldött követei csodálatos hírekről számoltak be. Szerződési ajánlattal tértek vissza Kairóból, melynek értelmében Lajos ellátogat Jaffa kikötőjébe, az egyiptomiak pedig Gázába utaznak, ahol hivatalos külsőségek között átadják Lajos képviselőinek a Jeruzsálemi Királyság nagy részét, mely ekkoriban egyiptomi fennhatóság alatt állt. Lajos viszonzásképpen segítséget nyújt az egyiptomiaknak an-Naszir Juszuffal, Damaszkusz urával szemben a főhatalomért folytatott küzdelemben. Ez rendkívül örvendetes fejleménynek tűnt, mivel a keresztes hadjárat ily módon jelentős területnyereséget tudott volna felmutatni. A remények azonban délibábnak bizonyultak.

A megállapodás híre Damaszkuszba is eljutott, és komoly aggodalmat keltett. Ha Lajos szövetségre lép az egyiptomiakkal, háborút indíthatnak Damaszkusz ellen, márpedig ennek elejét kellett venni. A muzulmán világ szellemi vezetője, a kalifa rendkívül sajnálatosnak tartotta, hogy az iszlám két irányzata egymás ellen harcol, miközben a keresztesek és még inkább a ször-

nyű mongol hordák súlyos fenyegetést jelentenek rájuk. Épp ezért megállapodást igyekezett tető alá hozni a két fél között, hogy rendezzék nézeteltéréseiket.

Utólag lehetetlen megállapítani, hogy vajon Lajos tudott-e ezekről a megbeszélésekről, bár az ellenség táborában tartózkodó kémeik révén mind a keresztényeknek, mind a muzulmánoknak voltak információik. Mindazonáltal Lajos és serege folytatta útját Jaffa felé. Amennyire csak lehetett, Jaffa grófja helyrehozatta a város falait, és minden oromzatra pajzsot függesztett, hogy azt a látszatot keltse, a város védelme erős. A haderő a városfal mentén, a tenger közvetlen szomszédságában épült vár mellett táborozott le. Lajos úgy gondolta, ittléte alatt sem fog tétlenkedni, és úgy döntött, megerősíti a város védműveit. Az uralkodó személyesen is részt vett az ásásban, hogy elnyerhesse a bűnbocsánat révén megszerezhető javakat.

Ám hamarosan súlyos negatív fejlemények történtek. Ígéretükkel ellentétben az egyiptomiak nem jelentek meg Gázában, viszont a megállapodás többi pontjának eleget tettek. A Kairó falain elhelyezett fejeket visszaadták a keresztényeknek, hogy eltemethessék őket, és a muzulmán hitre áttérített gyerekek közül is sokat visszaküldtek az Outremerbe. Még egy szokatlan, egzotikus ajándékkal is kedveskedtek Lajosnak: egy elefánttal, melyet Lajos hajón elküldetett Franciaországba.

Az egyiptomiak nem mondták föl a megállapodást. Haladékot kértek Lajostól, és fenntartották, hogy egy későbbi időpontban tiszteletüket teszik majd Gázában. Mivel azonkívül, hogy beleegyezik a nem sokat ígérő halasztásba, semmit sem tehetett, Lajos szinte tűkön ült Jaffában. A feszültség csak akkor enyhült valamelyest, amikor egy helyi emír túl közel merészkedett a városhoz. Lajos egy kisebb alakulatot küldött a feltartóztatására, és az összetűzésben az emírt lándzsatalálat érte.

Jaffai tartózkodása idején Lajos látogatót fogadott Antiochia ifjú fejedelme, egy tizenhat éves fiatalember személyében. Az Antiochiai Fejedelemség a Jeruzsálemi Királyságtól független állam volt. Rendes körülmények között fennállása óta[3] önálló politikát folytatott, sokszor lényegében függetlenséget élvezve, különböző népekkel, főként a kis-ázsiai örményekkel lépve szövetségre.

A Boemund nevű[4] ifjú intelligens volt, szeretetre méltó és ambiciózus. Anyja, Lucienne a város régense volt, és hivatalosan az is maradt négy újabb évre. Az ifjú Lajos segítségét kérte, hogy mihamarabb hozzájuthasson jogos

örökségéhez és hatalomra kerüljön. Boemund kedvező benyomást tett a királyra, aki megígérte, hogy segít neki, emellett lovaggá is ütötte, mégpedig személyesen. Boemund ezután visszatért Antiochiába, és követelte a jussát. Jaffai tartózkodása mindenesetre javított valamit a közhangulaton. A vele érkezett kis létszámú kíséretben néhány jeruzsálemi zarándokúton lévő örmény is helyet kapott.[5] Sokoldalú komédiások voltak, zenészként és mutatványosként is órákon át el tudták bűvölni a keresztteseket.

A várakozás rendkívül gyötrelmes volt Lajos számára. Az egyiptomiak késlekedése miatt a Szentföld visszaszerzésére irányuló tervei bizonytalanná váltak. Jól tudta, hogy az ország katonai erővel történő elfoglalásához egyszerűen nincs elég embere, és ha bármit el akar érni, a tárgyalókészségére kell hagyatkoznia. A cél szívfájdítóan közel került, de mégsem tudta elérni.

An-Naszir Juszuf nem tétlenkedett. Először a fegyverek erejére akarta bízni a döntést. A sereg Gáza felé vette az irányt, majd megütközött az egyiptomiakkal, és az összecsapásból az utóbbiak kerültek ki győztesen. A harcban maga Juszuf is megsebesült a fején és a karjain. Végül visszatért Gázába, hogy visszanyerje az erejét.

Ittléte idején delegáció érkezett az egyiptomiaktól, akik azt az egyszerű üzenetet hozták, hogy az állandó ellenségeskedés kizárólag az iszlám ellenségeinek érdekeit szolgálja. Sokkal jobban tennék, ha végre békét kötnének, és együtt lépnének föl a közös ellenséggel szemben. An-Nasir megalapozottnak találta az egyiptomiak érveit, különösen hogy a nemrég lezajlott ütközet után veszteseként hagyta el a harcmezőt. Damaszkusz és Egyiptom félretette nézeteltéréseit és fegyverszünetet kötött. Lajos és az egyiptomiak között nem jött létre a szövetség, és Jeruzsálem átadására sem került sor.

Amikor erről tudomást szerzett, Lajosban alighanem egy világ omlott össze. Mindazt, amiért eddig dolgozott, az utolsó pillanatban kicsavarták a kezéből. Kedélyállapotán egy jelentős véráldozattal járó, értelmetlen összetűzésről érkezett hír sem javított. Egyik lovagja megtudta, hogy a mintegy tíz mérföldre fekvő Ramlehnél gazdag karaván halad keresztül. Anélkül, hogy egyeztetett volna a királlyal, nyeregbe pattant, és egy kisebb alakulattal elindult a kecsegtető fogás irányába. Jelentős mennyiségű zsákmányt szereztek, de nem állítottak megfelelő őrséget, így egy muzulmán alakulat rajtuk ütött és lekaszabolta őket. Mindössze négyen menekültek meg.

A lovag is a túlélők között volt, és fejvesztve vágtatott vissza Lajoshoz. Fel-

lármázta a tábort, és beszámolt a katonáknak a katasztrofális eredménnyel végződött összetűzésről. A király azonnal elrendelte, hogy egy egység menjen a helyszínre, és hozza helyre a dolgot, már amennyiben egyáltalán lehetséges. Az ellenakcióban egy csapat templomos és ispotályos mellett Joinville is részt vett.

Megérkeztek a völgybe, ahol a csatározás lezajlott. Ezúttal az ellenség nem tanúsított kellő elővigyázatosságot: a keresztesek támadása idején a muzulmánok épp a halottak fosztogatásával voltak elfoglalva. Heves összecsapás bontakozott ki, amelyben elsősorban a keresztesek számszeríjászai súlyos emberveszteséget okoztak az ellenségnek. Miután számos harcost vesztettek, a muzulmánok elmenekültek a helyszínről.

Harc közben egy keresztes és egy muzulmán lovag összecsapott, és mindketten leestek a lóról. Mialatt kábultan hevertek a földön, egy keresztény harcos odament hozzájuk és elvezette a lovaikat. Mivel el akarta őket lopni, végiglopózott a ramlehi városfal árnyékában. Mesterkedése alighanem titokban maradt volna, ha nem lép rá egy régi ciszterna födémére, mely beszakadt a súlya alatt, és a tolvaj vastag porfelhő közepette bezuhant a tetőn. A keresztesek meghallották a robajt, és kiásták a csapdába esett lovagot, aki szerencséjére sértetlen maradt.

Az akció nem végződött olyan rosszul, mint ahogy végződhetett volna. A felmentő alakulat hiánytalanul visszatért a táborba. Ez azonban nem enyhíthette a keresztesek keserű csalódását. Minden tervezés és diplomáciai manőver hiábavalónak bizonyult. A Damaszkusz és Egyiptom között létrejött megállapodással a létező legrosszabb forgatókönyv szerint alakultak a dolgok. A keresztesek az utolsó ütőkártyájukat is elveszítették, és minimálisra csökkent az esélye, hogy a hadjárat vissza tudja szerezni az elveszett outremeri területeket.

A helyzet valójában ennél is súlyosabb volt. Azzal, hogy a két muzulmán nagyhatalom elásta a csatabárdot, semmi sem állíthatta meg őket abban, hogy akár egyedül, akár közösen az Outremer megtámadására vessék be erőforrásaikat. A magány és az elmélkedés perceiben Lajosnak szembe kellett néznie azzal, hogy törekvéseit nem fogja siker koronázni. Ez súlyos csapást jelentett a büszke királyra, aki ambíciói valóra váltása közben oly sok mindent elveszített. Emberei nem fognak örökre a szolgálatában maradni, országának pedig szüksége volt arra, hogy mihamarabb visszatérjen. Fogytán volt az idő.

14.

Az álom vége

Kevéssel a damaszkuszi–egyiptomi szerződés létrejötte után a keresztesek ütközetbe bonyolódtak. A hangsúly aggasztó gyorsasággal került át a diplomácia mezejéről a fegyveres megoldására. An-Naszir Juszuf elrendelte, hogy a haderő térjen vissza Gázából Damaszkuszba, mire a sereg elhagyta a tengerparton felütött tábort és visszaindult Szíria felé.

Joinville elmondása szerint tekintélyes haderőről volt szó, melyet 20 000 damaszkuszi harcos és 10 000 beduin alkotott. A sereg igen közel merészkedett Lajoséhoz, alig öt mérföld választotta el őket, de a muzulmánok semmi jelét nem adták, hogy támadásra készülnek. Mindazonáltal nyilvánvalóan nem hagyhatták őket ellenőrizetlenül, arra az esetre, ha ellenséges szándékaik lennének. A számszeríjász-alakulat parancsnoka magával vitte embereit, hogy figyelemmel kísérjék a mozgásukat. Az egység három napon keresztül piócaként tapadt az ellenségre.

1253. május 6-án, Szent János napjának reggelén szokásának megfelelően Lajos misén vett részt. A király a prédikációt hallgatta, amikor hirtelen zavar támadt. Egy testőr lélekszakadva odaszaladt a királyhoz, letérdelt elé, és kétségbeesetten elmondta, miért kellett félbeszakítania az ájtatosságot. Egy jelentős létszámfölényben lévő muzulmán alakulat bekerítette a számszeríjászokat. A király társaságában tartózkodó Joinville azonnal engedélyt kért Lajostól egy felmentő egység útnak indítására, aki hozzájárulását adta, és alig néhány perc elteltével Joinville 500 ember élén már egyenest a helyszín felé tartott. A muzulmánok észrevették őket, és elvonultak egy közeli domb irányába.

A muzulmánok megtámadták a számszeríjászokat, s ezzel kezdetét vette a

harc. A keresztesek keményen visszacsaptak, és egy darabig úgy látszott, a muzulmánok alulmaradnak az ütközetben. Egy emír, aki közelről figyelte a csata fejleményeit, újabb egységeket vetett be a szorongatott muzulmán alakulatok megsegítésére. Az új erők kezdték visszaszorítani a kereszteseket, akik a maguk részéről szintén friss harcosokat mozgósítottak.

Az ütközet a klasszikus felőrlő küzdelem összes ismérvét magán viselte, s mivel a keresztesek létszámhátrányban voltak, szinte bizonyosnak tűnt, hogy ők jönnek ki rosszul belőle. Ám szerencséjükre a táborban a vezetők közül sokan nagyon aggódtak, hogy társaik csatát vállaltak egy sokkal nagyobb létszámú haderő ellen, és rábeszélték Lajost, hogy az összes katonáját hívja vissza a táborba. Lajos elfogadta érveiket, és hírnököket indított a katonák visszarendelésére.

Joinville és emberei a számszeríjászokkal együtt visszatértek a táborba, így megúszták a kalandot. Sok keresztes azonban furcsának találta, hogy nem érte őket sokkal hevesebb támadás a muzulmánok részéről, amit csak azzal tudtak magyarázni, hogy az utóbbiak már jó ideje távol voltak Damaszkusztól, és a lovaik ki voltak fáradva.

Az összecsapás azonban csak az előhírnöke volt a későbbi történéseknek. A szaracénok elhaladtak Jaffa mellett, ahol a keresztesek táboroztak, majd a part mentén észak felé vonultak Akkó felé. A muzulmánok bíztak magukban, hogy meg tudják félemlíteni a kereszteseket, és amikor Akkó közelébe értek, követeket küldtek a város lakóihoz, hogy pénzt kérjenek a város békén hagyása fejében.

Azzal fenyegetőztek, hogy elpusztítják a város környékén található kerteket, aminek súlyos következményei lehettek, mivel ezek fontos szerepet játszottak a város élelmiszer-ellátásában. Mindez szükségessé tette a muzulmánok megfutamítását, akik nyíllövésnyi távolságra voltak Akkótól. A védők sietve öszszevonták erőiket a támadás elhárítására, és felsorakoztak a város közvetlen szomszédságában magasodó dombon. Amikor a muzulmánok lőtávolon belül kerültek, a keresztesek íjai és nyílpuskái működésbe léptek.

A város védelméért felelős parancsnoknak, Türosz urának a figyelmét azonban hirtelen elvonta valami. Észrevette, hogy számos fegyvertelen civil kimerészkedett a városból, hogy közelről élvezhessék a látványosságot. Ám túl közel jöttek, s így veszélybe kerültek. Utasította egyik lovagját, a genovai születésű Jean le Grand-t, hogy menjen oda hozzájuk és kísérje őket vissza a vá-

rosfalon belülre. Jean teljesítette a parancsot, ám miközben visszafelé vezette a városlakókat a biztonságot adó falak mögé, az események nem várt drámai fordulatot vettek.

A közelben egy csapat muzulmán is tartózkodott, és egyikük gúnyolódni kezdett a keresztényeken, mondván hogy menekülőre fogták a dolgot, majd dárdaöklelésre hívta Jeant. Jean nem akarta elszalasztani az alkalmat, hogy hírnevet szerezzen. Előreszegezett dárdával a szemtelen muzulmán felé vágtatott, amikor észrevette, hogy tőle balra nyolcfős szaracén lovasegység várakozik. Szemmel láthatóan élvezték a küszöbönálló párbaj „felvezetését", ám végül jobban belekeveredtek az ügybe, mint amennyire szerettek volna.

Jean ugyanis irányt változtatott és egyenesen feléjük tartott. Rátámadt az első muzulmán lovagra, aki annyira elővigyázatlan volt, hogy felocsúdni sem volt ideje, mire Jean a közelébe ért. A keresztes átdöfte rajta a dárdáját, a muzulmán pedig holtan zuhant a földre. Miközben Jean visszafelé lovagolt a gondjaira bízott városlakók irányába, a muzulmán egység többi katonája dühödten rárontott. Egyikük csapást próbált mérni buzogányával a fejére, de a lovag acélsisakja felfogta az ütést. Miután a buzogány félrecsúszott, Jean a kardjával a muzulmán felé csapott, és leütötte róla a turbánját.

A lovag soron következő ellenfele teljes lendülettel, előreszegezett dárdával vágtatott feléje. Az utolsó pillanatban Jean ügyesen kitért a szúrófegyver útjából, és ahogy a harcos elhaladt mellette, a kardjával teljes erőből rácsapott a karjára, mire a dárda kirepült a muzulmán kezéből és a talajba fúródott. Az egység többi tagja jobbnak látta, ha nem húz ujjat a kolosszussal, és hagyták, hogy zavartalanul visszamenjen a civilekhez. A polgárok anélkül, hogy atrocitások érték volna őket, visszatértek Akkóba, ahol nem győztek áradozni Jean le Grand vitézségéről.

E történések idején Lajos útnak indított egy alakulatot, hogy megerősítsék a fontos kikötőváros, Szidón védműveit.[1] Eddig sem Jaffát, sem Akkót nem érte jelentősebb támadás, mivel mindkettőt jelentős számú keresztes védte. Szidón esetében azonban más volt a helyzet. A védművek állapota sok kívánnivalót hagyott maga után, és a védősereg létszáma sem volt kielégítő.

Amikor tudomást szerzett arról, hogy muzulmán sereg közeledik, Szidón parancsnoka, Simon de Montbeliard úgy ítélte meg, nem rendelkezik elég erőforrással az ellenálláshoz. Épp ezért visszavonult a várba, mely igen jól védhető objektum volt, lévén hogy tengerbe nyúló földnyelven épült, és csak egy töl-

tésen keresztül lehetett megközelíteni. Annyi civilt vitt magával, amennyit csak lehetett, de a vár egyszerűen nem volt elég nagy ahhoz, hogy a város összes lakóját el lehessen benne szállásolni.

Szidón lakóit nagyrészt sorsukra hagyták, ami szörnyű eseményeket: fosztogatást és vérfürdőt tartogatott számukra. Amikor látták, hogy a város védtelen, a muzulmánok vad pusztításba kezdtek. Irgalmatlanul lemészárolták a polgárokat, tombolásuknak több mint kétezren estek áldozatul. Végül minden mozdítható értéket magukkal vittek Damaszkuszba.

Amikor Lajos megtudta, mi történt Szidónban, haragra gerjedt, ám nem sokat tehetett, hogy bosszút álljon a gyalázatért. Ugyanakkor a helyibáróknak sikerült tőkét kovácsolniuk a mészárlásból. Lajos egy régi vár megerősítését tervezte, mely 15 mérföldre feküdt a tengertől. A helyi hadurak azzal érvelve, hogy a vár élelmiszerrel való ellátása nehézségekbe ütközne, és az ellátmány szállítói ki lennének téve a rajtaütésszerű támadásoknak, ellenezték az ötletet. Amikor hírt kaptak Szidón lerombolásáról, meggyőzték Lajost, hogy a régi (és számukra hasznavehetetlen) vár helyett a földdel egyenlővé tett várost építtesse újjá. A király megalapozottnak találta érveiket, és beleegyezett a javaslatba.

Még jaffai tartózkodása idején Lajos megtudta, hogy an-Naszir Juszuf zavartalan áthaladást biztosítana az ő és kísérete számára, amennyiben szeretnének ellátogatni Jeruzsálembe. Módfelett istenfélő ember lévén Lajos igen vegyes érzésekkel fogadta az ajánlatot. Szívesen felkereste volna Jézus kereszthalálának helyszínét, hogy hódolattal adózzon a Királyok Királyának.

Ám Lajos hús-vér ember volt, és mint mindenkinek, neki is voltak érzelmei. Mélyen megalázónak találta volna, ha csak egy muzulmán uralkodó kegyeiből mehetett volna el Jeruzsálembe. Lajos nem meghívott látogatóként kívánt megjelenni, hanem diadalmas hódítóként be akart vonulni a városba. Érzelmei maradásra ösztönözték, ugyanakkor menni is szeretett volna.

A dilemma feloldására Lajos haditanácsot hívott össze. A hadvezérek egy híres precedensre hivatkoztak. Hatvan évvel korábban Oroszlánszívű Richárd angol és II. Fülöp Ágost francia király vezetésével keresztes hadjárat indult a Szentföldre (sorrendben a harmadik). Richárd bevallottan Jeruzsálem visszaszerzését tűzte ki célul, ám nyilvánvalóvá vált számára, hogy álmát minden próbálkozása ellenére sem sikerül valóra váltania. Egy alkalommal vadászat közben megiramodott lovával egy dombtető irányába. Amikor fölért, a távolban észrevette a Szent Város mecseteinek minaretjeit, mire azonnal elfor-

dította tekintetét, és könnyes szemmel visszalovagolt az embereihez. Ha nem tudta elfoglalni Jeruzsálemet, inkább látni sem akarta.

A tanácskozás résztvevői Richárd király példáját hozták föl, akit a jelek szerint még a franciák is a keresztesi erények megtestesítőjének tartottak.[2] Lajos emlékezetébe idézték Richárd kijelentését, miszerint ha a muzulmán uralkodó, Szaladdin meghívására pusztán zarándoki minőségben látogat Jeruzsálembe, az egész keresztény világ boldog lesz, ha követheti. Richárd azt állította, ha elfogadná az invitálást, nem teljesítené küldetését, nevezetesen azt, hogy másokat Jeruzsálem harccal való visszafoglalására ösztönözzön. Márpedig Lajos is ilyesféle meghívást kapott, vagyis zarándokként, nem pedig hódítóként látogathatna Jeruzsálembe. A hadvezérek úgy látták, Richárd megállapítása a jelenlegi helyzetre is irányadó, épp ezért indítványozták, hogy Richárd példáját követve Lajos utasítsa el az ajánlatot. A király megfogadta a javaslatot.

A jeruzsálemi út helyett inkább Jaffára irányította figyelmét. A kikötőváros védművei megerősítésre szorultak, és a király hatalmas lendülettel látott hozzá a munkához. 1252 májusában érkezett és 1253 júniusában távozott, vagyis több mint egy évet töltött a városban. Lenyűgöző tetterőről tett tanúbizonyságot. A városfalak mentén 24 tornyot emeltetett, és kimélyíttette a várost övező sáncárkokat: mindkettőből kiszedette a felhalmozódott törmeléket és sarat, hogy félelmetesebbnek tűnjenek. Hatalmas költséggel három új bejáratot is építtetett.

A munkálatoknak köszönhetően számottevően nőtt az esélye annak, hogy a város vissza tudja verni a jövőbeli támadásokat. János, Jaffa grófja csak nagy nehézségek árán lett volna képes előteremteni a védekezéshez szükséges anyagiakat, és a következő pápáknak rendszeresen támogatáshoz kellett folyamodniuk, hogy finanszírozni tudják a város fenntartását. Az Outremer védelmi rendszerének legdélebbi láncszemeként Jaffa igen fontos stratégiai szerepet töltött be, számos akció – köztük az Outremerből való távozásakor Lajos által hátrahagyott, Geoffrey de Sargines vezette francia alakulat több hadművelete is – innen indult. Ugyanakkor a város nem túl szerencsés módon Bajbarsz figyelmét is magára vonta, aki veszélyforrásként tekintett Jaffára, mely végül 1268-ban muzulmán kézre került.

Jaffában elért eredményei jelentősen megnövelték Lajos étvágyát. Mivel jól emlékezett a helyi bióknak tett ígéretére, miszerint újból meg fogja erősíteni Szidónt, Lajos felkészült az indulásra. A Szidónba vezető út elején Türosz vára

előtt táboroztak le,[3] és a király javasolta, hogy a sereg tegyen kitérőt Szamária ősi városának elfoglalására. Az összes kísérője, vagyis a templomosok, az ispotályosok és a helyi főurak is úgy vélték, a királynak nem szabad személyesen részt venni az ostromban, mivel esetleges halálának beláthatatlan következményei lehetnének.

A bárók alighanem őszintén így is gondolkodtak, mivel Lajos valóban a keresztes ügy elszánt harcosának számított. Ugyanakkor azt is fölvetették, hogy az Outremer fennmaradása szempontjából a stratégiailag kedvező helyen, tengerparton fekvő erős Szidón lényegesen fontosabb Szamáriánál. Az utóbbi hosszú távon valószínűleg nem védhető, lévén hogy sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben van. Mivel dicsőségről és megbecsülésről szőtt álmait ismét szertefoszlatták, Lajos beleegyezett, hogy visszatérjenek az eredeti tervhez, Szidón falainak újjáépítéséhez, ami lényegesen szürkébb feladatnak ígérkezett.

A királyi sereg észak felé menetelt a part mentén, és még egyszer megálltak Akkónál. Itt-tartózkodásuk idején egy csapat Jeruzsálembe tartó örmény zarándok jelent meg a táborban. A jeruzsálemi muzulmán hatóságok általában szívesen látták a zarándokokat, mivel azok anyagi hasznot hajtottak a város kereskedőinek, és lehetséges, hogy a nemrégiben Lajosnak címzett meghívás mögött is ilyen megfontolások húzódtak meg.

Az örmény zarándokoknak immár más céljuk is volt. Felkeresték Joinville-t, és afelől érdeklődtek, találkozhatnának-e a „szent" Lajos királlyal. Joinville a saját szavaikkal tolmácsolta Lajosnak kérésüket. A király magánkívül volt a nevetéstől, amikor meghallotta, hogyan magasztalják őt, de beleegyezett a zarándokokkal való találkozásba. A történetnek kissé koholmányíze van. Az olvasónak érdemes emlékezetébe idéznie, hogy Joinville jó néhány évvel később, élete alkonyán jegyezte le krónikáját, és a szóban forgó eseménnyel kapcsolatban utólag visszavetít bizonyos tényeket (a történések rögzítésekor Lajos már szentté volt avatva). Mindamellett a történet utalást tartalmaz a király erényes jellemére, amelyről már életében is legendák keringtek.

A sereg másnap továbbindult, és letáborozott egy rendkívül tiszta vizű folyónál, mely a vidék jellegzetességének számító cukornádmezők között kanyargott. Perpatvar támadt, hogy pontosan hol üssék föl a tábort, és néhány pillanat elteltével az öklöké lett a főszerep. Az összetűzésnek csak Joinville személyes közbeavatkozása vetett véget. Egyik lovagját, a verekedés kezdeményezőjét elbocsátották a szolgálatból.

A király ismét kitérőt fontolgatott, és javasolta, hogy rohanják meg Caesarea Phillipi városát.[4] Itt volt a Jordán folyó forrásvidéke, ahol az előbukkanó két ág a város közelében egybetorkollik. Jóllehet a haderővel tartó főurak láttak fantáziát az elképzelésben, most is úgy ítélték meg, hogy Lajosnak nem szabad személyesen részt vennie a veszélyes küldetésben. A vita folytatódott egy darabig, míg végül sikerült lebeszélniük az uralkodót abbéli szándékáról, hogy ő is ott legyen a város elleni akcióban. Noha Lajost végül eltántorították a részvételtől, a kiküldött egységben így is volt néhány rendkívül fontos személyiség, többek között Giles de Brun, Franciaország connétable-ja, a templomosok és az ispotályosok nagymestere számos lovagtestvérével együtt, továbbá jó néhány nagy hatalmú helyi báró az Outremerből.

Az alakulat röviddel napnyugta után hagyta el a tábort. Az éjszakát lovaglással töltötték, és pirkadat táján kijutottak a Caesarea Phillipi melletti síkságra. Úgy döntöttek, egyszerre több irányból támadnak, mivel ez kecsegtet a legtöbb eséllyel: várakozásaik szerint a helyőrség össze fog zavarodni, ha több egyidejű támadást kell visszavernie. A király emberei, köztük Joinville és a hűséges Geoffrey de Sargines, a Caesarea Phillipit védő erőd és a városfal közötti részen foglalták el helyüket.

A helyi főurak a balszárnyon helyezkedtek el, az ispotályosok a jobb oldalra kerültek, a róluk kialakult „rettenthetetlen harcos" mítosznak megfelelően pedig a templomosoknak szemtől szemben kellett rohamot indítaniuk a város ellen. Nagyra törő terv volt, mely összehangolt hadmozdulatokat igényelt, különben a védők tönkrezúzhatják a kereszteseket, akik egységeik megosztása miatt nyilvánvalóan nem képviseltek túl nagy erőt.

Az ostrom nem indult jól. Joinville és emberei megindultak előre, ám előrenyomulásukat hamarosan feltartóztatták. Létfontosságú volt, hogy amilyen gyorsan csak lehet, katonái elfoglalják a kijelölt pozíciót, s ezzel megvédhessék a város irányában előretörő katonákat egy veszélyes ellentámadástól.

Ezt azonban sokkal könnyebb volt eltervezni, mint megvalósítani. A köztük és az új hadállás, vagyis a palota között húzódó terep valóságos rémálom volt a lovasság számára. Az odáig vezető szakaszon legalább három kőfal zárta el az utat, a felszín pedig olyan meredek és göröngyös volt, hogy lovakkal csak nagyon óvatosan lehetett végigmenni rajta, ha egyáltalán sikerült, s ami a legrosszabb, előrehaladásukat jelentős számú ellenséges harcos nehezítette.

Joinville alakulatának gyalogosai viharos gyorsasággal hozzáfogtak a habarcs nélkül épült kőfal puszta kézzel történő szétszedéséhez, de az egység így is csak nehezen jutott előre. Joinville látta, amint egyik embere megpróbál átjutni a terméskő törmeléken, de a lónak kicsúszott a talaj a lába alól, elesett és maga alá temette lovasát, aki súlyos zúzódásos sérüléseket szenvedett. Tanulva a balesetből Joinville leszállt a lóról, és inkább a zablájánál fogva óvatosan átvezette a veszélyes szakaszon, mint hogy megkockáztassa a lóháton való átkelést.

A nehézségek ellenére az előretörő lovagok félelmetes látványt nyújtottak. A védőknek inukba szállt a bátorság, amikor látták, hogy a páncélt viselő, legyőzhetetlennek tűnő lovagok folytatják előrenyomulásukat fölfelé a dombon. A muzulmánok harci kedve elpárolgott, egy emberként hagyták ott kijelölt állásaikat, és amilyen gyorsan csak tudtak, elmenekültek. Joinville emberei tovább nyomultak a dombtető felé. Amikor fölértek, azt láthatták, hogy a túloldalon meredek lejtő vezet a város irányába.

Joinville sikere egy időre demoralizálta az ellenséget. Azt gondolva, hogy a megvédésére tett minden további erőfeszítés hiábavaló lesz, sorsára hagyták a várost, és sietve bemenekültek a közeli fellegvárba, a Subeibe-erődbe. A meglehetősen újnak számító, 1220-ban elkészült és nem sokkal később négyszög alapú tornyokkal megerősített építmény egy hegytetőn állt.

Nem volt kiemelkedően nagy erődítmény, de elhelyezkedése, nevezetesen az, hogy az egyik Caesarea Phillipi mögötti hegycsúcson magasodott, komoly, fenyegető megjelenést kölcsönzött neki. A felé vezető utakon szikladarabok hevertek, ami még félelmetesebbé tette az erődöt. A menekülő muzulmánokat kergető keresztesek a városból jövet fölkaptattak egy darabon a hegyoldalban, futó pillantást vetettek a fellegvárra, és úgy döntöttek, nem üldözik tovább az ellenséget.

A muzulmánokat páni félelem kerítette a hatalmába: biztosak voltak abban, hogy üldözőik hamarosan utolérik őket. Amikor azonban észrevették, hogy a keresztesek már nincsenek a nyomukban, felbátorodtak: megfordultak és ellentámadásba lendültek. A sziklás, hepehupás hegyoldalon lefelé poroszkáló keresztes lovasok veszélyesen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. Nem tudtak gyorsan elmenekülni, a sziklákon átmászó mozgékony muzulmán gyalogosok pedig megtámadták őket, és buzogányaikkal ütlegelni kezdték a fejüket. A támadók a nyerget és a gyeplőt is megragadták a lovas lerántására.

A keresztesek egyik pillanatról a másikra kizökkentek nyugalmukból. Lovasságuk egyre elkeseredettebben próbált menekülni. Joinville és emberei mögöttük helyezkedtek el. Úrrá lett rajtuk a rémület, és szintén menekülőre akarták fogni a dolgot. Látva, hogy a helyzet, mely néhány perccel korábban még fényes diadallal kecsegtetett, most felbomlással és katasztrófával fenyeget, Joinville nem volt hajlandó tágítani.

Gyalogosai ezt méltánytalannak tartották. Joinville lóháton ült, így szükség esetén könnyűszerrel elmenekülhetett, míg ők gyalog voltak, így hamar utolérhették és legyilkolhatták őket. Joinville bátor és határozott választ adott. Elhajtotta a lovát, ezzel átvedlett gyalogossá, és közölte, hogy velük vagy nélkülük, de marad és harcolni fog. A helyzet veszélyességét jól mutatja, hogy másodpercekkel később nyílvessző fúródott egyik lovagja, Jean de Bussey torkába, aki holtan rogyott a lábai elé.

A küszöbönálló katasztrófa híre eljutott a lent összesereglett keresztesek egy részéhez, akik nem láthatták, mi zajlik a hegyoldal magasabban fekvő részein. Amikor az egyik lovag, Jean de Valenciennes Joinville segítségére akart sietni, a többiek megpróbálták lebeszélni, mondván, hogy mostanra már biztosan megölték. Ennek ellenére egy egység mégiscsak útnak indult Joinville megmentésére, remélve, hogy még életben van.

Felküzdötték magukat a meredek hegyoldalon, s miután felértek a hegytetőre, Oliver de Termes, a felmentő alakulat parancsnoka megkönnyebbülve látta, hogy Joinville él és virul. Ha azonban nem sikerül gyorsan visszavonulniuk, nem sokáig marad így. A lefelé vezető legrövidebb út máris veszélyessé vált, mivel a keresztények jól látható szorult helyzetén felbátorodva egyre több muzulmán indult meg feléjük: a hegy alant lévő lejtői csak úgy nyüzsögtek tőlük.

Oliver de Termes kieszelt egy tervet. Végighaladnak a Damaszkusz felé vezető hegygerinc mentén, mintha hátulról készülnének támadást intézni a muzulmánok ellen, majd amikor az ellenség nincs erre felkészülve, hirtelen megiramodnak az ellenkező irányba, a síkság felé, hogy mentsék az életüket. A terv csak akkor sikerülhet, ha elég gyorsan végig tudnak haladni a városfal mentén vissza a saját vonalaik mögé.

Az elgondolás nem sok méltóságot és dicsőséget tükrözött, de ilyen kritikus helyzetben ezzel senki sem törődött. Ment minden, mint a karikacsapás: a keresztesek fenyegetően nyomultak előre, majd váratlanul futásnak eredtek

biztonságot jelentő állásaik felé. A kezdeti agresszív hadmozdulataik nyomán elbizakodottá vált muzulmánok nem tudtak időben reagálni, s mire mégis sikerült, a keresztesek már visszajutottak a síkságra.

Megmenekülésüket azzal biztosították be, hogy összegyűjtöttek néhány kéve cukornádat és felgyújtották velük a maguk mögött hagyott területet, hogy az ellenség semmiképp ne tudja őket üldözni. Joinville és emberei elcsigázva és piszkosan ugyan, de visszavergődtek a keresztesek táborába. A végső megaláztatás az volt, amikor visszatérve azt kellett tapasztalniuk, hogy a legtöbb bajtársuk már lecsatolta fegyverét és pihen, azt sem tudva, hogy Joinville még mindig távol van.

Figyelembe véve visszavonulásuk megalázó körülményeit és azt, hogy semmilyen eredményt nem értek el, az alakulat alighanem szégyenkezve tért vissza Szidónba, hogy ismét csatlakozzon Lajoshoz, aki időközben megérkezett. Első dolga volt, hogy eltakaríttassa a szanaszét fekvő, oszlásnak indult holttesteket, melyek dicstelenül hevertek ott, ahol lekaszabolták őket.

Bár a halál és a rothadás szaga erősen megülte a levegőt, Lajos személyesen is közreműködött, amikor a holttesteket a kiásott tömegsírokhoz szállították. Noha a bűz annyira elviselhetetlen volt, hogy a szerencsétlen páriák elföldelői kénytelenek voltak befogni az orrukat, a holttestek állapota a jelek szerint nemigen sokkolta a királyt, aki a holtaknak kijáró tisztelettel végezte munkáját, és semmi jelét nem adta annak, hogy elborzasztaná a látvány.

Miután végeztek a feladattal, Lajos pozitívabb dolgokkal kezdhetett foglalkozni. Munkásokat toborzott, amennyit csak talált, Szidónba rendelte őket és újjáépíttette velük a falakat. A király nem sajnálta a pénzt. Magas falakat emeltetett, melyeket szabályos távolságokban erős tornyok tagoltak. Lajos dicséretre méltó tettvággyal irányította a munkálatokat. Még a tábort is úgy állíttatta föl, hogy amikor a portyázó alakulat megérkezett, azt láthatták, hogy gondosan kijelölték számukra a helyet, ahol felüthetik sátraikat.

A katonáknak jó volt a harci szelleme. Ám amikor történt valami rendkívüli, pánikba estek, ami azt jelzi, hogy tudat alatt nagyon feszültek voltak. Egyik hajnalban Joinville meglátogatta Lajost, aki épp misén tartózkodott, majd kilovagoltak a Szidón körüli mezőkre. Egy egyszerűnek látszó templomból mise hangfoszlányai ütötték meg a fülüket. A jelek szerint a király egyházi szertartások iránti szükséglete kielégíthetetlen volt. Égett a vágytól, hogy meg-

hallgathassa a misét, és közölte Joinville-lel, hogy be akar menni a templomba, és a nemes kötelességtudóan vele tartott.

Amikor beléptek a szentélybe, Joinville-t azonnal elfogta az idegesség. Észrevette, hogy a pap munkáját segítő ministráns egy félelmetes tekintetű, „magas, sötét bőrű, sovány, bozontos hajú"[5] férfi. Rögtön gyanakodni kezdett, hogy a nem túl bizalomgerjesztő külsejű ember nem lehet igazi egyházfi, és amikor eljött az ideje, hogy Lajos az áldozás során részesüljön a szent ostyából, Joinville közbelépett.

Joinville nem hagyta, hogy a ministráns Lajos nyelvére tegye a megszentelt ostyát, hanem elvette tőle. Meg volt győződve arról, hogy a ministráns valójában az asszaszinok közé tartozik, és azonnal belemártja a tőrét Lajosba, ahogy az a közelébe ér. A szertartás végén Lajos és kísérete elhagyta a templomot. A király dühös volt, amiért Joinville gyanakodott és nem bízott a ministránsban, jóllehet maga Joinville egyértelműen úgy gondolta, a király érdekében cselekedett.

Szidóni tartózkodásuk idején egy alkalommal ismét előtérbe került a diplomácia. Ezúttal bizánci küldöttség jelent meg Lajosnál, mely az egykori Bizánci Birodalom területén létrejött enklávészerű, önálló kormányzattal bíró apró államból, a Fekete-tenger partján fekvő Trapezunti Császárságból érkezett (amely a hasonló nevű városról kapta a nevét).[6] Arra törekedve, hogy minél több szövetségest szerezzen kis országa számára, a delegáció értékes ékszereket hozott Lajosnak ajándékba.

A követek szívességet is kértek: hálásak volnának, ha Lajos feleséget ajánlana császáruknak. Ez akkoriban nem számított szokatlan felvetésnek, de Lajos azt válaszolta, nem tud alkalmas menyasszonyjelöltről. Javasolta egyúttal, hogy ez irányú kérésükkel inkább a konstantinápolyi Latin Császárság uralkodójához forduljanak. A király ezzel a lépéssel a gyenge bizánci latin állam számára igyekezett új, hasznavehető szövetségest találni.

Nem sokkal ezután a francia királyné is megérkezett Szidónba. Az asszony nemrégiben adott életet kislányuknak, akinek az anyósa után diplomatikusan a Bianka nevet adta. A szülés után – vállalva a tengeri utazást – elindult, hogy csatlakozzon férjéhez. Margit királynét Joinville fogadta a kikötőben, az asszony az ő társaságában tette meg a várhoz vezető utat. Joinville ezután a királyhoz ment, hogy tájékoztassa őt felesége és lánya érkezéséről. Lajos a hogylétük felől érdeklődött, mire a krónikás azt felelte, jól vannak. Joinville-ba ekkor

hasított bele a tudat, hogy öt év alatt ez volt az első alkalom, amikor a király a legközelebbi hozzátartozóiról beszélt. Joinville minden korábbinál élesebb kritikai éllel a következő megjegyzést teszi: „Nem illő, hogy valaki ennyire idegen legyen a tulajdon feleségéhez és gyermekeihez."[7]

A Szentföldön nem Jeruzsálem volt a zarándokok egyetlen úti célja, és Joinville el akart látogatni Tortosába. A város jó néhány mérfölddel északabbra feküdt, és valamennyi keresztény előtt nagy tisztelet övezte: ezen a helyen emeltették az első ismert szentélyt Szűz Mária tiszteletére, és számos csodatételre került itt sor.

Lajos engedélyt adott az útra, és megbízta a lovagot azzal, hogy vásároljon nagy mennyiségű teveszőr szövetet, a térség jellegzetes portékájának számító drága, könnyű kelmét, hogy Franciaországba visszatérve ilyet ajándékozhasson a ferences szerzeteseknek. A kérés rendkívül felvidította Joinville-t. A király most tett először említést a hazatérésről.

Joinville buzgalma a keresztes hadjárat iránt már hosszú ideje alábbhagyott, a Közel-Keleten való maradás iránti kezdeti lelkesedése pedig teljesen kihunyt. A további maradásnak nem sok értelme látszott. Joinville rendben teljesítette a zarándoklatot, és a teveszőr szövetet is beszerezte. A problémamentes zarándoklatnak és a tortosai útján őt vendégül látó helyi bárók szívélyességének köszönhetően jó hangulatban érkezett vissza Szidónba.

A szidóni tartózkodás hasznosnak bizonyult. Az erődítményeket újjáépítették, így a város újra védhetővé vált, és a sereg harci morálja is jó volt. Sok különleges dolog is fölkeltette érdeklődésüket. Egy alkalommal egy követ hoztak Lajosnak, és amikor kettétörték, egy compónak látszó hal tökéletes lenyomatát találták benne.

Hamarosan azonban lesújtó hír érkezett. Egy nap komor arcú hírvivő járult Lajos színe elé, és alázatos meghajlás után átadott neki egy üzenetet. A királynak az összes vér kifutott az arcából. Fájdalomba hajló hitetlenkedéssel fogadta a szörnyű hírt: anyja meghalt.

Amikor Lajos távozott Franciaországból, anyja, Bianka azt mondta neki, hogy soha többé nem látja majd ezen a világon, és jóslata tökéletesen helytállónak bizonyult. A megtört szívű uralkodó visszavonult magányába. Két napon át senkivel sem akart találkozni. Könnyben úszó szemmel, ám kifejezéstelen tekintettel nézett keresztül a mellette elhaladókon. Ezután egy szolgával Joinville-ért küldetett. Szívbe markoló mozdulattal kinyújtotta karjait a lovag

felé, és mintha Joinville még nem értesült volna a hírről, elfúló hangon ezt mondta: „Szenesál, elvesztettem az anyámat!"

Lajost szinte teljesen letaglózta anyja halálhíre. Egész életében Bianka befolyása alatt állt, és most az a személy, aki a legnagyobb hatást gyakorolta az életére, nem volt többé. Anyja halála fölött érzett bánata éles ellentétben áll a feleségével való törődés hiányával, ami kiváló esettanulmányul szolgálhatna napjaink pszichológusai számára. Hű alattvalója – és amennyiben egy alattvaló egyúttal barát is lehet: barátja –, Joinville összeszedte bátorságát, mivel úgy ítélte meg, elérkezett az őszinte beszéd ideje.

Emlékeztette Lajost, hogy Bianka emberi lény volt, s minden ember arra ítéltetett, hogy egy nap meghaljon. Közölte vele, hogy meglepődött a reakcióján. Lajos a királyi cím birtokosa, hatalmas és bölcs férfiú, márpedig túlzásba vitt gyászával csak örömet szerez ellenségeinek, barátainak viszont szenvedést okoz. Viselkedése nem ildomos és nem is használ. Egy királynak kötelessége az uralkodói felelősséget a magánember vágyai elé helyezni.

Kemény szavak voltak, de ki kellett őket mondani. Lajosnak a katonái, az országa és az Outremer érdekében össze kellett szednie magát. A király elgondolkodott a hallottakon, megfogadta Joinville figyelmeztetését, és mérlegelni kezdte az előtte álló lehetőségeket. Öt éve már, hogy elhagyta Franciaországot. Egy nagy, büszke flotta élén, magasan lobogó zászlók alatt, nagy reményekkel távozott Aigues-Mortes-ból; hatalmas hadsereget vezetve magával vitte a keresztény világ reménységét, ám hadjárata katasztrófába torkollott, mivel serege helyrehozhatatlan kudarcot szenvedett Egyiptom földjén.

Az azóta eltelt időben Lajos fáradhatatlanul azon munkálkodott, hogy orvosolja valamelyest a reménytelen helyzetet. Hatalmas összegeket áldozott arra, hogy amennyire csak lehet, helyreállítsa az Outremer tönkretett infrastruktúráját. Céljai eléréséhez minden rendelkezésére álló fegyvert bevetett, mind diplomáciai, mind katonai téren. Kicsiny seregének azonban erősen behatároltak voltak a lehetőségei. Lajos minden tőle telhetőt megtett az Outremer érdekében és az ügyért, amelyben olyan szenvedélyesen hitt, de ennél többet nem adhatott.

Arról sem feledkezhetett meg, hogy egy nagy ország királya, egy olyan államé, mely fél évtizeden keresztül nélküle volt kénytelen küzdeni a fennmaradásért, éspedig egy olyan időszakban, amikor sok ellenség fenyegette. Európában még mindig képlékeny volt a helyzet, bár amióta Lajos elhagyta

Franciaországot, történt néhány figyelemre méltó változás. A Teremtő 1250-ben magához szólította II. Frigyes német-római császárt, „a Föld leghatalmasabb fejedelmét, a világ csodáját, a kiváló újítót"[8] egy kis beszélgetésre, mely figyelembe véve élete nem túl szokványos történéseit, érdekes lehetett. Halála óta Európa talán nyugodtabb, bár kétségkívül kevésbé mozgalmas hely volt.

Fia és utóda, IV. Konrád (Jeruzsálem címzetes királya) folytatva apja politikáját a Pápai Állam ellen szervezkedett, igaz, 1254-ben ő is távozott az élők sorából. III. Henrik angol király jobban sóvárgott a francia kézben lévő területek után, mint valaha, és valószínűnek látszott, hogy kihasználva a régens Kasztíliai Bianka halálával keletkezett hatalmi űrt, megpróbál tőkét kovácsolni Lajos tartós távollétéből. Lajos egyfolytában ezeken a dolgokon töprengett. A fáradt, kedveszegett, legyőzött, zaklatott király apránként eljutott az elkerülhetetlen felismeréshez. Végül szembe kellett nézni azzal, ami korábban elképzelhetetlennek tűnt: eljött az idő a hazatérésre.

15.

Hazafelé

Bianka halála kényszerhelyzetet teremtett Lajos számára, akinek most már eltökélt szándéka volt, hogy hazatér. A Szentföldre vezetett utolsó nagy keresztes hadjárat a végéhez közeledett, és nem hozta meg a kívánt eredményt. Céljait nem sikerült megvalósítani, az álmok szertefoszlottak, a harcosok kiábrándultak. Oly sok erőfeszítés, annyi megszakadt élet, tengernyi kárba veszett pénz, és cserébe szinte semmi. A balsiker a keresztes mozgalom jövőjét illetően komoly negatív hatással járt. Az emberek kétszer is meggondolták, elkötelezzék-e magukat egy ilyen hősies, ám kockázatos vállalkozás mellett.

Szidón megerősítésének munkálatai lassan a végükhez közeledtek. Lajos elrendelte, hogy Chateauroux-i Eudes vezetésével tartsanak nagy körmenetet a keresztesek táborában. A felvonulás végeztével a legátusnak buzgó fohászban kellett kérlelnie Istent, hogy Lajost a helyes döntés útjára vezesse. A körmenet áhítatosan keresztülvonult a táboron, majd méltóságteljes imádságok hangzottak el az isteni útmutatásért. A király ezután visszavonult, hogy meghozza döntését.

Lajos kisvártatva a színe elé kérette Joinville-t, aki abbahagyta a bárókkal folytatott társalgást és egy kísérő társaságában odament a királyhoz. Lajos környezetében csak kevés ember tartózkodott, de a pápai megbízottal nyilvánvalóan megvitatta tervét, mivel a döntést Eudes hozta Joinville tudomására.

A tanácskozáson először a legátus fejtette ki véleményét. Lajos végül arra az elhatározásra jutott, hogy a sereg a következő húsvétkor indul vissza Franciaországba. Kasztíliai Bianka halála kétségkívül fontos szerepet játszott döntésében (egy kortárs történész szerint „Lajos csak azért tevékenykedhetett sza-

badon a Közel-Keleten, mert országát ezalatt az anyja kormányozta"[1]), de más nyomós érvek is fölmerültek.

A keresztes hadjárat egy vagyonba került, és még egy olyan gazdag uralkodó, mint amilyen Lajos volt, sem rendelkezett kiapadhatatlan forrásokkal. Figyelembe véve, hogy mekkora energiákat mozgósított a sereg megfelelő ellátására, megállapíthatjuk, hogy jó ideig sikerült megőriznie fizetőképességét, mostanra viszont már erősen az itáliai bankárok hiteleire volt utalva, hogy finanszírozni tudja költséges vállalkozását. A hadjárat egyre jobban megcsapolta jövedelmeit. Amellett, hogy jelentős összegeket fordított Jaffa és Szidón újbóli megerősítésére, számos katonájának a költségeit is ő állta. Törvényszerű volt, hogy ha egy évnél tovább marad az Outremerben, el fog fogyni a pénze.

Joinville ezután elvonult egy külön helyiségbe, hogy további megbeszéléseket folytasson a témában a legátussal. Párbeszédüknek erős érzelmi töltete volt. Eudes magánkívül volt boldogságában, hogy Lajos a Franciaországba való hazatérés mellett döntött. Úgy vélte, a király minden tőle telhetőt megtett, sőt még annál többet is, így Lajos és a sereg tiszta lelkiismerettel térhet vissza.

Ekkor azonban a legátus váratlanul elvesztette lelki nyugalmát. Zokogásban tört ki és azon kesergett, hogy vissza kell térnie Rómába a pápai udvarba. Ez valóban ijesztő perspektíva volt. Frigyes császár fia, Konrád az apja összes fogyatékosságát örökölte, erényeiből azonban semmit sem. Folytatta a harcot, amelyet még Frigyes indított a pápaság ellen.[2] Itáliában nagyobb felfordulás uralkodott, mint valaha, és Eudes ennek a szörnyű helyzetnek a kellős közepébe csöppent volna.

A pápai küldöttnek nem voltak túl szívderítők a kilátásai, de kiötlött egy tervet a probléma áthidalására. A sereg távozása után még egy évig Akkóban maradna, és a rendelkezésére bocsátott összes pénzt a város védelmének megerősítésére fordítaná. Azzal érvelt, hogy amennyiben szegényen térne vissza Rómába, „az összes ottani álnok ember" (e kifejezést maga Eudes használta Joinville előtt) elvesztené az érdeklődést iránta és békén hagyná.

Ezután elkalandoztak más témákra. A legátus azt mondta Joinville-nek, Akkó tele van elkárhozott lelkekkel. A város lakói nagyon sok bűnt követtek el, és Isten biztosan megbünteti őket ezért. Megosztotta aggodalmait Joinvillelel, azt állítva, hogy hamarosan eljön az apokalipszis napja, amikor számot kell adni tetteikről. Mint mondta, „Akkót a lakói vérével mossák majd tisztára, és aztán más emberek jönnek ide letelepedni".[3]

Mint kiderült, Eudes figyelemre méltó jóstehetséggel rendelkezett: néhány évtized múlva Akkó falai leomlottak, és vérzivatar mosta el azt, ami az Outremerből megmaradt. Ám lehetséges, hogy itt ismét Joinville utólagos éleslátásával van dolgunk, mivel krónikáját jóval Akkó eleste után jegyezte le.

Röviddel ezután Lajos magához kérette Joinville-t, és megbízta egy utolsó feladattal: a part mentén el kellett kísérnie a király feleségét és gyermekeit Surba, ami veszélyes vállalkozásnak ígérkezett. Végtére is a keresztesek harcban álltak a damaszkuszi és az egyiptomi erőkkel, és a csapatnak muzulmán területen kellett áthaladnia. Joinville útközben folyamatosan fürkészte a vidéket, különösen olyankor, amikor megálltak enni, pihenni, és tüzet gyújtottak a hús elkészítéséhez. Szerencséjére félelmei alaptalannak bizonyultak, és útközben semmiféle incidens nem történt.

Nem sokkal azután az outremeri bárók és Jeruzsálem pátriárkája meghallgatást kért Lajostól, hogy őszinte köszönetet mondjanak neki mindazért, amit az országért tett. Méltatták az elért eredményeket: Szidón és a jaffai védművek megerősítését, valamint az Akkóban elvégzett munkálatokat. Az eredmények tükrében egybehangzóan úgy fogalmaztak, hogy a király rengeteget tett az Outremer jövőjének biztosításáért.

Javasolták, hogy a király térjen vissza Akkóba, és lásson hozzá a húsvéti hazautazás előkészületeihez. Jóleső érzéssel, hogy az áldásukkal távozhat a Közel-Keletről, Lajos megköszönte a kedves szavakat és Isten kegyelmébe ajánlotta a megjelenteket, fohászkodva, hogy az Úr vigyázzon rájuk és oltalmazza meg őket. Kevéssel ezután maga Lajos is leutazott Surba, ahol újra találkozott feleségével és gyermekeivel, s aztán együtt tették meg az Akkóba vezető utat a part mentén.

Most már valóban hozzáfogtak a hazatérés előkészületeihez. Míg az Outremerbe jövet Lajos hatalmas hajóhadat tudhatott maga mögött, a visszaútra mindössze 13 vitorlás és gálya készülődött.[4] A királyra és flottájára azonban továbbra is veszélyek leselkedtek. A tenger veszedelmes ellenség lehetett. A matrózok türelmesen kivárták, hogy a szél a megfelelő irányból fújjon a hazautazáshoz, míg végül 1254. április 24-én a széljárás is kedvezően alakult. Elérkezett az idő az Outremerből való távozásra.

A kicsiny flotta kihajózott az akkói kikötő biztonságos menedékéből a Földközi-tenger végtelen vizeire. Sajnos arról nem maradtak fönn feljegyzések, mi járhatott Lajos fejében az indulás pillanataiban, de nem nehéz kitalálni.

Bizonyos, hogy mindenekelőtt hatalmas csalódást érzett, amiért majdnem ugyanolyan sebezhető állapotban kénytelen maga mögött hagyni az Outremert, mint amilyenben az a hadjárat kezdetén volt.

Bár a Lajos által finanszírozott építkezéseknek köszönhetően a térség városai megerősödtek, az ország állandó hadseregének számító lovagrendek az egyiptomi expedíció során hatalmas veszteségeket szenvedtek. Ami azt illeti, a király öt évet szentelt életéből az Outremernek, és időnként emberfeletti erőfeszítéseket tett az országért. Még ekkor, a távozás idején is gondolt a jövőre, és hátrahagyott egy száz lovagból álló kisebb egységet az akkói helyőrségnek, mely mindaddig itt is maradt, míg maga az Outremer az elmúlás sorsára nem jutott.

A városok egy részének megerősítése mellett ez az úgynevezett „francia század" jelentette Lajos maradandó örökségét. Az alakulat vezetésével Geoffrey de Sargines-t bízta meg, aki hosszú itt-tartózkodása idején az ország irányításában is fontos tisztséget töltött be. Az egység teljes értékű harci alakulatként funkcionált, és alig néhány évvel Lajos távozása után segített visszaverni a muzulmánok Jaffa elleni támadását. 1263-ban egy rajtaütés során Geoffrey megsebesült, de sérülése nem volt súlyos; 1269-ben halt meg az Outremerben.

A század azonban maradt és rendkívül hasznos szerepet játszott, ám figyelembe véve az Outremer küszöbönálló elestét, nem bírt nagy jelentőséggel. Az egységet rendszeresen foglalkoztatták. Akkó végső ostromakor az alakulat a város délkeleti kiszögellésénél épült Legátus Tornyának a védelmét kapta feladatul. Heroikus küzdelmet folytattak, de erőfeszítésük hiábavalónak bizonyult. Néhányan megmenekültek ugyan, de sokan közülük hősies, ám felesleges ellenállás után az életükkel fizettek.[5]

Joinville mind önmaga, mind a király miatt megkönnyebbülést érzett, hogy háta mögött hagyhatja a „veszélyes földet". Úgy tervezték, a flotta először Cipruson köt ki, mely viszonylag közel feküdt az Outremerhez, de mielőtt elérték volna a szigetet, a hajórajnak nehézségei támadtak. Ahogy az éjszakai órákban közeledtek a szigetállam felé, sűrű köd telepedett a tengerre. A navigációs eszközök ekkoriban még igen kezdetlegesek voltak, ami rossz látási viszonyok között különösen súlyos gondot okozott. A hajók fedélzetén tartózkodó matrózok nem tudták, hol járnak, ám sokkal közelebb voltak a parthoz, mint feltételezték. Azt gondolták, messze kinn vannak a nyílt vízen, így nem voltak elég elővigyázatosak.

A hajó, melyen a király és Joinville is tartózkodott, hirtelen megfeneklett. Hangos morajlással, mely egész a gerendázatáig megrázta a járművet, a jármű megállt. Szerencséjükre nem ütközött sziklazátonynak, csak egy homokpadra futott föl, mivel az előbbi alighanem végzetes következményekkel járt volna. A helyzet azonban így is súlyos volt.

A hajón lévők először azt hitték, életveszélyben vannak. Mindenfelől kétségbeesett kiáltozás hallatszott, az emberek biztosak voltak abban, hogy el fognak süllyedni. Joinville, aki a hajó megfeneklésekor épp lefekvéshez készülődött, felszaladt az előfedélzetre, hogy megnézze, mi történt. A fedélzeten egy templomos, bizonyos Raymond testvér is jelen volt, aki utasította az egyik matrózt, hogy eresszen le kötelet a hajó oldalánál a vízmélység lemérésére. Nyilvánvalóvá vált, hogy a hajó homokzátonyra futott. A hír nagy aggodalommal töltötte el a lovagtestvért.

A közelükben négy gálya is tartózkodott, és az uralkodó hajójának az utasai kiáltozni kezdtek nekik, hogy jöjjenek és mentsék meg a királyt. Ám a gályák nem moccantak, legénységük valószínűleg attól tartott, hogy a király hajóján lévő tömeg (Joinville szerint mintegy 800 fő) a király átszállása közben megrohamozná a sokkal kisebb evezőshajókat.

Lajos igencsak meghökkentő módon reagált az eseményekre. Széttett karokkal, kereszt alakot formázva lefeküdt a fedélzeten az árboccal szemközt, és némán így maradt, mintha könyörögne a Mindenhatónak, hogy mentse meg őt.[6] Ám kiderült, hogy nincs ok pánikra. Amikor nem sokkal később ismét leengedték a kötelet, nyilvánvalóvá vált, hogy a hajó kiszabadult és újra mélyebb vizekre került.

Ugyanakkor senki sem tudhatta, hogy a hajó tengerbiztos állapotban van-e az ütközés után. Amikor feljött a nap, leküldtek négy matrózt a vízbe, hogy ússzanak a hajó alá és mérjék föl az esetleges sérüléseket. A reggeli szürkületben láthatták az éles sziklaszirteket, melyeknek óhatatlanul nekiütköztek volna, ha nem feneklenek meg a homokpadon.

Amikor a négy tengerész visszatért a fedélzetre, egyenként kérdezték ki őket, hogy ne befolyásolják egymás véleményét. Mindegyikük ugyanazt mondta: az ütközés elmozdította a hajógerincet egy kb. 6 m-es szakaszon. Lajos magához kérette a legtapasztaltabb tengerészeket, hogy értékeljék a helyzetet, és ők egyhangúlag azt javasolták, hogy Lajos szálljon át egy másik hajóra és ott folytassa útját hazafelé, mivel a hajó súlyosan megrongálódott.

Úgy vélték, a Földközi-tengeren való átkelés ideális esetben is kockázatos vállalkozásnak számít, márpedig ha a hajó a jelenlegi állapotában viharba kerül, szinte bizonyos, hogy elsüllyed. Állításuk alátámasztására felelevenítettek egy esetet, amikor az Outremertől nyugatra egy hajó hasonló sérüléseket szenvedett, de amikor folytatta útját, vihar kerekedett. Az erős hullámverésben a hajó kettétört, az emberek közül pedig mindössze egy nő és a gyermeke menekült meg.

Lajos ezután kormányzati tanácsadóihoz fordult, hogy megtudakolja a véleményüket. A franciaországi indulás óta létszámuk természetesen alaposan megfogyatkozott, de a jelenlévők – köztük Giles de Brun connétable – egybehangzóan úgy nyilatkoztak, hogy Lajosnak meg kell fogadnia a tengerészek javaslatát, végtére is az egész hajón ők értenek a legjobban a műszaki dolgokhoz. A király szemlátomást nem volt megelégedve ezekkel a válaszokkal. Ismét a tengerészekhez fordult, és megkérdezte tőlük, elhagynák-e a hajót, ha a saját tulajdonukban lenne. Azt felelték, akkor nem, mivel inkább megkockáztatnák a vízbefúlást a sérült hajó miatt, mint hogy kisebb vagyont gyűjtsenek a hajó kicserélésére.

Lajos ezután azt kérdezte, hogy amennyiben így áll a helyzet, miért javasolták neki, hogy hagyja ott a hajót és egy másikon térjen haza. Azt válaszolták, a király élete sokkal értékesebb, mint az övék, és sem aranyban, sem ezüstben nem lehet kifejezni. Logikus érv volt. Lajos nem csak önmagáért tartozott felelősséggel, és elsősorban országa érdekeire kellett tekintettel lennie. Ha nem sokkal anyja, a régens halála után ő is meghalna, az katasztrofális következményekkel járhatna Franciaország számára.

A bátorságot vékony határmezsgye választja el az értelmetlen vakmerőségtől, és Lajos épp ennek az átlépésére készült. Azzal, hogy tudatta végső döntését tanácsadóival, a király ellentmondást nem tűrően berekesztette a vitát. A hajón rajta kívül még több száz lélek tartózkodott. Amennyiben ő maga elhagyja a hajót, majdnem bizonyos, hogy a többiek is így tesznek.

Mindazonáltal lehetetlen lett volna valamennyiüket elhelyezni a kicsiny flotta többi hajóján – egyszerűen nem volt elég hely számukra. Így egyetlen lehetőségük maradt volna: kikötni Ciprus szigetén. Ebben az esetben viszont hónapokba, sőt talán évekbe telne, mire szereznének egy hajót, amely visszaviszi őket francia földre. Vagyis ha a hajó elhagyása mellett dönt, azzal nyomorúságra ítéli őket, távol az otthonuktól, számkivetettségben.

Lajos arra a következtetésre jutott, hogy inkább kockáztatja a saját, a felesége és a gyermekei életét, mint hogy ennyi embert ilyen bizonytalan sorsra ítéljen. Lajos bátorságát és moralitását nem lehetett megkérdőjelezni. A döntés mindenesetre igen sok kockázatot hordozott. Sokaknak tűnt úgy, az esélyek túlságosan kedvezőtlenek ahhoz, hogy érdemes lenne reszkírozni.

A döntés csak abban az esetben tűnik megmagyarázhatónak, ha figyelembe vesszük, mennyire erős volt Lajos hite. Úgy gondolkodott, élete Isten kezében van, és ha az Úr azt akarja, hogy ép bőrrel hazajusson Franciaországba, akkor az isteni pártfogás révén így is lesz. XXI. századi ésszel nehéz ezt megérteni, de az attitűd tökéletesen példázza azt, amikor valaki aláveti magát a sors (illetve Isten) rendelésének, márpedig ez a keresztes „hitvallás" egyik sarokpillére volt. Lehetséges, hogy egy olyan ember lelkiállapotát is tükrözi, aki mártírsorsot szánt magának.

Akadt, aki szembehelyezkedett a király döntésével. Oliver de Termes, aki szintén a megsérült hajón utazott, nem akarta vállalni a veszélyes utat, és inkább Cipruson maradt. Csak 18 hónap múlva lépett ismét francia földre. Joinville helyesen mutat rá arra, hogy igen gazdag nemes lévén nem a pénzhiány késleltette a hazatérését. Pusztán arról lehetett szó, hogy nehéz volt olyan hajót találni, mely alkalmas lett volna a Franciaországba vezető hosszú tengeri út megtételére. A krónikás pontos helyzetelemzéssel szolgál, amikor felveti, hogy amennyiben a tehetős Oliver-nek ilyen sok problémája volt, mennyivel nehezebb dolga lehetett azoknak, akik semmilyen vagyonnal nem rendelkeztek.

Csak kevés kísérlet történt arra, hogy rávegyék a királyt elhatározása megmásítására – a múltbéli tapasztalatok alapján ha valaki elég bátor volt is ahhoz, hogy így tegyen, Lajos makacssága miatt e próbálkozások majdnem biztosan bukásra voltak ítélve. Ennek megfelelően készülődni kezdtek az út folytatására.

A baleset azonban csak az első volt a nehézségek sorában. Nem sokkal ezután erős szél támadt, és fennállt a veszélye annak, hogy odacsapja a hajókat a csipkézett ciprusi partokhoz. A király hajóján kivetették a nagy horgonyokat, hogy a víz ne sodorja a járművet a sziklák felé, de a szél és a hullámzás ereje miatt öt is kellett a hajó megállításához.

Lajos egy sátrat állíttatott fel a fedélzeten kajütnek, de akkora szél fújt, hogy le kellett bontani. Margit királyné feljött a fedélzetre, hogy beszéljen a férjével, de sehol sem találta, így helyette Joinville-lel és Giles de Brunnel osztotta

meg aggályait. Az asszony halálra volt rémülve. Fültanúja volt néhány matróz beszélgetésének, akik azt mondták, hogy az egyre erősödő viharban a hajó összes utasa pusztulásra van ítélve.

Joinville azt ajánlotta, kövesse hitvese példáját és fohászkodjon isteni beavatkozásért. Azt javasolta, tegyen fogadalmat, hogy amennyiben biztonságban hazaérnek, ezüsthajót építtet és megajándékozza vele a tengerészek védőszentjének, Szent Miklósnak a varangeville-i szentélyét.[7] A királyné jónak találta az ötletet és megkérte Joinville-t, hogy legyen tanúja a szent fogadalomtételkor, mely óhajnak Joinville örömmel eleget is tett.

Nem sokkal ezután csökkent a szél és a hullámzás erőssége, miként a hajó hánykolódása is érezhetően alábbhagyott. A királyné hálaimát rebegett és később beváltotta ígéretét: fogadalmának megfelelően ezüsthajót ajándékozott a szentélynek, illetve hogy pontosak legyünk, Joinville-en keresztül eljuttatta Varangeville-be. Figyelemre méltó kézművesalkotás volt: a királyt, a királynét és három gyermeküket ábrázoló ezüstfigurák is tartoztak hozzá, vitorlái pedig ezüstfonalból készültek.

Szerencsére ez volt az utolsó riadalom, amit a flottának Ciprus partjainál át kellett élnie. A hajók ivóvizet vettek föl és ismét kifutottak a nyílt tengerre. Néhány nap múlva egy kis szigethez értek, és kikötöttek, hogy valamilyen táplálékot szerezzenek. A szigeten számos nyulat találtak, melyek közül jó néhányat csapdába ejtettek és felvittek a hajóra. Tengeri utazások alkalmával a friss hús ritka kincsnek számított.

A szigeten remetelakra is bukkantak. A kunyhó egy kertben állt, mely nagyban emlékeztetett a bibliai Édenkertre. A kertben olaj- és fügefákat, szőlőt és egyéb gyümölcsféléket találtak, sőt még üde vizet adó, gyöngyöző patak is keresztülfolyt rajta. A kert túlsó végében kis meszelt kápolna állt, mely egy barlang részét képezte. Padlóján vörös színű földből kereszt alakú rajzolat.

Egy másik barlang is volt a közelben, az itt talált dolog azonban némileg nyugtalanította őket. Két emberi test feküdt benne, arccal kelet felé fordulva. A hús már régen lerothadt róluk, de kezük gondosan össze volt kulcsolva a mellkasuk előtt. E kísérteties felfedezéstől eltekintve a sziget csodálatos helynek látszott, annyira, hogy egy matróz teljesen a hatása alá került. Amikor létszámellenőrzést tartottak a legénységnél, kiderült, hogy egy ember hiányzik. A legtöbben úgy vélték, az illető a szigeten akar maradni, és remeteéletet kí-

ván élni. Három csomag kétszersültet hagytak neki a parton, hogy segítsék a boldogulását.

Ezután muzulmánok lakta szigethez értek. A királyné nagyon szerette volna, ha gyermekei friss gyümölcshöz jutnak, és megkérdezte, nem gyűjthetnének-e egy keveset. Meggondolatlan kérés volt. Azzal, hogy embereket küld a szigetre gyümölcsöt szedni, a király nagy veszélynek teszi ki őket. A helyiek könnyen kikémlelhetik a jelenlétüket.

A király mindenesetre beleegyezett a kérésbe. Három gályát küldtek ki a partra, melyek egy hegyek által határolt kis horgonyzóhelyen eltűntek a szemük elől. Hosszú idő telt el, de a gályák csak nem akartak felbukkanni. A hajó utasai nem akartak tovább várakozni, mivel a jármű jelenlegi tartózkodási helyén ki lehettek téve a muzulmán kalózok támadásainak. Lajos azonban nem akart mozdulni. A királyné vigasztalhatatlan volt, magát okolta a bonyodalom miatt. Ám épp amikor a hajók megindultak volna a part felé, feltűntek a gályák, melyek feléjük tartottak.

Amikor melléjük értek, a király megkérdezte a parancsnokokat, miért maradtak távol olyan sokáig. Azt felelték, a késés nem az ő hibájukból történt. A gályákon néhány fiatalember is helyet kapott, gazdag párizsi kereskedők gyermekei, akiknek annyira ízlett a kertekben talált gyümölcs, hogy nem lehetett őket rávenni a hajóra való gyors visszatérésre. Ehelyett teleették magukat a csodálatos ízű friss gyümölcsökkel.

Rendkívül felelőtlenül viselkedtek. Már a partra lépés is kockázatos volt, az indokolatlan ott-tartózkodás pedig kifejezetten ostobaságnak számított. Mindamellett nem származott belőle semmi galiba. A késlekedés néhány unatkozó, éretlen, ugyanakkor módfelett emelkedett hangulatú ifjú műve volt: aligha egyedülálló eset a történelem folyamán.

A legtöbben egyszerű dorgálással intézték volna el az ügyet, Lajos azonban nem tartozott közéjük: elhatározta, hogy móresre tanítja az ifjakat. A nagyobb hajók akkoriban egy kisebb bárkát vontattak maguk után, mely több célt is szolgált. Egyebek között arra használták, hogy a hajóút során itt őrizték biztonságosan elkülönítve a tolvajokat és az elfogott kalózokat.

Lajos közölte a sihederekkel, hogy a Franciaországba vezető út hátralévő részét a bárkában fogják tölteni. Az ifjak magukon kívül voltak bánatukban. Egy olyan korban, amikor a becsületnek hatalmas értéke volt, a velük való bánásmód óriási szégyennek, a legsúlyosabb büntetésnek számított. De más miatt

is aggódtak. Ha a tengeri átkelés a nagy hajókon is igen kockázatos volt, egy kis bárka fedélzetén kétszer annyira veszélyes lehet. Az út rendkívül kényelmetlennek, sőt időnként egyenesen borzalmasnak ígérkezett.

A csüggedt fiatalok láttán lényegében mindenki, még a királyné is kérlelni kezdte Lajost, hogy változtassa meg döntését. A király azonban hajthatatlan maradt. Ha egyszer döntött, nem gondolta meg magát. A fiatalokat átvitték a bárkára, ahol az út hátralévő részében megjárták a poklot. Amikor a tenger nyugtalanabb volt, a hullámok átcsaptak az alkalmatosságon, amitől csuromvizesek lettek. Még fölállni sem mertek, mivel attól féltek, hogy a szél lesodorja őket a lábukról és belezuhannak a vízbe.

Hogy őszinték legyünk, Lajos alaposan túlreagálta a dolgot. A nemtörődöm fiatalok életének veszélyeztetése rávilágít jelleme egy nem túl rokonszenves oldalára. A szigorú fegyelem hívét és a zsarnokot egy világ választja el egymástól, és Lajos nem aratott nagy elismerést ezzel az értelmetlen erőfitogtatással. Az intézkedés valószínűleg a lelkiállapota számlájára volt írható. Végtére is, ha Isten ilyen keményen bünteti őt, akkor ő maga miért ne lehetne szigorú bíró?

Egy másik incidens sem járult hozzá a kedélyek lecsillapodásához. Az eset egy éjszaka történt, miután a királynét ágyba fektették a szolgálólányai. Az egyik fáradt vagy csak figyelmetlen cselédlány meggondolatlanul a kályhára tette Margit sálkendőjét. A tűzhelynél még mindig égett egy el nem oltott gyertya, a szolgálólányok pedig nyugovóra tértek a királyné szálláshelye alatti kajütben. Miközben az utasok békésen aludtak, a gyertyaláng belekapott a sálba, mely másodpercek alatt lángra kapott, és a tűz a királyné ágyneműjére is átterjedt.

A füstszag szerencsére felébresztette az asszonyt, mielőtt még túl késő lett volna. Ezeken a kezdetleges hajókon a tűzvédelmi eszközök gyakorlatilag teljesen hiányoztak, így akár az egész jármű lángba borulhatott volna. Az épp idejében ébredő királyné meztelenül kirohant hálóhelyiségéből, kidobta a sálat a hajó oldalán, majd visszasietett a kabinjába és eloltotta a tüzet, amely már majdnem teljesen lángra lobbantotta az ágyneműt.

A sors iróniája, hogy a királynén kívül a veszélyt egyedül a bárkában ülő bűnösök észlelték, „Tűz van! Tűz van!" kiáltásaik azonban nem voltak elég hangosak ahhoz, hogy felébresszék a hajó utasait (a cinikusabbaknak megfordulhat a fejükben, hogy a bárka viszonylagos biztonságát élvező ifjak úgy gondolhatták, a király meg is érdemli, hogy tűz üssön ki a hajóján).

A felbolydulás végül felébresztette a hajót. Joinville magára kapott egy-két ruhadarabot és hátrapillantott a hajó oldalánál, így még láthatta, hogy a bajt okozó kendő, amelyet már messze maguk mögött hagytak, még mindig ott ég a vízen. Időközben Lajos keresni kezdte Joinville-t, hogy megtudja a lárma okát. Miután nem találta, a feleségéhez indult.

A tűznek nem lettek komolyabb következményei, de az eset megrázta a királyt. Másnap Lajos megbízta Joinville-t, hogy éjszakánként, amikor már mindenki lefeküdt, járja végig a hajót és ellenőrizze, hogy minden tüzet eloltottak-e. Lajos közölte vele, addig nem fog elaludni, míg Joinville éjszakánként föl nem keresi a kabinjában, hogy jelentést tegyen a dologról.

A Franciaországba vezető út egyhangúságát ezután már csak egy különös közjáték törte meg. A flotta egy másik hajóján utazó lovag elaludt, és amikor felébredt, a felkelő nap pontosan az arcába sütött. A lovag mogorván megparancsolta fegyvernökének, hogy takarja el a nyílást, amelyen keresztül a nap bevilágít. Az apródnak a feladat végrehajtásához nyújtózkodnia kellett, de közben elvesztette a talajt a lába alól és beleesett a vízbe.

Az ilyesfajta baleset a legtöbb esetben halállal végződött. Sokan nem tudtak úszni, és nagyon sok idő is eltelhetett volna, mire az apród hiányát felfedezik. Még ha látták volna is, amint átbukik a hajó oldalán, beletelt volna egy kis időbe, mire a hajó visszamanőverezi magát, hogy kihalászhassák a tengerből. A fegyvernöknek hihetetlen szerencséje volt, hogy a közelben más hajók is tartózkodtak, és a király hajóját kísérő egyik gálya fölvette a fedélzetre.

Megmentői nagyon kíváncsiak voltak, miért nem kiáltott, amikor belezuhant a tengerbe. Az apród azt felelte, élete egyetlen pillanatig sem forgott veszélyben. Amikor beleesett a vízbe, megpillantotta maga mellett Szűz Máriát, aki a vállainál fogva fenntartotta őt a vízen, míg ki nem mentették. Cinikus modern észjárással azt gondolhatjuk, a fejet ért ütés következtében fellépő hallucináció klasszikus esetével vagy a fulladás közeli állapot tüneteivel állunk szemben. A középkori emberek lelkivilága azonban egészen más volt. Az apród megmenekülése sokuk számára igazi csodának számított. Joinville-re akkora hatást gyakorolt a történet, hogy emlékére egy ablakot vágatott joinville-i kastélya kápolnájának falába.

A keresztes hadjárat az utolsó felvonásához érkezett. A flotta hamarosan a francia partok közelébe ért. Lajos Aigues-Mortes kikötőjébe akart befutni, melyet lényegében a keresztes hadjáratra építtetett, ám ez néhány nappal meg-

hosszabbította volna a tengeri utat. A földközi-tengeri utazás azonban igen sok ember idegzetét megviselte, lévén hogy többször is ki voltak téve a vízbefúlás és a tűzhalál veszélyének, ráadásul a kalózok feltételezett támadásaitól is állandóan rettegniük kellett.

Most már elegük volt. A lehető leghamarabb szilárd, mégpedig lehetőleg francia talajt akartak érezni a talpuk alatt. A király két napon keresztül vitatkozott tanácsadóival a témáról, de azok ragaszkodtak elképzelésükhöz. Akármennyire csökönyös volt, Lajos végül beleegyezett, hogy a fivére, Anjou Károly birtokaihoz tartozó közeli Hyeres kikötőjében szálljanak partra.

Joinville lakonikus tömörséggel úgy fogalmaz, hogy „a király elfogadta a tanácsunkat, és a királyné ennek nagyon örült".[8] Margit, akit Joinville krónikája csendes, szoborszerű asszonyként mutat be, végtére is nő volt, aki sokat szenvedett férje sajátos szellemi beállítottságától.

Kis idő elteltével a hajók bevitorláztak a kikötőbe, és a matrózok kidobták a kötelet a parton lévőknek, hogy kikössenek. Ezután deszkapallókat fektettek a hajópárkány és a part közé. A rossz súlyelosztású hajók állandó imbolygásától még mindig szédülő utasok óvatos léptekkel végigmentek rajtuk, és ismét francia földre léptek.

Szó sem volt azonban diadalmas hazatérésről. Lajos keresztes hadjárata – melyet nem kis részben a saját népére kivetett adókból finanszírozott – a hatalmas erőfeszítések ellenére is csak igen kevés kézzelfogható eredményt hozott. Mégis, bár Lajos nem nevezhető világhódítónak, volt benne valami a hősből. Már ekkor is körülvette őt a mártír aurája, aki sokat szenvedett azért, amiben hitt, és többször is nagyon közel került ahhoz, hogy életével fizessen érte.

A király végül visszajutott országába, hazatért, hogy újból felkészítse hadait, ezúttal egy közelebbi ellenség, III. Henrik angol király ellen. Emberei nyugodtan pihenhettek annak tudatában, hogy a keresztes hadjárat lezárult. Az Egyiptomban elszenvedett hatalmas vereség után a józan ész szerint elképzelhetetlen volt, hogy a király valaha is újabb keresztes hadjáratot indítson.

A józan ész azonban nem sokat jelentett Lajos számára. Álmatlan óráiban sohasem hagyta nyugodni egy gondolat. Azért indult útnak, hogy visszahódítsa Jeruzsálemet, de csúfosan elbukott. Nem nyugodhat mindaddig, amíg a kudarc bélyegét le nem törli magáról. Mielőtt Lajos, a keresztes története lezárulna, az élet még tartogatott egy fordulatot.

Ekkoriban csak kevesen tudták, hogy a keresztes ügy iránti megszállottsága erősebb, mint valaha. Bukása csak növelte buzgalmát. Ám közvetlenül a hyeres-i hazaérkezés után senkinek nem volt alkalma erről beszélni vele. Lehetetlen volt a közelébe kerülni, mivel épp ekkor találkozott egy a városban tartózkodó híres szent emberrel, és nagy jelentőségű hitelvi kérdéseket kívánt vele megvitatni. A jelek szerint Lajosnál bizonyos dolgok sohasem változtak.

16.

Az utolsó keresztes hadjárat

Lajos hadjárata tehát lezárult: bukással és keserű csalódással végződött. Már csak annyi volt hátra, hogy a sereg szétszéledjen, és a résztvevők – mind a nemesek, mind a közrendűek – hazatérjenek otthonaikba szeretteikhez.

Joinville a király társaságában Párizs felé vette az irányt. Útjuk először a gyönyörű Provence tartomány termékeny tájain vezetett keresztül. Nem túl meglepő módon Lajos ismert egy helyi szentélyt Aix városában, ahol állítólag Mária Magdolna nyugossza örök álmát. A király természetesen nem akarta elszalasztani az alkalmat, hogy felkeresse a helyet, mely a keresztény panteon ilyen tiszteletre méltó alakjához kötődik. Fönn a hegyek között egy barlang is volt, a legenda szerint Mária Magdolna 17 évig élt itt.

A kitérő kellemes kikapcsolódást jelentett Lajos számára, de a nézelődés nem tarthatott örökké. A társaság végül megérkezett a királyság szívében fekvő Beaucaire-be, ahol Joinville elbúcsúzott királyától. A krónikás nem részletezi, milyen érzelemnyilvánításokra került sor, amikor istenhozzádot kellett mondaniuk.

Alighanem rendkívül megrendítő pillanatok lehettek. A két férfiú a keresztes hadjárat első napjainak eufóriájától az egyiptomi hadifogság poklán át a nehéz outremeri napokig sok közös élményt tudhatott maga mögött. Lajos úgy érezte, szoros kötelékek fűzik Joinville-hez, aki egyike volt azon kevés főúrnak, akik hosszú tengerentúli küldetése alatt mindvégig kitartottak mellette. A krónikás ura iránti ragaszkodásáról pedig képet alkothatunk, ha megfigyeljük, milyen hangnemben ír róla.

Végül eljött az idő, hogy Joinville is hazatérjen feleségéhez és gyermekeihez, akiket olyannyira szeretett, és akik miatt sok évvel korábbi távozásakor oly

szörnyű ürességet érzett. Az ő életükről nem születtek feljegyzések, és ekkora időtávlatból nehéz megmondani, hogy Joinville évekig tartó távolléte alatt milyen érzelmi hullámzáson mehettek keresztül. Bizonyos, hogy megkönnyebbülést éreztek, amiért a családfő biztonságban hazatért, fájdalmat, amiért olyan sok embernek kellett meghalnia, és sajnálkozást az elvesztett évekért. Mivel az információk csak több hónapos késéssel jutottak el hozzájuk, és nagyon sok rossz hírt kaptak, Joinville családja alighanem borzasztó nehéz időkön ment keresztül.

Joinville hazatérésekor bizonyára mindenki nagyon meg volt hatódva. Hatalmas ünnepi lakomákat rendeztek a tiszteletére, és sok-sok órát töltött a kandalló mellett, hogy elmesélje hallgatóságának, mi mindent látott. A szellemi dolgokról sem feledkeztek meg. Mélyen átérzett, őszinte hálaadó imádságokkal emlékeztek a család csodás újraegyesüléséről.

Röviddel Lajos outremeri távozása után nagy horderejű események történtek keleten. A mongol és a muzulmán világ konfliktusa elérte a tetőpontját. 1256-ban hatalmas mongol sereg közeledett Szíria felé, hogy kiéhezett farkashordaként rávesse magát áldozatára és darabokra tépje. Céljuk egyértelmű volt: a muzulmán világ jelentős akadályt képezett a mongolok további terjeszkedése előtt, ezért föl kellett számolni, ahogy a nagy részével már korábban megtették. Közeledett a döntő összecsapás ideje. A Szíriába útnak indított haderőnek egyetlen célkitűzése lehetett: kimondhatatlanul erőszakos cselekményeket véghezvinni, hogy uralmuk alá hajtsák a muzulmánokat.

Szörnyű terror vette kezdetét. 1258-ban az iszlám világ megrázkódott egészen az alapjaiig, s felrémlett előtte a sötét, mély szakadék réme. A mongolok ostrom alá vették a legnagyobb muzulmán várost, az iszlám szellemi központját, Bagdadot, és néhány hét alatt be is vették. A város lakói között rendezett vérfürdő még a borzalmas mongol mércével mérve is megdöbbentő volt. A város elfoglalását követő mészárlásokban becslések szerint 80 000 ember, zömmel védtelen civil vesztette életét.

A nőket megerőszakolták az utcákon, és elképesztő mennyiségű értéket zsákmányoltak. A mongolok kegyetlenkedéseiben számos keresztény szövetségesük segédcsapatai is részt vettek. A muzulmán vallás első emberének, a kalifának különlegesen súlyos büntetés jutott osztályrészül: belekötözték egy nemezből készült zsákba, s aztán több ezer muzulmán lovas vágtatott végig rajta. A Mohamed alapította iszlám vallás addigi 600 éves története során ez

volt a mélypont. Úgy tűnt, a muzulmán világ a megsemmisülés határán tántorog.

A mongolok folytatták előrenyomulásukat Szíria felé. Hogy mentse magát, an-Naszir Juszuf fölajánlotta nekik Damaszkusz átadását, de indítványát figyelmen kívül hagyták. Rövid ostrom után ezt a várost is elfoglalták, lakóit pedig kardélre hányták. A mongolok egyes kínzási módszerei minden mértéken túlmentek. Mayyafaraqin városának uralkodója megfulladt a saját hányadékától, miután arra kényszerítették, hogy a saját testéből kivágott húsdarabokat egyen. A kegyetlenkedésekről érkező hírek alighanem emlékeztették Lajost, milyen oktalanság volt feltételezni, hogy egyenlő félként léphet szövetségre a mongolokkal. Mindazonáltal a mongol követeket egész hátralévő életében fogadta.

Elérkezett az iszlám legsötétebb órája. Úgy látszott, az egész muzulmán világ elhamvad a tűzben. A lángnyelvek a Közel-Keletet nyaldosták, de amikor a támadók már-már megindultak Egyiptom, az iszlám egyik utolsó védőbástyája ellen, a sors közbeszólt. A kritikus pillanatokban a mongol sereg vezére, Hulagu azt a hírt kapta, hogy fivére, Mönke nagykán több ezer mérföld távolságban elhalálozott. Ilyenkor elkerülhetetlenül trónutódlási harcok kezdődnek, és Hulagu, aki valószínűleg az uralkodói cím első számú várományosának számított, nem engedhette meg magának, hogy ezekben a fontos időkben távol legyen: serege nagy részével együtt hazaviharzott Közép-Ázsiába.

Mindez csodával határos szabadulásnak hatott. A hithű muzulmánok Allah közbelépését vélték felfedezni a háttérben, az azonban elképzelhetetlennek tűnt, hogy a mongol fenyegetésnek örökre vége, csak mert az egyiptomiakkal való végső összecsapás későbbre halasztódott. A következő évben, 1260-ban a magabiztos mongolok követeket küldtek Kutúz egyiptomi szultánhoz, kérve, hogy adja át nekik országukat. A szultán válasza nélkülözte a cizelláltságot, Kutúz egyértelműen a mongolok értésére adta, mit gondol az ultimátumról: a követeket azonnal kettéhasították.

Kutúz tudta, mit tesz. A szultán maga mellett tudhatott egy katonai géniuszt. Amikor az egyiptomiak és a mongolok hamarosan összecsaptak az Ain Jalut-i csatában – a világtörténelem egyik legsorsdöntőbb ütközetében –, hadvezére jobban manőverezett a mongol parancsnokoknál és vereséget mért rájuk. Rukn ad-Din Bajbarsz ismét tanúbizonyságát adta kivételes hadvezéri képes-

ségeinek, így a mongol fenyegetésnek sikerült egyszer s mindenkorra véget vetni.

Nem sokkal ezután Bajbarsz megunta a másodhegedűsi szerepet a szultán mellett és meggyilkolta. Miután trónra került, Bajbarsz az outremeri keresztesek esküdt ellenségévé vált, talán a legveszélyesebbé, akivel valaha is szembe kellett nézniük. Többször is benyomult az Outremerbe, sőt egyszer Akkó falai alá is eljutott.

Ám ezek a portyázó hadjáratok pusztán az előfutárát jelentették annak az Outremert ért csapásnak, mely a legsúlyosabb volt azóta, hogy csaknem száz évvel korábban Szaladdin elfoglalta Jeruzsálemet. Miután már jó ideje elvesztették Jeruzsálemet, a kereszteseknek a távoli északon fekvő Antiochia volt a legnagyobb városa. 1269. május 18-án Bajbarsz serege rohamot intézett ellene, és a teljes lakosságot lemészárolta vagy rabságba hurcolta. A szörnyű vereségről érkezett hírek sokkot váltottak ki nyugaton. Megindult a szóbeszéd, hogy küszöbön áll egy újabb keresztes hadjárat.

A találgatásoknak óhatatlanul Lajos király udvara került a középpontjába. Az uralkodó már vezetett egy keresztes hadjáratot a Közel-Keletre, és tudott dolog volt, hogy rajong a kiemelkedő fontosságú vallási kegyhelyeknek otthont adó Szentföldért. Hadjáratának sikertelensége nem csökkentette a Szentföld iránti érdeklődését. A francia kincstár évente 4000 tours-i livre-t utalt ki közel-keleti ügyekre, jórészt az akkói francia század fenntartására.[1] Az új hadjáratról szóló mendemondák már Antiochia eleste előtt szárnyra kaptak, így a város elvesztéséről érkező hírek csak olajat öntöttek a már egyébként is magasan lobogó tűzre.

1267-ben, nagyböjt idején Lajos Párizsba kérette összes báróját. Joinville is azok között volt, akiket megkértek, hogy álljanak a király szolgálatára, de ő magas lázra hivatkozva kimentette magát. Lajos azonban nem tágított. Azt üzente, hogy feltétlenül számít a megjelenésére, és megígérte, hogy a legjobb orvosokat bocsátja a rendelkezésére. Nem akarván megsérteni uralkodóját, Joinville elutazott Párizsba. Nem volt tudomása a király terveiről, míg látomása nem támadt, melyben Lajos skarlátvörös miseruhát öltött magára.[2] Mikor beszámolt egyik papjának az álmáról, az úgy értelmezte a jelenést, hogy Lajos hamarosan újra felveszi a keresztet.

Másnap Joinville részt vett a hajnali imádságon, majd Lajoshoz indult. A király szokásához híven a kápolnában tartózkodott. Tekintélyes ereklyegyűjte-

ményét nézegette, mely az Igaz Kereszt egyik szilánkját is magában foglalta: egy kis fadarabot, mely állítólag arról a keresztről származott, amelyen Jézust megfeszítették.

Az ereklyenézegetés híre hallatán sok lovagja már tudta, mit forgat a király a fejében. A szent relikviák fontos helyet foglaltak el a keresztesek gondolatvilágában, közel egy évszázaddal korábban az Igaz Kereszt egy darabját vitték magukkal a katasztrofális vereséggel végződött hattíni ütközetbe. Az ereklyék felhasználása a keresztesi buzgalom élénkítésére magától értetődő taktikai fogás volt. A lovagoknak kétségük sem volt, hogy Lajos újabb hadjárat megindítását fontolgatja, de nem voltak elragadtatva az ötlettől. Másnap reggel Lajos elhatározta, hogy véget vet a találgatásoknak. Valóban ilyen vállalkozást tervezett.

Az első reakciók nem voltak biztatóak. Az utóbbi évtizedekben elszenvedett szentföldi vereségek hatására a keresztes mozgalom iránti lelkesedés jócskán alábbhagyott. Joinville kereken megtagadta, hogy elkísérje Lajost, és nyersen csak annyit mondott neki, hogy „mindazok, akik a hadjárat megindítását javasolják a királynak, halálos bűnt követnek el".[3] Az országban béke honolt, de ha Lajos újból távozna, azzal veszélyeztetné a biztonságát. A király egészségi állapotára is tekintettel kellett lenni. Nem volt túl jól, és amikor Joinville elkísérte őt egy közeli ferences apátságba, kis idő elteltével úgy kellett őt támogatnia.

De Lajos jól tudta, hogy egy hadjáratot nem lehet egyik napról a másikra megindítani. Intenzív előkészületek kezdődtek. A hadjárat prédikálásával Simon de Brie-t bízták meg, de 1268-ban Albano püspökére, Raoul Grosparmira ruházták át a feladatot. Minden valószínűség szerint Lajos titokban már hónapokkal a hadjárat kihirdetése előtt egyeztetett a Pápai Állammal a terveiről. A kor lovagi eszményével összhangban a regösök balladákkal igyekeztek rávenni hallgatóikat a kereszt felvételére.

A hadjárathoz szövetségeseket is igyekezett találni. Meglepetésre Edward angol herceget, III. Henrik fiát, az ambiciózus ifjút is a támogatói közt tudhatta, aki égett a vágytól, hogy kardját muzulmán vérbe márthassa. Lajos Skóciából és Németalföldről is várt kontingenseket.

Intézkedéseket tettek a hadjárat anyagi hátterének megteremtésére, és hajókat is szereztek, mégpedig elsősorban a genovaiaktól és a marseille-iektől. A francia egyház a jövedelme egytizedével járult hozzá a költségekhez, és a

Franciaországgal határos egyházmegyék is ígéretet tettek adóbevételük huszadának átengedésére. Lajos öccse, Poitiers-i Alfonz 100 000 tours-i livre-rel támogatta az expedíciót.[4]

A szervezés Lajos második keresztes hadjáratánál is kiváló volt. Megállapodott néhány vezető főnemessel, hogy a háború idejére meghatározott számú harcost bocsátanak a rendelkezésére. E „kontingensparancsnok" megnevezéssel illetett főuraknak, név szerint Poitiers-i Alfonznak, Guy de Flandersnak, Artois-i Róbertnek és Edward angol hercegnek gondoskodniuk kellett a szerződésben szereplő harci állomány ellátásáról. Hogy kötelezettségüknek eleget tudjanak tenni, egyes esetekben „alvállalkozókat" is be kellett vonniuk.[5]

Aragóniából is jelentős segítség ígérkezett. I. Jakab király 1269. szeptember 1-jén hajózott ki Barcelonából, de akciója nem is indulhatott volna rosszabbul. A mostoha időjárás olyan súlyos károkat okozott a hajókban, hogy a király sok emberével együtt visszatért Hispániába, és nem is indult el újra.

Az aragóniai kontingens többi része sem járt nagyobb sikerrel. Jakab két fia, Fernando Sanchez és Pedro Fernandez elhajózott Akkóba. Amikor nem sokkal később Bajbarsz szultán jelentős haderő élén megjelent a város alatt, nem tehettek mást, mint hogy a falak mögött várakoztak, miközben az egyiptomiak odakinn seregszemlét tartottak és gúnyolták a keresztényeket gyengeségük miatt. Látva, hogy semmilyen hasznosat és maradandót nem tudnak alkotni, a két spanyol herceg hazatért, anélkül hogy bármit is elértek volna.

Amikor végeztek a felkészüléssel, Lajos bejelentette a hadjárat célpontját. Az Outremerben uralkodó kaotikus helyzet miatt teljesen bizonyosnak tűnt, hogy a király választása Egyiptomra vagy a Szentföldre esik. Antiochia elvesztése hatalmas csapást jelentett, és félő volt, hogy a jeruzsálemi keresztes királyság hanyatlásának nyitányát jelenti. Épp ezért hatalmas volt a megdöbbenés, amikor Lajos nyilvánosságra hozta szándékát, miszerint Tunisz meghódítását tűzte ki célul.

Igen meglepő döntés volt. Tunisz a muzulmán világ perifériáján feküdt, és elfoglalása aligha segíthetett bármit is az outremeri kereszteseknek. Ráadásul a város emírje pozitívan viszonyult a Nyugathoz, és a kereszténységgel is évek óta jó kapcsolatokat ápolt. Lajos úgy gondolta, eljött az ideje, hogy az emír elkötelezze magát a keresztény ügy mellett, és a város alá érkező keresztes sereg látványa megadhatja neki a végső lökést a kereszténységre való áttéréshez.

Még a Lajos irányában alapvetően jóindulatú kommentátorok is egyetér-

tenek abban, hogy különös döntés született. Richard – aki általában véve nagyon pozitívan viszonyul Lajoshoz – „stratégiai tévedésként”[6] aposztrofálja a dolgot. A történészek között az elhatározás indokairól kialakult vita jól példázza a Tunisz mellett szóló döntés furcsaságát. Egyesek Anjou Károly kezét látják a háttérben, aki ekkoriban rendszeres kapcsolatban állt Bajbarsszal. Az elmélet hívei azt állítják, Károly nem akarta, hogy egy Egyiptomba induló keresztes hadjárat veszélyeztesse a Bajbarsszal fennálló jó kapcsolatait.

Richard azonban úgy véli, a király a tuniszi emír keresztény hitre térítése miatt indult útnak. A fennmaradt források nem elégségesek ahhoz, hogy bármely teóriát is megerősítsék. Lehetséges ugyan, hogy Tunisz bevételének stratégiai szempontból lett volna némi hozadéka (a térség korábban élelmiszert és emberanyagot biztosított az egyiptomiaknak), a város elfoglalásából származó haszon azonban így is messze alatta maradt volna az ostrommal járó erőfeszítések és kockázatok pénzbeli és szimbolikus ráfordításainak.

Lajos 1270. július 15-én hajózott ki flottájával a Szardínia déli partján fekvő Cagliari kikötőjéből.[7] Kedvező szél fújt, és az átkelés mindössze két napot vett igénybe. Az élelemkészlet felhalmozására ezúttal is nagy figyelmet fordítottak, a felkészülés során annyi élelmiszert gyűjtöttek, hogy Szicíliát – mely a térség egyik legjelentősebb gabonatermő vidékének számított – teljesen „letarolták”, és Európa más részein is jelentős gabonahiány lépett föl.[8] A hadjárat tehát nagyszerűen indult, de jószerével ez volt az utolsó pozitívum, amit el lehet róla mondani.

Lajos az ókori Karthágó területén ütötte föl táborát – mely mint utóbb kiderült, jelzésértékű volt a keresztesek számára –, és ostrom alá vette Tuniszt. Nagyjából két héttel a megérkezés után azonban a király megbetegedett. A tünetek arra utalnak, hogy Lajost ismét vérhas gyötörte. Az uralkodó több héten át küzdött a betegség ellen. A tábor szörnyen megszenvedte a vérhas pusztítását. Lajos legfiatalabb fia, a Damiettában született Jean Tristan is odaveszett a járványban. Az észak-afrikai keresztes hadjáratok mintegy keretbe foglalták az ifjú életét: akkor született, amikor az első zátonyra futott, és akkor halt meg, amikor egy másik az összeomlás szélére került.

Lajos állapota rosszabbodott, egyértelmű volt, hogy ismét életveszélyben van. Legidősebb fia, Fülöp mellette maradt, és Lajos gyakran beszélt neki arról, mik az elvárások a mindenkori francia királlyal szemben. Arra intette Fülöpöt, legyen az egyház oltalmazója és védje meg a jogait mindenkivel szem-

ben, aki ártani próbál neki. A népét is védelmeznie kell az ellenségtől, mind fizikai, mind erkölcsi értelemben, s figyelmeztette őt, győződjön meg arról, hogy „alattvalói békében és igazságosságban élnek az uralma alatt". Méltányosnak kell lennie, de határozottságot kell mutatnia, emellett „meg kell tartanod birodalmad jó szokásait, és eltörölnöd a rosszakat". Lajosnak a keresztes mozgalom iránti elhivatottságára figyelemmel különösen fontosnak tűnik az intelem, mely szerint „óvakodj attól, hogy alapos mérlegelés nélkül háborút indíts valamilyen keresztény fejedelem ellen", mivel szerinte ez Isten elleni támadással ér föl.

Ahogy múlt az idő, és Lajos állapota nem javult, nyilvánvalóvá vált, hogy a csodával határos felépülés ezúttal elmarad. A király ideje ezen a világon lejárt. Lajos haldoklott, és ennek nagyon is tudatában volt. A lélek örök boldogsága szempontjából a haldoklás és a halál módja a középkori keresztény ember számára éppoly fontos volt, mint az, hogy hogyan élte le az életét.

Mivel a király állapota egyre rosszabbra fordult, behívatták a papokat a sátorba. Feladták az utolsó kenetet, amit Lajos legyengült állapotában is a lehető legnagyobb méltósággal igyekezett fogadni. Erőtlensége ellenére eszméleténél volt, s jóllehet egy időre elvesztette a beszédkészségét, jól tudta, mi történik körülötte. Ez lényeges volt, mivel ha valaki az utolsó szentség kiszolgáltatásakor (amikor a haldoklónak lehetőleg aktívan részt kellett vennie a szertartásban) értette, mi zajlik a környezetében, az növelte a szép halál esélyét. Lajos testét bedörzsölték olajjal; az ilyenkor szokásos megkenetés többek között azt a célt szolgálta, hogy az ördög ne használhassa a holttestet bűnös dolgokra. A papok ezután részleteket olvastak föl a Bibliából.

A király ekkor már élet és halál határmezsgyéjén járt. A papok az utolsó szertartásokkal is végeztek, így Lajos nyugodtan távozhatott az élők sorából. Maga a király is jól tudta, hogy közeleg a vég. Többször is felkiáltott, a szentek, például Szent Jakab és Szent Genovéva segítségét és védelmét kérve.

Az utolsó percek áhítatos csendjében a király mintha mondott volna valamit. Az ágya mellett állók szerint a „Jeruzsálem! Jeruzsálem!" szavakat suttogta. Élete legvégén is a Szent Város volt a legkedvesebb számára.

Nem sokkal ezután a király azt kérte, hogy fektessék át egy daróccal leterített derékaljra, amire ezt megelőzően kereszt alakban hamut szórtak. A keresztények holttestét az alázat és a vezeklés jeleként a hagyományoknak megfelelően ezen a módon ravatalozták föl. A keresztény világ egyik leghatalma-

sabb uralkodója számára ez az Istennek való abszolút engedelmességet, a Mindenható akaratának való teljes alávetettséget jelképezte. Összekulcsolta kezét a mellkasán és felkészült arra, hogy maga mögött hagyja az árnyékvilágot.

Joinville megindító egyszerűséggel számol be a király haláláról. Szimplán annyit közöl, hogy „a Szent Bertalan apostol ünnepét követő napon (1270. augusztus 25-én) a jó Lajos király távozott ebből a világból". A király gyónásakor jelen lévő papok határozottan állították, hogy ezek voltak az utolsó szavai: „a te kezeidbe teszem le az én lelkemet", vagyis Jézus keresztfán mondott szavait ismételte meg. A krónikás szerint a király délután három órakor adta vissza lelkét teremtőjének, ugyanakkor, amikor a Megváltó.

A jelenlévők egy példaként állítható keresztény király példaként állítható keresztényi elmúlásának lehettek tanúi. Ugyanezen a napon megérkezett Anjou Károly, a király öccse. Jelentős késéssel indult útnak, és amikor megtudta, hogy fivére meghalt, vigasztalhatatlan volt. Amikor ellátogatott bátyja sátorban fekvő holttestéhez, bőgött, mint egy kisgyerek. Mindazonáltal férfi volt, és Lajoshoz hasonlóan tudatában volt felelősségének. Mielőtt kilépett volna a sátorból, összeszedte magát, mivel nem akarta aláásni a sereg törékeny harci morálját. Lajos halálával ő maradt a hadjárat legtapasztaltabb katonai parancsnoka, és várhatóan ő lép az örökébe a hadvezéri poszton, így példát kellett mutatnia.

Lajos fia, Fülöp, aki szintén megkapta a betegséget, ám felépült belőle, magának követelte a trónt. Hírnököket indítottak útnak Franciaországba, hogy közzétegyék a király halálhírét és végakaratát (ebben a korban általában csak akkor került sor a végrendelet megírására, amikor az örökhagyó már haldoklott).

Lajos halálától függetlenül a keresztes hadjáratnak folytatódnia kellett. A tábort már a király betegsége idején is ádáz támadások érték. Nem sokkal Lajos halála után egy heves ellentámadással sikerült visszaverni a muzulmánokat, és a táborukat is elfoglalták, de már senkinek sem volt igazán kedve harcolni. A harci cselekmények egyre ritkultak, végül teljesen megszűntek. Hamarosan tárgyalások kezdődtek. Az emír beleegyezett egy jelentős összegű hadisarc kifizetésébe, cserében pedig a keresztesek távoznak Tunisz alól. A pénz tekintélyes részét Anjou Károly kapta, akit bírálatok értek, amiért a keresztes hadjáratban való részvételét anyagi haszonra váltotta.

Edward angol herceg későn, 1270 novemberében érkezett Észak-Afrikába,

és dühbe gurult, amiért a hadjárat már befejeződött, és ő nem részesült a hadisarcból. Ingerült hangulatban hajóra szállt, és a Közel-Kelet felé vette az irányt. Amikor megérkezett az Outremerbe, alaposan megdöbbent a királyságban uralkodó morális állapotokon és az országot mételyként pusztító elkeseredett belharcokon, amelyeket a velenceiek a genovaiak, illetve az ispotályosok a templomosok ellen folytattak. A herceg serege azonban olyan kicsi volt, hogy nem változtathatta meg a katonai erőegyensúlyt.

Edward hadjárata rövid életű volt és semmilyen eredménnyel nem járt, bár jelenlétük arra ösztönözte Bajbarszt, hogy fegyverszünetet kössön a keresztesekkel, így az Outremer egy kis időt nyert. Edward megjelenése és fellépése mindamellett szemmel láthatóan zavarta Bajbarszt, aki felbérelte az asszaszinokat a meggyilkolására. Egy mérgezett tőrrel merényletet kíséreltek meg ellene, de túlélte a támadást. A keresztes mozgalomból kiábrándult Edward hazatért Angliába, ahol I. Edward király néven nagyobb ismertségre fog szert tenni: ő lesz az, aki végleg angol uralom alá hajtja Walest, és annyira ádáz ellenségévé válik a skótoknak, hogy a „skótok pörölye" nevet kapja.

Edward több okból is szerencsésnek mondhatta magát. Nem sokkal azután, hogy távozott Tuniszból, és útban kelet felé a szicíliai Palermo felé vette az irányt, tomboló vihar csapott le a keresztes flottára. Az ítéletidő nem is jöhetett volna rosszabbkor, mivel a harcosok már a hajókon tartózkodtak, hogy visszainduljanak Európába. Szerencsére Fülöp, az új király feleségével együtt visszament a partra, mint hogy a hajón maradjon és a tenger jóindulatára bízza magát. Voltak, akiknek nem volt ilyen szerencséjük.

A vihar súlyos károkat okozott: negyven hajó és több száz ember veszett oda. Korábban szó volt egy következő tavasszal indítandó újabb hadjáratról, de az orkán véget vetett mindenféle tervezgetésnek. A királyi dinasztiának Lajos halála után számos csapást kellett elszenvednie. A Franciaországba vezető hazaúton Fülöp király feleségét, Izabellát halálos baleset érte. A következő évben Poitiersi-i Alfonz bejelentette szándékát, hogy keresztes hadjáratot indít, de Anjou Károlynak – legalábbis egy időre – sikerült lebeszélnie erről. Alfonz azonban nem mondott le tervéről, csak elhalasztotta. Genovába indult, hogy hajókat szerezzen, útban az itáliai város felé azonban 1271. augusztus 21-én, egy nappal a felesége után meghalt. Anjou Károly tíz-egynéhány év múlva távozott az élők sorából, élete hátralévő része egyre inkább a cselszövések, összeesküvések és ellenfondorlatok jegyében telt.

Lajos földi maradványait érckoporsóba helyezték, hajóval visszaszállították Franciaországba, és óhajának megfelelően a Saint-Denis-székesegyházban temették el. Lajos története azonban ezzel nem ért véget. Halála mély szomorúságot váltott ki, és számos legenda kapott szárnyra élete szent voltáról.

Lajos régi barátja és bizalmasa, Chateauroux-i Eudes a néhai király vejének, II. Thibaut navarrai királynak a leveléből értesült a gyászhírről, aki ezt írta: „Lajos szent módon, áhítatban távozott." Már ekkor történetek keringtek a hamvai jelenlétében megtörtént csodákról, porhüvelyét szent ereklyeként kezdték tisztelni. A hazatérő keresztesek nem akartak elszakadni Lajos mellől, vele tartottak, amikor a holttestet a partraszállás helyétől, Itáliából Franciaországba szállították. A koporsót a Párizsba vezető úton mindvégig tömegek kísérték.

X. Gergely pápa 1272-ben bizottságot állított föl Simon de Brie vezetésével a Lajosnak tulajdonított csodák kivizsgálására. A következő húsz évben több pápai adatgyűjtést is végeztek, de különböző okok miatt ezek nem vezettek el a néhai király szent voltának megállapításához. Ám 1297-ben VIII. Bonifác pápa hivatalos vizsgálatot indított annak kiderítésére, hogy a király méltó-e a szentté avatásra.

Az eljáráshoz számos információ állt rendelkezésre, lényegében minden mérvadó személyiségnek volt valamilyen története a király alázatosságával és áhítatosságával kapcsolatban. A bizottság számos tanút citált a színe elé, köztük Joinville-t is, és az összes összegyűjtött bizonyíték értékelése után indítványozta Lajos szentté avatását. A pápa jóváhagyta az előterjesztést, úgy ítélve meg, hogy megcáfolhatatlan bizonyítékok igazolják Lajos kivételes jámborságát. Amikor a döntés híre elterjedt, egész Franciaország ujjongott.

A formális kanonizáció alkalmával megindító szertartásra került sor, amikor a király földi maradványait kihantolták, és a templomban emelt pódiumra helyezték. A király jelenlétében utoljára prédikáció hangzott el Szent Lajos, Franciaország királya, a keresztes harcos és Isten embere méltatására, melyen Franciaország összes kiválósága jelen volt.

A szertartás végén a koporsót méltóságteljesen visszavitték az üres sírba, hogy a szent királyt végső nyugalomra helyezzék. Ám a jelek szerint Lajos – legalábbis ami a jelenéseket illeti – nem távozott végképp az élők birodalmából. Egyik este egy idősödő férfiút hálószobája nyugalmában, alvás közben ismerős személy látogatott meg, aki már régen elbúcsúzott a földi világtól.

A múlt ködén át Lajos elmondta barátjának, Joinville-nek, mennyire örül, hogy újra látja.

Amikor Jean de Joinville, Lajos király barátja, tanácsadója és krónikása másnap reggel felébredt, eltűnődött az álmon, és elhatározta, hogy joinville-i kápolnájában szentélyt építtet uralkodója tiszteletére. Miután megjelent előtte, Lajos nem juthatott a feledés sorsára. Joinville egész hátralevő életében emlékezett királyára. A nagy emberek és fontos események tanúja, a nyolcvanas éveiben járó krónikás szellemi frissességének és erőfeszítéseinek hála az utókor is tudomást szerezhetett arról, milyen figyelemre méltó személyiség volt IX. Lajos, Franciaország királya. Írásművének köszönhetően azt is megtudhatjuk, milyen fontos következményei voltak az Outremerbe vezetett utolsó nagy keresztes hadjáratnak.

17.

Utószó

Lajos volt az utolsó uralkodó, aki keresztes hadjáratot indított az Outremerbe. Edward herceg expedíciója nem volt számottevő, serege nem vett részt jelentősebb ütközetben, és csak igen szerény eredményt tudott felmutatni. Lajos lelkesedése a keresztes mozgalom mint a lelki javak megszerzésének forrása iránt bizonyos mértékben idejétmúlt volt. Bár a vallási mozgatórugó sok nyugati gondolkodásában előkelő helyen szerepelt, más motivációs tényezők is egyre nagyobb jelentőségre tettek szert. A lovagi eszmény térhódításával a nyugat-európai főnemesség köreiben a dicsőség elérése is fontossá vált, és a túlvilági mellett legalább akkora jelentőséget tulajdonítottak az e világi elismerésnek is.

Ekkoriban már könnyebben lehetett bűnbocsánatot nyerni, így a lelki javak az előző évszázadokhoz képest sokkal veszélytelenebb módon és kevesebb anyagi ráfordítással is megszerezhetőek voltak, ami a keresztes háború leértékelődéséhez vezetett. A „spirituális infláció" néven ismert jelenség jelentősen csökkentette a hadjáratokban való részvétel vonzerejét.

Maga a keresztes hadjárat kifejezés is tágabb értelmet kapott. A fogalom egykor a Szentföldre irányuló zarándoklatra vonatkozott, ekkoriban viszont már a Balti-tengerrel határos területeken élő pogányok, a hispániai mórok, sőt a nyugat-európai eretnekek elleni hadjáratokra is alkalmazták. Sőt a pápaság hatalmi riválisai ellen is egyre gyakrabban került sor keresztes háborúkra.

A Közel-Keletről érkező állandó rossz hírek hatására fokozatosan csökkent, végül teljesen megszűnt az Outremer vonzereje. Az emberek úgy gondolkodtak, ha az Outremerben Szent Lajos, minden nyugat-európai uralkodó messze legkiválóbbika is kudarcot vallott, akkor Isten nem kívánja tovább a közel-keleti királyság fennmaradását.

Az alig több mint húsz évvel élte túl Lajost. 1291-ben egy újonnan érkezett, gyülevész itáliai keresztes had (gyengén felfegyverzett, észak-itáliai városi szegények, akik csak hajszállal voltak jobbak a csőcseléknél) lemészárolt egy csapat muzulmán kereskedőt Akkóban. A legyilkoltak családjai a muzulmán világ legerősebb hatalmi központjától, az egyiptomi udvartól reméltek bosszúállást: lehajították szeretteik vérfoltos felsőruháit a kairói mecset padlójára, és megtorlást követeltek.

Ugyanebben az évben április 5-én az Akkó környéki mezők üstdobok zajától és feltüzelt harcosok csatakiáltásától voltak hangosak. Egy hatalmas muzulmán sereg vad ostromot indított a város ellen. A védők elkeseredetten küzdöttek, de helyzetük kilátástalan volt. Hat héttel később az egyiptomi haderőnek sikerült rést ütnie a hatalmas város Lajos király által megerősített védművein.

Az ostromban a templomos és ispotályos lovagok – akik a múltban többször is engesztelhetetlen ellenfelek voltak – egymás oldalán küzdöttek és estek el. Hősiesen küzdöttek, ám erőfeszítésük hiábavalónak bizonyult. Létszámhátrányuk miatt nem tudtak gátat szabni a feltartóztathatatlan muzulmán áradatnak, s az könyörtelenül elnyelte őket. Az Outremert vérzivatar mosta el, több ezer lakóját kardélre hányták. Egyedül a genovaiak és a velenceiek kereskedelmi flottáinak sikerült elmenekülniük, melyek Akkó gazdag polgáraival együtt – akikkel hatalmas összegeket fizettettek ki, hogy otthagyhassák a poklot – elvitorláztak biztonságosabb helyekre.

Hamarosan az Outremerből megmaradt jelentéktelen földdarab is elveszett, az utolsó erődök némi ellenállás színlelése után kerültek muzulmán kézre, vagy védőik egyszerűen harc nélkül otthagyták őket. Ezzel valóra vált Bajbarsz álma, bár a nagy harcos mindezt már nem érhette meg, mivel több mint tíz évvel korábban meghalt (állítólag mérgezés áldozata lett). Aktív szerepet játszott a Túránsáh és más vezetők elleni összeesküvésben, így valóban igaz volt rá a mondás, miszerint aki kardot ragad, maga is kard által vész el.

Miután a keresztesek iránti gyűlölet parazsából a mongol népirtás hatalmas tüzet szított, a keresztes állam nem maradhatott fönn sokáig. Az Outremer több mint száz évvel túlélte a hattíni katasztrófát, mégpedig sok esetben a környékbeli muzulmán hadurak elnéző „jóindulatának" köszönhetően, akik túlságosan belebonyolódtak az egymás elleni testvérháborúkba ahhoz, hogy különösebb figyelmet fordítsanak a keresztes államra. A muzulmánok talán úgy

vélték, többé nem jelent fenyegetést számukra. Bajbarsz azonban látta, milyen nagyszabású hadjáratot indított Lajos, és tanult a történtekből. Miután a mongol veszélyt sikerült elhárítania, a királyság fennmaradása sem volt többé megengedhető.

A szánalomra méltó outremeri túlélők visszatértek nyugatra, és soha többé nem indult keresztes hadjárat a Szentföldre. Hatalmát demonstrálandó a hadjáratokat mindig a pápa hirdette meg, és a felhívás amolyan erőfitogtatás volt a pápaságnak a világi uralkodókkal folytatott küzdelmében. A IV. Ince és mások által a német-római császár és a világ többi uralkodója ellen régóta viselt harcban azonban a pápaság húzta a rövidebbet.

Alig néhány évvel Akkó eleste után, amikor a templomosok nagy része már visszatért Franciaországba, a rendet brutális támadás érte a kétes morális alapokon álló francia király, IV. (Szép) Fülöp részéről, aki Párizsban máglyahalálra ítélte és kivégeztette a rend nagymesterét. A pápa, aki lényegében a francia király marionettfigurája volt, az eljárás során szinte végig engedelmesen úgy tett, ahogy parancsolták neki. Ez volt a legnyilvánvalóbb jele annak, hogy a pápaság beismerte a hatalomért vívott harc elvesztését. Olybá tűnt, mintha a hatékonyan kormányzó, erősen vallásos beállítottságú, ugyanakkor kissé könyörtelen Fülöp személyében Lajos kevésbé rokonszenves vonásai öltöttek volna testet, mégpedig eltúlzott formában.

Többé nem indultak harcosok a Közel-Keletre, lévén hogy más hadszíntéren kerültek bevetésre: fél évszázadon belül Franciaország és Anglia között véres küzdelem vette kezdetét, melyet százéves háborúként ismerünk. Tekintettel arra, hogy milyen konfliktusai voltak III. Henrikkel, Lajos király talán nem lepődött volna meg az események ilyetén alakulásán, bár bizonyára kétségbe lett volna esve, amiért egy keresztény hatalom háborút visel egy másik keresztény állam ellen.

Keleten Európa egyre inkább defenzívába szorult, mivel a Bizánci Birodalom hanyatlásával létrejött hatalmi vákuumba a muzulmán vallású oszmántörökök nyomultak be: mindenkit leigáztak, aki szembe mert szállni velük. 1396-ban egy francia haderő indult útnak az utolsó és nagyságrendjét tekintve talán legjelentősebb keresztes hadjáratra. A sereg nem az Outremerben, hanem bolgár földön ütközött meg az ellenséggel, amiből jól látható, hogy a keresztes háborúk színtere az idők során egyre nyugatabbra helyeződött.

A francia lovagság színe-virága mindenféle haditerv nélkül, fegyelmezet-

lenül rohamra indult, és katasztrofális vereséget szenvedett Nikápoly mezején, miután belerohant a törökök áthatolhatatlan védőfalába. A keresztes haderő azon parancsnokai között, akik az ellenség legyőzéséhez és megfutamításához a mindent elsöprő támadást látták célravezetőnek, Artois grófját is ott találjuk, igaz, őt nem Róbertnek, hanem Fülöpnek hívták. Kevesen érezhették át annyira a vereség vigasztalanságát, mint Lajos tette volna, aki annak idején minden tőle telhetőt megtett a szívügyének tekintett cél érdekében, de csak nagyon kevés eredményt ért el.

Többé egyetlen keresztény uralkodó sem vágott neki hatalmas hadiflotta és hadsereg élén a Szentföldre vezető útnak. Jeruzsálem örökre elveszett, és egészen az I. világháborúig kellett várni, hogy ismét keresztény haderő fennhatósága alá kerüljön. Nem sokkal Jeruzsálem 1917-ben történt eleste után ünnepélyes szertartásra került sor a londoni Temple Church-ben azok tiszteletére, akik számára a Szent Város évszázadokkal korábban inspirációt jelentett. Megindító, ugyanakkor anakronisztikus megemlékezés volt. A világ felismerhetetlenül megváltozott. Jeruzsálem birtoklása már nem jelentett többé dicsőséget, csak vért, fáradságot, verejtéket és könnyeket. Az utolsó keresztes hadjárat ekkorra már régen a megfakult emlékezet homályába veszett, egy olyan világba, melyet középkori, régen elfeledett hősök népesítenek be.

Bibliográfia

Lajos keresztes hadjáratának legfőbb elsődleges forrását természetesen Joinville krónikája jelenti. A könyvünkben használt és idézett változat Marzials, Sir F.: *Villehardouin and de Joinville: Memoirs of the Crusades* (Villehardouin és Joinville: A keresztes hadjáratok emlékiratai), London, 1908 (változatlan kiadás: 1957) című munkája. Ugyancsak könnyen beszerezhető Joinville krónikájának angol fordítása: Shaw, M. R. B.: *Joinville and Villehardouin – Chronicles of the Crusades* (Joinville és Villehardouin: A keresztes hadjáratok krónikái), London, 1963.

Matthaeus Parisiensis krónikájának több változatát is kiadták. A könyvben olvasható idézetek Vaughan, R. (szerk.): *The Illustrated Chronicles of Matthew Paris* (Matthaeus Parisiensis képes krónikája), Stroud, 1993, című művéből származnak. Noha ez csak a keresztes hadjárat első éveit öleli föl, javára írandó, hogy könnyű beszerezni és gazdagon van illusztrálva.

A Lajos hadjáratát, valamint az ezt közvetlenül megelőző és követő eseményeket tárgyaló elsődleges forrásokból rövid kivonatok olvashatók az alábbi művekben: Brundage, J. A.: *The Crusades: A Documentary Survey* (A keresztes hadjáratok az okiratok tükrében), Milwaukee, 1976; Gabrieli, F.: *Arab Historians of the Crusades* (A keresztes háborúk arab történetírói), London, 1969; Hallam, E. (szerk.): *Chronicles of the Crusades* (A keresztes háborúk krónikája), Guilford, 1996. Számos történeti munka foglalkozik Lajos életével, a legjobb közülük Richard, J.: *Saint Louis* (Szent Lajos), melynek angol nyelvű fordítása 1992-ben jelent meg Cambridge-ben.

Ugyancsak érdemes elolvasni az alábbi munkákat: Guizot, M.: *The History of France from the Earliest Times to 1848* (Franciaország története a kezdetektől 1848-ig), New Yorkban, 1884; Jordan, W. C.: *Louis IX and the Challenge of the Crusade* (IX. Lajos és a keresztes hadjárat kihívása), Princeton, 1979; Pernoud, R.: *Blanche of Castille* (Kasztíliai Bianka), London, 1975.

A keresztes háborúk történetéről több összefoglaló mű is az olvasó rendelkezésére áll, melyek közül leginkább az alábbiakat érdemes fellapozni: Bartlett, W. B.: *An Illustrated History of the Crusades* (A keresztes hadjáratok képes története),

Stroud, 1999; Mayer, H. E.: *The Crusades* (A keresztes hadjáratok), Oxford, 1990; Richard, J.: *The Crusades – c. 1071–1291* (A keresztes hadjáratok története kb. 1071-től 1291-ig), Cambridge, 1999; Riley-Smith, J.: *The Crusades* (A keresztes hadjáratok), London, 2001; Riley-Smith, J. (szerk.): *The Oxford Illustrated History of the Crusades* (A keresztes háborúk képes története), Oxford, 1995; Riley-Smith, J. (szerk.): *The Atlas of the Crusades* (A keresztes háborúk térképekben), London, 1990; Runciman, Sir S.: *A History of the Crusades* (A keresztes hadjáratok története), Budapest, Osiris, 2002; Setton K.: *A History of the Crusades* (A keresztes hadjáratok története), Madison, Wisconsin, 1975; Tyerman, C.: *England and the Crusades* (Anglia és a keresztes hadjáratok), Chicago és London, 1988.

A keresztes hadjárat fogalmáról rövid, de rendkívül összeszedett áttekintést találunk Riley-Smith, J.: *What were the Crusades?* (Mik voltak a keresztes hadjáratok?), Basingstoke, 1992, című művében. Az albigensek elleni keresztes hadjáratról a következő munkákból tájékozódhatunk: Oldenbourg, Z.: *Massacre at Montsegur* (A montseguri vérfürdő), London, 1997; O'Shea, S.: *The Perfect Heresy* (A tökéletes eretnekség), London, 2001; Sumption, J.: *The Albigensian Crusade* (Az albigens keresztes hadjárat), London, 1978.

Az outremeri mindennapokról számos tanulmány látott napvilágot, többek között az alábbiak: Benvenisti, M.: *The Crusaders in the Holy Land* (Keresztesek a Szentföldön), Jeruzsálem, 1970; Boas, A. J.: *Jerusalem in the Times of the Crusades* (Jeruzsálem a keresztes korban), London és New York, 2001; Boase, T. S. R.: *Kingdoms and Strongholds of the Crusaders* (Keresztes királyságok és várak), London, 1971; Jotischky, A.: *Crusading and the Crusader States* (Keresztes hadjáratok és keresztes államok), Harlow, 2004; Prawer, J.: *The Crusaders Kingdom – European Colonisation in the Middle Ages* (A keresztesek királysága – európai kolonizáció a középkorban), London, 1972; Prawer, J.: *Crusader Institutions* (A keresztesek intézményrendszere), Oxford, 1980; Richard, J.: *The Latin Kingdom of Jerusalem* (A Jeruzsálemi Királyság), Oxford, 1979; Smail, R. C.: *The Crusaders in Syria and the Holy Land* (A keresztesek Szíriában és a Szentföldön), London, 1973; Tibble, S.: *Monarchy and Lordships in the Latin Kingdom of Jerusalem 1099–1291* (Királyi hatalom és uralmi viszonyok a Jeruzsálemi Királyságban), Oxford, 1989.

A mongolok történelemben játszott szerepéről a következő monográfiákat találjuk: Curtin, J.: *The Mongols: A History* (A mongolok története), Boston, 1908; Morgan, D. O.: *The Mongols* (A mongolok), Oxford, 1986. Bár Curtin műve némileg régies stílusú, és a történettudomány fejlődésével néhány elképzelése túlhaladottá vált, rendkívül érdekes történetírói alkotásról van szó.

Az asszaszinok történetéhez lásd Bartlett, W. B.: *Assassins – The Story of Medieval Islam's Secret Sect* (Asszaszinok: A középkori iszlám titkos szektájának tör-

tenete), Stroud, 2001; Daftary, F.: *The Assassin Legends* (Az asszaszinok legendái), London és New York, 1995; Lewis, B.: *The Assassins* (Az asszaszinok), London, 1999.

A keresztes kor Európájáról az alábbi munkákat célszerű beszereznünk: Fossier, R. (szerk.): *The Cambridge Illustrated History of the Middle Ages,* vol. 2–3 (A középkor képes története, II-III. kötet), Cambridge, 1997; Holmes, G.: *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe* (A középkori Európa képes története), Oxford, 1988.

Az outremeri erődítményekről Kennedy, H.: *Crusader Castles* (Keresztes várak) című művében találunk részletes leírásokat, mely 1994-ben jelent meg Cambridgeben. A korszak lovagi eszményéhez és lovagi kultúrájához lásd: Barber, R.: *The Knight and Chivalry* (A lovag és a lovagság), London, 1974.

A lovagrendekről a következő olvasmányokat érdemes beszerezni: Riley-Smith, J.: *Hospitallers – The History of the Order of St. John* (Ispotályosok: A Szent János lovagrend története), London, 1999; Robinson, J.: *Dungeon, Fire and Sword* (Vártorony, tűz és kard), London, 1991.

A templomos lovagrend végnapjairól Burman, E.: *Supremely Abominable Crimes* (A leggyalázatosabb bűnök), London, 1994, című művében olvashatunk.

A keresztes háborúk és a kor hadviselését és haditechnikáját a következő munkák tárgyalják: Bradbury, J.: *The Medieval Siege* (A középkori ostrom), Woodbridge, 1998; Finucane, R.: *Soldiers of the Faith* (A hit harcosai), London, 1983; Hooper, N.–Bennett, M.: *Cambridge Illustrated Atlas of Warfare: Middle Ages 768–1487* (A hadviselés képes története: Középkor, 768–1487), Cambridge, 1996; Keen, M. (szerk.): *Medieval warfare: A History* (A középkori hadviselés története), Oxford, 1999; Koch, W. H.: *Medieval Warfare* (Középkori hadviselés), London, 1978; Marshall, C.: *Warfare in the Latin East, 1192–1291* (Hadviselés a latin Közel-Keleten, 1192–1291), Cambridge, 1992; Nicolle, D.: *The Medieval Warfare Source Book,* vol. 1–2 (A középkori hadviselés forrásgyűjteménye, I–II. kötet), London, 1996; Oman, Sir C.: *The Art of War in the Middle Ages,* vol. 1 (Hadászat a középkorban, I. kötet), London, 1991, változatlan kiadás.

A keresztes hadjáratoknak az iszlám világra gyakorolt hatásáról értékes információkat nyerhetünk Hillenbrand, C.: *The Crusades – Islamic Perspectives* (A keresztes hadjáratok muzulmán nézőpontból), Edinburgh, 1999, című művéből.

A keresztes háborúk egyházi hátteréhez lásd Brundage, J. A.: *Medieval Canon Law and the Crusader* (A középkori egyházjog és a keresztes), Madison, Milwaukee, 1969; Purcell, M.: *Papal Crusading Policy: 1244–1291* (A pápaság keresztespolitikája, 1244–1291), Leiden 1975.

Jegyzetek

Bevezetés

1. Riley-Smith, J.: *The Crusade*, 254. o.
2. Az idézet, valamint az 1250-es év három meghatározó eseményéről szóló koncepció Richard: *The Crusades* című művének 332. oldalán olvasható.
3. Setton, 487. o.

1. fejezet: IX. Lajos fogadalma

1. Idézi: Routledge; *Oxford Illustrated History of the Crusades*, 107. o.
2. Izabella Lajosra gyakorolt jelentős befolyásáról lásd Riley-Smith, J.: *The Crusades*, 157. o.
3. Az albigensek elleni keresztes hadjárat hátteréhez lásd Oldenbourg, Zoë: *Massacre at Montsegur* és Sumption: *The Albigensian Crusade* című művét.
4. Joinville: *Chronicle*, 154. o.
5. A költői vénával is rendelkező Tibaldot régi családi kapocs fűzte a keresztes mozgalomhoz. 1239-ben hadjáratot indított a Közel-Keletre (mely nagyon kevés eredményt tudott felmutatni), apja, III. Tibald pedig a Konstantinápolyt kifosztó, balvégzetű negyedik keresztes hadjárat első parancsnoka volt, igaz, még azelőtt meghalt, hogy a sereg egyáltalán elhagyta volna Franciaország területét. Nagybátyja, Champagne-i Henrik a Jeruzsálemi Királyság megkoronázatlan uralkodója volt. Tibald esete nagyszerűen példázza, hogy a családi előzmények időnként milyen fontos szerepet játszottak a részvételről szóló döntés meghozatalában.
6. Jean de Joinville, Lajos keresztes hadjárata krónikásának az apja.
7. Lásd Richard, Jean: *Saint Louis.*
8. Richard: *The Crusades*, 338. o.
9. Lásd Joinville, 141. o.

2. fejezet: A keresztes hadjáratok története

1. Ebben a vonatkozásban a szóban forgó keresztes hadjárat különbözött Lajosétól, ahol a király fővezéri szerepét senki sem vitatta.
2. Az egyiptomiak egy része keresztény vallású kopt volt, akik nem voltak ellenségesek a keresztesekkel, és hasznos tanácsokkal szolgálhattak volna, ha valaki veszi a fáradságot, hogy jó kapcsolatokat ápoljon velük. Ez utóbbiak sajnos csak kevesen voltak.
3. Lásd Purcell: *Papal Crusading Policy 1244–1291*, 74–76. o.
4. Lásd Barber: *The Knight and Chivalry*, 185. o.

5. Lásd Barber, 225. o. Le kell szögeznünk, hogy Barber kifejezetten kizárja Lajos király 1270-es későbbi, Tunisz elleni hadjáratát ebből a körből.

3. fejezet: A hadjárat előkészületei

1. Matthaeus Parisiensis kortárs történetíró idézete Róbert jeruzsálemi pátriárka leveléből.
2. id. mű.
3. A ma is látható masszív falakat Lajos fia, III. Fülöp építtette: a Lajos által építtetett szakasz jelentős része fából készült.
4. Lásd Richard: *Saint Louis*, 108. o.
5. Lásd Riley-Smith, J.: *The Crusades*, 159. o.
6. A szövegrészlet IV. Ince pápa *Naplójá*ból származik, idézi Marshall, 74. o.
7. Lásd Tyerman, 109. o.
8. Lajos nagy reményeket fűzött ahhoz, hogy különösen IV. (Idősebb) Haakon norvég király jelentős kontingenst indít útnak, mivel a norvég hajóhadnak nagy hasznát tudta volna venni. Haakon többek között azzal az indoklással utasította el a felkérést, hogy egy etnikailag kevert haderő idegen környezetben nem képes hatékonyan működni. Lásd Richard: *The Crusades*, 340. o.
9. Lásd Richard: *Saint Louis*, 111. o.
10. Lloyd becslése, *Oxford Illustrated History of the Crusades*, 54. o.
11. Joinville, 164. o.
12. A keresztes háború finanszírozásáról szóló statisztikai adatokhoz lásd: Riley-Smith, J.: *The Crusades*, 159–160. o.
13. Lajos e tekintetben abszolút a kor emberének számított, amint azt a töviskorona megszerzésére irányuló 1239-es erőfeszítései is mutatják. Ezt az ereklyét napjainkban is használják Párizsban a minden évben megrendezett húsvéti szertartáson, bár jelenleg már nem a Sainte-Chapelle-ben, hanem a Notre-Dame kincsesházában őrzik.
14. Joinville, 166. o.

4. fejezet: Megérkezés

1. Joinville, 165. o.
2. Neve ellenére Matthaeus Parisiensis ízig-vérig angol krónikás volt, akinek semmi köze nem volt Franciaországhoz. Hovatartozása miatt helyenként ellenségesnek tűnik Lajoshoz. Ám az általa leírtak ez esetben igaznak látszanak. A mérgezésre tett utalás arra a hiedelemre vonatkozik, hogy Lajos apját a városban megmérgezték.
3. A középkori angol királyok egy része járadékot fizetett a La Manche csatorna térségében élő néhány bárónak, amiért cserében e nemeseknek a királlyal kellett tartaniuk, amikor átkelt Franciaországba, és ápolniuk kellett, ha uruk tengeribetegséget kapott.
4. Ami talán a legrosszabbul érinthette az istenfélő királyt, hogy az egyház szigorú mennyiségi korlátot állított föl a hajón szállítható, áldozás céljára szolgáló dolgokra vonatkozólag, így a szárazföld eléréséig Lajos nem tudott megfelelően részt venni a szertartásokon.
5. Tekintettel arra, hogy Lajos a hajóhad jelentős részét a liguriai kikötővárostól bérelte, a flottaparancsnoki tisztséget Ugo Lercaro és Jacopo de Levante személyében két genovai hajós töltötte be.

6. Joinville, 167. o.
7. Joinville megjegyzi, hogy ez különösen hasznosnak bizonyult, lévén hogy mikor megérkeztek Egyiptomba, és levágták a csíraréteget, azt tapasztalták, hogy alatta a gabona tökéletes minőségű maradt.
8. Matthaeus Parisiensis, 102. o.
9. Jeremiah Curtin, aki a XX. századi borzalmas emberáldozatok előtt, 1908-ban írta meg művét, Dzsingisz kánnal kapcsolatban azt a megjegyzést teszi, hogy „a világ valaha ismert legnagyobb gyilkosa". Ténykedése következtében becslése szerint 18,5 millió ember vesztette életét. Lásd Curtin: *The Mongols - A History.*

5. fejezet: Az első ütközet

1. Joinville, 173. o.
2. Az idézet Gabrielitől származik, 300–301. o.
3. A postagalamb felbecsülhetetlen szerepet játszott a közel-keleti muzulmán világ hírközlésében, olyannyira, hogy a keresztény íjászok kifejezetten törekedtek a madarak lelövésére vagy elfogására, hogy az eredeti üzenet helyett hamisat juttassanak el a címzetthez.
4. Gabrieli, 284–86. o.

6. fejezet: A kígyó feje

1. Joinville, 177. o.
2. Joinville, 177. o.
3. Matthaeus Parisiensis, 144. o.
4. Az egyiptomiak nem tartottak erős tengeri flottát, ám amint egy hosszú partszakasszal és számos jelentős kikötővárossal rendelkező országtól elvárható, partvédelmi alakulataik igenis voltak, s ezek veszélyt jelentettek a keresztesek földközi-tengeri utánpótlási vonalaira.
5. Lásd Matthaeus Parisiensis, 154. o.
6. Joinville, 181. o.
7. A korszak fegyverzetével és páncélzatával kapcsolatos további részletekről lásd Marshall, 86–92. o.
8. Joinville, 181. o.

7. fejezet: Vérfürdő Mansurahnál

1. Gabrieli, 287. o.
2. Matthaeus Parisiensis, 136. o.
3. Lásd Bradbury: *The Medieval Siege*, 270–73. p.
4. A korban használatos hajítóberendezések típusairól lásd Bradbury: *The Medieval Siege*, 9. fejezet.
5. Bradbury munkája számos utalást tartalmaz a görögtűzről, a részletes leírás a 277–78. oldalon található.
6. Matthaeus Parisiensis, 166–170. o.
7. Gabrieli, 290. o.
8. Ibn Wasil leírását Gabrieli közli, 290. o.

9. A salisburyi székesegyházban impozáns emlékművet állítottak Longspee tiszteletére, bár őt magát Akkóban helyezték örök nyugalomra.
10. Joinville, 223. o.
11. Joinville, 221. o.
12. Joinville, 197. o.
13. Az Ibn Wasil-idézet Gabrielinél olvasható, 291–92. o.
14. Joinville, 196. o.

8. fejezet: Mélyponton

1. Az Ibelinek a XIII. századi Outremer egyik legbefolyásosabb családja voltak, többnyire prominens szerepet játszottak a közel-keleti eseményekben, különösen a Frigyes német-római császár erőszakos fellépésével szembeni ellenállássukkal vétették észre magukat.
2. Joinville, 204. o.
3. Lásd Richard: *Saint Louis*, 125. o.
4. Az egyiptomiak tengeri hadviselésének rövid értékeléséhez lásd Hillenbrand, 571. o.
5. Joinville, 209. o.
6. Ibn Wasil, idézi Gabrieli, 294. o.
7. Maqrizi, idézi Gabrieli, 302. o.

9. fejezet: Hadifogság

1. Joinville, 213. o.
2. Matthaeus Parisiensis leírása szerint a legyilkolt hadifoglyok borzalmas látványt nyújtottak. A krónikás úgy tudja, a szultán vérdíjat ígért a megölt keresztények fejéért és lábaiért, ezért a pénz reményében sok szaracén megcsonkította a holttesteket.
3. Jolánta nagyon fiatalon távozott az élők sorából, miután tizenéves korában életet adott Konrádnak. Frigyessel kötött házassága borzasztó volt, a császár szégyenletesen bánt vele.
4. Gabrieli, 294–95. o.
5. Joinville, 222. o.
6. Ibn Wasil, idézi Gabrieli, 296. o.

10. fejezet: A kezdet vége

1. Matthaeus Parisiensis, 177. o.
2. Joinville, 288. o.
3. Joinville, 218. o.
4. Matthaeus Parisiensis, 178. o.
5. Ibn Wasil, idézi Gabrieli, 300. o.

11. fejezet: Lajos az Outremerben

1. Joinville, 239. o.
2. A negyedik keresztes hadjárat után a bizánci fennhatóság alatt álló területeken megalakult a Latin Császárság. Az új állam rövid életűnek bizonyult – fennállása pillanatától kezdve ellenségek vették körül –, de ekkoriban többé-kevésbé még sértetlen volt, noha egyre erősebb nyomás nehezedett rá. Uralkodóinak mindenesetre elég problémájuk volt

ahhoz, hogy valamiféle jelképes segítséget leszámítva jelentősebb kontingenst küldjenek Lajos támogatására.
3. Joinville, 242. o.
4. Joinville, 243. o.

12. fejezet: Lajos diplomáciai tevékenysége

1. Az asszaszinokkal kapcsolatos további részletekről lásd Bartlett: *The Assassins.*
2. Joinville, 251. o.
3. Az erjesztett kancatejet, az ún. kumiszt *(airag)* napjainkban is nemzeti italként fogyasztják Mongóliában.
4. Joinville említést tesz egy khorezmi török börtönőrről, aki a frankokat őrizte az egyiptomi hadifogságuk idején, és egy ilyen erszényben tárolta eleségét.
5. Joinville, 258. o.
6. A kunok főként Magyarország területén éltek. Figyelembe véve szállásterületük fekvését, jelesül hogy az Ázsiát benépesítő törzsek és Európa peremvidékén laktak, kultúrájuk – különösen a fegyverzet vonatkozásában – egyszerre mutatott nyugati és keleti sajátosságokat.

13. fejezet: Konszolidáció és kiábrándulás

1. Joinville, 261. o.
2. A bornak ekkoriban igen magas volt az alkoholtartalma, épp ezért fogyasztás előtt érdemes volt vizet keverni hozzá. Joinville-nek ifjúkorában azt mondták, hogy az ő vérmérséklete miatt nem szükséges a bort hígítani, de egy orvos később meggyőzte arról, hogy félrevezették, így rászokott arra, hogy mindenki máshoz hasonlóan ő is így fogyassza a bort.
3. Antiochia elfoglalása az első keresztes hadjárat egyik első jelentős eredménye volt; a város az egész háború legvéresebb ütközete után, 1098-ban került a keresztesek kezére.
4. Az ifjú az Antiochiai Fejedelemség legtöbb uralkodójához hasonlóan a Boemund nevet viselte: ő volt a hatodik, akit így hívtak. A „névadó" Antiochia első fejedelme, Tarantói Boemund, egy gátlástalan, ugyanakkor színes egyéniséggel rendelkező normann kalandor volt.
5. A keresztények zarándokként azután is bebocsátást nyertek Jeruzsálembe, hogy a város a muzulmánok kezére került.

14. fejezet: Az álom vége

1. Joinville „Sayette" néven említi a várost.
2. Joinville leírja, hogy Richárd nevének puszta említése évtizedekkel a király távozása után is félelemmel töltötte el a muzulmán gyerekeket, akiknek anyjuk borzalmas történeteket mesélt a hatalmas király vitézségéről.
3. Joinville-nél: Assur.
4. Joinville-nél: Belinas.
5. Joinville, 284. o.
6. A Trapezunti Császárság távol feküdt az ekkor részben még mindig latin fennhatóság alatt álló Bizánci Birodalomtól. Az apró állam független volt a Balkán déli részén és Kis-

Ázsiában található államalakulatoktól, és szövetségi viszonyban sem állt velük. Trapezunt város (a mai Trabzon) az elszigeteltségének köszönhette, hogy egy ideig fennmaradhatott: két évszázaddal később a Bizánci Birodalom legutolsó részeként került török uralom alá, még Konstantinápolyt is túlélte.

7. Joinville, 285. o.
8. Matthaeus Parisiensis, 198. o.

15. fejezet: Hazafelé

1. Lásd Richard, 146. o.
2. A háború a végső stádiuma felé közeledett. 1254-ben IV. Ince pápa Frigyes törvénytelen fiának, Manfrédnak adományozta Szicíliát, a pápaság és a német-római császár közötti konfliktus legfőbb forrását. A pápa azt remélte, ezzel megnyerheti őt szövetségesnek, de a hálátlan Manfréd átállt az ellenség oldalára, hadat indított IV. Ince ellen, és december 2-án Foggiánál le is győzte a pápai sereget. Incét annyira elkeserítették a vereségről érkezett hírek, hogy néhány nap múlva meghalt.
3. Joinville, 289. o.
4. Csak összehasonlításképpen: Lajos 1246-ban 36 hajót bérelt Genovától és Marseille-től, ami csak kis hányadát tette ki a Közel-Keletre kihajózó flottának.
5. A századról részletesebben lásd Marshall, 77–83. o.
6. Nehéz nem egyetérteni Marzialsszal, aki szerint Lajos sokkal jobban tette volna, ha intézkedik felesége és gyermekei biztonságba jutásáról, mint hogy passzívan elfogadja a sors rendelését.
7. Az efféle hajók a középkorban bevett fogadalmi felajánlásnak számítottak. Az angliai Hereford katedrálisában, Canteloupe-i Szent Tamás szentélyében 150 ilyen hajót találtak.
8. Joinville, 301. o.

16. fejezet: Az utolsó keresztes hadjárat

1. Lásd Riley-Smith, J.: *The Crusades*, 173. o.
2. A szertartást végző pap által miséken viselt ujjatlan ruha.
3. Joinville, 320. o.
4. A további részletekhez lásd Riley-Smith, J.: *The Crusades*, 174. o.
5. Lásd Lloyd: *Oxford Illustrated History of the Crusades*, 63. o.
6. Lásd Richard, 314. o.
7. A különféle becslések 10-15 000 emberről szólnak.
8. Lásd Keen, 129. o.

Szójegyzék

Aigues-Mortes 63, 65, 209, 221
keresztes gyülekezőhely 55, 59,
a kikötő építése 57, 65
Ain Jalut-i csata 227
Aix 225
Ajbak egyiptomi szultán 185
Ajjúb egyiptomi szultán 78
betegsége 83
halála 83, 104
Akkó 8, 36, 71, 77, 89, 94,.136, 138, 144, 150, 159, 165, 172
eleste 212–214
~ és II. Frigyes 12
az ~i francia század 241
a harmadik keresztes hadjárat idején 33, 89,
~ és IX. Lajos 155, 160, 164, 174–175, 178, 184, 202
muzulmán fenyegetettsége 198, 199
gazdagsága 159, 162
~ és William Longspee 56–57
albigensek elleni keresztes hadjárat, *lásd:* katharok elleni keresztes hadjárat
Alenard, Senaingani, norvég lovag 181
Alexandria 77, 92, 97
1365-ös megtámadása 11
a hetedik hadjárat ~ elleni támadási tervei 10
muzulmán ellentámadások ~ból 93, 128
Alfonz, Poitiers-i, francia herceg 54, 87, 96, 172
megérkezése Damiettába 96
hadifogságban 153
a Tunisz elleni hadjáratban 233–234
útja Egyiptomba 87
távozása az Outremerből 186
kiszabadulása 153
al-Kámil egyiptomi szultán 37–39
Anglia, angol 11
kontingens a hetedik keresztes hadjáratban 63
hajók a hetedik hadjárat számára 55
kapcsolata Franciaországgal 23, 54, 239
Anjou grófság 20
Anjou Károly francia herceg 54, 120, 126, 153, 166, 172, 186, 222, 231, 233–234
an-Naszir Juszuf damaszkuszi szultán 173, 178, 185, 192, 194, 197, 200, 227
Antiochia 30, 53, 159, 193–194, 228
Bajbarsz elfoglalja~t 228, 230
Aragónia 230
Ashmun Tannah-csatorna 104
asszaszinok 9, 174–176, 207, 234

Bab an-Nasr 114
Bagdad 226
Bahr al-Mahalla 124
bahriták (mameluk ezred) 110, 141
Bajbarsz, Rukn ad-Din, szultán 12, 49, 52, 110, 122, 125, 127, 138, 201, 228, 230
az Ain Jalut-i csatában 227
~ és Edward herceg hadjárata 234
a La Forbie-i csatában 110
Balduin, II., a Latin Császárság uralkodója 72
Baldwin d'Ibelin, outremeri báró 120, 141,
Baltikum 11–12
Barbarossa Frigyes német-római császár 10, 33
Barcelona 230
Beaucaire 225
beduinok 78, 83, 114
Damiettában 78, 83
Mansurahnál 114
az Outremerben 174

Bianka, Kasztíliai, Franciaország régense 17, 61
régenssé válása 19
búcsúja IX. Lajostól 25
keresztes felmenői 25
halála 210–211
félelme a mongol fenyegetéstől 53
fogadja a pásztorok keresztes hadjáratát 147
régensi uralma 163
kapcsolata Lajossal 149
kapcsolata Margit királynéval 149
Boemund, V., Antiochia hercege 53
Boemund, VI., Antiochia hercege 193–194
Bonifác, VIII., pápa 235
Boulogne grófja 19
Bourges 56
Bretagne 20, 26
Bulgária 239

Caesarea 38, 178, 181, 188, 203
Caesarea Phillipi 203–204
Cagliari 231
Champagne 9, 20, 177
Charente folyó 24
Chateauroux-i Eudes, pápai legátus Damiettában 88, 92, 96, 140
Chateaudun 56
Cheminon 61
ciszterciek 59
Clairvaux-i Szent Bernát 50
Corbeil 20, 61
Ciprus 20–21, 67–69, 71, 73, 79, 84, 127, 214, 216–218

Damaszkusz 31–32, 38, 47, 78, 130, 173, 185, 192, 194–195, 197–198, 200, 205
al-Kámil törekvései ~ megszerzésére 37
~ és a khorezmiek 47
a második keresztes hadjárat idején 31
mongol kézre kerülése 227
Damietta 35, 83, 85, 89, 90, 96, 104, 125, 144, 151–154
egyiptomi csel az elfoglalására 137
Lajos elfoglalja ~t 77–78, 82–84
keresztesek partraszállása ~nál 82
a keresztesek távozása ~ból Kairóba 83
a keresztes hadifoglyok visszatérése ~ba 145
keresztes helyőrség ~ban 148
hadizsákmány elosztása ~ban 87–88
IX. Lajos távozása ~ból 99, 153
IX. Lajos támadási terve ~ ellen 76–77
tervezett visszaadása az egyiptomiaknak 150
Margit királyné ~ban 92, 149
visszaadása az egyiptomiaknak 126
ellátmány a kereszteseknek ~ból 88
kereskedők ~ban 88–89

Dzsingisz kán 46, 70

Edessza 30–31
Edward, angol herceg (a későbbi I. Edward) 11, 229–230, 233–234, 237
Egyiptom 11–12, 32, 34–37, 49, 67, 73, 76–78, 82–83, 96–98, 101, 104, 106, 109, 117, 122, 141, 145, 153, 160, 167, 171, 177, 179, 184, 192, 194–195, 209, 222, 227, 230–231
a hetedik keresztes hadjárat inváziója ~ ellen 9, 32, 67, 75
IX. Lajos távozása ~ból 153
feltételezett gyengesége 33
stratégiai elképzelések ~ról 35
Ela, Salisbury grófnéja 111
elefánt, ajándék IX. Lajosnak 193
első keresztes hadjárat 9–10, 30–31, 33, 35, 40–42, 45, 75–76, 95, 157
Epiruszi Despotátus 182
Erard de Sibery, lovag 114
az Outremerben 166
közreműködése IX. Lajos szentté avatásában 235
hirdeti a hetedik keresztes hadjáratot 53, 56
Everard de Brienne 79

Fakhr ad-Din, egyiptomi vezír 78, 109–110, 122
Faress-Eddin Octay 143
Fernando Sanchez, aragóniai herceg 230
Franciaország 11, 13, 19, 22–24, 27, 33, 41, 46, 58, 60–61, 64, 66–67, 90, 130, 147–148, 153–154, 156, 163–169,

171–172, 185, 187, 203, 208–209, 212, 216, 233, 235–236
lovagi kódex ~ban 43
kapcsolata a Latin Császársággal 72
kapcsolata Angliával 53, 54, 239
ferencesek 208, 229
Frederic de Loupey 114
Frigyes, II., német-római császár 12, 17, 36
és a hatodik keresztes hadjárat 10
és az Outremer 37–38, 40
jellemvonásai 39
konfliktusa a Pápai Állammal 38–39
halála 210
hatalomra kerülése Jeruzsálemben 38
kapcsolata a Német Lovagrenddel 50
kapcsolata IX. Lajossal és Franciaországgal 40, 46, 54
kapcsolata az iszlám Közel-Kelettel 78, 134
Fülöp Ágost, II., francia király 17
katharok elleni hadjárata 18, 34
viszonya Angliával 200
a harmadik keresztes hadjáratban 33–34, 95, 163
Fülöp, Artois grófja 240
Fülöp, IV. (Szép), francia király 239

Gascogne 23–24
Gaucher de Châtillon, lovag 118
Gáza 192–193, 197
az egyiptomiak és a szíriaiak csatája ~nál 51, 194
Genova, genovaiak 45, 84, 159, 234
Akkó bukásánál 238
Damiettában 92, 149
hajók a harmadik keresztes hadjárathoz 55
Geoffrey de Sargines, francia lovag 129, 201
a Caesarea Phillipi elleni támadásban 203
az outremeri francia század vezetője 214
visszatérése Damiettába 150
Gergely, IX., pápa 11, 38–39
Gergely, X., pápa 76, 235
Gibraltári-szoros 181
Giles de Brun, Franciaország connétable-ja 203, 216–217
Giles de Saumur, Damietta érseke 89
görögtűz 105–106, 113, 120, 133, 142,
Guillaume de Beaumont, Franciaország marsallja 167
Guillaume de Boon, lovag 113
Guillaume de Sonnac, templomos nagymester 108
a mansurahi csatában 111
halála 120
Guillemin, Joinville szolgája 160, 162
Guy d'Ibelin, outremeri báró 139
Guy de Flanders 230
Guy de Mauvoisin, francia lovag 120, 165–166
Güjük, mongol kán 70

harbiyahi csata, *lásd:* La Forbie-i csata
harmadik keresztes hadjárat 33, 89, 136, 183
elfoglalja Ciprust úton a Közel-Kelet felé 67
kimenetele 33
a zsákmány elosztása 94–95
hattíni csata 32–33, 51, 229, 238
„Hegyek Öregje" 174–176
Henri de Ronnay, az ispotályos rend prépostja 116
Henrik, III., angol király 23–24, 45, 57, 65, 93, 95, 163, 210, 222, 229, 239
háborúi Franciaországgal 24, 40, 46, 54
viszonyulása a lovagi tornákhoz 42
Henrik, Champagne-i 20
Homsz 78
Hugo de Juoy, templomos lovag 190
Hulagu, mongol kán 227
Hyeres 222

Ibn Abd al-Zahir, muzulmán történetíró 124
Ibn Wasil, muzulmán történetíró 83, 103, 109, 140
Igaz Kereszt 229
Imbert de Beaujeu 90, 107
Ince, IV., pápa 56, 163, 239
keresztes hadjáratot hirdet 11, 53, 56
konfliktusa II. Frigyessel 40
bűnbocsánatot ígér 55

kapcsolata IX. Lajossal 54, 65
követsége a mongolokhoz 70–71
Inverness 55
Ióannész Vatatzész, III., görög császár 182
Írország 181
ispotályosok, johannita lovagrend 48, 50, 175, 202–203, 234
a La Forbie-i csatában 51–52
Akkó elesténél 177
Mansurahnál 116
vitájuk Joinville-lel 189
a ramlehi összecsapásban 195
a Caesarea Phillipi-i ütközetben 203–204
helyzetük az Outremerben 138, 158, 190, 238
itáliaiak 150
Izabella, francia hercegnő 17–18
Izabella, Angoulêmi , angol királyné 23

Jaffa 80–81, 192
muzulmán támadás ~ ellen 198–199, 214
IX. Lajos megerősíti ~ védműveit 193–194, 201, 212–213
Jamal ad-Din, Damaszkusz kormányzója 130, 140
jamdariták (mameluk ezred) 110
Jakab, I., Aragónia királya 230
Jeruzsálem 8, 13, 17, 34–35, 48, 51, 69, 75–76, 104, 126, 128, 157, 159, 164, 178, 192, 194, 200–201, 208, 210, 222, 232
Ajjúb állítólagos ajánlata IX. Lajosnak ~ átadásáról 104
a harmadik keresztes hadjárat idején 33
elfoglalása az első keresztes hadjárat alkalmával 30–31
elfoglalása az I. világháborúban 240
II. Frigyes fennhatósága alá kerül 36, 38–39
jelentősége a keresztény világ számára 40, 50
IX. Lajos tárgyalásai ~ megszerzésére 173
a khorezmiek kifosztják ~et 16, 48–49
Szaladdin kezére kerülése 228
János, Brienne-i, Jeruzsálem királya 35, 88
János, I. (Földnélküli), angol király 23
János, Jaffa grófja 166, 201
Jean de Beaumont 90, 167
Jean de Bussey, lovag 205
Jean de Valenciennes 177–178, 205
Jean de Valery 88, 139
Jean de Voisey, pap 118, 136
Jean le Grand, genovai lovag 198–199
Jean Tristan, francia herceg 231
Joinville, Jean de, történetíró és keresztes 9, 19, 22, 24–26, 33, 58, 61, 63, 65–68, 72, 76, 79–81, 88–91, 95–96, 100, 112–14, 116–18, 120–21, 123–24, 126–27, 130, 133–38, 141–44, 149–50, 152, 154–55, 160–62, 164–68, 171–72, 177, 178, 180–81, 185–90, 195, 197–98, 202–209, 211–15, 217–18, 221–22, 225–26, 228–29, 233, 235–36
Joinville, Simon de 21
Jolánta, Jeruzsálem királynője 39, 138
Jordán folyó 203
Joscelin de Brancion, lovag 121

Kairó 77, 84, 97–98, 103, 114, 117, 122–123, 125, 127, 145, 151, 153, 192, 193
keresztes hadifoglyok ~ban 144
lehetséges keresztes támadás ~ ellen 82, 178
Karthágó 231
Kasztília 19
katharok 18, 34, 41
katharok elleni keresztes hadjárat 13
keresztes hadjáratok finanszírozása 46, 186
khorezmiek 16, 47–52
Konrád, III., német-római császár 31, 95
Konrád, Jeruzsálem királya 39, 138, 160, 210, 212
Konstantinápoly 34, 72, 182
ereklyék ~ból 60
a negyedik keresztes hadjárat elfoglalja ~t 71
Krak des Chevaliers 158
kunok 182–183
Kutúz, egyiptomi szultán 227

La Forbie-i csata 51, 53, 98, 108, 110–111, 157–158

La Marche grófja 23–24
Languedoc 64
Lajos, VII., francia király 25, 31, 95
Lajos, VIII., francia király 18
Lengyelország, lengyelek 47, 70
Limasszol 68, 77
lovagi tornák 42, 134
Lucienne, Antiochia régense 193
Lyon 39, 54, 65

Magyarország, magyarok 47, 70, 181
Magyarországi Jakab mester 147
Málta 10
mamelukok 49, 52, 69, 115, 122, 125, 129, 141, 143
Mansurah 110–111, 114, 122, 124–125, 127, 136
a ~i csata utáni történések 98, 113, 116–117, 123
a keresztesek támadása ~ ellen 103, 106, 109, 115–116
építése Kairó védelmére 77, 101
a keresztes hadifoglyok elszállítása ~ba 137
Maqrizi, muzulmán krónikás 77
Marcel, francia harcos 130
Margit, francia királyné 54, 69, 222
megérkezése Szidónba 207
Damiettában 92, 140, 149–150
hazatérése Franciaoszágba 217, 220
Marseille 45, 55
Mária, Konstantinápoly császárnője 71–72
Mária Magdolna 225
második keresztes hadjárat 31, 230
Matthaeus Parisiensis, történetíró 10
kritikája IV. Ince pápáról 41
az angol–francia konfliktusról 64, 93
a muzulmánok Damietta elfoglalását célzó cseléről 91–92, 137, 148
az Akkóból származó bevételekről 159
Artois-i Róbertről 108, 110–111
Ajjúb szultánró 104l
IX. Lajos hadifogságáról 139
a mansurahi katasztrófáról 112
Maurupt esperese 67
Mayyafaraqin 227
Miasszonyunk-katedrális, Damietta 89, 96
Mongólia 46
mongolok 9, 70–71, 157–158, 179–180
támadásai Európa ellen 12, 53
támadásai a Közel-Kelet ellen 47, 69, 226–227
felhívás a ~ elleni keresztes hadjáratra 53
keresztény követség a ~hoz 69–70
erőszakosságuk 47, 70
Montjoie, hajó 75
Montlheri 20
mórok 25, 41, 237

nagymecset, Damietta 89
Narbonne 25
negyedik keresztes hadjárat 55, 71, 182
Német Lovagrend 38, 48, 50–51, 112
Németalföld 229
németek 16, 40
nesztoriánus kereszténység 71, 179
Nikaia 72, 182
nikápolyi csata 240
Nílus folyó 35–36, 77, 84, 97–99, 104, 124, 143
Normandia 23
Norvégia 55, 181
Nuszajríja-hegyek 173
Notre-Dame-székesegyház 60–61
Nuraddin, muzulmán uralkodó 32

Oliver de Termes, zsoldos 140, 205, 217
Orbán, II., pápa 29, 31, 40
Outremer 9–10, 14, 32, 46, 49, 53, 111, 139, 158–160, 172, 185, 187–188, 191, 193, 209, 214
a khorezmiek támadása az ~ ellen 16, 30, 47
szövetsége Damaszkusszal 31
erődítmények az -ben 141
végső elvesztése 238
II. Frigyes ~i tartózkodása 37–39
a lovagrendek jelentősége az ~ számára 48–51
a harmadik keresztes hadjárat idején 33, 36
IX. Lajos megérkezése az ~be 148, 157
IX. Lajos távozása az ~ből 201, 212–213

ıjos távozásának lehetséges
következményei az ~re 164–166, 168
dward herceg ~i keresztes hadjárata
234
ajbarsz szultán és az ~ 234
; ~ területei 228
bezhetősége 187

ények 53, 193
lik keresztes hadjárat 35

rmo 234
sztina 12, 30, 33, 181
:élzat 52, 78, 81, 98, 100
ıi bűnbocsánat 8, 58
ıosz 71
zs 7, 20, 26, 60, 63, 131, 225, 228, 239
(. Lajos holttestét visszaszállítják ~ba
235
ancia nemesek felveszik a keresztet
~ban 56
(. Lajos távozása ~ból 61
(. Lajos a tuniszi hadjárat terveiről
tárgyal ~ban 228
pásztorok keresztes hadjárata
megérkezik ~ba 147
:torok keresztes hadjárata 147
gius, bíboros 35
:he 20
:sia 47
re d'Avalon, keresztes 105
re de Bourbonne, lovag 160
re de Neuville, lovag 113
:r, Bretagne grófja 20
lansurahnál 107, 112–113, 119
alála 154
adifogságban 138–139, 141
franciaországi lázadásokban 21
ro Fernandez, aragóniai herceg 230
ip de Montfort, lovag 130, 139
ip de Nemours 168
ip de Toucy, IX. Lajos unokatestvére
81, 183
., pisaiak 159
'amiettában 149–150
ajók a hetedik keresztes hadjárathoz
55
valizálásuk a genovaiakkal 72
ıquet, lovag 79
prostitúció 188
Provence 225

Ramleh 194
Raoul, Albano püspöke 229
Raymond, templomos lovagtestvér 215
Rajmund, VII., Toulouse grófja 65
Renaud de Vichiers, a templomosok
marsallja 100, 161, 192
Reims 18, 54, 56
Rhône folyó 63
Richard de Bures, templomos nagymester
108
Richard, Jean, történész 245
Richárd, Cornwalli, angol főnemes 159
Richárd, I. (Oroszlánszívű), angol király
17, 23, 200
előteremti hadjárata anyagi fedezetét 59
a harmadik keresztes hadjáratban 33,
67, 89, 95, 136, 163, 183
háborúi Franciaországgal 34
elfoglalja Ciprust 67
Robert de Vere, angol lovag 111
Róbert, Artois-i, francia herceg 54, 95,
107–108
érvei a Kairó elleni támadás mellett 94
halála 111
támadása Mansurah ellen 109–110, 119
konfliktusa az angol kontingenssel 230
hajthatatlansága 104
Róbert, szerzetes 75
Róbert, jeruzsálemi pátriárka 48
Roche-de-Glun 63
Roger de Clerieu 64
Róma 71, 212
Royaumont 26

Safed 158
Saint Antoine-apátság 60
Sainte-Chapelle 7–8, 60, 131, 145
Saint-Denis-székesegyház 60–61, 80, 235
Skócia, skótok 229, 234
Setton, Kenneth, történész 13
Shajar ad-Durr, Túránsáh felesége 143
Sirkuh, muzulmán helytartó 32
Simon de Montfort 104
Simon de Brie 229, 235
Simon de Montbeliard, Szidón
parancsnoka 199

Soissons 18, 154
Stephen d'Otricourt, a templomosok *commandeure* 154
Subeibe 204
Sur 213

Szaladdin 32–33, 49, 201
halála 34, 37, 47
egyiptomi inváziója 32
elfoglalja Jeruzsálemet 16, 228
Szamária 202
Szardínia 231
százéves háború 239
Szent Genovéva 232
Szent Jakab 171, 232
Szent Miklós 218
Szent Sír-templom 48, 76
Szicília 231
Szidón 199, 201-202, 206–208
IX. Lajos újjáépíti 199, 206, 208, 211-212
a muzulmán sereg kifosztja 200
Szíria 30, 32, 47, 122, 173, 197, 226–227

Taillebourg 24
templomos lovagrend 50–52, 154, 190
a La Forbie-i csatában 158, 160
~ és az Outremer védelme 48, 50, 214
Akkó elesténél 238
Mansurahnál 109, 111
Ramlehnél 194
vitája IX. Lajossal a Damaszkusszal való viszonyról 191
anyagi jellegű viták a ~del 154
Temple Church, London 240
Thibaut, II., navarrai király 235
Tibald, II., Bar grófja 68
Tibald, IV., Champagne grófja 20–21
Tibériás 32
Tortosa 208
törökök 32, 239–240
töviskorona 7
Trapezunt, Trapezunti Császárság 20'
Tripoliszi Grófság 30
Troyes 21
Tunisz 230–231, 233–234
Túránsáh, egyiptomi szultán 122, 124, 130, 141-142, 238
trónra kerülése 122
meggyilkolása 142-144, 173
Türosz 33, 198, 201

vadászat 189, 200
Varangeville 218
Veni, Creator Spiritus, keresztes himnusz 66
Velence, velenceiek 159
Akkó elesténél 238
hajók a negyedik keresztes hadjáratho 55
kapcsolatuk az egyiptomiakkal 34, 37, 78, 84,
kapcsolatuk az Outremerrel 234, 238
élelmiszer-szállítmány Lajos keresztes hadjáratához 68
Vilmos, Flandria grófja 120

Walter d'Autreche, lovag 90
Walter de Brienne, lovag 177
Walter de Châtillon, lovag 126
William Longspee, angol lovag 92, 108
a mansurahi csatában 111
halála 111
támadása Egyiptomban 92
az angol kontingens parancsnoka 56–57
távozása Egyiptomból 108
sebesülése Mansurahnál 111, 115

Yves le Breton, pap 173, 176

Zengi, Moszul emírje 31